

TRANSILVANIA

serie nouă, anul XLIX (CLIII), numărul 9 (2021)

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC | ADVISORY BOARD:

Ștefan Afloroaei (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România)

Cornel Ban (Copenhagen Business School, Danemarca)

Manuela Boatecă (Universitatea Albert-Ludwigs, Freiburg, Germania)

Constantin Chiriac (Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, România)

Petr Kopecký (Universitatea din Leiden, Olanda)

Mihaela Miroiu (Școala Națională de Studii Politice și Administrative, România)

Christian Moraru (Universitatea North Carolina Greensboro, SUA)

Ioan-Aurel Pop (Academia Română)

Marci Shore (Universitatea Yale, SUA)

Stefan Sienerth (Universitatea „Ludwig Maximilian” din München, Germania)

Andrei Terian (Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, România)

Galin Tihanov (Universitatea Queen Mary, Regatul Unit)

Alexandru Zub (Academia Română)

REDAȚIA | EDITORIAL TEAM:

Redactor-șef | Editor-in-Chief: **Radu Vancu**

Redactori | Editors: **Dragoș Varga, Vlad Pojoga**

Secretar de redacție | Editorial Secretary: **Ștefan Baghiu**

Tehnoredactor | DTP: **Mihaela Basarabă**

Fotografia de pe copertă | Cover Photo: **Robert Gavrilescu**

Revistă editată de **Complexul Național Muzeal ASTRA**, sub autoritatea **Consiliului Județean Sibiu**
Journal edited by **ASTRA National Museum Complex** under the authority of the **Sibiu County Council**

Director general C.N.M. ASTRA | General Manager ASTRA NMC: **Ciprian Anghel Ștefan**

CONTACT:

551037 Sibiu, Bastionului 6A

Tel./fax: +40 269 202 400

revistatransilvania@muzeulastra.com

www.revistatransilvania.ro

office@muzeulastra.com

www.muzeulastra.ro

Cuprins | Contents

Ștefan Baghiu, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Snejana Ung, Bianca Crăciun, Ovio Olaru | 1

Geografia romanului românesc (1933-1947): străinătatea
[The Geography of the Romanian Novel (1933-1947): Spaces from Abroad]

Emanuel Modoc, Nicoleta Strugari, Mihnea Bâlici, Radu Vancu, Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga | 10

Geografia romanului românesc (1933-1947): arealul național
[The Geography of the Romanian Novel (1933-1947): The National Areal]

Radu Vancu, Alex Ciorogar, Ana-Maria Stoica, Vlad Pojoga, Ștefan Baghiu | 18

Temporalitatea internă a romanului românesc (1933-1947)
[The Internal Temporality of the Romanian Novel (1933-1947)]

Cătălina Stanislav, Vlad Pojoga, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Bianca Crăciun, Alexandrina Savin, Ana-Maria Stoica | 25

Diversitate identitară în romanul românesc (1933-1947)
[Identity Diversity in the Romanian Novel (1933-1947)]

David Morariu, Ana-Maria Stoica, Teona Farmatu, Radu Vancu, Dragoș Varga | 35

Poli de producție ai romanului românesc (1933-1947): rețele editoriale și forme de canonizare
[Production Centers of the Romanian Novel (1933-1947): Editorial Networks and Canonization Process]

Andrei Terian, Teona Farmatu, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Alex Văsieș, David Morariu | 43

Genurile romanului românesc (1933-1947). O analiză cantitativă
[The Genres of the Romanian Novel (1933-1947). A Quantitative Analysis]

Alex Ciorogar, Jessica Brenda Codină, Alex Văsieș, Vlad Pojoga, Ștefan Baghiu, Anca-Simina Martin | 55

Natura în romanul românesc (1845-1947)
[Nature in the Romanian Novel (1845-1947)]

Cătălina Rădescu, Maria Chiorean, Ștefan Baghiu, Andreea Mîrț, Jessica Brenda Codină | 63

Precaritate și cosmopolitism în romanul românesc (1845-1947): muncă, hrană, sănătate, îmbrăcăminte, mondenitate
[Precarity and Cosmopolitanism in the Romanian Novel (1845-1947): Work, Food, Health, Clothing, Fashion]

Maria Chiorean, Mihnea Bâlici, Cătălina Stanislav, Andreea Mîrț, Ovio Olaru, Vlad Pojoga | 75

Locuire și spațiu în romanul românesc (1845-1947)
[Living and Space in the Romanian Novel (1845-1947)]

Cosmin Borza, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, David Morariu, Snejana Ung, Alexandrina Savin, Anca-Simina Martin | 86

Educație și școală în romanul românesc (1845-1947)
[Education and School in the Romanian Novel (1845-1947)]

GEOGRAFIA ROMANULUI ROMÂNESC (1933–1947): STRĂINĂTATEA

**Ștefan BAGHIU, Andrei TERIAN, Vlad POJOGA,
Snejana UNG, Bianca CRĂCIUN, Ovio OLARU**

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Universitatea de Vest din Timișoara
Lucian Blaga University of Sibiu, West University of Timisoara
Personal e-mail: stefan.baghiu@ulbsibiu.ro

THE GEOGRAPHY OF THE ROMANIAN NOVEL (1933–1947): SPACES FROM ABROAD

Abstract: This article analyzes the ways in which the Romanian novel published between 1933–1947 represents foreign cities, towns, peripheries, and villages in the fictional worlds. It asserts the democratization of the narrative universe through the planetary perspective of the novels and discusses the birth of the Global South imagery. The search was conducted on a corpus of 700 novels in the MDRR archive. The data is disposed through quantifying recurrences (the number of novels in which a city appears) and occurrences (the number of times a city appears) of foreign cities. This article deals with representations of Europe and the Americas, Asia, Africa, and Australia in the 1933–1947 Romanian novel. It separates three main categories (main cities, consolidation cities, and secondary cities) and shows the planetary distribution of space within the Romanian novel.

Keywords: Literary geography, Romanian literature, urban literature, rural sites, planetarity.

Citation suggestion: Baghiu, Ștefan, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Snejana Ung, Bianca Crăciun, and Ovio Olaru. “Geografia romanului românesc (1933–1947): străinătatea”. *Transilvania*, no. 9 (2021): 1–9.
<https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.01>.

Dacă urmărim ideea lui Edward Soja, conform căreia spațiul este atât determinat cât și determinant de/pentru viața socială,¹ nu putem să nu ne oprim puțin asupra câtorva feluri în care este discutat acesta în perioada de maturizare a romanului românesc.² Tocmai pentru aceste romane au *construit*, atât prin puterea *canonică* a unora, cât și prin puterea *de piață* a altora, raportări la *lume* ca areal geografic și cultural. Ne referim, desigur, la perioada „de aur” a romanului românesc, plecând de la sintagma lui Paul Cornea, care vedea în anul 1934 vârful calitativ pentru romanul românesc interbelic.³ Așa cum am discutat deja într-o serie de articole anterioare, secolul al XIX-lea reprezintă momente de deschidere către o geografie planetară.⁴ Prima treime a secolului XX reprezintă deschiderea și atomizarea geografică narativă.⁵ Dar perioada 1933–1947 reprezintă epoca cea mai consistentă în reprezentarea planetară a geografiilor urbane de la apariția romanului românesc și până la instaurarea comunismului. Ca să folosim termenii propuși de Todorova, între estul „prozaic” al Europei și estul „mistic” al planetei⁶ (la care am adăuga acum Sudul Global, așa cum arată harta de mai jos) se stabilește, în perioada 1933–1947 o relație mult mai puternică în universurile narrative ale romanului

românesc, mai ales din trei rațiuni esențiale: 1) încercarea tot mai acută de depășire a condiției semiperiferice⁷ față de centrele urbane ale Europei și descrierea tot mai consistentă a Americii de Nord ca nou centru de putere; 2) continuarea și dezvoltarea reprezentărilor coloniale ale Sudului Global și ale periferiilor continentale și globale în general începute în perioada 1901–1932 – mai ales ca *împrumut* al *gaze*-ului colonial din metropolele europene: este vorba de Asia, de Africa și de America Centrală și de Sud; 3) accentuarea stereotipării alterității (sau, mai corect, a *otherness*-ului) pe fondul creșterii mișcărilor radicale ale interbelicului și a deschiderii circulației planetare. Peste toate acestea, la fel ca în cazul perioadei 1901–1932, tot literatura de subgen este în mare responsabilă de *democratizarea* geografică a universului narativ.⁸ Ce se întâmplă, ne-am întrebat urmărind spațializarea străinătății în ficțiunea românească din perioada 1933–1947, pe rând, cu geografiile familiare ale culturii române? Prin ce transformări trec și de ce? Și, nu în ultimul rând, ce ne spun aceste transformări despre deschiderile sau ocluziunile geografice ale universului ficțional?

Folosind aceeași strategie ca în articolul precedent, bazat pe arhiva MDRR2, am creat un grafic complex pentru reprezentarea

Harta 1: *Locurile acțiunii în romanul românesc (1901-1932)* – preluare Baghiu et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea”.

Harta 2: *Locurile acțiunii în romanul românesc (1933-1947)*.

Veneția, Roma, Budapesta, Londra, Odessa, cu Ierusalim și Moscova aproape”, în această perioadă romanele cu peste 100 de recurențe și 300 de recurențe sunt Paris, Viena, Roma, Londra, Berlin, Veneția, Moscova, Istanbul, Budapesta, Ierusalim și New York. Un oraș din SUA (New York) și unul din Orientul apropiat (Ierusalim) își fac apariția între orașele fundamentale ale romanului românesc; **2) orașe străine de consolidare** devin acum mai mult decât simple forme de atomizare a țărilor europene și trec în faza de *atomizare* geografică a planetei. Ele devin orașe care introduc *lumea* în imaginarul românesc, în orice caz, la cote mult mai ridicate decât în perioadele precedente. Căci acum orașele de consolidare sunt, alături de orașele care respectă logica perioadei 1901-1932, de atomizare a țărilor importante din Europa, ca Barcelona, Atena, Odessa, Geneva, Napoli, Marsilia, Munchen etc. orașe noi – sau, oricum, cu funcție nouă în imaginarul românesc – Sankt Petersburg, Cairo, Tokio, Calcutta, Alger, Los Angeles, San Francisco, Rio de Janeiro, Bagdad, Tel Aviv, Washington, Beijing, Bombay, Boston, Shanghai, Capetown, Havana, Delhi sau Hong Kong. **3) orașele secundare** sunt, desigur, imposibil de redat într-un astfel de studiu cantitativ, pentru că ele acoperă, într-un fel, lumea, căci geografia străinătății cucerește acum mai toate orașele semnificative de pe glob.

Pe lângă bine-cunoscutele incursiuni în lumea Indiei oferite de Mircea Eliade în epocă prin personaje care accesează în mod direct rețeaua colonială engleză există și trimiteri indirecte la continentul asiatic. Panait Istrati în *În lumea Mediteranei I. Răsărit de soare* (1936) descrie India ca un loc al fanteziei și *luminii*:

„Aflai, astfel, că era un cetățean englez, însurat cu o englezoaică și că locuia la Bombay, port spre care vaporul lui făcea, de obicei, drumul. Îmi descrie Bombay-ul atât de pătimăș, încât îmi aprinse imaginația. Tocmai citisem *Sacotala* de Kalidasa, într-o fermecătoare traducere datorită marelui nostru poet, Coșbuc. Aveam, încă, mintea plină, de o frumoasă carte veche: *Lumina Asiei*. Și-mi fu deajuns ca cineva să-mi invoce, cu dragoste, viața de basm a Indiei, ca să uit de Musa și de tot și să-i propun să mă ia, cu sine, în acea țară minunată unde credința și visarea contopesc întreaga viață a locuitorilor” (p. 96).

Africa, mai ales prin romanul semnat de Sanda Matei, *Tâina arborelui de Myonga* (1935) este cunoscută în epocă pentru prima dată dincolo de stereotipurile eurocentrice: „[n]u mică le fu mirarea, când punând piciorul pe pământul Africii, se pomeniră într-un oraș modern și civilizată, în care nu lipsea nimic din ceea ce lăseseră în urma lor, pe pământul Europei” (p. 44). Desigur, avem de a face cu o cunoaștere *turistică* încă a continentului. America Centrală și America Latină apar mai ales în contexte artistice, în cadrul turneelor artistelor și artiștilor muzicali. În Cezar Petrescu, *Dumineca orbului*, 1934 Tanti Catriona „cu discreție își află de lucru, întorcând spatele și răsfoind un album cu priveliști din Rio de Janeiro, ultimul ei turneu peste ocean acum un sfert de veac” (p. 272). În N. Carandino, *Darcee*, 1938, „De la Buenos-Ayres, cu același repertoriu, Darcee s-a dus, ca

în anii precedenți, la Montevideo (Uruguay). Până atunci eșecase. Îi era teamă de febra galbenă. (...) Dar succesul va fi atât de mare, insistențele atât de stăruitoare, încât va trebui să completeze cu alte zeci de spectacole. A cântat la Rio de Janeiro cu tenorul Zenatello și cu baritonul Pacini” (p. 217).

Altfel, I. Peltz, în *Israel însângerat* (1947) imaginează Sudul Global pentru sărăcia lui: „I se făcu deodată milă de «marinarul Roberto». De marinar? Sau de nemâncatul care învârtea la caterincă? De toți nemâncății de pe Glob, fie ei din Iași sau Rio de Janeiro, din Hârlău sau Castilla, din Craiova sau Bombay. Fiecare din aceștia trebuie s-aibă acasă o nevastă și câțiva plozi – și ei flămânzi și ei cu ochii arzând în febră, nedumeriți că n-au, la vreme, bucata de pâine” (p. 296).

În ceea ce privește prezența Statelor Unite ale Americii, trebuie luate în considerare mobilul social tot mai puternic în descrierea spațiului. Români plecați la New York apar în I. Peltz, *Foc în hanul cu tei* (1934) și formează mai ales o imagine dezolantă de depopulare a țării pentru *tărâmul promis* care însă nu este întotdeauna o soluție:

„Toți nemâncății ăștia, cum se învârtesc de o carte de vapor, – cum o șterg! Ei părăsesc mame rebegite sau tați cu un picior în groapă, neveste fără nici un ban în casă, împovărate, însă, de copii și frați mărunți și mulți – și trimit apoi, din înfricoșătoarele cetăți de piatră și lemn, lungi scrisori sfâșietoare, în care tremură dorul de casă, de-ai lor, de tot ce au lăsat în urmă. S-au văzut unii care, de acolo, din New-York sau Washington, cereau rubedeniilor din Dudești să le întocmească o listă de subscripție, să li se trimită câțiva franci spre a se înapoia acasă. Bătrânii îi blestemau și începeau colindul după gologani”. (p. 17).

Transformări 1845-1932 vs. 1933-1947

Dimensiunea planetară a romanului românesc nu mai constituie o noutate. Însă acest lucru nu înseamnă că o analiză a geografiei interne e lipsită de aspecte inedite. Dimpotrivă, orice demers de felul acesta poate scoate la iveală variații dintre cele mai diverse. De pildă, dacă romanul de secol XIX surprinde printr-o autohtonizare excesivă a *locului acțiunii*, dublată de o bovarizare printr-o geografie planetară excesivă a *orașelor menționate*^o, cel din perioada 1901-1932 cunoaște o expansiune geografică ce constă, pe de o parte, în diversificarea orașelor din Franța, Turcia, Italia, Rusia, țări ce găzduiesc acțiunea romanelor, și, pe de altă parte, în apariția unor spații inedite din America Latină, Asia, Nordul Africii, Orientul Apropiat^o. Folosind în continuare distincția dintre spațiu ca *loc al acțiunii* și spații *menționate*, vom urmări să realizăm o succintă cartografiere a geografiei interne a romanului românesc în perioada 1933-1947 în funcție de cadrul european și de cel planetar.

Un prim aspect ce se remarcă în romanul românesc din 1933-1947 este păstrarea și chiar accentuarea diversității orașelor de pe teritoriul unor țări precum Franța (Paris, Lyon, Marsilia, Nisa, Cannes, Saint-Germain, Montpellier, Grenoble), Italia (Roma, Florența, Milano, Napoli, Veneția) și Germania (Berlin, Dresda, Nürnberg, München). În ceea ce privește **Europa**,

schimbarea vine dinspre zonele (semi-)periferice – îndeosebi Peninsula Scandinavă și Olanda – care prezintă o mult mai pronunțată diversificare atât a țărilor sau orașelor în care desfășoară acțiunea, cât și a celor menționate. Importanța pe care acest areal o dobândește pare greu de înțeles dacă luăm în calcul faptul că romanul lui B. Jordan, *Greta Garbo* (1931), este singurul cu acțiunea plasată preponderent într-o țară scandinavă, și anume Suedia. În *Calea destinului* (1938) de Marcu Beza, Peninsula Scandinavă reprezintă un spațiu intermediar în călătoria personajului care, în drumul său din Anglia la Petersburg, trece prin Bergen și Christiania. Or, ceea ce e cu adevărat inedit e felul în care se vorbește despre acest areal. De pildă, în romanele *Zilele și nopțile unui student întârziat* (1934) de Gib. I. Mihăescu și *Femei moderne* (1947) de Eugeniu Est, Norvegia, Suedia, Finlanda, Danemarca și Olanda sunt menționate alături de țări din Europa Occidentală: „dacă părintele [...] nu s-ar amesteca... și-ar lăsa copilul liber, să-și urmeze singur, cariera... ca-n Suedia și-n Norvegia... da, da... și-n Franța și-n Germania și-n Spania și-n toate țările din lume civilizate” (Mihăescu, *Zilele*, p. 92), respectiv „[a]ș vrea să rămân câțva timp în țară, continuă Catul Bogdan și apoi să cer transferarea undeva în Nord sau în Occident. Mi-ar plăcea Suedia, Finlanda, Danemarca, Olanda” (Est, *Femei*, p. 71).¹¹ Perceperea Peninsulei Scandinave folosind Europa Occidentală ca punct de referință ori, mai exact, plasarea acestora pe aceeași scară ierarhică sau dacă nu, cel puțin la o distanță foarte mică una de alta, poate fi identificată și în *Scânteetoearea viață a Iuliei Hașdeu* (1937) de C. Manolache și, uneori, poate cădea în bovarism, așa cum se întâmplă în *Apostol* (1933) de Cezar Petrescu și *Învățătorul Tudor* (1937) de Constantin Lozincă-Milești. Când privește Peninsula Balcanică, o corespondență eveniment istoric-spațiu poate fi identificată în anumite romane ce au acțiunea plasată sau care menționează țări sau orașe din această regiune. De pildă, în *Haiducii Pindului* acțiunea are loc în Albania, în perioada premergătoare revoluției grecești (1800-1829), la care au participat și aromânii. Similar, în *Hotar de țară* (1934) de Octav Vorobchievici, *Ipochrit!* (1833) de V. Popa-Botoșani și *Zile de Lazaret* (1938) de G. Banea, este menționată Serbia în timpul Primului Război Mondial. Un caz aparte îl reprezintă romanul de aventuri al lui N. Batzaria, *Unchiul meu Adam* (1934), în care acțiunea are loc, printre altele, în orașe din Macedonia (Prilep, Bitola), Grecia (Salonic) și Albania, fiind menționate totodată și Bulgaria, respectiv Serbia.

Comparativ cu geografia străinătății în romanul românesc din perioada 1845-1932, harta teritoriilor literare ale secolului XX cuprinde, de asemenea, una din regiunile mai puțin atestate, dar cu o scară largă de influență asupra spectrului literar românesc. În cadrul perioadei 1901-1932, **Orientul Apropiat** a reprezentat un „nou teritoriu neexplorat literar”¹², însă numărul în creștere a recurențelor și ocurențelor din arhiva 1933-1947 a echipei MDRR expune mobilitatea acțiunii romanelor inclusiv în Beirut, Damasc, Alexandria, Ierusalim, Palestina și Cairo, orașe și zone menționate în cel puțin 10 romane. În prealabil, important de menționat sunt cele două volume *În lumea Mediteranei* (1936) de Panait Istrati, unde Adrian Zografi pleacă spre descoperirea Alexandriei Egiptului. Pe de o parte, în cadrul primului volum,

Răsărit de soare, miezul acțiunii se coagulează în jurul orașelor Alexandria și Cairo, iar romanul își concentrează atenția asupra colajului maritim expus prin prisma viziunii protagonistului care „va fi amantul Mediteranei” (p. 12) pe parcursul întregii călătorii: „Jos, Mediterana, înflorată de spuma valurilor, se distinge, cât de colo, prin coasta ei dantelată care oferă cerului albastru, numeroase golfulețe de safir și smaragd” (p. 111). Pe de altă parte, cel de-al doilea volum, *Apus de soare*, este marcat de recurența orașelor Damasc și Beirut. Orașul precedent, întâlnit sub forme precum „Beyruth” sau „Beiruth” se regăsește ca reper de locație al acțiunilor și în romanele *Mesia poate să aștepte* (1933) de I. Ludo și *Calea destinului* (1938) de Marcu Beza, romane ce urmează a fi menționate ulterior. Spre deosebire de romanele perioadei 1845-1932, conform căutărilor, Palestina prezintă un număr de ocurențe ridicat, cele mai multe dintre ele fiind regăsite și în romanele ghetoului evreiesc, printre care *Foc în hanul cu tei* (1934) de I. Peltz, *Ghetto veac XX, vol. I Germinări* (1934) de Ury Benador sau *Calea Calvarului* (1935) de A. L. Zissu, unde protagonistul Iaffe trăiește un destin istoric tragic mai ales prin neșansa neamului său de a trăi liber, fără dominație străină: „Motivul Angliei? El e simplu de tot: Palestina, punct crucial a trei continente, a rămas, pe drumul cel mai scurt, singura poartă deschisă și monopolizabilă spre Indii” (p. 90).¹³ În ceea ce privește Ierusalimul, acesta este, cu precădere, unul dintre orașele constituente prozei de călătorie de excepție, și în același timp, romanelor de dragoste, scrise de Marcu Beza la un an distanță, *Calea destinului* (1938) și *Necunoscuta* (1939). Cei doi protagoniști, Duma Cegani și Simu Giufa, sunt victimele unei iubiri cu final fericit, unde călătoriile prin Ierusalim joacă rolul de legătură spirituală: „La orice m-aș fi așteptat... Schimbarea nopții în zi, oprirea soarelui din mers, dar să te întâlnesc pe tine și tocmai la Ierusalim...” (p.43). Orașul este mai ales lăcaș de cult, unde „considerații erudite despre locuri și mituri biblice constituie substanța dialogurilor acestei cărți populate”: „E frumos aci, de bună samă; cu Ierusalimul în față, cu luminile sfântului ce se retrag, poleind ziduri și cupole” (p.65).

Teritoriul african devine mult mai vizibil în romanul din perioada 1933-1947. Dincolo de diversitatea țărilor (Algeria, Maroc, Mozambic, Madagascar, Congo, Tunisia, Etiopia), vizibilitatea presupune și o *apropiere* de spațiul respectiv, iar această apropiere provine nu doar din plasarea acțiunii pe teritoriul african, ci și din descrierile locului. Câteva exemple sunt romanele *Dincolo...* (1945) de S. Gregor, în care acțiunea e plasată în Madagascar, *Unchiul meu Adam* (1934) de N. Batzaria, care cuprinde un capitol intitulat „O excursiune în Alger” și în care descrierile orașului sunt menite să contrazică așteptările și temerile protagonistului, *Taina arborelui de Myonga* (1935) de Sanda Mateiu, roman de aventuri în care acțiunea are loc în Africa de Sud și Mozambic, *Țurnalul unui om inutil* (1936) de Sergiu Vladimir și *Marea călătorie* (1937) de L. Ruga. Iată, de pildă, două descrieri din acest din urmă roman care, pe cât sunt de precise, pe atât sunt de diferite:

„Peste doi ani, într-o oază mai în sud, la Igfi, unde au plecat ei cu caravana cu mărfuri, am veni eu pe lume. Am trăit cinci ani acolo, într-o «casbah» tencuită cu alb [...] Pe urmă ne-

am mutat la Marrakech, în cartierul Medina, într-o casă mare, din piatră roșie. Toate casele din Marrakech sunt roșii, de aceea i se spune «Marrakech la rouge». Înspre stradă dădeau câteva ferestre mici, ferecate cu bare, ca la fortărețe, dar înăuntru aveam o curte pătrată, pardosită cu mozaic de marmoră de toate culorile în mijlocul căreia țâșnea o fântână arteziană” (p. 142-43).

Așadar, fie că insistă asupra culorii locale, a exotismului,¹⁴ fie că urmăresc să diminueze sau să anuleze preconcepțiile existente cu privire la spațiile în care personajele ajung, un lucru e cert: descrierile semnaleză faptul că teritoriul african nu mai reprezintă un teritoriu abstract, văzut *de departe*, ci devine, în romanul românesc din 1933-1947 un spațiu cât se poate de concret.

Cei doi poli geografici din **Asia** care au fost identificați în romanul românesc din 1901-1932 – India și Japonia – rămân definitorii și pentru perioada 1933-1947. India apare, și de această dată, în romanele lui Mircea Eliade, *Maitreyi* (1933) și *Șantier* (1935), iar Japonia în romanele *Ogio-San. Domnișoare* (1938) a lui Ioan Timuș și *Suflet japonez*, vol. I-II (1938, 1939) de Gh. Băgulescu. Un aspect inedit îl reprezintă existența unui roman cu acțiunea plasată în Thailanda. E vorba de romanul *Condamnații la castitate* (1933) al lui Dragoș Protopopescu, roman în care sunt narate aventurile lui Pîrvu și Pătru, doi olteni ajunși în această parte a Asiei. Singapore apare menționat în romanele *Tania* (1942) de Roxana Berindei Mavrocordat și *Ann și Ana* (1943) de Ion Brădescu, iar Sri Lanka (Ceylon) în *Catarge* (1941) de N. Papatanasiu, *Prăvălia diavolului*, vol. I (1942) de Mircea Streinul și *Frunzele nu mai sunt aceleași* (1946) de Mircea Villara. Apar, de asemenea, tot ca spații menționate, China, Mongolia și Filipine. **America de Sud** nu prezintă modificări majore în raport cu datele generale ale perioadei 1845-1932, țările Argentina și Brazilia fiind singurele care culminează în frecvența geografică a sferei literare specifice acestei zone. Luându-le pe fiecare în parte, Argentina apare în romane precum *Măscărici* (1933) de N. Pora, unde reprezintă zona cea mai bogată în grâu și porumb, produse benefice pentru export: „Și într-o «țară eminentă agricolă» mulțimea ajunse să se hrănească cu grâu adus de peste nouă țări și mări, din depărtata Argentina” (p.78), în *Republica disperaiilor* (1935) de G. N. Vlădescu sau chiar *În lumea Mediteranei*, vol. I, *Răsărit de soare* (1936) de Panait Istrati, precizat anterior. În cazul Braziliei, *În căutarea norocului* (1943) de Moș Nae (N. Batzaria) este o culegere pentru tineret ce merită exhibită. Este prezentată condiția protagonistului aflat în cumpăna sărăciei în concordanță cu expunerea situației Braziliei caracterizată prin forțe de muncă scăzute, orice mână de lucru fiind răsplătită prin teren individual și drepturi depline asupra acestuia. Astfel, deși este un roman pentru copii, stabilitatea socială defunctă a protagonistului se modifică odată cu contactul lumii străine, sugerând astfel o realitate specifică secolului, expusă prin intermediul literaturii. În romanul lui N. Carandino, *Viața de glorie și de pasiune a mării cântărețe Darclée* (1938), ambele spații figurează etapele de evoluție ale protagonistei, simbolizând scenele unde „gloria de care se bucura Darclée a mers crescând” (p.234). Totodată, aici, Rio de Janeiro, oraș însemnat

pentru ambele perioade, cadrul este descris armonios alături de cel al Braziliei: „În decorul feeric al Braziliei, în splendoarea aceluia Rio de Janeiro pe lângă care Bosforul părea plat și lipsit de poezie, Dardée a găsit încadrarea naturală a darurilor ei excepționale” (p.218). Alte romane în care prezența acestui oraș schitează un element constitutiv literaturii române ar fi chiar romanul *În căutarea norocului* (1943) unde prefigurează ca loc al acțiunii sau *Taina arborelui de Myonga* (1935) de Sanda Matei. În continuarea listei, alături de Rio de Janeiro, Buenos Aires este întâlnit la Sanda Movilă în *Desfigurații* (1935) sau la S. Gregor în *Dincolo...* (1945).

Trecând în revistă spațiul **Americii de Nord**, printr-o analiză comparativă cu datele generate de romanul românesc din prima parte a secolului XIX până în cea din secolul XX, se observă că orașele Kansas, New Jersey, Tennessee, West Virginia inclusiv Ohio, Philadelphia, Oregon și Cleveland nu prezintă nici în momentul actual o evoluție numerică avansată, New York-ul păstrându-și, alături de Statele Unite ale Americii, poziția de cele mai frecvent menționate zone urbane de pe acest continent. 4 romane își au acțiunea plasată exclusiv în Statele Unite ale Americii, dintre care amintim: *Domnișoara Africa* (1935) a lui I. Ludo, *Vreți să descoperim America? Fantasticele călătorii ale lui Cristofor Columb* (1936) de Felix Aderca, unde este relatată descoperirea continentului de un navigator genovez, *Cadavrul la volan* (1937) de Leon Feraru și *Vrăjitorul. Viața marelui inventator Thomas Alva Edison* (1942) de Barbu Apelevianu. De asemenea, orașul New York apare în romane precum: *Prințesa Dactilo* (1933) de A. Lee, reprezentând locul unde protagonistul își contruiește cariera: „Plecăm spre America. Organizează imediat un turneu. Primul oraș New-Yorkul” (p.99), în cele două volume *Calea Văcărești* (1933) ale lui I. Peltz: „Luna viitoare mă 'mbarc! Am să vă aduc mai târziu pe toți la New-York!...” (p.165), în *Viața lui Bernard Shaw* (1934) de B. Cehan: „Ambasadorul Statelor-Unite vine să propună regelui Magnus al Angliei să primească a fi proclamat împărat al Americii, urmând, bineînțeles, ca reședința imperiului să fie la New-York” (p. 80) sau chiar în *Al doilea amant al doamnei Chatterley* (1934) de Cliford Moore (Felix Ardeca), cu număr de ocurențe ridicat. Arhiva perioadei 1933-1947 cuprinde un nou teritoriu cu apariție în jurul a 11 romane: *Europolis* (1933) de Jean Bart, „îmbogățește prin farmecul exotic și specificul nautic romanul „regional” românesc (Ș. Cioculescu)”¹⁵ și romanul lui Radu Mihnea, *Cavalerii nopții. Mare roman istoric național din viața lui Penes Curcanul* (1933): „Și atunci am luat vaporul din Canada și m'am întors în țară” (p.2419).

Mobilitate geografică și mobilitate socială

Studiul dedicat geografiei externe a romanului românesc pentru perioada 1900-1932 a relevat faptul că există o strânsă corelație între mobilitatea socială, mobilitatea geografică și originea socială a protagoniștilor, o corelație care s-a cristalizat într-o clasificare pe cât de previzibilă, pe atât de logică sub aspect sociologic: “în timp ce protagoniștii nobili și burghezi se îndreaptă spre străinătate, țărani se îndreaptă spre oraș, iar locuitorii proletari ai mahalalelor spre centru”¹⁶

O nuanță crucială, însă, o reprezenta motorul acestei mobilități geografice. În vreme ce nobilii călătoreau cu cea mai mare lejeritate între centre urbane, desfășurându-se – adesea în convenția literaturii de consum, senzaționale – între orașe exotice, menționate pentru a spori alura cosmopolită a protagoniștilor și, implicit, internaționalismul autorilor, iar personajele burgheze călătoreau spre centrele culturale ale Occidentului – Paris, Viena, Berlin etc. – în vilegiatură sau pentru studii, țărani erau „mobili” în mod involuntar și adesea forțat: mobilitatea lor geografică se datora războiului, în vreme ce mobilitatea lor socială – și implicit evadarea din precariatul rural – era doar o chestiune de circumstanță și noroc.

Pentru perioada 1933-1947, această din urmă clasă socială pare subreprezentată în raport cu celelalte: nu numai că protagoniștii din clasele de jos (muncitori, țărani, croitorese) apar în mai puțin de 5% din corpus, dar chiar și localitățile între care se desfășoară nu ies din tiparul creionat de precedenta perioadă. Orașele sau localitățile între care se desfășoară acțiunea sunt București, Timișoara, Cernăuți, Băraști, Cerbu, Colonești, Chitila, Brăila etc. Deși au pătruns în imaginarul acestor protagoniști, orașe îndepărtate precum New York devin proiecții ale *dorinței conștiente* de ascensiune socială, dovadă a faptului că protagoniștii au dobândit într-o formă sau alta conștiința de clasă:

„Croitori calici și ofticoși călcau de zor pantalonii mizeri ai clienților din fundăturile Dudeștilor și suspinau un cântec în care se idealiza America tuturor fericitorilor. Măine vor bea, iar, un singur ceai și vor înfuleca doar o pâine: vor pune, însă, ban lângă ban să-și cumpere «cartea de vapor». Slujbașii micilor prăvălii din Văcărești sau vânzătorii mai subțiri din Lipsani își vesteau, măcar odată pe săptămână părintele bătrân și necăjit – sau mama frântă de oboseala anilor sau surorile și frații: – Luna viitoare mă `mbarc! Am să vă aduc mai târziu pe toți la New-York!... Sau la Washington!...” – I. Peltz, *Calea Văcărești*, vol. I, (1933), p.165.

În ceea ce privește celelalte clase sociale, se poate observa o slăbire a prezenței nobililor/ moșierilor/ aristocraților și o suprareprezentare a inginerilor, avocaților, ziariștilor, scriitorilor, profesorilor, studenților și elevilor. Prima jumătate a secolului, așadar, conturează consolidarea unei păături a burgheziei intelectuale, după cum arată și studiile lui Florin Pavelescu dedicate învățământului românesc din sec. XX: „[Î]ntre anii 1919 și 1925, ritmurile medii anuale de creștere a numărului de studenți înscriși a fost de peste 15% în cazul facultăților de teologie, în alte studii industriale și comerciale, farmacie și medicină veterinară. În cazul facultăților de științe și de litere și filosofie, ritmurile medii anuale de creștere au fost cuprinse între 10% și 15%.”¹⁷

Între 1924 și 1929, ritmul mediului de creștere anuală a numărului de studenți s-a situat peste 15%.¹⁸ notează el, în vreme ce „liceele teoretice au deținut ponderea cea mai ridicată în totalul elevilor înscriși în învățământul secundar, cu valori cuprinse între 35,7% și 44,5% în perioada 1928-1933 și între 59,1% și 67,8% în intervalul 1933-1938.”¹⁹ În același timp,

însă, specializările practice – industrie, agricultură, comerț – au scăzut vertiginos în popularitate. Acest lucru se datorează, firește, prestigiului deținut de învățământul teoretic, capabil, în teorie, să asigure o slujbă bine remunerată, să sporească capitalul social al protagonistului, să-i deschidă noi perspective conjugale etc. Însă numărul considerabil de studenți, elevi și profesori în romanele acestei perioade trădează de la bun început o serie de circumstanțe sociologice favorabile, fiindcă liceele care permiteau înscrierea ulterioară la o facultate – și, prin extensie, emergența unei clase studentești – practicau taxe prohibitiv de mari. Acest lucru demonstrează pre-existența unui strat social îndeajuns de înstărit – clasa de mijloc a epocii precedente – care a înlesnit accesul la educație al urmașilor lor, de vreme ce „educația e unul din principalele canale prin care are loc reproducerea intergenerațională a claselor sociale.”²⁰ Așadar, dacă în perioada 1844-1932, mobilitatea socială lua forma unui dat care se manifesta prin mobilitate geografică, în perioada 1933-1947 ea devine, în cazul burgheziei, o *consolidare a privilegiului prin acces la educație*. În cazul aristocrației, ea echivalează cu salvarea de la ruină și, mai mult decât atât, cu *conservarea privilegiului* prin practicarea unei meserii. Cu alte cuvinte, cu transformarea privilegiului funciar și genealogic feudal într-un avans în sistemul capitalist meritocratic. Ruina simbolică și materială a vechilor aristocrați îi obligă să aleagă calea unei cariere, precum e relatat în *Donna Alba* (Gib. I. Mihăiescu, 1935, p. 27): „când moșiile i-au fost ciopârțite zdrăvăn s'a apucat de meșteșugul dreptului: [...] Imediat după război și-a întregit titlul cu o teză răsunătoare la Paris și iată... promite grozav.”

Mobilitatea socială nu se mai corelează în mod relevant cu mobilitatea geografică, ci devine dependentă de *carieră*, „acest unic și atotputernic auxiliar al fericirii,” precum e descrisă în romanul din 1933 al lui I. Roda, *Nevroza Instinctelor* (p. 128). Sigur, un parcurs internațional este încă de preferat unuia local („și-ar lăsa copilul liber, să-și urmeze singur, cariera... ca'n Suedia și 'n Norvegia .. da, da... și'n Franța și'n Germania și'n Spania și'n toate țările din lume civilizate...” – Gib. I. Mihăiescu, *Șulele și noștile unui student întârziat*, 1934, p. 92, sau „Va face carieră, va ajunge o celebritate mondială în timp ce noi ne uscăm aici...” – I. Răcăciuni, *Mâl*, 1934, p. 115), dar această preferință constituie mai degrabă excepția. Mobilitatea geografică nu mai este o precondiție pentru cea socială, care acum ia cel mai adesea forma unei evadări din paradigma subdezvoltării naționale: „Țara noastră care are optzeci la sută din locuitorii ei agricultori [...] n'are nevoie să trimită copiii mei la plug, căci ei se pregătesc pentru o carieră intelectuală, menită să dirijeze toate ramurile de activitate ale poporului românesc, implicit agricultura, care este apanagiul țaranului” (B. Jordan, V. Munteanu, *Revizori și inspectori*, 1936, p. 194). Deloc întâmplător, cuvântul „carieră” abundă în acest decupaj temporal al arhivei, apărând în mai mult de 50% din romane – cu un total de 1606 ocurențe – și dominând universul narativ și sub aspect simbolic. În romanul din 1934 al lui D. V. Barnoschi, *Măsturisirea trupului*, un personaj e descris ca fiind un „[m]agistrat corect, dar preocupat de reputația și de cariera lui mai mult decât de știință, juridică și de etică socială” (p. 225).

Poate cel mai important tip de mobilitate socială îl reprezintă mobilitatea-ca-emancipare. Emanciparea colectivă a țăranilor prin educație și implicit nașterea conștiinței de clasă, ca în exemplul de mai sus, dar și emanciparea materială și simbolică a femeilor, pentru care singurul impediment în fața carierei este căsnicia, văzută deopotrivă ca o formă de ascensiune socială și o fatalitate: „17 ani — face și *carieră*. Acum e într'a șaptea. La anul își dă bacalaureatul. Pe urmă face *Matematicile*. Dacă nu s'o mărita între timp. (Constantin Coman, *Personalul de Giurgiu*,

1936, p. 83). Un exemplu interesant îl reprezintă romanul din 1933 semnat de Alice Gabrielescu, *Marșul femeilor*, în care educația și cariera sunt văzute ca instrumente indispensabile în lupta feminista: „Femeile care se ridică acum, au înțeles ce arme le trebuie. Nu vezi universitățile pline de fete din care doar jumătate învață pentru carieră, de nevoie, și cealaltă jumătate numai din dorința de a nu le sta mai prejos? Amorul de azi e lucid.” (Alice Gabrielescu, *Marșul femeilor*, 1933, p. 185).

Note:

1. Edward Soja, *Seeking Spacial Justice* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2010), 18.
2. Folosim aici trei arhive construite în 2019, 2020 și 2021 de revista *Transilvania* care însumează împreună 80% din producția de romane în limba română publicate între 1845-1947. Romanele aflate sub drepturi de autor nu au fost făcute publice. Toate romanele citate în acest articol sunt în edițiile existente sau menționate pe site-ul revistei *Transilvania* la categoriile MDRR (www.revistatransilvania.ro/mdrr), MDRR2 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932) și MDRR3 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947). Pe lângă acestea, există un corpus de romane în format text alcătuit de echipa ELTeC pentru utilizări cantitative și de digital humanities. Pentru fiecare din aceste baze de date vezi bibliografia. Împărțirea arhivelor MDRR a fost concepută după datele statistice obținute în Andrei Terian, „Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
3. Vezi Paul Cornea, „Anul de aur al romanului românesc interbelic”, în *Aproapele și departele* (București: Cartea Românească, 1990): 375-384.
4. Ștefan Baghiu et al., „Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 29-43.
5. Ștefan Baghiu et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 1-11.
6. Maria Todorova, *Imagining the Balkans* (Oxford: Oxford University Press, 1999), 7.
7. Folosim termenul așa cum a fost propus recent în Cornel Ban, *Dependență și dezvoltare* (Cluj-Napoca: Tact, 2014).
8. Vezi articolele dedicate genurilor romanului românesc pentru împărțirea pe subgenuri a acestora: Andrei Terian et al. „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 17-28; Andrei Terian et al., „Genurile romanului românesc (1901-1932). O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 53-64; Andrei Terian et al. „Genurile romanului românesc (1933-1947). O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 43-54.
9. Baghiu et al., „Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea”, 32-33.
10. Baghiu et al., „Geografia romanului românesc (1901-1902): străinătatea”, 3-4.
11. Vezi pentru mobilitate socială, educație și limbi străine în romanul românesc și Cosmin Borza et al., „Educație și școală în romanul românesc (1845-1947)”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 86-96.
12. Baghiu et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea”, 3.
13. Există o reprezentare consistentă în romanele epocii a Palestinei care ar putea reprezenta un punct important în analizele internaționale ale fenomenului. Pentru reprezentarea spațiului post 1949, vezi Drew Paul, *Israel/Palestine: Border Representations in Literature and Film* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020). Pentru o analiză a romanului palestinian pentru autoreprezentare vezi Bashir Abu-Manneh, *The Palestinian Novel: From 1948 to Present* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016).
14. Vezi, în acest sens, Michael C. Hall, Hazel Tucker, *Tourism and Postcolonialism: Contested Discourses, Identities, and Representations* (London and New York: Routledge, 2004). Vezi mai ales capitolul 5, „About romance and reality: popular European imagery in postcolonial tourism in southern Africa”.
15. Mircea Popa, Elena Stan, Doina Modola, Aurel Sasu, Mariana Vartic, Ion Istrate, Valentin Tașcu, Ioan Milea și Augustin Pop, *Dicționarul Cronologic al Romanului Românesc de la Origini până la 1989* (Cluj-Napoca: Editura Academiei Române, 2003), 1540.
16. Baghiu et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea”, 5-6. Vezi și Vlad Pojoga, Laurentiu-Marian Neagu, Mihai Dascalu, „The Character Network in Liviu Rebreanu's *Ion*: A Quantitative Analysis of Dialogue.” *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, no. 2 (2020): 23-47.
17. Florin Marius Pavelescu, *Evoluția cadrului instituțional și dinamica sistemului educațional al României în secolul al XX-lea* (București: Editura Expert, 2016), 96.
18. *Ibid.*, 96.
19. *Ibid.*, 120.
20. Richard Breen, “Educational expansion and social mobility in the 20th century”, *Social Forces* 89, no. 2 (2010): 365-388, 367.

Bibliography:

- Abu-Manneh, Bashir. *The Palestinian Novel: From 1948 to Present*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- Baghiu, Ștefan, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Iunis Minculete, and Ovio Olaru. “Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea” [The Geography of the Romanian Novel (1901-1932): Spaces from Abroad]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 1-11.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Emanuel Modoc. “Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea”

- [The Internal Geography of the Romanian Novel in the 19th Century]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 29-43.
- Ban, Cornel. *Dependență și dezvoltare* [Dependency and Development]. Cluj-Napoca: Tact, 2014.
- Borza, Cosmin, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, David Morariu, Snejana Ung, Alexandrina Savin, and Anca-Simina Martin. "Educație și școală în romanul românesc (1845-1947)". [Education and School in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Revista Transilvania*, no. 9 (2021): 86-96. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.10>.
- Breen, Richard. "Educational expansion and social mobility in the 20th century." *Social Forces* 89, no. 2 (2010): 365-388.
- Ciorogar, Alex, Jessica Brenda Codină, Alex Văsieș, Vlad Pojoga, Ștefan Baghiu, and Anca-Simina Martin. "Natura în romanul românesc (1845-1947)" [Nature in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 55-62. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.07>.
- Cornea, Paul. *Aproapele și departele*. Bucharest: Cartea Românească, 1990.
- DCRR-1: *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989*. Cluj-Napoca: Editura Academiei Române, 2003.
- Hall, Michael C., and Hazel Tucker. *Tourism and Postcolonialism: Contested Discourses, Identities, and Representations* (London and New York: Routledge, 2004).
- Paul, Drew. *Israel/Palestine: Border Representations in Literature and Film*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020.
- Pavelescu, Florin Marius. *Evoluția cadrului instituțional și dinamica sistemului educațional al României în secolul al XX-lea* [Evolution of the Institutional Framework and Dynamics of Romania's Educational System in the 20th Century]. Bucharest: Editura Expert, 2016.
- Pojoga, Vlad, Laurentiu-Marian Neagu, Mihai Dascau. "The Character Network in Liviu Rebreanu's *Ion*: A Quantitative Analysis of Dialogue." *Meta-critic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, no. 2 (2020): 23-47.
- Popa, Mircea, Elena Stan, Doina Modola, Aurel Sasu, Mariana Vartic, Ion Istrate, Valentin Tașcu, Ioan Milea, and Augustin Pop. *Dicționarul Cronologic al Romanului Românesc de la Origini până la 1989* [The Chronological Dictionary of the Romanian Novel]. Cluj-Napoca: Editura Academiei Române, 2003.
- Soja, Edward. *Seeking Spacial Justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2010.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Cosmin Borza, David Morariu, and Dragoș Varga. "Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă" [The Genres of the 19th Century Romanian Novel. A Quantitative Analysis]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 17-28.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Ovio Olaru, and David Morariu. "Genurile romanului românesc (1901-1932). O analiză cantitativă" [The Genres of the Romanian Novel (1901-1932). A Quantitative Analysis]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 53-64.
- Terian, Andrei, Teona Farmatu, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Alex Văsieș, and David Morariu. "Genurile romanului românesc (1933-1947). O analiză cantitativă" [The Genres of the Romanian Novel (1933-1947). A Quantitative Analysis]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 43-54. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.06>.
- Terian, Andrei. "Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania." *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
- Todorova, Maria. *Imagining the Balkans*. Oxford: Oxford University Press, 1999.

Archives:

- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accessed November 15, 2020 (MDRR).
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frățean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932> (MDRR2).
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Mihnea Bălci, Maria Chiorean, Alex Ciorogar, Jessica Brenda Codină, Bianca Crăciun, Teona Farmatu, Andreea Mîrț, David Morariu, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, Alexandrina Savin, Cătălina Stanislav, Ana-Maria Stoica, Nicoleta Strugari, Andrei Terian, Snejana Ung, Radu Vancu, Dragoș Varga, Alex Văsieș. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1933-1947* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1933-1947]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2021. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947> (MDRR3).

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1933-1947*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

GEOGRAFIA ROMANULUI ROMÂNESC (1933-1947): AREALUL NAȚIONAL

Emanuel MODOC, Nicoleta STRUGARI, Mihnea BÂLICI, Radu VANCU, Ștefan BAGHIU, Vlad POJOGA

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca
Lucian Blaga University of Sibiu, Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca
Personal e-mail: ermodoc@gmail.com

THE GEOGRAPHY OF THE ROMANIAN NOVEL (1933-1947): THE NATIONAL AREAL

Abstract: This article analyzes the ways in which the Romanian novel published between 1933-1947 represents cities, towns, peripheries and villages in the fictional worlds. It asserts the democratization of the narrative universe through the novel of the periphery and discusses the birth of the touristic novel, in which characters often spend time in new areas for relaxation. It also challenges the idea of spatial atomization, since the geographical preferences of the authors are usually centralized and gentrified. Almost only subgenre novels and ethnical minority authors are responsible for the democratization of the national geography of the Romanian novel in 1933-1947.

Keywords: literary geography, Romanian literature, urban literature, rural sites.

Citation suggestion: Modoc, Emanuel, Nicoleta Strugari, Mihnea Bălici, Radu Vancu, Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga. “Geografia romanului românesc (1933-1947): arealul național”. *Transilvania*, no. 9 (2021): 10-17.
<https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.02>.

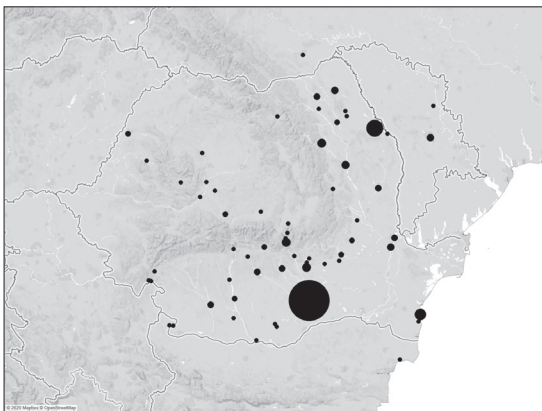
Articolul dedicat geografiei interne a romanului românesc din intervalul 1901-1932¹ semnala din capul locului două trăsături capitale care au caracterizat producția de roman la începutul secolului al XX-lea și care ne-au modelat investigația: faptul că, atât la nivel intra-, cât și internațional, diversitatea spațială crește semnificativ și că proporțiile datelor cu care am avut de a face au dus la crearea unor metode de cuantificare cât se poate de particulare: am folosit două variabile prin care am încercat să *observăm* dispersia geografică a orașelor românești în întreg imaginarul românesc – *ocurențe* și *recurențe*. Reluând explicația, considerăm că *numirea* în textul romanelor a unui oraș *de cât mai multe ori* în *cât mai multe romane* este semnul unei prezențe consistente (deci cu o importanță sporită) a respectivului oraș. Pentru perioada 1901-1932, dacă Bucureștiul era numit de peste 4000 de ori în peste 300 de romane (dintr-un total de aproximativ 360) înseamnă că el *domină* imaginarul românesc. Evident, acest lucru se petrece pentru că Bucureștiul este cel mai important oraș din țară, dar la o analiză detaliată putem reconstitui, pentru fiecare oraș, importanța sa în epocă. Astfel, dacă un oraș are *foarte multe ocurențe* (apare de multe ori în corpusul de texte) și *foarte puține recurențe* (apare în foarte puține romane), înseamnă că

avem de a face cu un spațiu folosit mai ales *într-un anumit tip de romane*. Invers, dacă un oraș are *puține ocurențe* și *multe recurențe*, înseamnă că acel oraș este în epocă un *loc geografic comun*. În perioada imediat următoare, aceste aspecte nu doar că rămân în continuare aplicabile; ele cresc *exponențial* datorită cantității de informație care s-a dublat prin mărirea arhivei (perioada 1933-1947 conține peste 700 de romane). În aceste condiții, ne-am văzut nevoiți să căutăm un echilibru între păstrarea coerenței investigative și adaptarea la noile proporții ale datelor acumulate.²

La fel ca în perioada anterior investigată, producția de roman românesc din intervalul 1933-1947 repetă, în mare, aceleași tipare în ceea ce privește locul de desfășurare a acțiunii, însă cu câteva diferențe specifice reprezentative: pe de o parte, se fac simțite, pentru prima dată în mod semnificativ, spațiile vagi, neprecizate, geografiile imaginare, utilizate predominant în parabole traversând spații mitologice, liminale etc., în romane de aventură destinate publicului tânăr sau în romanele științifico-fantastice emergente în epocă;³ pe de altă parte, se triplează numărul de romane a căror acțiune se petrece în mahalale și în spații imaginare. Intervalul temporal cuprins între anii 1933 și 1947 relevă, în rest, mult mai multe

similitudini decât diferențe față de cel anterior (1901-1932), iar tendințele anticipate în prima treime a secolului al XX-lea se continuă și aici: se petrece, în continuare, o deplasare tot mai accentuată a locului desfășurării acțiunii în capitală, chiar dacă raportul dintre spațiul urban și cel non-urban (târg, sat, mahala, mediul silvestru etc.) a rămas același; cu toate că producția efectivă a celor 14 ani este dublă față de cea a primilor 32 de ani ai secolului trecut, raportul urban-rural rămâne același; cu toate că mahalaua figurează cu o creștere rapidă și continuă în economia geografiei interne românești, iar prezența protagonistelor de gen feminin rămâne în continuare una dintre mărcile specifice ale romanelor de mahala, așa cum am notat în articolul precedent⁴, distribuția de gen a protagoniștilor – la nivelul întregii producții – este aceeași.⁵

Din punct de vedere metodologic, procedura de selecție a datelor, precum și a criteriilor de gestionare a acestora a rămas fidelă demersului precedent. S-au păstrat, în analiza orașelor, și târguri, comune, stațiuni sau zone turistice, în măsura în care acestea erau legate de mobilitatea socială a protagoniștilor.⁶ Destinațiile de vacanță, *hub*-urile comerciale/ portuare, precum și zonele în curs de urbanizare au rămas repere cruciale în investigația noastră. În același timp, rămâne valabilă – și tot mai relevantă, având în vedere dublarea cantitativă a corpusului – precizarea că, în stabilirea *locului acțiunii*, lecturile selective și aplicate ale membrilor echipei MDRR au avut un aport semnificativ. Pentru a păstra linia de dialog între acest articol și cel precedent, am ales să urmărim în continuare noile geografii interne în romanul românesc, să investigăm în continuare rolul așa-numitelor „cutii de rezonanță” (târgurile, mahalalele, ghetourile) în dezvoltarea caracterologică a personajelor de roman și să testăm mai departe tezele propuse anterior vizând rolul orașelor menționate în imaginarul românesc autohton (fie că e vorba despre orașe fundamentale – acele centre urbane hiperprezente din punct de vedere imagologic –, orașe de consolidare regională sau orașe secundare).

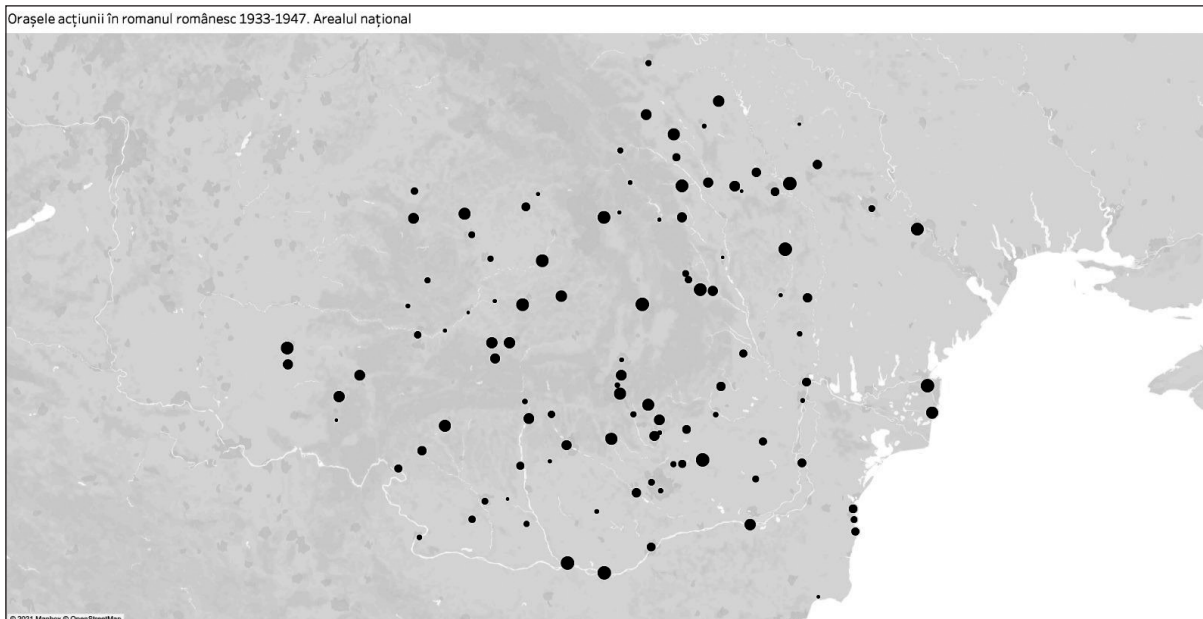
Harta 1: Locurile acțiunii în romanul românesc (1901-1932) – preluare Modoc et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932): arealul național”.

În primul rând, ceea ce se întâmplă în Romanul românesc din perioada *boom*-ului (termenul lui Terian din „Big Numbers”, când observă creșterea masivă a producției autohtone de roman) ține de democratizarea spațială a locului acțiunii. *Harta 2* arată clar faptul că geografia acțiunii romanelor se atomizează acoperind acum exhaustiv ceea ce abia atingea în perioada 1901-1932: Transilvania și Basarabia. Cu alte cuvinte, Unirea de la 1918 are un efect masiv asupra imaginarului literar *abia* la 15 ani de la înfăptuirea ei. Vom considera mai departe această perioadă scursă de la Unire una de *acomodare* a universului ficțional și epoca 1933-1947 drept cea mai importantă în *democratizarea* geografică a romanului românesc. Conexiunea socială pe care o putem face acum pentru această *reflectare* atomizată a urbanului românesc ține de reducerea „rolului politic” al unei clase sociale. Așa cum observă Cornel Ban în *Dependență și dezvoltare*,

„La sfârșitul Primului Război Mondial, puterea politică se afla încă în mâinile unei coaliții care punea în legătură familiile mari proprietare de pământ, clasa urbană a comercianților, boierii de țară și intelighenția. Dacă marii proprietari de pământ au reușit să-și reproducă puterea în interiorul noului stat până la Marele Război, după 1918 rolul lor politic și economic a fost redus dramatic, în urma unei reforme radicale de redistribuire a terenului”⁷

Tot Ban explică felul în care „[u]rbanizarea a crescut cu un procent agresiv de 14% între 1930 și 1941, fiind însoțită în perioada interbelică și de o remarcabilă înflorire a arhitecturii moderniste”⁸ ceea ce înseamnă că, pe lângă noua dezvoltare regională, pentru autorii români racordați la realitatea contemporană (extrem de mulți și, de fapt, tot mai mulți pe măsură ce ne apropiem de al Doilea Război Mondial) *urbanul* devine, în același timp, o atracție tot mai mare și o resursă tot mai coerentă de *atmosferă*.⁹ Dincolo de asta, *ideologia* literară a unui E. Lovinescu – care propune tot mai acut urbanizarea literaturii române este, așa cum am arătat și în articolele trecute, o pretenție care se mulează pe o realitate inevitabilă.

În ceea ce privește orașele din Transilvania, există o diferență între orașe prezente încă de la începuturile anilor 30 și cele care devin locuri ale acțiunii în etape târzii ale perioadei. Cluj-Napoca devine locul acțiunii începând cu romane ca Ionel Neamtzu, *Pentru o femeie* (1937), Victor Papilian, *Fără limită* (1937), Ion Vladiu, *Am plecat din sat* (1938), Dorel Drăgulescu, *Ursită* (1941), Sofia Arcan, *Iana hoinara* (1943), etc. Sibiul, în schimb, este prezent încă din Mihail Celarianu, *Polca pe furate* (1933), Alexandru Nora, *Femeia ne e stăpână* (1936) etc. În ceea ce privește Sibiul, e de menționat faptul că orașul apare mai ales în romane în care sunt descrise călătorii în Germania, unde locul acțiunii creează de fapt un areal european, despărțindu-l prin această alăturare de imaginarul local – alături de Berlin, Paris sau Florența în C. Stere, *În preajma revoluției*, vol. VII (1935), alături de Munchen, Frankfurt, Victor Ion Popa, *Mastorașul Aurel* (1939) sau alături de Viena în Gabriel Vălănescu, *Avram Iancu* (1940). Același lucru se poate spune și despre Brașov, care apare mai ales în compania altor locuri ale

Harta 2: Locurile acțiunii în romanul românesc (1933-1947) – din rațiuni de prezentare am decis să eliminăm Bucureștiul de pe hartă: din cauza proporțiilor masive, acesta ar fi acoperit mare parte din orașele din jur.

acțiunii – semn că orașele germane din Transilvania sunt mai ales *noduri* sau *stații* ale unor călătorii europene mai ample, mai ales în romane care discută viața personalităților culturale locale: alături de Liege și Anvers în *Scânteietoarea viață a Iuliei Hasdeu*, de C. Manolache (1937), alături de Berlin în *Caragiale* de B. Jordan și Lucian Predescu (1939), alături de Frankfurt în *Viața lui Ioan Eliade Rădulescu* de Gheorghe Corneanu (1939). În timp ce orașele din Moldova sunt mai ales utilizate ca locuri ale acțiunii în romanele istorice. Orașele portuare (Brăila, Giurgiu, Galați, Constanța) sunt locuri ale acțiunii mai ales în romanele de călătorie, ceea ce arată legătura puternică dintre maturizarea genului și *canalul transnațional*.¹⁰ Brăila apare în romane cu acțiunea și în Napoli, Beirut, Damasc, Paris sau Balcic, iar Constanța în romane cu acțiunea și în Paris, Veneția, Alexandria, Istanbul – dintre care cel mai important este *În lumea Mediteranei*, 2 volume (1936) de Panait Istrati.

În ceea ce privește *prezența* orașelor românești în corpul analizat, putem vorbi despre câteva categorii fundamentale, urmărind analizele din MDRR2 pe bază de recurențe și ocurențe: **a) orașe fundamentale** sunt acum (alături de Iași și București)¹¹ definite de peste 100 de recurențe și 500 de ocurențe: Brașov, Brăila, Galați, Cluj, Sibiu, Cernăuți, Buzău – însoțite de stațiunile Sinaia (176 cu 1004) și Predeal (cu 101 și 359) (este pentru prima dată când stațiunile au o asemenea pondere în imaginarul românesc și trimite către o creștere tot mai puternică a imaginarii urbane *middle-class*); **b) orașe de consolidare regională** cu peste 50 de recurențe și 100 de ocurențe sunt acum Bacău, Focșanu, Giurgiu, Botoșanu, Bârlad, Chișinău, Suceava, Vaslui (iată, capul listei orașelor de consolidare este dominat de Moldova, semn că rețelele de circulație interurbane sunt definitorii pentru acest spațiu în romanul românesc din epocă), alături de Timișoara, Piatra

Neamț, Pașcani Arad etc. (vezi Grafic 2); **c) orașe secundare**, în general orașe din Sud și din Transilvania care nu au încă o funcție narativă complexă la nivelul arhivei.¹²

Cutii de rezonanță: târguri, mahalale, ghetouri

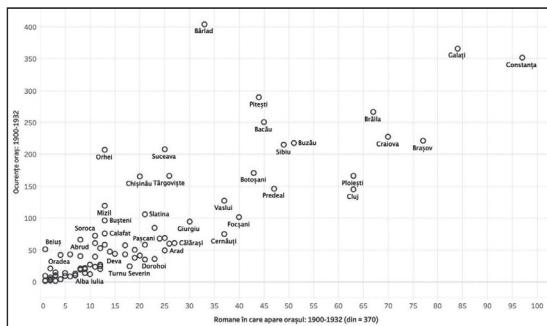
În studiul anterior despre reprezentarea arealului național în romanul românesc din perioada 1901-1932 a fost remarcat faptul că, odată cu începutul de secol XX și cu depășirea necesităților de ordin clasic, a avut loc o mutație a funcționalității fundalului diegetic: „spațiul în romanul de început de secol XX este mai puțin un decor, cât o vastă cutie de rezonanță instrumentalizată în conturarea personajelor”¹³. Din acest motiv, zonele marginale (precum târgurile, mahalalele sau ghetourile) devin mijloace de conturare și evidențiere ale unor personalități fictive. În funcție de raportul protagonist-mediul, există două modalități prin care poate fi realizat acest proces: prima este de *contrastare*, în timp ce a doua – de *identificare*. În primul caz, contrastarea implică existența unei discrepante vizibile între proveniența personajului principal și *topos*.¹⁴ Poate cele mai cunoscute din această categorie ar fi *Locul unde nu s-a întâmplat nimic* (1933) de Mihail Sadoveanu sau *Zilele și nopțile unui student întârziat* (1934), de Gib I. Mihăescu. Cel mai adesea, aceasta se traduce printr-o diferență de clasă: un caracter burghez sau aristocrat „coboară” în lumea târgului/mahalalei/ghetoului. În alte cazuri, o situație specială dictează introducerea unui alt mediu, un exemplu fiind „adăpostul” de război, în *Adăpostul Sobolia* (1945), de Cezar Petrescu. În al doilea caz, identificarea marchează faptul că protagonistul reprezintă o mostră a mediului. Astfel, el devine factor simptomatic pentru întregul *milieu*, ca în *Luminile mahalalei* de Petre Bellu (1936) și în *Maidanul cu dragoste* (1933) de G. M.

Zamfirescu sau în romanele ghetoului evreiesc, *Calea Văcărești* (1933) și *Foc în hanul cu tei* (1934) de I. Peltz sau în *Ghetto veac XX* (1934) de Ury Benador. Urmărind desfacerea raportului protagonist-mediu în funcție de doi vectori identitari (genul și naționalitatea) și unul naratologic (persoana utilizată), poate fi definită atitudinea globală a romanului românesc față de aceste zone limitrofe.

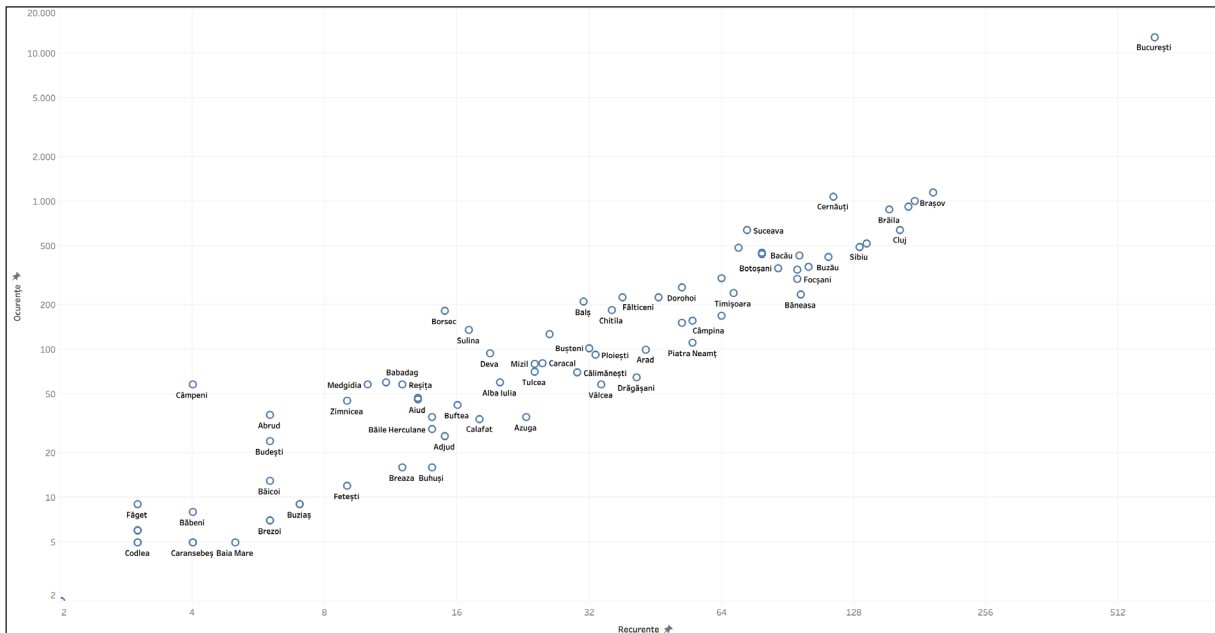
Corpusul acestei analize este reprezentat de totalitatea romanelor încadrabile în perioada 1933-1947 care au ca mediu de desfășurare a acțiunii târgul, mahalaua sau ghetoul. Din aproximativ 118 romane care evidențiază topografiile marginale sau „interstițiale”¹⁵, dintre care 60 înregistrează acțiune în mahala, 50 în târg, 6 în ghetou și unul în „șatră”. În cazul perioadei 1901-1932, totalul unor astfel de romane a fost de 40, dintre care 23 cu acțiune principală în târg, 21 în mahala și niciunul în ghetou¹⁶. Ca frecvență procentuală a recurențelor

zonelor limitrofe în general din romanul românesc, se poate remarca o creștere de aproximativ 4% între cele două intervale studiate – de la 10,9% din totalul de romane (aprox. 360) din arhivă la 14,5% (aprox. 710). Mai interesantă este însă schimbarea frecvenței fiecărui *topos* în sine: pe lângă faptul că ghetoul și „șatră” își face primele apariții considerabile în trama prozei locale, mahalaua (un spațiu mult mai peștriș și, totodată, mai precar) ia locul târgului, devenind principalul spațiu marginal de desfășurare a acțiunii. Din acest punct de vedere, se poate remarca o diversificare a cartografierii sociale. Deși mahalaua cuprinde adesea minorități/ neamuri (termenul folosit în epocă), ele nu sunt cuprinse și în proiectul de narator. Fapt cu cât mai important de menționat cu cât perioada conține și o tendință puternică de rasializare/ etnicizare pe fondul politicilor oficiale antisemite și antiroma.¹⁷ În cadrul romanelor cu acțiune în mahala, pot fi identificați la protagoniști 52 de români, 4 evrei, 1 rom și, în rest, naționalități exogene – francezi, englezi, germani, ruși, olandezi – în romane ca I. Peltz, *Amor încuiat* (1933) (personaj german) și Virgiliu Monda, *Trubendal* (1946) (personaj olandez). În cazul celor focalizate pe spațiul târgului, 45 dintre personajele centrale sunt români, 2 sunt evrei și 3 sunt de naționalitate exogenă (un englez, un german și un personaj istoric fictiv, din Imperiul Bizantin). În cadrul celor 6 romane despre ghetouri, doar jumătate (așadar, trei dintre ele) au protagoniști evrei, în rest fiind reprezentați 2 români și un rus. Romanul cu spațiu de desfășurare în „șatră” – *Plânge o țigancă* (1942), de Mihail Bădescu – are ca protagonist o persoană de etnie romă.

Situația devine mai complicată atunci când luăm în calcul genul personajelor principale. Din cele 60 de romane „de mahală”, doar 17 au protagonist feminin (dintre care 2 evreice,

Grafic 1: Orașe menționate în romanul românesc (1901-1932): ourențe și recurențe – preluare Modoc et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932): arealul național”.

Grafic 2: Orașe menționate în romanul românesc (1933-1947): ourențe și recurențe – din rațiuni tehnice am decis să eliminăm Iașiul de pe grafic și să logarităm Bucureștiul: din cauza prezenței masive, Bucureștiul ar fi făcut ca celelalte orașe să se adune spre originea graficului și să nu se distingă; în ceea ce privește Iașiul, am renunțat din cauza coincidențelor de OCR cu alte cuvinte asemănătoare – dar estimăm că se află la jumătatea poziției dintre București și Brașov.

în cele două volume din *Calea Văcărești* de I. Peltz, din 1933 și, în rest, românce sau de naționalități europene/nescificate) – o scădere procentuală vizibilă față de intervalul 1901-1932, în care 8 din 21 de romane despre mahala aveau protagonist femeie. Doar două dintre cele 17 personaje au ocupații care trădează o proveniență burgheză, funcția lor rezumându-se la a contrasta cu mediul sau cu alt personaj dintr-o altă clasă; în rest, femeile protagoniste sunt croitorese, spălătorese, muncitoare, dansatoare etc., ergo se „identifică” în mediu. În contrapunct, sunt 52 de personaje centrale masculine, dintre care 45 sunt din clasa burgheză sau, cel puțin, au ocupații intelectuale – în I. Peltz, *Pui de lele* (1933), unde apare un avocat român în mahala, în Mayca Savu, *Răzvrătire* (1936), unde apare un funcționar, sau în Alexandru Bilciurescu, *Pentru o femeie...* (1941), unde apare un arhitect. În cadrul romanelor cu loc de desfășurare în târg, există 9 romane cu protagoniste femei (toate românce), dintre care doar una este muncitoare, în timp ce restul sunt din clasa de mijloc sau de proveniență boierească/nobilă; bărbații sunt în număr de 47 atunci când au rol de protagonist, însă doar 3 dintre aceștia nu sunt dintr-un mediu înstărit (cu funcții de servitor, muncitor sau haiduc). În cadrul romanelor „de ghetou”, putem identifica 3 femei (1 evreică și 2 românce) și 3 bărbați (2 evrei și un rus), dintre care doar unul (cel de naționalitate străină) nu face parte din *middle class*.

În toate aceste cazuri, împărțirea naționalităților în funcție de gen arată că minoritățile etnice sunt mai degrabă reprezentate prin bărbați decât prin femei. Excepție face romanul lui Mihail Bădescu, în care protagonista este de etnie romă și trăiește în mahala – însă meseria de „dansatoare” relevă o serie de stereotipuri rasiste. În rest, se poate observa că mahalaua și „șatra” diferă de târg și ghetou (medii în care raporturile dintre genuri sunt întrucâtva mai neutralizate) printr-un raport de gen: bărbații contrastează cu *backgroundul* social, în timp femeile se identifică cu acesta.

Acestor informații li se poate adăuga un vector formal atunci când este evidențiată persoana gramaticală a narațiunii¹⁸. Acest lucru este important, deoarece, pe lângă binomul contrastare-identificare, naratologia aduce în discuție problema *reflectării*. Cu alte cuvinte, când este utilizată persoana a III-a, personajul este un obiect reflectat prin intermediul lumii din roman, în timp ce persoana I facilitează reflectarea lumii prin prisma personajului-narator. Este important ca, într-o discuție despre „democratizarea” romanului, să se observe cine are putere asupra narării – de exemplu, personajul rom al lui Bădescu nu beneficiază de acest privilegiu, deoarece romanul propune un narator heterodiegetic, detașat. Astfel, în spațiul mahalalei, doar 8 romane vor permite utilizarea persoanei I, dintre care doar două au ca narator femeie (de naționalitate română, cu meserie nescificată). Restul de 6 romane cu protagoniști bărbați vor fi împărțite astfel: 5 în care naționalitatea acestuia e română, în timp ce în cazul celui de-al șaselea ea nu este specificată; respectiv, două în care personajul este scriitor, unul în care este muncitor și trei în care nu se specifică această informație. În cazul târgului, vor exista 9 romane cu narator-reflector, dintre care 7 vor

contura perspectiva unui bărbat (dintre care doar un personaj din afara burgheziei: un fost servitor), unul – pe aceea a unei femei (cu meserie nescificată), iar, în cazul ultimului – *Domnița din Sangov* (1937) de Panait Istrati –, perspectiva este împărțită între două personaje de ambele genuri (un haiduc și o muncitoare). Dintre toate acestea, un singur narator este evreu: în romanul *Rabbi Haies Reful* (1936), de Manoliu Petru, cu atitudini antisemite și o dedicație închinată lui... Nae Ionescu. În cadrul ghetoului, doar trei perspective sunt la persoana I – un personaj feminin (o româncă) și două personaje masculine (evrei). Aceste date reliefează faptul că perspectiva masculină are cel mai des dreptul asupra narării românești. Mai mult: că perspectiva românului domină perspectiva minorității – excepție făcând, poate, doar spațiul ghetoului; dar acest lucru nu este, după cum s-a văzut, un indiciu al toleranței.

Ce mai poate fi adăugat acestei analize este faptul că, în principal, aceste spații de desfășurare a acțiunii au recurențe într-un plan istoric „contemporan” – în special cele ce vizează spații limitrofe mai diversificate, precum mahalaua, ghetoul sau „șatra”. În cadrul târgului, există 13 romane plasate înainte de 1900. Însă, în cadrul tuturor operelor plasate în mahala, doar în două dintre ele are loc acțiunea înainte de secolul XX. În ceea ce privește spațiul ghetoului și al „șatrei” povestirea este plasată în mod exclusiv la începutul veacului trecut. Astfel, se conturează ipoteza conform căreia survolarea acestor medii este congruentă cu o necesitate a epocii de a realiza fresce sociale valabile și empaticе:

„Născuți în leagănul mizeriei, mahalagii duc sărăcia pe umeri, cu resemnare. De mobilizare își aduc aminte ca de un vis chinuitor. În inimi, rănilor sângere încă. Sunt pomeniți cei morți, cu evlavie, cu durere. Văduvele lor, în fabrici, muncă trudnică; orfanii pe drumuri, cu palma întinsă; invalizii, morți întârziati pe drumul vieții, în cărji. Cei teferi, supti de boli, în jug. Niciun îndemn spre’ culmi, nicio nădejde într’un răsărit mai limpede” (George Mihail Zamfirescu, *Bariera*, 1942) (p. 20).

Urban, rural, turistic. Geografii interne noi în romanul românesc

Analizând sumar romanele românești scrise în perioada 1933-1947 se poate observa cu certitudine un anume lucru: romanul românesc este covârșitor unul *urban*. Din corpusul de romane analizate (aprox. 710), mai bine de jumătate dintre acestea au acțiunea plasată exclusiv la oraș, iar în celelalte romane, pe lângă sat, târg sau mahala, acțiunea se desfășoară parțial și în zona urbană, la fel ca în cazul romanelor scrise în perioada 1901-1932 și la fel ca în cazul romanelor scrise în secolul al XIX-lea¹⁹. București rămâne în continuare orașul central de desfășurare a acțiunii (peste 300 de romane au acțiunea plasată în capitală) alături de Iași, Galați, Piatra-Neamț, Bacău, Brăila, Craiova sau Constanța, cât și de câteva romane care se axează pe spațiul transilvănean – *Soarele din Piatra-Albă. Roman din Carpați* (1940) a lui Dobrotă Eugen, care se desfășoară mai mult în mediul rural, o incursiune în satul

carpatic, dar și în *Sibiu*; *Ochi de urs* (1938) al lui Sadoveanu, în care acțiunea se desfășoară în Transilvania, în jurul orașului Sebeș; *Polca pe furate* (1933) de Mihail Celarianu unde acțiunea e plasată și în Sibiu) zona intracarpatică continuând să fie mai puțin vizată de scriitori, spațiul fiind aproape absent în afara câtorva romane cu acțiunea plasată în zona rurală și parțial urbană transilvăneană.

Interesant însă este cazul zonelor Basarabiei și ale Bucovinei de Nord care, în contextul istoric al Unirii de la 1918 și al constituirii României Mari, dar și al pierderilor teritoriale din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Astfel, Cernăuți este orașul preponderent al acțiunii în mai mult de zece romane, precum *Primăvara în țara fragilor* (1938) de Iulian Vesper, câteva dintre romanele lui Mircea Streinul *Ion Aluion* (1938), *Soarele răsare noaptea* (1943) sau *Pustiul roșu. Roman* (1942) de Ionascu George. Bălți este și el centrul acțiunii în două romane interbelice – Vlădescu G.M. *Gol. vol.I. Început de viață* (1937) *Golia* de Ionel Teodoreanu (1933). Cahulul este prezent ca spațiu de desfășurare a acțiunii în romanul *În drumul nostru* (1933) de Gh. Nicolae Spătaru, pe când Chișinăul este centrul urban în șase romane. Deși numărul nu este unul foarte mare, este interesant rolul pe care această zonă o ocupă în conștiința urbanistică a secolului al XX-lea, fiind mult mai prezentă decât cea a spațiului transilvănean.

În timp ce orașul predomină în alegerea spațiului de către autori, zona exclusiv *rurală* apare în mai puțin de 60 de romane, iar pe lângă acest fapt se observă un fenomen: absența țaranului ca protagonist al romanului cu acțiunea în mediul rural.²⁰ Deși țaranul este figura principală în unele romane (Ion Iovescu, *Nuntă cu buchuc* sau B. Jordan *Satele*), preotul și învățătorul, reprezentanții ai clasei de sus în ierarhia socială rurală, sunt mult mai prezenți printre protagoniști, alături de boieri, moșieri sau funcționari, decât țaranul care în definitiv este simbolul ruralității. În schimb, țărănimea e conturată mai degrabă prin prisma colectivității, decât printr-un protagonist, prin individualizarea unui reprezentant al lumii sale. De pildă, în romanul *Feciorul lui Bădița Niculae* (1936) de Vasile Romanescu satul acționează ca un întreg organism la aflarea veștii că unul dintre reprezentanții satului, copilul unui țaran, le va fi preot: „Hulubii-Vechi în sărbătoare! Satul întreg se pregătea să cinstească cum se cuvenea izbânda feciorului lui bădița Niculae, cel iubit de tot satul, în care își puseseși toți nădejdea. Nu era puțin pentru ei să le fie preot unul dintre ai lor, care îi cunoștea în toate, și putea să le înțeleagă nevoile și suferințele”. Se conturează astfel importanța preotului în colectivitate, fiul țaranului individualizându-se odată cu dobândirea meseriei și ieșind din colectivitate. Asemeni și la începutul perioadei comuniste, în *Oameni de lut* de Demostene Botez (1947), unde țaranii suferă împreună din cauza pagubelor aduse de furtuni, sau chiar și în momente de veselie, cum ar fi nunta, aceștia par a fi un singur personaj „Țaranii sfidează curajoși cele mai elementare prescripții de igienă. Mânâncă din aceeași strachină, beau din același pahar, și sug aceeași țâțână de ulcior cu apa la câmp” – Ion Iovescu, *Nuntă cu buchuc* (1936). Interesantă este, de asemenea, *simbioza oraș-sat* a multor romane care, deși se axează pe spațiul urban sau au

protagoniști din acest mediu, acțiunea se desfășoară parțial și în zona rurală. Romanul *Acasă* (1947) de Ștefania Velisar-Teodoreanu, se desfășoară atât în mediul rural, cât și la oraș, în București, protagonistul fiind din mediul urban, elevă, însă petrecându-și vacanța la țară.

Din punct de vedere *turistic*, zona montană care cuprinde Sinaia, Bușteni, Predeal și litoralul mării rămân zonele principale turistice prezente în romanul interbelic și postbelic. În cazul litoralului, se poate observa cum această zonă turistică apare în special în romanul cu tema familiei și romanul social și de dragoste. Pe lângă alte romane care își au acțiunea în Constanța sau în zona mării românești – precum în romanul *Blocada* (1947) de Pavel Chihaia unde apare și Agigea sau în romanul sentimental al Ioanei Petrescu, *Fapt divers. Roman* (1937). Zona litorală este prezentată ca spațiu de vacanță în romane cu tema familiei, ca în cazul romanului *Chiriașii doamnei Bârsan* (1942) scris de F.M. Petre, în care personajele merg în vacanță în stațiunea Mamaia, de pe litoralul Mării Negre. Lidia și iubitul său George, a căror relație este neacceptată de mama fetei, se întâlnesc pe ascuns la mare unde pot petrece timpul împreună, cu toate obstacolele puse de mama Lidiei în calea lor. Romanul urmărește conflictul între generații și remedierea acestuia. Tot urmărind aspectul realist, în romanul lui Ionel Teodoreanu *La porțile nopții* (1946) spațiul litoral e introdus prin prisma unui personaj, colonelul Borgescu, pensionar, care în urma problemelor de sănătate, încearcă să își amelioreze starea de sănătate relaxându-se la mare: „Dar vorba poporului: tot răul, spre binele omului. Căci iată, pe plajă se simțea alt om”. Romanul sentimental *Cora și dragostea* (1943) de Dan Petrașincu care urmărește iluziile dragostei protagonistului pentru Cora, aduce în discuție alte două stațiuni ale litoralului românesc „Am tresărit: tot pe litoral! Ce mi-e Mangalia, ce mi-e Carmen-Sylva. Să apar într-o zi, s-o găsec pe plaja (imagina Corei delà Strand)...”. La fel și în *Cartea nunții* (1933) de Călinescu, stațiunea Eforie apare tot într-un context al relației amoroase, Jim încercând în acest spațiu litoral să atragă atenția a două tinere, Dora și Lola. După cum vedem, marea ca zonă turistică apare în romane ce au în centru familia sau dragostea, în romane de factură socială, însă în care urbanul, și în special Bucureștiul, rămâne spațiul central al acțiunii.

Desigur, toate aceste explicații trebuie coroborate cu perspective ale *producerii spațiului*, iar câteva din cele mai interesante elemente ale romanului românesc urmează încă să fie descoperite:

„In the XXth century novel one can witness the presence of female characters who perform multiple functions, in relation to the space they belong to: for example, a decorative function, through the addition of the erotic pattern, completing the narrative event, or in another novel the representation of different hypostases of womanhood, in different spaces, which generate different types of behaviour”²¹

Note:

1. Emanuel Modoc et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932): arealul național”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 12-21.
2. Folosim aici trei arhive construite în 2019, 2020 și 2021 de revista *Transilvania* care însumează împreună 80% din producția de romane în limba română publicate între 1845-1947. Romanele aflate sub drepturi de autor nu au fost făcute publice. Toate romanele citate în acest articol sunt în edițiile existente sau menționate pe site-ul revistei *Transilvania* la categoriile MDRR (www.revistatransilvania.ro/mdrr), MDRR2 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932) și MDRR3 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947). Pe lângă acestea, există un corpus de romane în format text alcătuit de echipa ELTeC pentru utilizări cantitative și de digital humanities. Pentru fiecare din aceste baze de date vezi bibliografia. Împărțirea arhivelor MDRR a fost concepută după datele statistice obținute în Andrei Terian, „Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
3. Vezi Andrei Terian et al., „Genurile romanului românesc (1933-1947). O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 43-54.
4. Emanuel Modoc et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932)”, 14.
5. Vezi și Vlad Pojoga et al., „Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 33-44. Cătălina Stanislav et al. „Diversitate identitară în romanul românesc (1933-1947)”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 25-34.
6. În sensul definit în articolele dedicate MDRR2 și definit ulterior de Ovio Olaru. Vezi Ovio Olaru, „Producing Social Mobility. Class and Travel in the Romanian Novel 1901-1932”, *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, nr. 2 (2020): 148-159.
7. Cornel Ban, *Dependență și dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc* (Cluj-Napoca: Tact, 2014), 24.
8. *Ibid.*, 32.
9. Vezi Răsuceanu, *Bucureștiul*.
10. Vezi Margaret Cohen, *The novel and the sea* (Princeton: Princeton University Press, 2021).
11. Vezi, pentru București, monografia geocritică Andreea Răsuceanu, *Bucureștiul lui Mircea Eliade. Elemente de geografie literară* (București: Humanitas, 2013).
12. Sigur, această statistică este valabilă doar pentru imaginea macro, studii recente au arătat cum geografia poate căpăta rol important chiar și din zone marginale în cazul unor romane ca *Ion*. Vezi, de exemplu,
13. Modoc et al., „Geografia romanului românesc: arealul național (1901-1932)”, 13.
14. Putem numi această tehnică și „exotizare” și este vizibilă și în romanele despre spațiile străine și îndepărtate (Africa, Asia sau America Latină).
15. Termenul de spațiu interstițial este propus în Daiana Gârdan, „Interstitial Spatiality in the Romanian Novel of the Interwar Period: Mute Rurality and Subverted Urbanity”, în *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sas (Berlin: Peter Lang, 2019), 69-80.
16. Modoc et al., „Geografia”.
17. Vezi discuțiile despre rasializarea în cultura română interbelică în Viorel Achim, *The Roma in Romanian History* (Budapest: Central European University Press, 2004). Vezi și
18. Având în vedere că există și romane cu perspective hibride, vor fi analizate aici doar proiectele în care este utilizată exclusiv persoana I.
19. Emanuel Modoc et al., „Geografia”. Vezi și Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Văncu, Emanuel Modoc, „Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 29-43.
20. Pentru o analiză a spațiului în romanul rural vezi și Alina Bako, „Geocritical Readings of Romanian Literature: Maps and Cartography in Rebreanu’s Canonical Fiction”, *The Slavonic and East European Review* 99, nr. 2 (2021): 230-255; Alina Bako, “O cartografiere a spațiului rural în romanul românesc interbelic”, *Caietele Lucian Blaga* 20, nr. 2 (2019): 42-50. Vezi, de asemenea, felul în care explică Teodora Dumitru “intelectualizarea literaturii” în epocă prin raportarea la lumea rurală în Teodora Dumitru, „Conceptul lovinescian de «intelectualizare» a literaturii față cu ipoteza postbelică a țărânului «intelectualizat»”, *Transilvania*, nr. 2 (2021) și felul în care disociază Cosmin Borza între roman rural și roman de decor rural în vezi Cosmin Borza, „How to Populate a Country. A Quantitative Analysis of the Rural Novel from Romania (1901-2000)”, în *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass, 21-40 (Berlin: Peter Lang, 2019).
21. Alina Bako, „Geofeminism in Romanian Fiction. An Introduction”, *Transilvania*, nr. 11-12 (2020): 113-119.

Bibliography:

- Achim, Viorel. *The Roma in Romanian History*. Budapest: Central European University Press, 2004.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Văncu, and Emanuel Modoc. “Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea” [The Internal Geography of the Romanian Novel in the 19th Century]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 29-43.
- Baghiu, Ștefan, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Snejana Ung, Bianca Crăciun, and Ovio Olaru. “Geografia romanului românesc (1933-1947): străinătatea” [The Geography of the Romanian Novel (1933-1947): Spaces from Abroad]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 1-9. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.01>.
- Bako, Alina. “O cartografiere a spațiului rural în romanul românesc interbelic” [A Cartography of the Rural Space in the Romanian Interwar Novel]. *Caietele Lucian Blaga* 20, no. 2 (2019): 42-50.
- Bako, Alina. “Living in the Balkans: From ‘Caragea’s Plague’ to the Coronavirus Pandemic.” *Literary Geographies* 6, no. 2 (2020): 185-190.
- Bako, Alina. “Geofeminism in Romanian Fiction. An Introduction.” *Transilvania*, no. 11-12 (2020): 113-119. <https://doi.org/10.51391/trva.2020.12.15>.

- Bako, Alina. "Geocritical Readings of Romanian Literature: Maps and Cartography in Rebreanu's Canonical Fiction." *The Slavonic and East European Review* 99, no. 2 (2021): 230-255.
- Ban, Cornel. *Dependență și dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc* [Dependency and Development]. Cluj-Napoca: Tact, 2014.
- Borza, Cosmin. "How to Populate a Country. A Quantitative Analysis of the Rural Novel from Romania (1901-2000)." In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass, 21-40. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Ciorogar, Alex, Jessica Brenda Codină, Alex Văsieș, Vlad Pojoga, Ștefan Baghiu, and Anca-Simina Martin. "Natura în romanul românesc (1845-1947)" [Nature in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 55-62. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.07>.
- Cohen, Margaret. *The novel and the sea*. Princeton: Princeton University Press, 2021.
- Dumitru, Teodora. "Conceptul lovinescian de 'intelectualizare' a literaturii față cu ipoteza postbelică a țărânului 'intelectualizat'" [Lovinescu's Concept of Literature "Intellectualization" Against the Post-War Hypothesis of the "Intellectualized" Peasant]. *Transilvania*, nr. 2 (2021).
- Gârdan, Daiana. "Interstitial Spatiality in the Romanian Novel of the Interwar Period: Mute Rurality and Subverted Urbanity." In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, and Maria Sass, 69-80. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Modoc, Emanuel, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Andreea Coroian-Goldiș, Radu Vancu, and Vlad Pojoga. "Geografia romanului românesc (1901-1932): arealul național" [The Geography of the Romanian Novel (1901-1932): the National Areal]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 12-21.
- Pojoga, Vlad, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, and Denisa Frătean. "Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)" [Diversity and Identity in the Romanian Novel (1844-1932)]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 33-44.
- Pojoga, Vlad, Laurentiu-Marian Neagu, Mihai Dascalu. "The Character Network in Liviu Rebreanu's Ion: A Quantitative Analysis of Dialogue." *Meta-critic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, no. 2 (2020): 23-47.
- Radu, Sorin, Oliver Jens Schmitt. *Politics and Peasants in Interwar Romania: Perceptions, Mentalities, Propaganda*. Cambridge Scholars Publishing: 2017.
- Răsuceanu, Andreea. *Bucureștiul lui Mircea Eliade. Elemente de geografie literară* [Mircea Eliade's Bucharest: Elements of Literary Geography]. Bucharest: Humanitas, 2013.
- Stanislav, Cătălina, Vlad Pojoga, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Bianca Crăciun, Alexandrina Savin, and Ana-Maria Stoica. "Diversitate identitară în romanul românesc (1933-1947)" [Diversity and Identity in the Romanian Novel (1933-1947)]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 25-34. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.04>.
- Terian, Andrei, Teona Farmatu, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Alex Văsieș, and David Morariu. "Genurile romanului românesc (1933-1947). O analiză cantitativă" [The Genres of the Romanian Novel (1933-1947). A Quantitative Analysis]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 43-54. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.06>.

Archives:

- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accessed November 15, 2020 (MDRR).
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932> (MDRR2).
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Mihnea Bălci, Maria Chiorean, Alex Ciorogar, Jessica Brenda Codină, Bianca Crăciun, Teona Farmatu, Andreea Mîrț, David Morariu, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, Alexandrina Savin, Cătălina Stanislav, Ana-Maria Stoica, Nicoleta Strugari, Andrei Terian, Snejana Ung, Radu Vancu, Dragoș Varga, Alex Văsieș. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1933-1947* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1933-1947]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2021. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947> (MDRR3).

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1933-1947*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

TEMPORALITATEA INTERNĂ A ROMANULUI ROMÂNESC (1933-1947)

**Radu VANCU, Alex CIOROGAR, Ana-Maria STOICA
Vlad POJOGA, Ștefan BAGHIU**

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca
Lucian Blaga University of Sibiu, Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca
Personal e-mail: radu.vancu@ulbsibiu.ro

THE INTERNAL TEMPORALITY OF THE ROMANIAN NOVEL (1933-1947)

Abstract: From the point of view of its internal temporality, the Romanian novel between 1933 and 1947 demonstrates an overwhelming preference for negotiating the present. After 1933 the world had already gone through a World War and a world economic crisis - so that the metabolism of the present in post-1933 Romanian novels can also be explained as a post-traumatic shock, an attempt to process the traumatic information of recent history. But the Romanian novel, in its earlier ages, had been synchronous with historical events of relatively comparable magnitude: the European Revolution of 1848, the Crimean War, the Franco-Prussian War of 1870, the Russo-Turkish War of 1877-78, translated in Romania as the War of Independence, the Romanian economic crisis from 1899-1901, the peasant uprising of 1907, with its bloody repression, the Balkan wars, the Great Union of 1918, etc. And yet, this succession of historical events did not have the effect of establishing the historical present as a preferential time of the Romanian novel. Only the Romanian novelist between 1933 and 1947 clearly prefers "recognition" in the present history, in the immediate actuality; the narrative no longer means for him the construction of a patrimonial memory, but almost exclusively a construction of the historical present. Between 1933 and 1947, the Romanian novel is synchronized with its own present.

Keywords: history of the Romanian literature, history of the Romanian novel, Romanian novel between 1933-1947, Digital Museum of the Romanian Novel, time and narrative in the Romanian novel

Citation suggestion: Vancu, Radu, Alex Ciorogar, Ana-Maria Stoica, Vlad Pojoga, Ștefan Baghiu. "Temporalitatea internă a romanului românesc (1933-1947)". *Transilvania*, no. 9 (2021): 18-24.
<https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.03>.

Judecat din punctul de vedere al temporalității interne, romanul românesc dintre 1933 și 1947 demonstrează cât se poate de limpede (statisticile nu lasă loc de nici o îndoială) o covârșitoare preferință pentru *negocierea prezentului*.¹ Desigur, după 1933 lumea trecuse deja printr-un război mondial și printr-o criză economică mondială - încât metabolizarea prezentului în romanele românești post-1933 este explicabilă și ca un șoc post-traumatic, ca o încercare de a procesa informația traumatică a istoriei recente (de trezire din coșmarul istoriei, cu o formulă arhicunoscută a lui Joyce). Însă romanul românesc, în vârstele lui anterioare, fusese sincron cu evenimente istorice de magnitudine relativ comparabilă: revoluția europeană de la 1848, războiul Crimeii, războiul franco-prusac de la 1870, războiul ruso-turc de la 1877-78, tradus în România ca Război de Independență, criza economică românească din 1899-1901, răscoala țărănească din 1907, cu reprimarea ei sângeroasă, războaiele balcanice, Marea Unire

de la 1918 etc. Și totuși, succesiunea aceasta de evenimente istorice nu a avut drept efect instaurarea prezentului istoric ca timp preferențial al romanului românesc, nu a adus cu sine suprapunerea aproape perfectă dintre „timpul reprezentat și timpul comunicat”, cu formula lui Meir Sternberg²; abia în această perioadă prezentul dislocuiește istoria și devine oglinda în care conștiința romancierilor preferă să se privească.³ Cu termenii aceleiași Sternberg, dintre cele „trei efecte/interese/dinamici universale ale prospecției, retrospectiei și recunoașterii”,⁴ romancierul român dintre 1933 și 1947 preferă net „recunoașterea” în prezentul istoric, în actualitatea imediată; narațiunea nu mai înseamnă acum înseamnă pentru el o recuperare a trecutului și o construire a unui patrimoniu al memoriei, ci aproape exclusiv o construcție a prezentului istoric - și inventarea unor maniere narrative de a negocia cu el. *Între 1933 și 1947, romanul românesc se sincronizează cu propriul prezent.*

Romanul istoric și romanul de actualitate

Corpusul românesc din perioada 1933-1947 trădează o anumită prezentificare temporală. Romanul devine, adică, un gen al actualității, unul strâns legat de metamorfozele percepției umane în raport cu temporalitatea impusă de civilizația modernă și de revoluțiile științifice ale acesteia. Există, cu alte cuvinte, o relație privilegiată între roman și ideea de contemporaneitate, unde evenimentele istorice nu reprezintă atât problematici ideologice, cât simple butaforii ce servesc desfășurării unor traume de altă natură. Ceea ce înseamnă că, analizate din perspectiva relației cu timpul narațiunii, o rapidă clasificare a romanelor de actualitate din perioada 1933-1947 ar putea arăta în următorul fel: (1) pe de-o parte, avem romane a căror acțiune se desfășoară în jurul unor evenimente mai mult sau mai puțin contemporane (e vorba, în primul rând, de Primul Război Mondial); (2) pe de altă parte, există o categorie ceva mai eterogenă a romanelor a căror poveste nu impune niciun fel de coordonate temporale, sau unele în orice caz foarte difuze - dar care aparțin, totuși, unui prezent, să spunem, nespecificat.

Două observații cu titlu de rezerve se impun aici. Prudența noastră ar trebui să țină cont, în primul rând, de restrângerea scalară a investigației de față. Atitudinile românești față de temporalitate nu s-au dezvoltat, la nivel global, în același mod sau în același ritm de-a lungul secolului XX, cu atât mai puțin în prima jumătate a acestuia. Diferiți factori, precum progresul tehnologic și industrializarea, au afectat în mod inegal aceste atitudini temporale. În al doilea rând, investigațiile fenomenologice (Paul Ricoeur, de pildă) sunt legate, din motive strict metodologice, de experiența individuală a cititorului și relația acestuia cu temporalitatea și narațiunea. Nu putem însă înțelege dimensiunile sociale și, deci, statistic-cantitative ale temporalității românești dacă nu pășim dincolo de această experiență individuală, adoptând un punct de vedere pe care, epistemologic vorbind, fenomenologia pur și simplu nu îl suportă. Plasarea la un nivel social al desfășurării temporale a evenimentelor românești necesită, așadar, adaptarea unei teorii narative diferite de cea fenomenologică a unui Ricoeur sau cea hermeneutică a unui Hayden White.

Și tocmai aici intră în joc schema teoretică propusă de Lubomír Doležel⁵. Teoreticianul ceh pleacă de la ipoteza conform căreia timpul realității fizice reprezintă baza structurilor temporale narative, prima distincție pe care o operează (banală, de altfel) fiind, așadar, cea dintre timpul fizic și timpul narativ. Trăsăturile temporale ale narațiunii sau chiar ale tuturor sistemelor semiotice sunt determinate și modificate de felurile în care timpul fizic intră în procesul de structurare literară, proces care se desfășoară în nu mai puțin de doi pași: A) un set de operații selective; B) un set de operații formative.

Pe de-o parte, așadar, timpul fizic poate fi împărțit, arată în continuare Doležel, în trei categorii: 1) timpul evenimentelor (succesiunea, ordinea, durata și direcția evenimentelor din lumea reală); 2) timpul unei performanțe narative (timpul scrierii unui roman); și 3) timpul reprezentării textuale (timpul

fizic al semnelor ce compun un text narativ - într-o viitoare cercetare statistică, această dimensiune ar putea fi cuantificată în funcție de numărul total de semne al unui roman). Pe de altă parte, însă, cele trei categorii sunt metamorfozate în: 1) timpul acțiunii romanului (sau timpul evenimental); 2) timpul naratorului (acesta poate fi absolut sau relativ); și 3) alți operatori temporali (timpul intrigii care e determinat, spre exemplu, de perspectivele narative și numărul acestora). Chiar dacă în alcătuirea statisticilor și a graficelor de față nu vom opera, însă, decât cu relația dintre timpul performanței, pe de-o parte (mai precis, anul în care au fost publicate romanele respective), și timpul acțiunii aceluiași romane, pe de alta, devine deja incitantă până și simpla paletă a opțiunilor de care dispunem prin adoptarea modelului lui Doležel.

Romanul de actualitate din perioada 1933-1947 ar putea fi echivalat, așadar, cu romanul modernismului târziu. Or, știm bine că narațiunea e influențată, înainte de toate, de stilistica temporalizării discursive. Romanul de actualitate e, într-adevăr, romanul unui prezent perpetuu⁶, dar trebuie precizat, așa cum bine observă Vincent Sherry, că, tocmai din acest motiv, avem de-a face cu timpul unei crize temporale și-al unui timp de criză⁷. De remarcat, faptul că formalismul autonomist al romanului modernist pare să se deschidă, în această perioadă, înspre mediul istoric, social și politic al contemporaneității prin împrumutul, chiar dacă inconștient, al tehnicilor reportajului documentar.

Așa cum s-a putut deja observa⁸, evoluția temporalității romanului românesc în perioada 1933-1947 înspre ceea ce numim îndeobște contemporaneitate reflectă, în fapt, continua modernizare a acestui gen literar. Romanul de actualitate ajunge să acapareze aproape întreaga producție a epocii. Aici figurează, așadar, dinamica următoarelor subgenuri românești: romanele cu tematică socială, romane de consum, romanele sentimentale, psihologice și, în sfârșit, filozofice sau chiar estetice ori moderniste. S-ar putea argumenta, cu alte cuvinte, că, cel puțin în perioada vizată, „romanul de actualitate” reprezintă, mai degrabă, genul românesc prin excelență, transformându-se, adică, dintr-un simplu subgen în ceea ce s-ar putea numi un veritabil supragen. Iată numai câteva exemple reprezentative: Liviu Rebreanu, *Gorila* (1938), Tudor Arghezi, *Ochii Maicii Domnului* (1934), Liviu Rebreanu, *Țara* (1934), N. Creveia, *Buruieni de dragoste* (1936), N.D. Cocea, *Fecior de slugă* (1933), Camil Petrescu, *Patul lui Procust* (1934).

De sesizat, în acest punct, că o problemă metodologică o reprezintă faptul că, din diverse motive istorice și culturale, această categorie românească nu a fost codificată ca atare. Tocmai în acest sens e dificilă, adică, o vizualizare cantitativă a „romanului de actualitate” pe baza etichetelor generice propuse de *DCRR-1*. Ceea ce înseamnă, în plus, că o punere în scenă „a romanului de actualitate” a putut fi realizată numai în urma valorificării cantitative a metadatelor arhivei MDRR³ referitoare la temporalitatea internă a romanului românesc. Mai mult, trebuie precizat și faptul că același „roman de actualitate” integrează, din punctul nostru de vedere, atât „romanul de război”, cât și alte subgenuri minore, cum ar fi cel al „jurnalului de front”, înțelese aici ca „romane de eveniment”, o categorie

propusă pentru a suplini tocmai această lipsă conceptuală⁹.

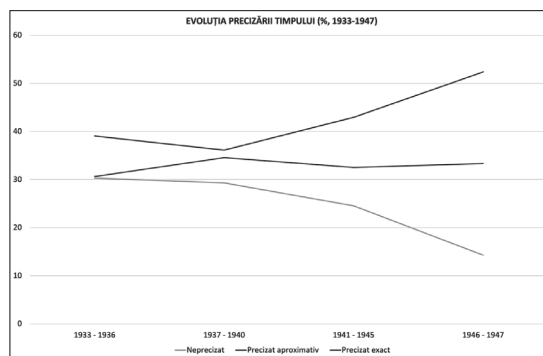
În schimb, „romanul istoric” – unde includem, din nou, conform etichetelor *DCRR-1*, nu doar subgenurile românești paraliterare („romanul de senzație”, „romanul haiducesc” sau „romanul de aventuri”), ci și „romanele pentru copii și tineret”, tocmai pentru a sublinia eterogenitatea acestuia – reprezintă, iată, un insignifiant procent de aproximativ 2% din totalul acestei perioade (din total de 714 romane): Radu Mihnea, *Cavalerii nopții. Mare roman istoric național din viața lui Penș Curcanul* (1933), Mihail Sadoveanu, *Creanga de aur* (1933), Mihail Sadoveanu, *Viața lui Ștefan cel Mare* (1934), Eugenia Makata, *Țupânița Ruxandra*, (1935), Mihail Sadoveanu, *Frații Țderi. Roman istoric. I. Ucenicia lui Ionuț* (1935), Aurel Stoica-Clococeanu, *Duhovnicul Satanei. Martirii neamului: Horia, Cloșca și Crișan. Mare roman istoric național* (1935), D. V. Barnoschi, *Țorile izbăvirii. I. Conspirația Dărmănescului* (1936), B. Jordan, *Decebal* (1941).

Evoluții cronologice și reprezentări grafice

În cadrul analizei cantitative a acestui articol ne-am folosit, la fel ca în versiunea care a avut ca obiect de studiu perioada anterioară (1944-1932)¹⁰, de o metodologie de lucru conturată în jurul următoarelor elemente: 1. utilizarea metadatelor extrase de echipa de cercetare a MDRR în ceea ce privește caracteristicile temporale ale universurilor ficționale – an sau ani exacti atunci când aceștia apar, decenii, perioade, evenimente istorice importante menționate, secole. Oricare dintre aceste indicii temporale au determinat includerea romanului respectiv fie în categoria unuia cu timpul precizat aproximativ (în cazul perioadelor), fie în categoria timpului precizat (în cazul prezenței concrete a anilor), fie în categoria timpului neprecizat (în cazul absenței complete a oricărui indicii temporal); 2. operaționalizarea raportării procentuale la producție – considerăm esențială explicarea acestor tendințe în termeni proporționali, având în vedere fluctuațiile majore de producție din perioada asupra căreia ne concentrăm (de exemplu, dacă în 1935 vorbim de 83 de romane scanate și incluse în arhiva noastră, în 1944 sunt abia 19), iar o reprezentare pur cantitativă ar duce la o imagine distorsionată asupra oricărui posibile *trenduri*; 3. împărțirea corpusului în perioade, pentru o vizibilitate grafică mai clară a evoluțiilor temporale – am ales ca în cadrul acestui articol să lucrăm cu intervalele 1933-1936 (vârful producției de roman până la 1947), 1937-1940 (perioada de recul a producției), 1941-1945 (perioada războiului propriu-zis), 1946-1947 (începutul perioadei postbelice);¹¹ 4. am continuat să utilizăm variabila de *distanță* propusă în trecut, adică diferența dintre anul publicării (timpul real) și anul acțiunii (timpul ficțional); 5. am considerat, din nou, că timpul ficțional este „contemporan” cu cel real atâta timp cât *distanța* dintre ele este mai mică de 10 ani.

1. Evoluția precizării timpului

Dacă în perioada 1919-1932, cele trei categorii ajung la valori aproape egale, pe fondul unei scăderi a precizării exacte a

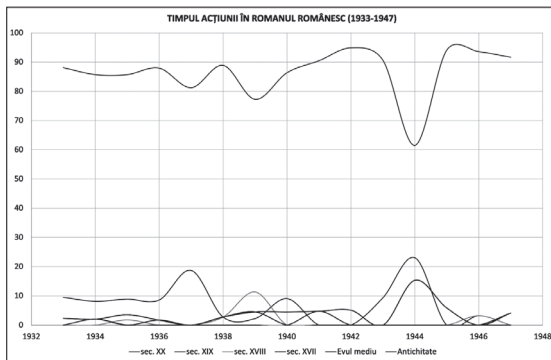

timpului și a unei creșteri substanțiale a neprecizării sale, din 1933 tendințele se modifică substanțial: în primul rând, timpul devine din ce în ce mai precizat (fie exact, fie aproximativ), iar procentul neprecizării temporale este în scădere, până când ajunge, între 1946 și 1947, aproximativ la minimum la care fusese între 1845 și 1959 – iată, deci, arcu pe care îl parcurge această categorie, care își atinge vârful undeva la sfârșitul anilor douăzeci și începutul anilor treizeci; în al doilea rând, precizarea exactă a timpului se plafonează în jurul unui procent de 30-35% din total, de la procentele de peste 50-60% pe care le-a avut până la 1918, rămânând relativ constantă procentual pe tot parcursul perioadei analizate; în al treilea rând, precizarea aproximativă a timpului cunoaște o creștere consistentă (și susținută, încă de la începutul secolului al XX-lea), ajungând să depășească 50% în perioada imediat următoare celui de Al Doilea Război Mondial. Acest lucru ar putea fi determinat de o serie de factori externi, din zona socio-culturală și politică, dar și (mai puțin, poate) din zona estetic-literară: cele două războaie mondiale (mai ales primul, pentru perioada noastră) au repercutat majore asupra nevoii de ancorare în prezent; marele crah de pe Wall Street din 1929 și criza economică globală care îi urmează afectează direct toate nivelurile populației; cosmopolitismul elitelor generează un interes pentru ceea ce este „nou” și „proaspăt”; mobilitatea internațională a avangardelor și a exponenților ei din România deschide orizonturile lumii literare românești și, nu în ultimul rând, teoria sincronistă a lui E. Lovinescu pare să înceapă să aibă o influență tot mai mare.

2. Timpul acțiunii în romanul românesc

Nevoia captării unui „spirit al veacului” se observă în Fig. 2, unde secolul al XX-lea ocupă în mare parte între 80 și 95% din spațiul romanelor cu timp precizat exact sau aproximativ, cu excepția anului 1944, unde corpusul extrem de redus (de doar 13 romane cu timp precizat) este predispus unor erori și fluctuații mai mari. Secolul al XIX-lea rămâne, în această perioadă, cu totul în urmă, având o medie de sub 10% a timpului ficțional și fiind depășit chiar în unii ani de Evul mediu, care rămâne prezent datorită subgenului romanului istoric. De fapt, asistăm la o adevărată reconstruire a prezentului prin ficțiunea românească: romanul devine tot mai mult *document de epocă* sau *martor* al prezentului. De asemenea, în ceea ce privește celălalt grup de etichete aplicate timpului ficțional (trecut,

contemporan, viitor, necunoscut), observăm o altă inversare a unei tendințe a perioadei anterioare (la fel ca în cazul neprecizării timpului): revirimentul trecutului. Aceste poate fi justificat de două sfere diferite ale interpretării: prima este tocmai creșterea precizării aproximative a timpului, identificat de membrii echipei MDRR deseori ca fiind „interbelic” sau ca parte a unei astfel de categorii vaste, iar în acest caz, odată cu evoluția momentului de publicare al romanelor, distanța față de „mijlocul” perioadei aproximative a crescut și a depășit borna celor zece ani sub care avem de a face cu un „timp contemporan”; iar cea de a doua, subsecventă celei dintâi, este tocmai gradul de inacuratețe al variabilei propuse și al pragului pentru aceste categorii largi ale timpului precizat aproximativ (atâta timp cât timpul este precizat exact, ea este la rândul ei o măsură exactă, însă dacă acțiunea unui roman se petrece „în secolul al XIX-lea” – iar astfel numărul de referință pentru calcularea distanței este 1850, jumătatea perioadei – devine și ea o măsură aproximativă, iar îndepărtarea de „mijlocul” interbelicului poate produce de la sine această creștere a „trecutului”). În ceea ce privește *distanța*, aceasta rămâne, cu toate acestea, relativ constantă, situată în proximitatea valorii de 15 ani aproape pe tot parcursul perioadei (bineînțeles, după excluderea puținelor romane a căror distanță era mai mare de 100 de ani – sub 3% din corpus), fapt care confirmă și el cantitativ ideea susținută la începutul acestui paragraf.

Evenimente istorice

Marile evenimente istorice petrecute pe teritoriul României (și nu numai) la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea contribuie la natura tragică a romanului românesc din 1933-1947. Revolta Țărănească din 1907, Primul Război Mondial, Războaiele Balcanice, Al Doilea Război Mondial și cutremurul care a zguduit Bucureștiul anilor 1940 reprezintă evenimente la care autorii apelează, de obicei pentru a accentua suspansul, ori pentru a prezenta efectele traumatice ale acestor conflicte. Dar ceea ce este interesant ține de o continuitate a *tehnicii* de reprezentare istorică: cu toate că în perioada 1933-1947 ne aflăm într-o epocă de maturizare a romanului, încă vorbim despre reprezentări schematice cu domnitori, țărani asupriți, ori boieri, în detrimentul conturării unor locotenenți, soldați, regi sau conducători străini. Astfel, apare o diferențiere între romanul istoric al acestei perioade – definit de victoriile și contribuțiile elitelor trecute – și romanul rural care prezintă o imagine a clasei

de jos sub pericolul diverselor evenimente istorice.

Răscoala Țărănească din 1907 rămâne un subiect ineputabil,¹² astfel se discută pe marginea acestuia în romane precum: Panait Istrati, *Ciulinii Bărăganului* (1942), Petre Florescu, *Leul de la Smârdan* (1942), Cezar Petrescu, *1907 I, II, III* (1937, 1938, 1943), Florea Cărunțu, *Crucile Albe* (1936), N. Pora, *Măscărici* (1933), continuând chiar până în 1947, când Tiberiu Crudu plasează acțiunea romanului *Momâia* în timpul răscoalelor. Subiectul – predilect în realismul socialist de după 1948 – vede mai ales fenomenalizări în maniera naturalistă a scenelor. Constatările anterioare din MDRR 2 continuă să fie valabile și în această perioadă. De exemplu, „tragismul” *Momâii* (1947) a lui Tiberiu Crudu este dat de faptul că statuia ridicată în cinstea unui țăran cade într-un final peste trupul acestuia, ucigându-l. La scenă asistă o femeie care cere ajutorul bărbaților din jur pentru a muta greutatea, bărbați care, de frică, trec mai departe lăsând-o pe aceasta singură.

Frontul de luptă, alături de viața românilor din timpul Primului Război Mondial fac subiectul unor romane precum: Mihail Sadoveanu, *Trenul-Fantomă* (1933), Dinu Culceru, *Serviciul Secret* (1933), Ion Călugăru, *Copilăria unui netrebnic* (1933) sau Gabriel Drăgan, *Pe frontul Mărășești învie morții* (1934). Soldați din Al Doilea Război Balcanic activează firul narativ în Maura Prigor, *Statuia care arde* (1934). Dincolo de trauma resimțită în timpul războiului, romanul românesc descrie și deznodământul acestuia. Marea Unire din 1918 nu trece neobservată în romane precum: Gh. Atanasiu, *Moara roșie* (1939), D. Ionescu-Morel, *Mai sunt oameni buni* (1940) ori C. Manolache, *Târgul Mausului* (1940). Agitațiile și efectele Unirii resimțite într-un sat din Ardeal pot fi observate în Ion Agârbiceanu, *Vremuri și oameni. Lume nouă* (1943). Consecințele și schimbările aduse de noul guvern Averescu împart păreriile populației cu privire la actualul statut al națiunii „unde ar fi unirea și România mare, dacă nu era generalul, cu luptele dela Mărășești și dela Mărăști?”

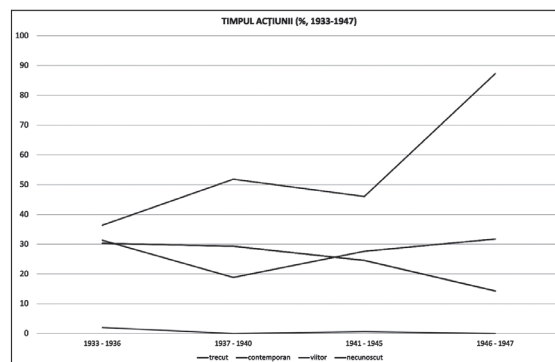
Revoluția bolșevică din 1917 alături de episodul deportării staliniste către Siberia sunt resimțite în seria romanelor lui C. Stere – *În preajma revoluției* (1933-1936). Autorul indică tragicul situației și neputința protagonistului deportat, Ion Răutu, prin cadre descriptive ale spațiului și prin diferențele de mediul obișnuit „(...) află Răutu că în Siberia, odată ce a căzut zăpada, temperatura nu se mai ridică niciodată deasupra lui zero (...)” – vol. IV, p.204; „în Siberia distanțele n-au importanță”; ori prin imposibilitatea partenerei sale de a avansa în carieră, având statutul de „soție a unui criminal de stat”. Concomitent, *arta* Revoluției și disciplina impusă de aceasta fac loc noilor obiective extremiste, amendate de personaje din roman: „într-o țară ca Rusia, revoluția nu poate triumfa decât dacă va fi masacrată toată populația mai în vîrstă de douăzeci și cinci de ani” – vol. V, p.132. Romane locale construite pe marginea acestui conflict apar într-o perioadă de înflorire la nivel mondial a scrierilor pe acest subiect. Astfel, în România apar romane, precum: Nicolae Gh. Spătaru, *În drumul nostru* (1933), Felix Aderca, *A fost odată un Imperiu* (1939), Roxanda Berindei Mavrocordat, *Tania* (1942) – în imediata publicare a romanului rusesc de Boris Pilnyak, *The Naked Year* (1922).¹³

Al Doilea Război Mondial alocă spațiu atât descrierii

împrejurărilor din România anilor '40, cât și diverselor reportaje de pe fronturi străine și aduc în față următoarea serie de soldați, sublocotenenți și generali de după Primul Război Mondial. Neagu Rădulescu cuprinde în *Paiate* (1947) viața Bucureștiului în agitațiile pregătirilor, iar sublocotenentul lui Cezar Petrescu din *Ochii strigoii* (1942), Bogdan Cernegură, se trezește din comă după douăzeci de ani și se întâlnește cu foștii săi colegi de război, puși în fața unei alte etape istorice decât cea pe care și-o amintea. Noul conflict își găsește locul și în romanele altor autori, precum: Ionel Teodoreanu, *Tudor Ceaur Alcaz* (1943), Perelighin George, *Soție de campanie* (1946), Dumitru Corbea, *Singura cale* (1946), Pavel Chihaiia, *Blocada* (1947), Veronica Porumbacu *La capătul lui 38* (1947), Cezar Petrescu, *Adăpostul Sobolia* (1945), Neamtzu Ionel, *Atenție mărită* (1946), Dumitru Mihail, *Pe dealul Hănceștilor* (1943), Mircea Streinul, *Soarele răsare noaptea* (1943), Ionașcu George, *Pustiul roșu* (1942), Mircea Damian, *Rogojina* (1945), Luli August, *Sonata* (1945).

Deși contextul istoric din timpul publicării romanelor oferă o vastă rază de subiecte, autori precum D. V. Barnoschi, I. Gherincea și Mihail Sadoveanu aduc în centrul discuției fapte ale românilor secolului al XV-lea, din „(...) epoca strălucită a lui Ștefan cel Mare, când Europa întregă ne admira țărișoara” – D.V. Barnoschi, *Un spital de război* (1934), p.155. Anul 1935 marchează apariția *Fraților Jderi*, în continuarea *Vieții lui Ștefan cel Mare* publicată cu un an în urmă. La mai bine de cinci secole distanță, nevoia de a rememora victoriile și „biruința statului care era odată” într-o perioadă de frează, cauzează deschiderea trilogiei cu *Ucenicia lui Ionuț*. Mai mult, cele două războaie daco-romane din secolul I, sunt cuprinse în biografia *Decebal* (1941) a lui B. Jordan.

Dincolo de subiectele locale, apar romane care descriu situația politică externă, mult mai numeroase decât în perioada anterioară. Atât Războiul de Independență al Greciei, cât și atmosfera premergătoare agitațiilor din perioada 1800-1829 sunt surprinse în romanul fantastic al lui C. Constante, *Haiducii Pindului* (1937). Cadrul creat de Revoluția Franceză o surprinde pe protagonista lui Ion Anestin, Tallien, într-o „confuzie morală în care ranchiuna socială se confundă cu principiile” – Ion Anestin, *Cetățean Tallien* (1938), p.30. Dezordini influențate de politica externă conturează protestele antisemite ale studenților din Clujul interbelic în romanul lui Ion Biberi, *Un om își trăiește viața* (1946): „Studentii «creștini» țineau să împiedice pe colegii lor evrei de a lucra pe cadavre «creștinești». Dacă studenții evrei vor să disece cadavre n-au decât să-și aducă” – p.133. Pornind de la colonizarea Cadrilaterului, Vintilă Corbu cuprinde în *Sclavii pământului. Lumea de ieri* (1946) atmosfera din timpul Războiului Civil Spaniol din 1936-1939; personajele romanului se arată interesate și sunt direct influențate de conflictele externe care au ecou în România: „(...) țărani ascultau cu religiozitate știri asupra războiului ce însângera Spania, ori vești despre gâlcelele dintre bărbații de stat europeni, dintre cari Hitler și Mussolini îi interesau îndeosebi” – p.277. În același registru, Mihail Florescu adoptă aceeași temă a conflictelor din Spania și o dezvoltă în *Voluntarii I* (1945) și *Voluntarii II. Pe Ebrul însângerat* (1946). Contextul temporal al biografiei *Maria Cantemir* (1939), publicată de Lucia Borș, coincide cu Marele Război al Nordului pentru stăpânirea Europei de Est, desfășurat pe teritoriul european la

începutul secolului al XVIII-lea.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, printre altele, Bucureștiul a resimțit o nouă traumă în ceea ce privește pierderea de vieți. Cezar Petrescu scrie *Carlton* (1944) la patru ani după prăbușirea celui mai mare bloc din capitală. În carte, autorul surprinde premergătoarele „destine (ale) locatarilor din zece apartamente ale unui bloc modern”. Sute de persoane și-au pierdut viața în urma cutremurului care a distrus blocul în 10 noiembrie 1940. Următorul dezastru natural care a afectat țara, anume seceta din 1946, este integrată de Sandra Cotovu în romanul *Vijelie* (1947).

Construirea Podului Anghel Saligny din 1890-1895 (Podul Regele Carol I) răsună în memoria scriitorilor interbelici. N. Batzară amintește în *Păpușica* (1938) meritele „răposatului și gloriosului” fost Rege al României. În trenul care se plimba pe acest pod, protagonistul urmărea vapoarele care treceau pe sub „unul din cele mai mari poduri din Europa (...)” (p.127) care a dus la victoria în războiul pentru unirea Dobrogei cu România.

În ceea ce privește marile invenții, Victor Ion Popa este cel care subliniază succesul românilor de la începutul secolului al XX-lea (1906) de a zbura pentru prima oară cu „aeroplanul-automobil”. Romanul *Sfârlează cu foșcă* (1936) și trilogia *Maistorașul Aurel, ucenicul lui Dumnezeu. Cronica vremii și a vieții lui Vlaicu* (1939) sunt definite și influențate de spectaculosul faptelor lui Aurel Vlaicu – inventarea avionului fiind reluată și în Alice Gabrielescu, *Copiii curajoși. Roman pentru copii și tineret* (1942). Domeniul aviației este reluat un an mai târziu, de către D. Ionescu-Morel în *Mai sunt oameni buni* (1943), unde participarea românească în cadrul reușitei este negată. În 1942 este publicat *Vrăjitorul. Viața marelui inventator Thomas Edison* sub semnătura lui Mihail Drumeș care tratează amănunțit parcursul de inovator al protagonistului inventator. În același an, prin *Puterea voinței* de Maria Oprescu, se aduc aceleași laude „celui mai mare (...) inventator american”, alături de ample pasaje biografice despre viața altor inventatori ca Bernard Palissy, Marie Curie și Petrache Poenaru. Autorii romanelor amintesc și alți inventatori a căror contribuție a jucat un rol important în istorie, precum: Guglielmo Marconi (N. Papatanasu, *S.O.S. Expediția pe Everest în primejdie*, 1942), William Crooks (S. Gregor, *Dincolo*, 1944), ori Morse (Mihail Drumeș, *Elevul Dima dintr-a șaptea*, 1945). Acestea apar mai ales în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, anunțând o nouă etapă în care *temporalitatea* narativă depinde tot mai mult de dezvoltarea tehnico-științifică.¹⁴

Note:

1. Folosim aici trei arhive construite în 2019, 2020 și 2021 de revista *Transilvania* care însumează împreună 80% din producția de romane în limba română publicate între 1845-1947. Romanele aflate sub drepturi de autor nu au fost făcute publice. Toate romanele citate în acest articol sunt în edițiile existente sau menționate pe site-ul revistei *Transilvania* la categoriile MDRR (www.revistatransilvania.ro/mdrr), MDRR2 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932) și MDRR3 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947). Pe lângă acestea, există un corpus de romane în format text alcătuit de echipa ELTeC pentru utilizări cantitative și de digital humanities. Pentru fiecare din aceste baze de date vezi bibliografia. Împărțirea arhivelor MDRR a fost concepută după datele statistice obținute în Andrei Terian, „Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
2. Meir Sternberg, „Telling in Time (II). Chronology, Teleology, Narrativity”, *Poetics Today*, no. 13 (1992): 463-541.
3. De aici și predominanța romanului social. Vezi Andrei Terian et al. „Genurile romanului românesc (1933-1947). O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 43-54. Pentru situația pentru perioada 1901-1932 vezi Andrei Terian et al., „Genurile romanului românesc (1901-1932). O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 53-64. Pentru distribuția genurilor în perioada 1845-1900 vezi Andrei Terian et al. „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 17-28. Pentru reconfigurarea genurilor românești în cercetările contemporane vezi Cosmin Borza, Alex Goldiș, Adrian Tudurachi, „Subgenurile romanului românesc. Laboratorul unei tipologii”, *Dacoromania litteraria*, nr. 7 (2020): 205-220.
4. Meir Sternberg, „How Narrativity Makes a Difference”, *Narrative*, nr. 9 (2001): 115-122.
5. Lubomír Doležel, „A Scheme of Narrative Time”, în *Slavic Poetics: Essays in Honor of Kiril Taranovsky*, ed. Roman Jakobson, Cornelis H. van Schooneveld, Dean S. Worth (Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 2014), 91-98.
6. Radu Vancu et al., „Temporalitatea internă a romanului românesc (1844-1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 29.
7. Vezi Vincent Sherry, „Introduction: A History of Modernism”, în *The Cambridge History of Modernism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016).
8. Vancu et al., „Temporalitatea”.
9. Terian et al., „Genurile romanului românesc (1901-1932)”.
10. vezi Vancu et al., „Temporalitatea”.
11. Producția de roman însă este destul de omogenă pe întreaga perioadă, cu un centru puternic de publicare în București. Vezi David Morariu et al. „Poli de producție ai romanului românesc (1933-1947): rețele editoriale și forme de canonizare”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 35-42. Pentru perioada 1845-1932 vezi Alex Goldiș et al., „Poli de producție ai romanului românesc (1901-1932): rețele editoriale și forme de canonizare”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 45-52.
12. Vezi Cosmin Borza, „Cum se naște un scriitor canonic: Liviu Rebreanu și romanele Răscoalei din 1907”, *Caietele Sextil Pușcariu III* (2017): 450-458. Cosmin Borza, „How to Populate a Country. A Quantitative Analysis of the Rural Novel from Romania (1900-2000)”, în *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019), 21-40. Cosmin Borza, „Răscoala ca revoluție literară. 1907 în romanele românești interbelice și postbelice”, în Emanuel Grosu, Anca-Diana Bibiri, Camelia Grădinescu, Andreea Mironescu, Roxana Patraș, ed., *Revolutions. The Archeology of Change* (Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017), 371-378.
13. Vezi Tora Lane, „Heroism or Tragedy: The Sublime in the Revolutionary Romanticism of Soviet Aesthetics”, *Revolutionary Russia* 30, no. 2 (2017): 247-267.
14. Pentru relația dintre romanul românesc al epocii și știință vezi Cosmin Borza et al., „Educație și școală în romanul românesc (1845-1947)”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 86-96.

Bibliography:

- Borza, Cosmin, Alex Goldiș, Adrian Tudurachi. „Subgenurile romanului românesc. Laboratorul unei tipologii” [Subgenres of the Romanian Novel: The Laboratory of a Typology]. *Dacoromania litteraria*, no. 7 (2020): 205-220.
- Borza, Cosmin. „Cum se naște un scriitor canonic: Liviu Rebreanu și romanele Răscoalei din 1907.” *Caietele Sextil Pușcariu*, III (2017): 450-458.
- Borza, Cosmin. „How to Populate a Country. A Quantitative Analysis of the Rural Novel from Romania (1900-2000).” In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, and Maria Sass, 21-40. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Borza, Cosmin. „Răscoala ca revoluție literară. 1907 în romanele românești interbelice și postbelice.” In *Revolutions. The Archeology of Change*, edited by Emanuel Grosu, Anca-Diana Bibiri, Camelia Grădinescu, Andreea Mironescu, and Roxana Patraș, 371-378. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017.
- Borza, Cosmin, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, David Morariu, Snejana Ung, Alexandrina Savin, and Anca-Simina Martin. „Educație și școală în romanul românesc (1845-1947).” [Education and School in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Revista Transilvania*, no. 9 (2021): 86-96. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.10>.
- Doležel, Lubomír. „A Scheme of Narrative Time.” In *Slavic Poetics: Essays in Honor of Kiril Taranovsky*, edited by Roman Jakobson, Cornelis H. van Schooneveld, and Dean S. Worth, 91-98. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 2014.
- Goldiș, Alex, Cosmin Borza, Daiana Gărdan, Emanuel Modoc, David Morariu, and Dragoș Varga. „Poli de producție ai romanului românesc

- (1901-1932): rețele editoriale și forme de canonizare” [Production Centers of the Romanian Novel (1901-1932): Editorial Networks and Canonization Process]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 45-52.
- Lane, Tora. “Heroism or Tragedy: The Sublime in the Revolutionary Romanticism of Soviet Aesthetics.” *Revolutionary Russia* 30, no. 2 (2017): 247-267.
- Morariu, David, Ana-Maria Stoica, Teona Farmatu, Radu Vancu, and Dragoș Varga. “Poli de producție ai romanului românesc (1933-1947): rețele editoriale și forme de canonizare” [Production Centers of the Romanian Novel (1933-1947): Editorial Networks and Canonization Process]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 35-42. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.05>.
- Rădescu, Cătălina, Maria Chiorean, Ștefan Baghiu, Andreea Mîrț, Jessica Brenda Codină, and Nicoleta Strugari. “Precaritate și cosmopolitism în romanul românesc (1845-1947)”. [Precarity and Cosmopolitanism in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 63-74. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.08>.
- Sherry, Vincent. “Introduction: A History of Modernism.” In *The Cambridge History of Modernism*, edited by Vincent Sherry. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- Sternberg, Meir. “How Narrativity Makes a Difference.” *Narrative*, no. 9 (2001): 115-122.
- Sternberg, Meir. “Telling in Time (II). Chronology, Teleology, Narrativity.” *Poetics Today*, no. 13 (1992): 463-541.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Cosmin Borza, David Morariu, and Dragoș Varga. “Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă” [The Genres of the 19th Century Romanian Novel. A Quantitative Analysis]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 17-28.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Ovio Olaru, and David Morariu. “Genurile romanului românesc (1901-1932). O analiză cantitativă” [The Genres of the Romanian Novel (1901-1932). A Quantitative Analysis]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 53-64.
- Terian, Andrei, Teona Farmatu, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Alex Vășieș, and David Morariu. “Genurile romanului românesc (1933-1947). O analiză cantitativă” [The Genres of the Romanian Novel (1933-1947). A Quantitative Analysis]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 43-54. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.06>.
- Morariu, David, Ana-Maria Stoica, Teona Farmatu, Radu Vancu, and Dragoș Varga. “Poli de producție ai romanului românesc (1933-1947): rețele editoriale și forme de canonizare” [Production Centers of the Romanian Novel (1933-1947): Editorial Networks and Canonization Process]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 35-42. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.03>.

Archives:

- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accessed November 15, 2020 (MDRR).
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932> (MDRR2).
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Mihnea Bălci, Maria Chiorean, Alex Ciorogar, Jessica Brenda Codină, Bianca Crăciun, Teona Farmatu, Andreea Mîrț, David Morariu, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, Alexandrina Savin, Cătălina Stanislav, Ana-Maria Stoica, Nicoleta Strugari, Andrei Terian, Snejana Ung, Radu Vancu, Dragoș Varga, Alex Vășieș. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1933-1947* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1933-1947]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2021. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947> (MDRR3).

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1933-1947*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

DIVERSITATE IDENTITARĂ ÎN ROMANUL ROMÂNESC (1933-1947)

**Cătălina STANISLAV, Vlad POJOGA,
Daiana GÂRDAN, Ștefan BAGHIU, Bianca CRĂCIUN,
Alexandrina SAVIN, Ana-Maria STOICA**

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca
Lucian Blaga University of Sibiu, Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca
Personal e-mail: catalinastanislav@gmail.com

IDENTITY DIVERSITY IN THE ROMANIAN NOVEL (1933-1947)

Abstract: Following the 2020 article on identity diversity in the Romanian novel, this study provides both a statistical account and individual examples of *fictional representations* of characters in the Romanian novel between 1933-1947. With a three-fold structure, our essay focuses at first on gender diversity, analyzing the ratios between female and male authors and female and male protagonists. It then concentrates on religious, ethnic, and national minorities, using both quantitative and qualitative methods of analysis, exploring how they are represented and approached. Without drawing any definitive conclusions, our undertaking provides a blueprint for further research on identity representations in the Romanian novel.

Keywords: Romanian literature, Romanian novel, intersectional analysis, gender and literature, fictional representation of minorities.

Citation suggestion: Stanislav, Cătălina, Vlad Pojoga, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Bianca Crăciun, Alexandrina Savin, Ana-Maria Stoica. “Diversitate identitară în romanul românesc (1933-1947)”. *Transilvania*, no. 9 (2021): 25-34.
<https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.04>.

Începam articolul anterior al acestei serii, cel despre diversitatea identitară în romanul românesc până la 1932¹, cu o scurtă trecere în revistă a preocupărilor recente în ceea ce privește subiectul identității – fie ea una reală (a persoanelor) sau ficțională (a personajelor). În anul care a trecut, eforturile în această direcție din spațiul autohton au continuat, de la apariția unui număr tematic dedicat studiilor de gen în Transilvania² până la recenta apariție în limba română a volumului cu care deschideam cercetarea noastră din 2020, *Intersecționalitate* de Patricia Hill Collins și Sirma Bilge³. Studiul de față își propune să continue demersul și, într-o analiză tripartită, conturată în jurul diversității de gen, de religie și de neam, explorează reprezentările unor categorii cât mai variate și vaste de personaje. Diversitatea de gen a categoriei auctoriale și poziția scriitoarelor în piața de carte este abordată prin scoaterea la lumină a unor romane semnate de scriitoare și încadrarea acestora în diverse subgenuri sau direcții de

creație. Având în vedere canonul eminent masculin din programa de Bacalaureat, unul din obiectivele acestui studiu este acela de a evidenția că „women do have a special literary history susceptible to analysis, which includes such complex considerations as the economics of their relation to the literary marketplace; the effects of social and political changes in women’s status upon individuals, and the implications of stereotypes of the woman writer and restrictions of her artistic autonomy”⁴. De asemenea, ne concentrăm asupra modurilor în care este reprezentat „celălalt”, un „celălalt” sau o „cealaltă” ai unui alt neam, de altă naționalitate, de altă religie, de altă etnie decât majoritatea populației României din acea vreme⁵. Departe de a propune o analiză exhaustivă, articolul nostru explorează direcții și imagini, alăturări și opoziții, asemănări și deosebiri între personaje și macro-/micro-grupurile din care acestea fac parte.

Diversitatea de gen

Autoarele

Puține surprize apar în termeni de diversitate de gen în producția de roman românesc din perioada 1933-1947, în raport cu deceniile anterioare. Romancierile publică într-un ritm asemănător perioadei precedente (deceniul al doilea), când începe profesionalizarea scrisului femeilor, prin modificarea statutului activității literare în cazul femeilor, de la *loisir* la vocație sau chiar la profesie⁶. Datele extrase din eșantionul digitalizat⁷ arată că, nici în acest interval, romanele scrise de femei nu reușesc să depășească la nivel global 12% din totalul producției⁸. Există, totuși, câteva puncte nodale care merită atenție, chiar dacă este evidentă marginalizarea scriitoarelor în cultura românească modernă și mai ales pe piața editorială de carte (activitatea romancierelor este mai intensă în paginile publicațiilor literare, unde apar des nu doar cu proză scurtă, ci și cu romane serializate). Graficul care însoțește această discuție arată câteva creșteri timide în jurul anilor 1934, 1936, 1939, 1944 și una substanțială în 1947, pe care însă nu este clar dacă o putem considera cu adevărat simptomatică pentru epoca imediat următoare celui de Al Doilea Război Mondial. Primii doi ani din perioada vizată, 1933-1934, adună câteva nume feminine care au rămas mai degrabă necunoscute în istoria receptării: Olga Monta, Eugenia Petreanu, Alice Gabrielescu, Sonia Vladimir, Dorina Ienciu, Maura Prigor, Marta Rădulescu, Mioara Atanasiu, Antoaneta Leonin, Margareta Moldovan, și mai cunoscutele – din diferite poziții sociale sau mondene mai degrabă – Erastia Peretz, Anișoara Odeanu, Henriette Yvonne Stahl, Lucrezia Kar(nabatt) sau Profira Sadoveanu. La apariția în următorii ani a romanelor unor Hortensia Papadat-Bengescu, Cella Serghi, Ticu Archip, Ioana Postelnicu, Otilia Cazimir sau Lucia Demetrius, împreună cu alte nume dintre cele enumerate mai sus, se adaugă și alte scriitoare noi, dar rămase și ele într-un con de umbră, ca Maria Pallade, Marta Pavelin, Lucia Borș, Ruxanda Levente, Maria Oprescu, Sandra Cotovu, Viorica Torceanu și alte câteva. Puținele romane scrise de femei reținute de istoriografia românească vin pe fondul unui exercițiu al unor scriitoare care, în ciuda irelevanței în care au fost lăsate de critica literară sau chiar de publicul cititor, au avut o activitate susținută în revistele și în grupările literare ale vremii. Așa-zisele „vârfuri” (reticența de a numi creșterile din anii indicați vârfuri vine firesc, din numărul mic de romane scrise de femei, unde diferența este făcută de un număr mai mic de 10 romane sau, uneori, chiar mai mic de 5 romane decât anii considerați mai puțin fertili) cuprind ficțiuni care s-au bucurat, măcar în epocă, de o relativă atenție (ca *Marșul fugă* a Luciei Demetrius) sau care au rămas printre singurele romane cunoscute până azi (ca *Pânza de păianjen* a Cellei Serghi sau romanele Hortensiei Papadat-Bengescu). În termeni de subgenuri tematice, se pot configura câteva orientări, deși fiecare dintre ele sunt destul de slab reprezentate. Cea mai importantă, dar și cea mai slab reprezentată este chiar orientarea feministă, vizibilă mai ales în romanele lui Alice Gabrielescu – *Marșul femeilor* (1933). Mai active în publicistica vremii, figurile militante ale culturii române nu au reușit să acopere

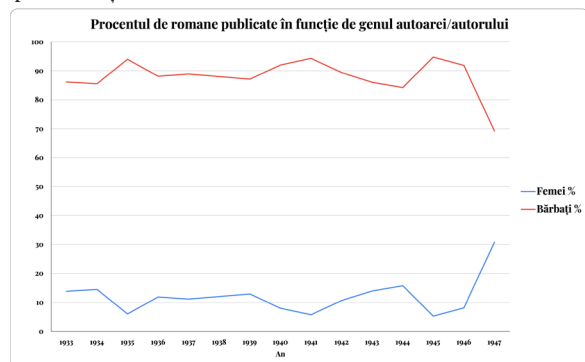
un spațiu semnificativ în economia producției de roman. La antipod, orientarea cea mai vizibilă și mai bine reprezentată este spre literatura sentimentală și senzațională, reprezentată în arhiva de față de romane ca *Sexul de peste drum*, *Venera și porcul* (1934) de Lucrezia Kar(nabatt), *Îmi placi!... Frescă de moravuri contemporane* (1933) de Erastia Peretz, *Sunt studentă!* (1933) și *Să ne logodim!* (1934) de Marta Rădulescu, *Sensualism ascuns* (1934) de Mioara Atanasiu, *Numy, floare de cucută* (1934) de Margareta Moldovan, *Într-un cămin de domnișoare* (1934) de Anișoara Odeanu, *Vraja patimei* (1936) de Maria Pallade și altele. Această tendință poate fi explicată prin aplicarea unui stereotip care încă pare să funcționeze în această perioadă: și anume acela că proza sentimentală este citită/consumată în mare măsură de femei. El există încă din vremea Renașterii, după cum demonstrează Helen Hackett în studiul său asupra *romance*-ului din Anglia perioadei, în care susține că explozia de producție a *romance*-ului scris de bărbați în epoca elisabetană se datorează unui „cititor imaginat” feminin și duce, în timp, atât la „antrenarea” lecturii în rândul femeilor, cât și la stimularea producției de *romance* în rândul acestora⁹. Semnificativă este și apetența pentru proza cu valențe moralizatoare: *Tinerete* (1936) de Lucia Demetrius, *Mărăcimi* (1937) de Lucreția Petrescu fiind două exemple sugestive în acest sens; și cea pentru exotizare – în *Taina arborelui de Myonga* (1935) Sanda Mateiu. Romanele istorice scrise de femei, în general o direcție nu foarte uzuală, sunt, în sens strict, doar *Doamna Elena Cuza* (1936) de Eugenia Makata și *Maria Cantemir* de Lucia Borș (1939), însă ele aduc în lumină o corelare esențială: chiar dacă mult inferioare numeric, se concentrează pe personaje istorice feminine și produs astfel oaze ale reprezentării istorice feminine în cadrul general dominat covârșitor de „personalitățile” masculine. Literatura pentru copii și pentru copii oferă exemple destul de relevante categoriei în *Greșala moșneagului* (1936) de Mona Rădulescu, *Nae Chițibuș detectiv* (1936) de Lia Hârșu sau *Naufrația deli Auckland* (1937) de Profira Sadoveanu. Semnificative sunt, în cazul acestor scriitoare, alegerile în termeni de decor și spațialitate. Majoritatea romanelor sunt plasate în cadre urbane, cu numeroase mențiuni de orașe internaționale. Nu este întâmplătoare suprapunerea unui număr semnificativ de autoare care produc roman în această perioadă cu frecventarea cenaclului mentorat de Eugen Lovinescu.¹⁰ Afilieră lor la tabăra modernistă poate fi un argument satisfăcător pentru o tentativă de înțelegere a tendinței de urbanizare și exotizare a literaturii. Directivelor lovinesciene pentru modernizarea prin urbanizare a literaturii, scriitoarelor mai sus numite le răspund cu mare aplomb. Această realitate confirmă încă o dată că, dincolo de relevanța estetică, aceste romane au contribuit la un travaliu comun de racordare a romanului românesc la formele literare supranaționale. Activitatea literară a femeilor a reprezentat, chiar în ciuda numerelor mici de romane (dar care reîntegrate într-o rețea literară a epocii ce se petrecea în mare parte în periodice devin cu atât mai relevante), un filon alternativ important de literatură de consum în spațiul național.

Protagonistele

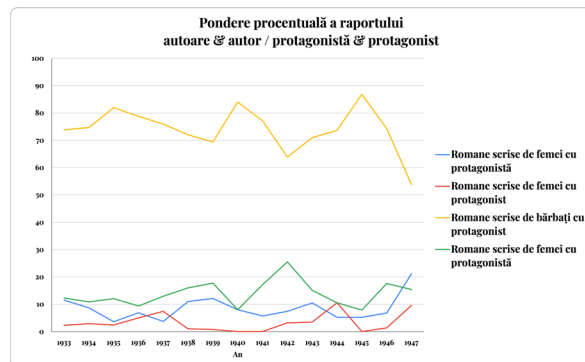
Am observat că numărul de romane scrise de femei în perioada 1933-1947 nu este unul covârșitor de mare, iar în restul acestei secțiuni, ne propunem să survolăm prezența și „activitatea” personajelor feminine principale din romanele românești publicate în perioada 1933-1947, atât scrise femei, cât și de bărbați. Dacă ne oprim asupra numărului de protagoniste din cel de protagoniști, vom observa că, deși există ani în care procentul de personaje feminine din romane scrise de femei crește (cum ar fi 1933, 1938, 1943 și 1947), procentul de personaje feminine din romane scrise de bărbați e unul care rămâne constant la aproape același nivel. Însă acest nivel este unul mai mare „per total” decât cel al personajelor feminine din romane scrise de femei, chiar dacă mic în general. Deducem de aici două concluzii preliminare: în primul rând, personajele masculine rămân, și în această perioadă, în centrul atenției romanului românesc - numărul de protagoniști scăzând abia înspre finalul perioadei sub 70% și atingând uneori chiar procente apropiate de 90%; în al doilea rând, personajele feminine reprezentate în romanul românesc sunt în proporție mai mare reprezentări ale bărbaților - avem de-a face în continuare, așadar, cu un *male gaze* care se impune pe statistica generală, imaginea asupra femeilor fiind prin urmare influențată în continuare majoritar, în ciuda noilor mișcări feministe ale perioadei, de perspectiva romancierilor bărbați. Probabil că motivele pentru care există, totuși, o reprezentare aproape similară numeric a personajelor principale feminine în romanele scrise de femei și cele de bărbați (care înseamnă la modul concret și o reprezentare mult superioară a protagonistelor în romanele scrise de femei, având în vedere situația producției evidențiată anterior) sunt atât agenda politică a drepturilor femeii în România din perioada anilor 1930, când apar sufragetele și lupta pentru dreptul femeilor de a vota (o temă explorată, spre exemplu, în romanul lui Alice Gabrielescu, *Marșul femeilor*, 1935), cât și ceea ce vom numi „proximitate a reprezentării”, adică tendința de a reprezenta ficțional tipuri și contexte mai apropiate de interesele, sfera socială și mecanismele psihologice familiare autoarei/autorului. Observăm din nou o scădere în următorii doi ani, și o ușoară creștere în 1938, an în care apar câteva dintre cele mai cunoscute romane scrise de femei în România (*Pânză de paianjen* de Cella Serghi și *Rădăcini* de Hortensia Papadat-Bengescu), care au, de asemenea, protagoniste feminine. Romanele scrise de femei au, în mare parte, personaje centrale feminine, cu câteva excepții, cum sunt Maura Prigor, *Statuia care arde* (1934) sau Alice Gabrielescu, *Lumina care nu se stinge* (1937), unde personajele centrale sunt masculine. Notabile sunt și excepțiile din romanele senzaționaliste și/sau sentimentale cu protagoniști masculini scrise de femei, dintre care amintim Mioara Atanasiu, *Sensualism ascuns* (1934) și Maria Pallade, *Vraja patimii* (1935).

Din totalul de romane din perioada studiată, 83 sunt scrise de femei - alături de un al 84-lea în coautorat. Ceea ce poate părea un progres raportat la epocile anterioară, însă în contextul *masificării* romanului românesc acest număr devine un procent mic în masa romanului. Dacă ne uităm la perspectiva narativă din aceste romane, observăm că predomină narațiunea la

persoana a III-a, atât la romanele scrise de femei, cât și la cele scrise de bărbați. În timp ce avem exemple de romane scrise de femei cu narațiune la persoana a III-a, în care protagonistul are genul masculin, nu întâlnim niciun roman scris de o femeie, în care se narează la persoana I cu personajul-narator masculin. Întâlnim, totuși, romane scrise de bărbați, relatate la persoana I, unde personajul-narator e feminin. E vorba de *Cazul doamnei Predescu*, de Petre Bellu, *Zbuciumul unui suflet nou*, de Artur Gorovei, *Raluca*, de Mihail Axente și Grigore Băjenaru, *Cișmigiu et comp.* Existența acestei diferențe întărește a doua concluzie preliminară prezentată mai sus, arătând că agentivitatea femeilor nu e ceva ce le aparține în totalitate nici în ficțiune, fiind vorba aici de „construirea femeilor ca subiecți” amintită de Frigga Haug¹¹. Nu numai că reprezentarea femeilor în romane e slabă, atunci când ea există, există din perspectiva unui bărbat, lucru care, în timp, a stopat dezvoltarea unei perspective feminine, așa cum ea s-a format în spațiul european, unde deja *ecriture feminine* începea să se contureze,¹² pavând încet drumul spre cunoaștere situată.¹³

Grafic 1: Raportul dintre ... (1933-1947)

Grafic 2: Raportul dintre ... (1933-1947)

Identitatea de gen - studiu de caz

Romanul de debut al lui Șulțiu Octav, *Ambigen* (1935), apare drept un roman-confesiune, care urmărește universul interior al protagonistului, Di. Acesta este conturat în jurul *laşității* de a nu face primul pas, *fricii* de a nu încerca a doua oară și *scârbei* cu care-și privea propria ființă în oglindă: „Mucedă și palidă arătare care spurcă limpezimea oglinzii”. Imaginile care redau aspectul fizic al protagonistului contribuie la incapacitatea de a se identifica cu corpul în care trăiește: „Bărbatul trebuie să fie ceva mai frumos decât dracu. Eu n'am norocul asta. N'am

o urâtenie totală, virilă. Nici o frumusețe bărbătească”. De remarcat este nu parcursul romanului, cât destinul lui Di. Acesta are o serie de revelații în urma cărora se identifică ca femeie, motivând jungian că „[i]n toți stau forțele acestea. Una e bărbatul, alta e femeia. Se bat în viață, se bat în moarte, se bat în fiecare din noi. În mine e mai tare femeia”. Plăcerea de a se relaxa pe canapea, de a primi complimente, ori felul de a fi orgolios și modest, sensibilitatea la lucrurile mici (parfum, flori), conservatorismul identificat a fi o trăsătură feminină... toate acestea duc în gândurile lui Di la o singură concluzie: în interiorul lui femininul câștigă teren și îl acaparează: „Di femeie absurdă! (Mai bine Dida)”. Posibila sursă de inspirație pentru subiectul romanului este integrată în acesta. Naratorul discută pe marginea filozofiei austriacului Otto Weininger, conform căreia „[n]u există absoluturi în polaritatea sexuală ci o schemă formală, în interiorul căreia se mișcă devenirea creatoare. (...) Acești poli se manifestă în felul cel mai deosebit și în fiecare individ amândoi sunt prezenți sub aspecte multiple. Fiecare ființă e o sinteză de masculinitate și feminitate și poate, de fiecare dată, după împrejurări, să se manifeste ca om sau ca femeie”. După această revelație, gânduri sinucigașe pun stăpânire pe el, până când realizează că femeia dinăuntrul lui, *ea*, nu vrea să moară. Mai mult de un roman-confesiune, *Ambigen* este un roman al cunoașterii de sine. Di începe să-și cunoască trăsăturile prin intermediul reflectării din interiorul narațiunii. Apogeul atins la finalul acestuia coincide cu o scenă mortală a eului masculin. După refuzul de a se lăsa omorâtă, schimbarea în confesiune la genul masculin și descrierea unui sfârșit tragic, lasă finalul deschis la interpretări: „[i]ntins pe spate, cu mâinile pe piept, să alunec încet înainte, cu picioarele înainte, pătrunzând în întuneric, în liniște, în Eternitate...”. Astfel, pare că asistăm la finalul lui Di, posibilul început al Didei; însă ambiguitatea accentuează misterul deznodământului.

Religie și identitate confesională

În ceea ce privește identitatea confesională și religioasă, epoca nu trădează atât dorința de depășire a alterității, ci mai curând impune două tipuri de instrumentalizări ale religiei (care deseori vin în pachet cu reprezentările etnice): fie, în cazul romanului social, sunt expuse lumi rasializate și, astfel, marginalizate; fie, în cazul romanului istoric, sunt proiectate alterități mai ales pentru a se construi, în contrapartidă, modelul eroic local. În cazul religiei islamice (musulmane), consultând arhiva MDRR, descoperim în general reprezentări destul de caricaturale (sau, oricum, tipizate până la refuz) ale personajelor care aparțin acestei confesiuni. Un episod din cadrul romanului În preajma revoluției, vol. IV (1933) de C. Stere, portretizează consecințele abaterilor etice și morale ale lui Abdul, fratele personajului Mehmed, care „se ține lipit de fusta unei creștine”, acțiune ce aduce cu sine urmări tragice. Astfel, „într-o noapte, [...] Abdul își mărturisiri intențiile de a părăsi legea Islamului și de a se boteza spre a lua în căsătorie pe fata iubită și spre a dura o «gospodărie de mujic»; intenție pentru care Mehmet, „după o rugăciune, își îndreptă pușca asupra fratelui de cruce și, privindu-1 drept în ochi, îl culcă la pământ...” (332) deoarece

asa pățește „oricine își uită cinstea și cade sub farmecele muierilor” (331-332). În continuare, romanul *Cara-su* (1935) de I. Valerian este „primul roman al islamismului nostru pontic”¹⁴ (G. Călinescu), făcându-se remarcat prin decupaje textuale ce merită a fi expuse: „Poate, în al șaptelea cer, la această oră, chiar Allah și Mohamed, meditau și ei în fața ceștilor de cafea... luau hotărârea de a urzi un nou Coran în locul celui vechiu, putred ca un giulgiu în care boalește Islamul. Dar cine poate ști ce se petrece sus, în cer? Chiar pe pământ se întâmplă atâtea...”. Cele două entități („Dumnezeul și Profetul său”) se întâlnesc pentru a decide destinul vechiului Coran și apariția unui nou (emană o notă simbolică a Noului și Vechiului Testament). Un alt cadru prezintă imaginea dezechilibrată a vieții politice a statului, trecută prin filtrul „minților creștine”: „Ulcerul vieții politice rodea și aici, cu aceiași intensitate, măruntaiele Islamului, ca și mințile creștinilor. Li se păreau că lucrurile merg prost în carul statului – ca o vacă verde cu un cal șchiop. Își spunea fiecare, cu resemnarea caracteristică: – «dacă deputații lor ar pune mai multă inimă – mai multă muncă, soarta li s-ar fi îndulcit – traiul ar fi mai suportabil». Totodată, în acest roman întâlnim imaginarii musulman autohton: „La această oră, din toate moscheele Islamului, se rostogoleau aceleași cuvinte arabe – din nisipurile deșertului și până în Medgidia Dobrogei noastre, înlocuind pentru credincioșii musulmani gâștul Stăpânului din cer: «Allahu echer, Allahu eeber – eșhedehen lailah illallah eșheduheime Muhammeden resulullah!»”. Pentru religia budistă, avem exemplul romanului *Condamnații la castitate* (1933) de Dragoș Protopopescu, unde confesiunea apare mai ales în dialogurile personajelor despre fondarea unei noi religii: „Au început atunci fel de fel de svonuri și bănuieli. Unii acuzau pe cei doi de vrăjitorii inavuabile; alții de o subminare lentă a credinței budiste. Într-adevăr se vorbea tot mai insistent de fondarea unei noi religii, a unor mistere eleusine pornite dela grecii lui Prometeu și ajunse până în jungla Bankockului” sau despre existența unei forme spirituale budiste inerente oricărei culturi: „Aceasta trezi dintr-odată toate aptitudinile budiste ce zac în noi pe semne din vremi când arienii vorbeau cu toții sanscrita și se dădăceau la existență în brațele împreunate peste leagănul pământului, ale Eufratului și Brahmaputrei”.

„Neamurile”

Analiza cantitativă a prezenței „neamurilor”

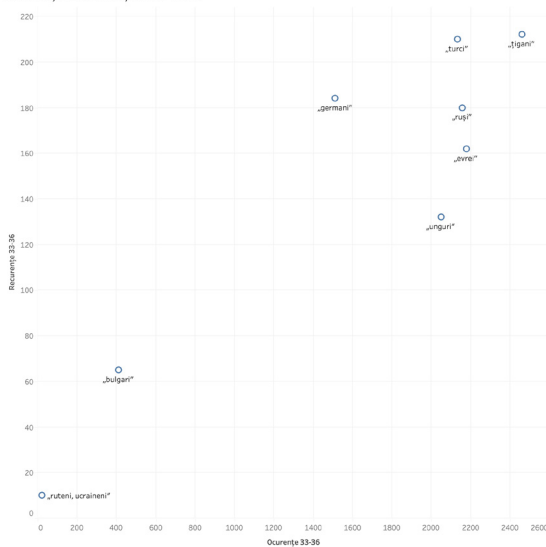
În continuare, studiul nostru se va concentra pe identificarea cantitativă și, apoi, prin câteva focalizări, a imaginii „celuilalt” în romanul românesc din perioada 1933-1947. Începem această secțiune cu o analiză similară articolului anterior¹⁵, în care am realizat în cadrul noii arhive căutări nominale asupra „popoarelor” așa cum sunt ele menționate în *Recensământul general al populației din 1930*. Am efectuat, astfel, căutări pentru variațiile „neamurilor” cele mai prezente numeric în totalul populației României: „maghiari” (și implicit „unguri”), „germani” (și implicit „nemți”), „evrei”, „ucraineni”, „ruși”, „bulgari”, „țigani”, „turci”. Am ales să nu ne abatem de la aceste denumiri, considerând că acesta era standardul folosirii

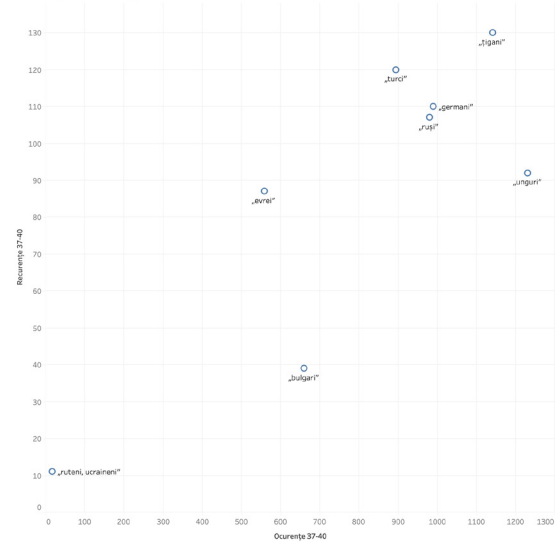
lor în epocă. Rezultatele analizei cantitative din Fig. 3, 4, 5, 6, 7 necesită câteva mențiuni înaintea unei scurte analize a lor: în primul rând, am folosit aceeași metodă de comparație a ocurențelor (numărul total de mențiuni) și recurențelor (numărul de romane în care apare termenul), pentru a oferi o imagine cât mai fidelă asupra prezenței acestor „neamuri”; în al doilea rând, am filtrat rezultatele și am eliminat suprapunerile cu țări (în cazul Germaniei, Ungariei sau Turciei); în al treilea rând, trebuie menționat faptul că am împărțit perioada în patru mini-perioade, pentru a putea observa o oarecare evoluție, iar acestea au fost alese atât în funcție de producție, cât și în funcție de evenimentele istorice.

Fără a intra prea mult în amănunte, din extragerea cantitativă a acestor date se pot observa câteva posibile direcții de interpretare (ele necesită, bineînțeles, o atenție ulterioară mai sporită, care nu face obiectul acestui studiu): 1. neamul „țigănilor” este cel mai prezent în lumile romanului românesc din perioada 1933-1947, în ciuda procentului relativ mic al populației în raport cu celelalte – comunitatea romă este, așadar, un punct focal, depășind, față de perioada anterioară, neamul „turcilor”, fiind prezentă în peste 500 de romane din corpus, cu peste 5000 de mențiuni; 2. neamul „turcilor” rămâne prezent într-un număr foarte mare de romane, însă prezența lor scade constant și susținut pe parcursul celor patru mini-perioade definite; 3. neamul „evreilor” cunoaște o scădere dramatică în perioada 1937-1940, cel mai probabil cauzată de legile antisemite Goga-Cuza – într-o imagine clară asupra modului în care evenimentele din lumea reală afectează reprezentările ficționale realiste; 4. „germanii” și „rușii” sunt prezenți în măsură similară, cu „germanii” având un număr mai mare de recurențe, iar „rușii” un număr mai mare de ocurențe – cele două mari combatante în Al Doilea Război Mondial fiind astfel reprezentate aproximativ egal; 5. „rutenii, ucrainenii” și „bulgarii” rămân cele mai slab reprezentate neamuri, în ciuda unei populații consistente pe teritoriul României.

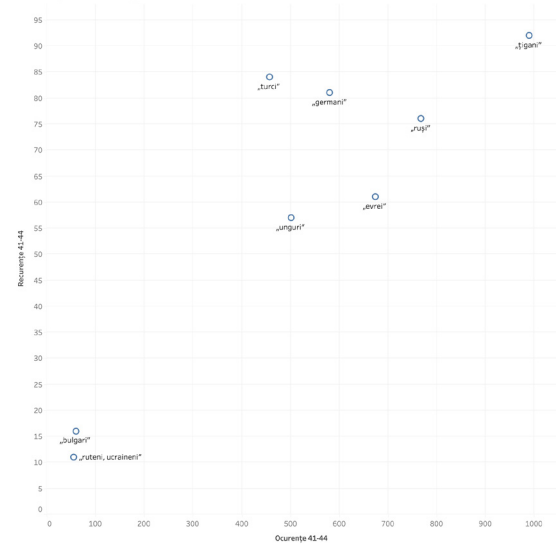
Recurențe vs. ocurențe 1933-1936

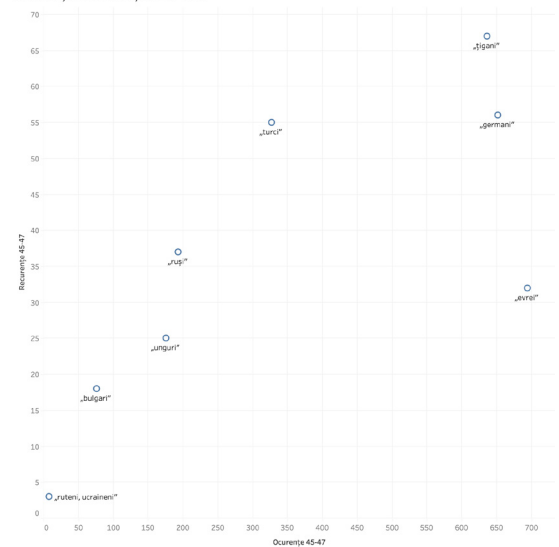
Recurențe vs. ocurențe 1937-1940

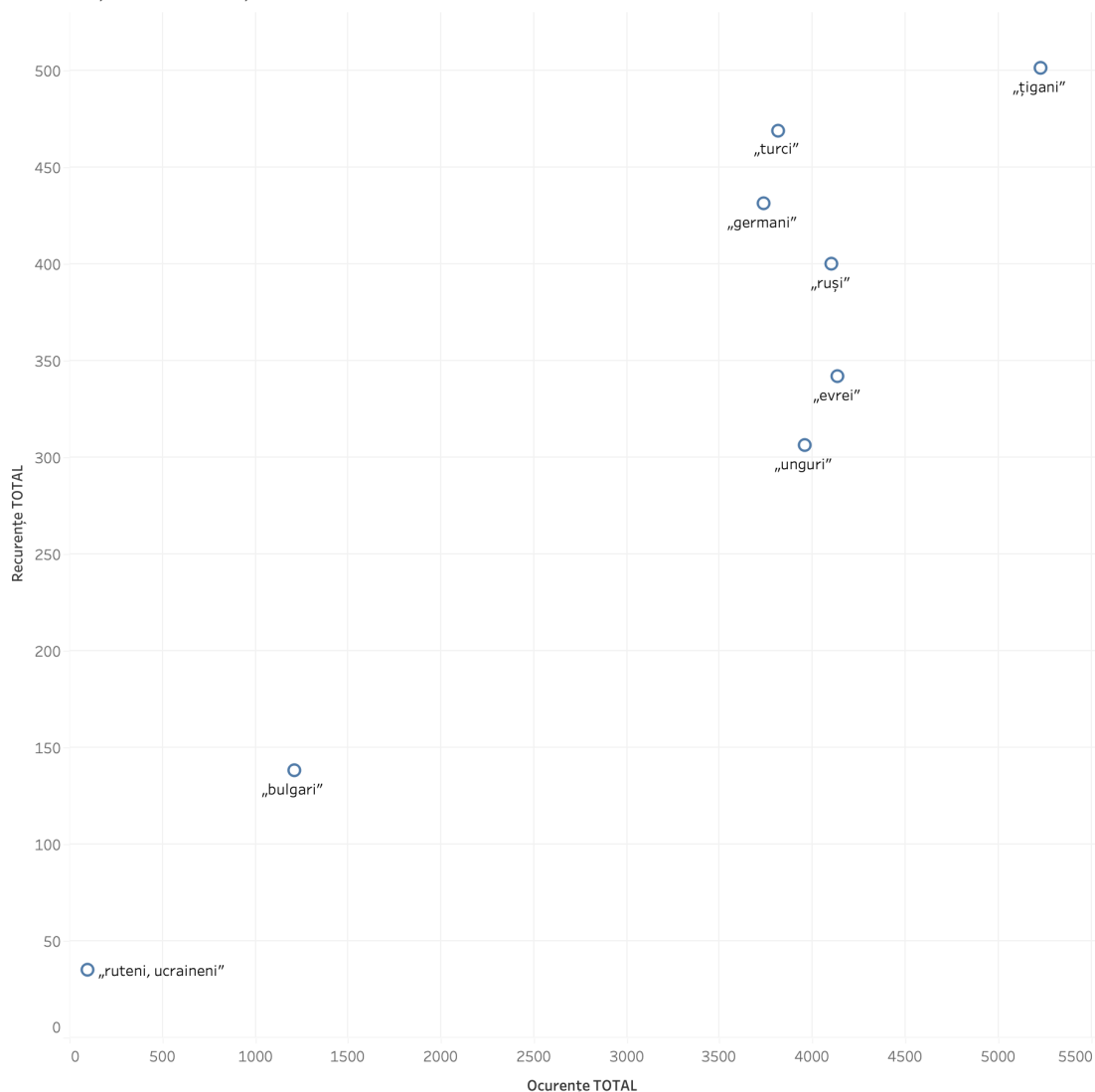
Recurențe vs. ocurențe 1941-1944

Recurențe vs. ocurențe 1945-1947

Recurențe vs. ocurențe 1933-1947

Rasializarea comunității rome

Raluca Bianca Roman descrie în capitolul dedicat României din *Roma Writings* faptul că „[a]longside the USSR, Romania is, arguably, the country that brought forth some of the largest amounts of written sources concerning the processes of Roma emancipation during the interwar period”,¹⁶ romanul românesc din anii 1930-1940 nu este mereu un martor al acestor emancipări. Raluca Bianca Roman descrie apariția unor periodice importante în anii 1934-1941, când

„six Roma newspapers are known to have been published in Romania: *Glasul Romilor* (The Voice of the Roma); *Neamul Țigănesc* (The Gypsy People); *O Rom* (The Rom); *Tîmpul* (The Time); *Foaia Poporului Romesc* (Paper of the Roma People); Țara Noastră (Our Country). Mentions about a seventh newspaper exist: namely, *Gazeta Romilor* (The Roma Gazette), dated 1936, and presumably founded by Apostol Matei – the founder of the association *Deșteptarea Romilor și Romițelor din România* (The Reawakening of Roma and Romni in Romania) on the August 5,

1936. However, in our searches through archives in Romania, no such newspaper was found”.¹⁷

Studiul arată că dezbaterile despre numele comunității și numirea ei au rădăcini în epoca interbelică, și, astfel, că „the debates on the usage of the terms Roma vs. țigan/Gypsy, are not post-socialist manifestations. In reality, many of the present-day arguments (for one side or the other) can be found as early as the interwar period”.¹⁸ Date însă fiind *pozițiile* din care este descrisă mereu comunitatea romă – în mare de către autori români și mai ales prin stereotip, mai ales ca *celălalt* din perspectiva modernității rasializate –, narațiunile din deceniul acestor emancipări, dar și al ascensiunilor politice etniciste radicale sunt, din contră, mai mult documente pentru rasializarea puternică a perspectivei literare. Unul dintre romanele care ies în evidență prin reprezentarea romilor este *A doua viață a lui Șerban Varu* (1933) de Luca Gheorghide, unde în *lumea* romanului este descris următorul tablou: „Între corturi și căruțe ardeau focurile mari aprinse

de țigani, cari se pregăteau de drum. În jur femei despletite pregăteau de ale mâncării; copiii aproape goi, tremurând de frigul dimineții, se îndesau pe lângă flăcări să se încălzească; bărbații înfășurau prelatele corturilor și le așezau în căruțe; iar câinii forfoteau cu botul prin iarbă, flămânzi”; tot în acest roman, protagonistul trece pe lângă un „alai de căruțe a cărui coadă se pierdea într-un nor de praf” condus de un lider: „Era Dragnea, bulibașa sălașului de țigani, alcătuit din patru prezece căruțe, douăzeci de cai, zece bivolițe, trei măgari, opt prezece bărbați, douăzeci și două femei, treizeci și cinci de copii, și numeroși câini legați sub căruțe”. Iar în *Mormolocul* (1933) de Profira Sadoveanu apare următoare scenă: „Balta Țigănimii – în care copii murdari pocnesc din picioare, împroșcând apă puturoasă. Stradă necunoscută, cu case cocoțate pe dâmburi... purcei, danci, garduri dărăpănate...”. *Copilăria unui netrebnic* (1933) de Ion Călugăru oferă chiar o *lege universală* rasializantă prin plasarea unor origini atemporale ale trăsăturilor etnice. Există însă și altfel de reprezentări. În paralel cu imaginile rediate prin inserții stereotipe de rasializare, în *A doua viață a lui Șerban Varu* (1933) de Luca Gheorghide, pe protagonist îl „impresionase frumusețea și măreția țiganului din capul alaiului, care pășea mândru, privind drept înainte zările spre care mergea, pe drumul îngust și plin de țărână. Omul acela, prin modul cum pășea, fără să bage în seamă nimic în jurul său, voinic, frumos, zdrențuros și mândru, îi păru statuia vie a libertății”. Tot aici observăm cum protagonistul Șerban Varu tânjește după libertatea romilor, dorind ca aceștia să-l „înfiuze” pentru a putea pleca din lumea plină de responsabilități: „«Cu țiganii, chiar așa de jos să cazi. Cu sălașul de țigani?... Dar la urma urmei ce-mi pasă?» – se răsculă el. «Cui am să dau socoteală de faptele mele? Ce legătură mai am eu cu lumea? Țiganii mă iau cu ei, mă înfiază; pe când lumea cealaltă, lumea care era a mea, m-a lovit, m-a izgonit. De ce să nu plec cu ei? Voi fi și eu liber, asemenea celui din capul coloanei»” (4). Cu toată această prezentare romantizată, prima, și cea mai des întâlnită postură în romane, este cea de tâlhari: „Nici jandarmii de prin sate nu îndrăzneau să le aplice legea, dacă nu erau în număr mare și bine înarmați” – povestește naratorul din *A doua viață a lui Șerban Varu* (1933) de Luca Gheorghide. Spre deosebire de puterea pe care o emană, în romanul precedent, *Copilăria unui netrebnic* (1933), este prezentată o zi de târg, unde un rom este prins și batjocorit pentru delict: „În ziua aceea târgul era stăpânit de panică. Era oarecum deosebită de celelalte zile cari nu erau nici ele liniștite. Cazacii prinseseră un țigan furând. L-au despuiat în pielea goală și-1 purtau pe uliți. Țiganul era julit, suspina, plângea și leșina. Cazacii îi turnau o căldare de apă, îl trânteau în praful șoselei să se odihnească puțin și cum își revenea, iar îl stâlceau”, însă „umblând după alaiul țiganilor, s-a aflat că o seamă de cerchezi au intrat la poliție și au bătut crunt pe polițiști”. Una dintre cele mai importante activități ale romilor în romanul românesc este muzica, trăsătură remarcată în romanul *Mormolocul* (1933): „Lăutarii, țigani adevărați, cântă cu foc, scârțâit, în vreme ce nuntașii chiuie din toate puterile, făcând un zgomot asurzitor”.¹⁹ Totdată, întâlnim romane precum *Vinul de viață lungă* (1931) de N. D. Cocea sau *Fata din umbră* (1935) de Radu Boureanu unde protagoniștii români se

îndrăgostesc de tinere rome și romanul *Lușii* (1933) de Dinu Nicodin unde sunt surprinse cuvinte ale limbii romani.

„Turcii”

În procesul istoric de dependență și dezvoltare a României, Imperiul Otoman a jucat un rol important de-alungul mai multor secole. Influența acestora a fost consemnată prin prezența lor în literatură, unde evenimente istorice sunt folosite ca elemente spațio-temporale. Cu timpul însă, modernizarea romanului românesc a însemnat și trecerea de la reprezentarea stereotipă a turcilor ca personaje eminentamente negative ale istoriei în sine la părți ale „comunității transnaționale”²⁰. Două romane care evidențiază dorința de stăpânire și dominație a turcilor sunt cele legate de biografiile principesei Maria din Mangop în romanul *Măria-sa, doamna* (1933) de Iosif Gherincea și cea a domnitorului Ștefan cel Mare din opera lui Mihail Sadoveanu, *Viața lui Ștefan cel Mare* (1934). Un alt roman care ilustrează influența pe care turcii au avut-o asupra țării române este cel al lui Radu Mihnea, *Cavalerii nopții* (1933): „Era în preajma acelor zile de neliniște și înfrigurare, cari aveau să hotărască soarta poporului român, a unui popor care, biziindu-se pe trecutul său glorios și viitorul de aur ce i-l preziseseră cântăreții neamului, nu mai înțelegea să poarte jugul din ce în ce mai asupritor al Turcilor”. În *Moartea fratelui meu* (1934) de G. M. Vlădescu, protagonistul relatează evenimentele de pe front, evocând puterea cu care luptau turcii spre deosebire de români: „Vedeam trupele năpustindu-se asupra redutelor, luptele, înfrângerile și biruințele, rezistența turcilor, încăierările din șanțuri, și vaierile, și părăsirea și, mai ales, lupta turcilor cu cangea, instrumentul acela fioros care a rămas de pomină în istoria războaielor”, și, de asemenea, eschivele trupelor turcilor, rușilor și românilor: „La picioarele noastre se întindea o țară imensă, hotărnicită de marginile covorului și străjuită de mustața agresivă a maiorului, care ne lămurea cum a fost bătălia de la Plevna, unde erau așezați românii, unde se ascundeau turcii, pe unde dibuiau rușii și cum stătea zăvorit Osman Pașa...”. În ceea ce privește romanul despre Revoluția de la 1821, *Domnul Tudor* (1934) de C. Ardeleanu, acesta descrie etapizat următoarea mișcare pentru eliminarea turcilor, în frunte cu Tudor Vladimirescu și armatele rusești, sub conducerea generalului Isaiov: „N’a trecut mult și vremea a făcut ca toți acești voluntari, cu Tudor în frunte, împreună cu armatele rusești puse sub comanda generalului Isaiov, să se oțelească în focul luptei curățind pământul de dincolo de Olt, de rămășițele prădalnicilor turci ce nu mai voiau să iasă din țară”.

Romanul ghetoului

Atmosfera din ghetourile evreiești din perioada interbelică, precum și revoltele împotriva antisemitismului fac subiectul romanelor unor autori români de origine evreiască, precum Ury Benador, A. L. Zissu sau Isaiia Răcăciuni. Un prim detaliu interesant al acestor romane poate fi reprezentat de percepția personajelor asupra reperului spațial. De exemplu, în *Ghetto veac XX* (1934) de Ury Benador, personajele se identifică cu locul: „ghetoul nu e o realitate spațială istorică și decorativă, ci una sufletească și o purtăm, toți evreii, în structura noastră intimă (...)”, în timp ce protagoniștii *Paradisului uitat* (1937) de

Isaia Răcăciuni, amendează faptele istorice devoalate: „Dacă zidurile Ghetoului nu ar fi închis căile acestui popor spre alte meserii!... De câte teorii absurde ar fi fost scutiți antisemiții!...”²¹ Aproximarea de cadru este determinată și de temporalitate. Romanele cuprind diverse sărbători specific evreiești precum Sabatul. În *Samson și noul Dagon* (1939) se „prelungeste sabbatul târziu în noapte, pentru ca vizita pelerinilor celești să se săvârșească în plină aureolă sabbatică. Și camera se umple de spirite și suflu divin”; Sucutul, care sărbătorește sfârșitul recoltelor din perioada toamnei, în *Ghetto veac XX* a „trecut cu un soare grav, rece și avar”; pentru trecerea în noul an, personajele din *Samson și noul Dagon* „se strâng în amurg de *roșhașana* în sinagogi și de acolo pornesc în corpore spre gârla urbiei sau din preajma ei, unde își scutură buzunarele de păcat în suvoitul apii și pășesc apoi cu inima ușoară și cu cugetul curat pe pragul anului care începe”. Sărbătoarea de Iom Kipur este descrisă ca o zi solemnă, de post și de rugăciune „sărbătoarea postului și-a iertării păcatelor Iom Kipur”. *Samson și noul Dagon*, tratează, pe lângă viața și tradițiile evreilor din ghetourile interbelice din Moldova, și puternica dramă personală a protagonistului David Sondekeste care se sinucide când află că partenera sa s-a convertit la creștinism. Reprezentant important al romanului social,²² *Ghetto veac XX* însușește terifiantele scene la care erau supuse persoanele în context: „văzduhul a fost sfâșiat de un șuierat ascuțit de sirenă și în aceeași clipă au început să vuiască și să urle sirenele tuturor fabricilor și vapoarelor și să dangâne clopotele tuturor bisericilor. Toată lumea în curte, a încremenit. Cineva a strigat: Mobilizarea! Femeile au început să țipe, să-și frângă mâinile, să se închine”.

Conexe sunt romanele despre situația evreilor în mediile citadine. *De două mii de ani* (1934) de Mihail Sebastian examinează „condiția intelectualului evreu în sensul contradicțiilor etniei cu contextul socio-cultural”²³ și expune câteva dintre cele mai puternice stereotipuri ale vremii: „se citează cazuri, unu-două-o mie, în care Evreii s-au dedat la blestemății. E asta o dovadă? Nu. Pentru că la o mie de fapte vinovate, Evreii pot aduce oricând o mie de fapte de laudă. Sunt răufăcători? Da.

Dar sunt și binefăcători ai omenirii. Sunt jecmănituri? Desigur. Dar sunt și filantropi. Sunt trădători în războiu? Se poate. Dar sunt și atâția cari au murit simplu și cinstit”. Așadar „dacă antisemiții spun: e drept să suferiți, pentru că sunteți răi, – Evreii pot răspunde: nu e drept să ne chinuiți, pentru că suntem buni. Cine are dreptate? Și unii și alții. Asta înseamnă însă: nici unii, nici ceilalți. Cum asta? Pentru că metoda lor de dovadă prin enumerație nu poate fi concludentă”²⁴ Într-un alt roman, I. Ludo, *Mesia poate să aștepte* (1933), ne este prezentat jurnalul protagonistului evreu Samy. Astfel, în citatul ce urmează, ne sunt redată necesitățile evreilor pentru integrarea în societate: „Cutare papă generos întreprinde convertirea evreilor la creștinism și ne obligă pe noi să suportăm cheltuielile ce le implică mântuirea sufletelor noastre. Cutare bulă silește pe rabini să trimită un număr de evrei, la predicile misionarilor creștini. Apariția noastră pe străzile orașului în zilele de Paști era un delict grav, aspru pedepsit de legi. Ca și în orice altă zi de sărbătoare. Ca și în timpul prezenței vreunui cap încoronat, în târg”. Alte romane în care este discutată situația evreilor ar fi *Lupii* (1933) de Dinu Nicodin. În *Copilăria unui netrebnic* (1936) de Ion Călugăru sunt generate expresii solidare unor imagini emoționale redată printr-un raport comparativ cu situațiile evreilor: „Odată cu cântecele, inimile sunt smulse din piepturi, creerii din țeste. Ca pe vremea când evreii se ascundeau prin pivniți, de furia călugărilor spanioli. Poartă numai tălpari și ciorapi albi, ca toți evreii evlavioși, cari nu poartă ghete de ziua ispășeniei”; Din romanul *În preajma revoluției*, vol. IV (1931) de C. Stere, decupăm un citat unde este prezentată una din victimele Holocaustului (Isidor Katz, român) ca fiind „Dumnezeul evreilor”: „Nu degeaba cartea lor servește de temelie conștiinței religioase a lumii civilizate. Prin ruptura de sufletul colectiv care ne-a creat, mai putem noi servi idealul omenesc? Desigur, evreimea nu a produs numai pe un Isus din Nazareth, ea produce și pe Isidor Katz: în complexul sufletului colectiv nu intră numai Isus din Nazareth, ci – vai! – și Isidor Katz”.

Note:

1. Vlad Pojoga et al., „Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 33-44.
2. vezi numărul 11-12 (2020) din *Transilvania*, la <https://revistatransilvania.ro/11-12-2020>.
3. vezi Patricia Hill Collins și Sirma Bilge, *Intersecționalitate*, trad. Cătălina Stanislav și Anca-Simina Martin (Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2021).
4. Elaine Showalter, „Women and the Literary Curriculum”, *College English* 32, nr. 8 (mai 1971), 859.
5. Conform recensămintelor din 1930, 1941 și 1948.
6. Vezi Bianca Burța Cernat, *Fotografie de grup cu scriitoare uitate. Proza feminină interbelică* (București: Polirom, 2011).
7. Folosim aici trei arhive construite în 2019, 2020 și 2021 de revista *Transilvania* care însușește împreună 80% din producția de romane în limba română publicate între 1845-1947. Romanele aflate sub drepturi de autor nu au fost făcute publice. Toate romanele citate în acest articol sunt în edițiile existente sau menționate pe site-ul revistei *Transilvania* la categoriile MDRR (www.revistatransilvania.ro/mdrr), MDRR2 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932) și MDRR3 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947). Pe lângă acestea, există un corpus de romane în format text alcătuit de echipa ELTeC pentru utilizări cantitative și de digital humanities. Pentru fiecare din aceste baze de date vezi bibliografia. Împărțirea arhivelor MDRR a fost concepută după datele statistice obținute în Andrei Terian, „Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
8. 12% reprezintă procesul care reiese din datele extrase din arhive de roman din secolul al XIX-lea și primele trei decenii ale secolului al XX-

- lea. Vezi Vlad Pojoga, et al., „Diversitatea identitară în romanul românesc (1844-1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 33-44.
9. Vezi Helen Hackett, *Women and Romance Fiction in the English Renaissance* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).
10. Vezi Ligia Tudurachi, „Moduri ale «literaturii colective» în cenaclul de la sburătorul”, *Philologia* LXIII, nr. 1-2, (2019). Ligia Tudurachi, Angelo Mitchievici. *Grup sburător: trăitul și scrisul împreună în cenaclul lui E. Lovinescu* (Timișoara: Editura Universității de Vest, 2019).
11. vezi Frigga Haug, „Feminist Writing: Working with Women’s Experience”, *Feminist Review* nr. 42 (1992): 16-32.
12. Hélène Cixous, „Le Rire de la méduse”, *L’arc* 61 (1975): 39-54.
13. Donna Haraway, „Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective”, *Feminist studies* 14, no. 3 (1988): 575-599.
14. DCRR-1, *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989* (Cluj-Napoca: Editura Academiei Române, 2003), 1627.
15. Pojoga et al., „Diversitatea”.
16. „In fact, some of the most active Roma organisations were forged during the 1930s and the Roma movement itself was among the most productive, not only in terms of its activities, but of its published materials”. Raluca Bianca Roman, „Romania”, în *Roma Writings. Romani Literature and Press in Central, South-Eastern and Eastern Europe from the 19th Century until World War II*, ed. Raluca Bianca Roman, Sofiya Zahova, Aleksandar G. Marinov (Paderborn: Brill, 2021), 93-126, 93.
17. *Ibid.*, 97.
18. *Ibid.*, 108.
19. Vezi cum analizează Anca Parvulescu și Manuela Boatcă fenomenul plecând de la muncă și sclavie în Anca Parvulescu, Manuela Boatcă, „The longue durée of Enslavement: Extracting Labor from Romani Music in Liviu Rebreanu’s *Ion*”, *Literature Compass* 17, nr.1-2 (2020). Pentru rasializarea modernă vezi Manuela Boatcă, Anca Parvulescu, „Creolizing Transylvania: Notes on Coloniality and Inter-imperiality”, *History of the Present* 10, nr.1 (2020). 9-27.
20. Vezi cum analizează prezența „tătarilor” în literatura română Andrei Terian, „From Frontier Orientalism to Transnational Communities”, *World Literature Studies* 10, no. 1 (2018): 50-62.
21. Vezi pentru o prezentare generală a romanului ghetoului și David Morariu et al. „Poli de producție ai romanului românesc (1933-1947): rețele editoriale și forme de canonizare”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 35-42.
22. Pentru repartizarea genurilor în epocă vezi Andrei Terian et al. „Genurile romanului românesc (1933-1947). O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 43-54.
23. Mircea Popa, Elena Stan, Doina Modola, Aurel Sasu, Mariana Vartic, Ion Istrate, Valentin Tașcu, Ioan Milea și Augustin Pop, *Dicționarul Cronologic Al Romanului Românesc de la Origini până la 1989* (Cluj-Napoca: Editura Academiei Române, 2003), 1594.
24. Pentru o analiză completa a romanului și a scrierilor lui Sebastian vezi Mihai Iovănel, *Evreul improbabil: Mihail Sebastian: o monografie ideologică* (București: Cartea Românească, 2012); Dana Pîrvan-Jenaru, *Sebastian și lumea lui* (București: Art, 2013). Pentru lămuriri cu privire la relația problematică dintre Mihail Sebastian și Nae Ionescu, prefațatorul romanului *De 2000 de ani*, vezi Marta Petreu, *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian* (Iași: Polirom, 2009).

Bibliography:

- Boatcă, Manuela, Anca Parvulescu. “Creolizing Transylvania: Notes on Coloniality and Inter-imperiality.” *History of the Present* 10, no.1 (2020). 9-27.
- Burța Cernat, Bianca. *Fotografie de grup cu scriitoare uitate. Proza feminină interbelică*. București: Polirom, 2011.
- Ciorogar, Alex, Jessica Brenda Codină, Alex Văsieș, Vlad Pojoga, Ștefan Baghiu, and Anca-Simina Martin. “Natura în romanul românesc (1845-1947)” [Nature in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 55-62. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.07>.
- Cixous, Hélène. “Le Rire de la méduse.” *L’arc* 61 (1975): 39-54.
- DCRR-1. *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989*. Cluj-Napoca: Editura Academiei Române, 2003.
- Haug, Frigga. “Feminist Writing: Working with Women’s Experience.” *Feminist Review* no. 42 (1992): 16-32.
- Haraway, Donna. “Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective.” *Feminist studies* 14, no. 3 (1988): 575-599.
- Hackett, Helen. *Women and Romance Fiction in the English Renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Hill Collins, Patricia, and Sirma Bilge. *Intersecționalitate*, trad. Cătălina Stanislav și Anca-Simina Martin. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2021.
- Iovănel, Mihai. *Evreul improbabil: Mihail Sebastian: o monografie ideologică*. Bucharest: Cartea Românească, 2012.
- Modoc, Emanuel et al. „Geografia romanului românesc (1933-1947): arealul național”. *Transilvania*, nr. 9 (2021): 10-17. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.02>.
- Morariu, David, Ana-Maria Stoica, Teona Farmatu, Radu Vancu, and Dragoș Varga. “Poli de producție ai romanului românesc (1933-1947): rețele editoriale și forme de canonizare” [Production Centers of the Romanian Novel (1933-1947): Editorial Networks and Canonization Process]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 35-42. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.05>.
- Parvulescu, Anca, and Manuela Boatcă. “The longue durée of Enslavement: Extracting Labor from Romani Music in Liviu Rebreanu’s *Ion*.” *Literature Compass* 17, no.1-2 (2020).
- Petreu, Marta. *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*. Iași: Polirom, 2009.

- Pîrvan-Jenaru, Dana. *Sebastian și lumea lui*. Bucharest: Art, 2013.
- Pojoga, Vlad, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, and Denisa Frătean. "Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)" [Diversity and Identity in the Romanian Novel (1844-1932)]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 33-44.
- Rădescu, Cătălina, Maria Chiorean, Ștefan Baghiu, Andreea Mîrț, Jessica Brenda Codină, and Nicoleta Strugari. "Precaritate și cosmopolitism în romanul românesc (1845-1947)". [Precarity and Cosmopolitanism in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 63-74. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.08>.
- Roman, Raluca Bianca. "Romania." In *Roma Writings. Romani Literature and Press in Central, South-Eastern and Eastern Europe from the 19th Century until World War II*, edited by Raluca Bianca Roman, Sofiya Zahova, and Aleksandar G. Marinov, 93-126. Paderborn: Brill, 2021.
- Showalter, Elaine. "Women and the Literary Curriculum." *College English* 32, no. 8 (1971).
- Terian, Andrei, Teona Farmatu, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Alex Văsieș, and David Morariu. "Genurile romanului românesc (1933-1947). O analiză cantitativă" [The Genres of the Romanian Novel (1933-1947). A Quantitative Analysis]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 43-54. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.06>.
- Terian, Andrei. "From Frontier Orientalism to Transnational Communities." *World Literature Studies* 10, no. 1 (2018): 50-62.
- Tudurachi, Ligia, Angelo Mitchievici. *Grup sburător: trăitul și scrisul împreună în cenaclul lui E. Lovinescu*. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2019.
- Tudurachi, Ligia. „Moduri ale «literaturii colective» în cenaclul de la sburătorul”, *Philologia* LXIII, nr. 1-2, (2019).

Archives

- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accessed November 15, 2020 (MDRR).
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932> (MDRR2).
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Mihnea Bălci, Maria Chiorean, Alex Ciorogar, Jessica Brenda Codină, Bianca Crăciun, Teona Farmatu, Andreea Mîrț, David Morariu, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, Alexandrina Savin, Cătălina Stanislav, Ana-Maria Stoica, Nicoleta Strugari, Andrei Terian, Snejana Ung, Radu Vancu, Dragoș Varga, Alex Văsieș. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1933-1947* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1933-1947]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2021. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947> (MDRR3).

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1933-1947*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

POLI DE PRODUCȚIE AI ROMANULUI ROMÂNESC (1933-1947): REȚELE EDITORIALE ȘI FORME DE CANONIZARE

David MORARIU, Ana-Maria STOICA,
Teona FARMATU, Radu VANCU, Dragoș VARGA

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca
Lucian Blaga University of Sibiu, Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca
Personal e-mail: david.morariu@ulbsibiu.ro

PRODUCTION CENTERS OF THE ROMANIAN NOVEL (1933-1947):
EDITORIAL NETWORKS AND CANONIZATION PROCESS

Abstract: This article studies the production of the Romanian novel published between 1933 and 1947 by deploying instruments of quantitative analysis. More precisely, based on the corpus resulted from the project The Digital Museum of the Romanian Novel: 1933-1947 (more than 700 digitized novels), our analysis focuses on the canonical writers and their “rivals”, the authors and their novels bypassed by the literary canon, the geographical networks of production and the origin of the authors. The relevance of such a study lies not only in recording the evolution of the Romanian production centers, but also in mapping the formula, the mechanisms and, taking into account the article that analyzes the period 1901-1932, the process of canonization of the Romanian novel published in the first half of the 20th century.

Keywords: Romanian novel, geographical networks, production of the Romanian novel, literary canon, origin of the authors.

Citation suggestion: Morariu, David, Ana-Maria Stoica, Teona Farmatu, Radu Vancu, Dragoș Varga. “Poli de producție ai romanului românesc (1933-1947): rețele editoriale și forme de canonizare”. *Transilvania*, no. 9 (2021): 35-42.
<https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.05>.

Dacă în articolul de anul trecut despre „Poli de producție ai romanului românesc (1901-1932): rețele editoriale și forme de canonizare”¹ discutăm îndeosebi „morfologia” genului și particularitățile de la nivelul configurației narative ce începeau încă de atunci să trădeze tipare structurale din ce în ce mai coerente, pare ușor de observat că producția românească din perioada 1933-1947 se recomandă în primul rând prin exercițiul de verificare pe care îl propune. Cu alte cuvinte, ținând cont de vârfurile² pe care producția autohtonă le atinge începând cu anii '30, intervalul pe care noua arhivă de texte digitalizate a MDRR³ îl transformă în material analizabil sub aspect cantitativ și de la *distanță* chestionează consistența și continuitatea trendurilor ce polarizau discuțiile despre roman încă de la începutul secolului. Așadar, o analiză cantitativă asupra elementelor ce configurează ceea ce numeam și în cazul arhivei MDRR² portretul-robot al romanelor cap de afiș

ale intervalului 1933-1947 reprezintă un exercițiu foarte util pentru inventarierea dinamicii și a direcțiilor explorate de romancierii în anii de aur⁴ ai evoluției genului. Este vorba, mai exact, despre romanele care s-au impus în epocă, beneficiind astfel – ca să împrumutăm delimitarea lui Moretti⁵ – de „canonizarea socială”, dictată de dinamismul pieței de carte, dar care, dat fiind că au suscitât discuții și în rândul criticilor și istoricilor literari, au pătruns și în „canonul academic”.

Lista acestor romane se compune din titluri precum *Noaptea de sânzienă* (1934), *Viața lui Ștefan cel Mare* (1934), *Frații Țderi. Roman istoric*, vol. I-III (1935, 1936 și 1942) și *Ochi de urs* (1938), semnate de M. Sadoveanu și reeditate până în anii '50 – în ceea ce privește, de exemplu, *Frații Țderi* – în 1942-1943, 1943-1945 și 1947⁶; *Țar* (1934), reeditat în 1939, 1941, 1942, 1946⁷; *Gorila*, vol. I-II (1938) și *Amândoi* (1940) ale lui L. Rebreanu; *Maitreyi* (1933), *Întoarcerea din rai* (1934), *Șantier. Roman indirect* (1935),

Domnișoara Christina (1936), *Șarpele* (1937) și *Nuntă în cer* (1939) de M. Eliade; *Cartea nunții* (1933) și *Enigma Otiliei* (1938) de G. Călinescu; *Logodnicul* (1935) și *Rădăcini*, vol. I-II (1938) de H. Papadat-Bengescu; *Orașele înecate* (1936) de F. Aderca; *Inimi cicatrizate* (1937) de M. Blecher; *Femei* (1933), *De două mii de ani* (1934), *Orașul cu salcâmi* (1935) și *Accidentul* (1940), semnate de M. Sebastian; romanul *Adela. Fragment din jurnalul lui Emil Codrescu (iulie – august 18...)* (1933) al lui G. Ibrăileanu și cele publicate de C. Petrescu și C. Serghi, *Patul lui Procust* (1933) și *Pânza de Păianjen* (1938). Centralizarea metadatelor extrase de echipa de digitalizare relevă, pe de o parte, similitudinile ce transpar în urma acestui exercițiu de identificare a tiparelor de canonizare și, pe de altă parte, accentuează evoluția la nivel morfologic a formulelor românești în raport cu același demers analitic asupra intervalului 1901-1932. Toate romanele ce figurează în această listă apar la București între 1933 și 1942, capitala rămânând astfel un centru de producție incontestabil, așa cum vom demonstra și în continuarea studiului, sunt scrise la persoana a III-a în proporție de aproximativ 75% (cu excepția unora dintre romanele scrise de Eliade, *Maitreyi*, *Șantier. Roman indirect*, *Nuntă în cer*, de Sebastian, *De două mii de ani*, a romanului camilpetrescian *Patul lui Procust* și a romanului *Adela. Fragment din jurnalul lui Emil Codrescu (iulie – august 18...)*, semnat de Ibrăileanu) și continuă să cultive, în ce privește spațiul de desfășurare a acțiunii, prevalența orașului (aproximativ 75%) în raport cu spațiul rural, decorul silvestru și cadrul imaginar. În mod similar, protagonistul este în majoritatea cazurilor de gen masculin, iar etnia/naționalitatea predominantă este cea română.

Poli geografici de producție

În ceea ce privește zonele editoriale, prima poziție e deținută, în mod previzibil, de București, unde se concentrează aproape toată producția anilor 1933-1947. Decalajul este, așadar, unul semnificativ, întrucât 92% dintre romane sunt publicate la edituri bucureștene, restul procentelor fiind distribuite astfel: Craiova (1,81%), Iași (1,11%), Timișoara (0,55%), Sibiu, Cernăuți, Sighișoara și Chișinău (fiecare cu un procent de 0,41%), Bolgrad, Hunedoara, Bacău, Arad și Constanța (cu câte 0,27%), iar orașele Galați, Cluj, Brăila, Râmnicu-Vâlcea, Mediaș, Chișinău și Focșani dețin fiecare în parte un procentaj de 0,13%. În raport cu perioada anterioară, în care măcar două orașe (Iași, respectiv Craiova⁸) se remarcă printr-un procentaj de minimum 2 procente, în cazul acestui interval, capitala își revendică hegemonia paroxistic. Zona Ardealului este slab reprezentată (10 romane), în timp ce zona Moldovei, incluzând orașul Chișinău, însumează aproximativ 15 romane, dintre care 8 sunt tipărite la Iași, oraș care dă semne că începe să se formeze drept o pepinieră editorială cel puțin pentru regiunea în care se află. În ciuda centralismului capitalei și, eventual, a orașelor din proximitatea sa, cum e situația Craiovei unde sunt publicate 13 romane, există câteva cazuri interesante privind corespondența dintre locul nașterii autorului și locul în care acesta publică: din punct de vedere geografic, între cele două spații există o distanță considerabilă, semn că ar fi evitate partipris-urile locale. De pildă, Victor Papilian, născut la Galați, publică

În credința celor șapte sfeșnice I-II (1933) la o editură clujeană, iar acțiunea romanului este plasată în Câmpia Turzii (oraș care aparține județului Cluj-Napoca) – ceea ce pare a fi o strategie de integrare a unui autor din afara respectivei regiuni pe piața editorială a acesteia. De aceeași factură sunt și cazurile lui Anton Holban, B. Jordan și Gh. Atanasiu. Născut în Huși (județul Vaslui), Holban publică *Ioana* (1934) la o tipografie obscură din Brad (județul Hunedoara), iar acțiunea romanului se petrece în orașul Caverna (Bulgaria), fiind cât de poate de evidente discrepanțele dintre cele trei „zone” ale ecuației. B. Jordan se naște la Galați, publicând *Vitrina cu păpuși de porțelan* (1934) în orașul ucrainean Bolgrad, iar Gh. Atanasiu, născut la Făurei (județul Vrancea) publică *Desmoșteniții* tocmai la Timișoara. Astfel, dacă nu ajung să publice la o editură bucureșteană sau, cel puțin, la una dintre cele aflate în micro-centrele editoriale în curs de coagulare (Craiova, Iași), autorii găsesc alternative dintre cele mai îndepărtate și mai disparate, depășind uneori granițele teritoriului românesc. De cealaltă parte, se poate observa un fenomen invers, de echivalență dintre locul nașterii autorului și locul editării romanului. Pe de o parte, e vorba de Eugen Dobrotă, care se naște la Sibiu și publică în același oraș *Soarele din Piatra-Albă. Roman din Carpați* (1940). De altfel, se observă și amprenta patriotismului local, întrucât acțiunea romanului se petrece în mare parte în Sibiu. Pe de altă parte, avem cazul lui Gabriel Bălănescu, născut în Berislăvești (județul Vâlcea), al cărui roman *Acteon* (1934) e tipărit în orașul Râmnicu-Vâlcea.

În mod evident, aproape întregul capital simbolic și economic e concentrat în jurul Bucureștiului, care devine polul principal de producție românească, consolidându-și deja un statut de „oraș cultural”, implicit cu o posibilitate crescută de promovare a numelor fie deja consacrate, fie în curs de legitimare pe piața editorială.

Când vine vorba despre o cartografiere a datelor privind proveniența autorilor, ceea ce e din nou interesant – continuând seria observațiilor punctate și în analiza perioadei 1901-1932 – este această atenuare a dominației capitalei în raport cu celelalte orașe și sate din care provin autorii. De menționat, înainte de a prezenta succint un raport cantitativ, ar fi că, dintre cei 381 de autori care semnează romanele arhivei MDRR3, în cazul a 180 dintre aceștia nu am reușit să identificăm informațiile biografice relevante pentru analiza noastră. Situația celor pe care i-am putut clasifica se prezintă astfel: cu excepția a 13 autori născuți în străinătate (4 autori în Franța, 4 peste Prut, 2 în Ucraina și 3 originari din Albania, Grecia și SUA), 23% dintre autori sunt născuți la București, mai mult de 7,7% în județul Botoșani, 7,2% în județul Iași și mai mult de 6% în Neamț și la egalitate, cu un procent de 5, în Suceava și Vaslui. În proporții mai reduse, județele Dolj, Galați, Brăila, Argeș, Constanța, Vrancea, Bacău, Olt, Călărași, Teleorman, Vâlcea, Sibiu, Tulcea (și lista poate continua) figurează, de asemenea, în această listă a provenienței autorilor.

Romancieri prolifici

În ciuda faptului că perioada 1933-1947 reprezintă intervalul de vârf al interbelicului în materie de producție literară, romancierii prolifici nu acoperă o pondere consistentă.

Specifică perioadei e mai degrabă diversitatea autorilor decât statuarea unor nume noi prin prolificitate, aspect dovedit și prin faptul că doi dintre scriitorii care apar în diagrama de mai jos, Cezar Petrescu și Mihail Sadoveanu, se remarcaseră drept grafomani încă din perioada precedentă.⁹ Subgenurile românești – în principal, romanul social și/sau de moravuri, literatura pentru copii și/sau pentru tineret și romanul mahalalei/ghettoului – își consolidează specificitățile datorită numărului semnificativ de romane construite în jurul tramelor social-didactice. Cazul literaturii pentru copii este cu atât mai important, cu cât subgenul începe să câștige teren pe piața literară românească prin N. Batzaria (Moș Nae), a cărui activitate e, în mare parte, concentrată asupra acestui tip de scriitură. Importând scheme românești de la autori ca Mark Twain, Jules Verne sau Daniel Defoe – traduși în română la începutul secolului al XX-lea¹⁰ –, Batzaria dinamizează morfologia prozei pentru copii și/sau tineret, însă articulația care transpare e cea pronunțat moralizatoare.

În timp ce un număr semnificativ de romane aparținând romancierilor prolifici propune șarjarea *background*-ul instabil al epocii prin filtrul comportamentelor neconvenționale care trebuie corijate, un raport pronunțat centru-periferie tinde să prindă contur (vezi mahalalele evreiești schițate de I. Peltz), în cadrul căruia marginalul devine nucleul prozastic în detrimentul centrului urbanizat. Dacă dimensiunea sociopolitică este bine reprezentată printre grafomani, inovațiile tehnice ori insolitarea tematică sunt minimal investigate, coerența de proiect depinzând, deci, de reprezentarea realistă, lineară și critică a geografiei externe. De altfel, interioritatea umană e o zonă cel mult adiacentă de prospectat în economia romanelor, și nu o tematică *per se*, care ar face obiectul prozastic. Direcția „scolastică”, așadar, e predominantă indiferent dacă autorul are în vedere un subgen popular – literatura pentru copii – sau un supragen – romanul social¹¹, care tinde să înglobeze oricum câteva filoane, în genere, distincte: erotic, psihologizant, al moravurilor și al periferiei.¹²

Conform diagramei, Cezar Petrescu și Damian Stănoiu sunt autorii care publică cel puțin un roman pe an între 1933–1947, consemnând o producție de 19, respectiv 18 volume¹³. Locul al treilea în ierarhie îi aparține lui Ionel Teodoreanu cu 13 romane, autor a cărui activitate romanească este concentrată în intervalul de față. N. Batzaria (sau Moș Nae), I. Peltz, Mihail Sadoveanu și B. Jordan¹⁴ îi urmează, în virtutea aceluiași avânt (excepția fiind Sadoveanu, a cărui producție înregistrează o scădere considerabilă față de perioada anterioară¹⁵), cu 11 romane fiecare. Aproiați de pragul celor 10 cărți sunt și Ion Agârbiceanu, Panait Istrate și Mircea Străinul cu câte 9 romane, care se situează printre Mihail Gășpar și Victor Eftimiu din perioada precedentă¹⁶. Nu neapărat prolifici cantitativ, dar promotori în construcția de scenarii narative care depășesc tiparul social, sunt Felix Aderca și Mircea Eliade, fiecare cu câte 7 romane, lângă care se adaugă Octav Dessila. Acesta din urmă, pe lângă faptul că își consolidează statutul de romancier în intervalul de care ne ocupăm, își concentrează proiectele românești în jurul tramelor sentimentale/erotice/melodramatice, tatonând direcția psihologizantă în defavoarea celei sociale.

Dacă în cazul lui Cezar Petrescu s-a menționat „amplificarea cantitativă”¹⁷ în perioada 1901–1932, apogeul autorului este atins în intervalul 1933–1947. Privit panoramic, proiectul său epic se concentrează asupra subgenului social și de moravuri, intersectat adesea cu direcția psihologizantă, pentru a urmări, de regulă, conflictele individuale pe fondul schimbărilor sociopolitice. Experimentând și literatura pentru copii (*Omul de zăpadă*, 1945), precum și filonul biografiilor romanțate, care nu a făcut carieră în literatura română (*Lucașfărul sau Romanul lui Eminescu*, 1935), Cezar Petrescu e un potențator al scrisului ca meserie, ceea ce contribuie totuși nefavorabil la valoarea inegală a operei sale. Arondarea cercului Sămănătorist îi imprimă literaturii sale și o direcție ideologizantă, suprapunând tipologia învinșilor, originară în filonului tradiționalist, cu atributele protagoniștilor din literatura existențialistă. Dincolo de cantitatea prin care se distinge, dezideratul structural al creării unor serii prozastice solide¹⁸, interferențele cu trendurile importate în literatura română pe linia lui Gide și a lui Tolstoi, interesul pentru investigarea interiorității umane sunt aspecte care configurează, în cazul romancierului, un reflex al totalității, al înglobării literaturii și existenței în proiecte de anvergură. Totuși, „reminiscențele sămănătoriste”¹⁹ prefigurează orientarea realist-socialistă a acestuia de după 1947²⁰.

Un caz aparte îl constituie Damian Stănoiu, autor care nu doar că îl concurează cantitativ pe Cezar Petrescu, dar coagulează o direcție inedită în literatura autohtonă: romanul de moravuri monahale sau, în genere, romanul despre viața (problematică) ecleziastică²¹. Oscilând între a edifica o tipologie romanească cu tematică religioasă și a scrie o literatură de consum, tributară vodevilului²², Stănoiu rămâne tributar schemelor didactice, dovadă fiind romanele de moravuri – nucleul prozastic al autorului. Infuzate de tehnici satirizante și de pasaje moralizatoare ori teziste, o parte dintre romanele sale favorizează un filon ideologic tradiționalist, care critică urbanizarea satelor (*Luminile satului*, 1936) sau amendează activitățile de tip *loisir* (*Pensionarii*, 1935; *O partidă de poker*, 1938; *București-Sinaia*, 1938; *Parada norocului*, 1934; *Dâmbovița, apă dulce*, 1941). În ciuda structurilor narative simpliste, problematica viciilor precum jocurile de noroc sau jocul obsesiv la loterie sunt chestiuni rarisim abordate frontal în romanul interbelic. În timp ce, cu siguranță, subiectul acesta originează în dimensiunea mondenă a societății românești dintre cele două războaie,²³ tematica religioasă își are punctul de pornire în biografia autorului²⁴. Aparent bicefală, coerența operei lui Damian Stănoiu e conferită, în genere, de problematizarea conduitei neadecvate a indivizilor, întrucât roman de moravuri este și cel despre viața monahal-bisericească, și cel despre societatea românească interbelică. Pe de altă parte, deși autorul nu a fost arondat cercurilor sămănătoriste și poporaniste, în ansamblu, proiectele sale sunt orientate tradiționalist. Satira și vodevilul devin strategiile principale prin care romancierul critică, în fond, societatea burgheză, viciile, tabieturile și încercările de modernizare a mediului rural. Rămâne, deci, un partizan al perspectivelor unidirecționale, de sorginte conservatoare.

Datorită polimorfismului proiectelor sale epice, Ionel Teodoreanu reprezintă un caz aparte, experimentând formule distincte și poziționându-se polemic, mai ales prin romanul *Fundacul Varlamului* (1938), în raport cu filonul tradiționalist²⁵. Totuși, E. Lovinescu îi impută autorului „moldovenismul”, provenit pe filieră sămănătoristă, precum și imposibilitatea ieșirii din „criza pubertății literare”²⁶. Fără a-i fi fost revendicat un loc printre canonici, autorul câștigă popularitate pe piața literară autohtonă tocmai prin tematica liricizantă a copilăriei/adolescenței. Explorând formule narative interșanjabile, majoritatea romanelor sale sunt etichetate destul de imprecis²⁷ (atunci când nu le lipsește complet o categorie), aspect care confirmă, pe de o parte, paleta largă de creație a autorului, iar, pe de altă parte, felul abil prin care își malformează scriitura în funcție de fundalul instabil al epocii²⁸. În timp ce vocația „adolescentină” îl popularizează și îl particularizează printre romancierii interbelici²⁹, tematica socioistorică devine proeminentă abia în a doua parte a activității sale de scriitor. Totuși, mostre care readuc în prim-plan perioada extatică a adolescenței și/sau a copilăriei se interpun printre romane cu mize „tari”, concentrate asupra politicului și asupra moravurilor epocii. Publicat în 1945, *Hai, diridam* (roman de dragoste, construit în jurul „vârstei critice virile”³⁰) se situează pe direcția trasată deja, cu zece ani în urmă, de *Lorelei*.

Așadar, autorii prolifici ai perioadei explorează inegal formule prozastice și tehnici narative importate, pe care le instrumentează de cele mai multe ori ideologic, simpatizând sau criticând anumite direcții culturale ale epocii. Conceperea unor cicluri de romane devine o miză majoră printre autori, întrucât dezideratul panoramării societății contemporane pare să fie un prilej de reușită estetică. (Dez)echilibrul dintre producerea unei literaturi de consum și construcția unor romane de calitate crescută în primul rând reprezintă elementul inerent din activitatea unui grafoman, iar, în al doilea rând, prefigurează tensiunile unei preocupări în curs de profesionalizare³¹. La nivel tematic, diversitatea atinge un punct culminant: de la tematici hiperexploatare, precum dragostea, particularitățile vârstelor individului, fluxul istoric și belicos, până la cele mai puțin abordate – mahalaua evreiască, viața monahală și bisericească, biografiile unor personalități din cultura autohtonă ori autenticitatea existenței –, proiectele grafomanilor sunt destul de polarizate. Deși, dintr-o perspectivă de ansamblu, romanul are de câștigat cel puțin din unghiul subiectelor abordate, în cadrul proiectelor fiecărui autor, redundanța și autopastașarea sunt frecvente, romancierii preferând cantonarea într-o geografie epică lineară, confortabilă, recuzând experimentalismul formal și/sau tematic.

B-sides (romane necunoscute relevante)

Romanul românesc din perioada 1933-1947 se află în primul rând sub influența scrierilor perpetuate în timp și canonizate, unde putem aminti seria romanelor semnate de Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu, Mircea Eliade, Cezar Petrescu, ori Liviu Rebreanu, iar în al doilea rând sub semnul a ceea ce

David Damrosch a numit „contracanon” și „canon umbră”.³² Revoltele ghetourilor din Moldova interbelică, feminismul și antifeminismul ascuns manifestat în vreme, ori pasaje interesante despre un viitor imaginar sunt necesită o revizitare mai atentă a perioadei vizate. Următoarele exemple își propun o aducere la lumină a acestor tematici curajoase și a unor cazuri interesante, care până acum au rămas în umbra canonului.

Feminism/ mișcarea feministă

Marșul femeilor de Alice Gabrielescu apare în 1933 și pledează pentru mișcarea feministă. Încă din prima scenă a romanului apare Marta, doamna doctor care „singură ca întotdeauna la volan”, jalonează printre oamenii de seară ai Bucureștiului. Dialectica este evidentă, întărită de refuzul de a lăsa un bărbat să-i sărute mâna – „strânse mâna bărbatului care se refuza sărutării”. Romanul cuprinde agenda feministă a perioadei, precum și proiectele de lege înaintate conducătorilor vremii:

„Veneau femei din toate straturile inteligenței, purtătoare de cuvânt, tinere avocate cu aspect masculin, cu atribuțiile prime ale profesiei de pe-acum cucerite: gestul larg, aplombul, replica vie. Aduceau în servietă broșuri străine, tabele cu cifre, rezultatele bune ale activității feminine din alte țări, dovezi că roțile au scârțâit mai puțin la carul Statului chiar acolo unde femei nepregătite au fost lăsate să tragă. (...) Se citau nume de doctorițe a căror faimă întrecuse pe a confrăților masculini, nume de avocate care străluciau la bară, scriitoare de talent, ziariste neobosite, atâtea și atâtea nume care descurajau protestările comandate, desbrăcau argumentele, striveau ironiile” (p. 75)

Puterea voinței scrisă în 1933, dar publicată abia în 1942 sub semnătura Mariei Oprescu susține emanciparea și dreptul femeilor de a profesa meseria până atunci refuzate. În același registru adoptat de Alice Gabrielescu în romanul precedent, autoarea *Puterii voinței* susține exemplificat necesitatea și normalitatea femeilor de a putea profesa în orice domeniu. Marie Curie vine în sprijinul afirmațiilor: „datorită numai puterii de voință a ajuns femeia celebră”. Totuși, romanul se încheie printr-un catren al autoarei, într-o notă neputincioasă, diferită de elanul întregului roman: „Trecui prin lume ca o scânteie / (...) / Nefiind decât doar o femeie, / Cădea-va asupra-mi uitarea deplină”.

Pe de altă parte, romanul românesc din perioada interbelică prezintă și alte perspective asupra mișcării feministe. Ion Talpă își construiește romanul *Prin rotogoalele de fum* (1937) începând cu discursul religios care urmărește păcatul primordial.³³ Repercusiunile imaginare ale evenimentului sunt transpuse urmărind două subiecte diferite: vorbim de o catastrofă geologică cauzată de agitațiile scoarței terestre cu scopul de a șterge orice urmă a existenței bărbaților pe pământ („uscatul nu forma decât un singur și vast continent”); și de o schimbare socială ce constă în construirea unei singulare societăți feminine: gyneceirea. În detrimentul *familiei*, femeile

sunt organizate în „caze” formate din 10 persoane de aceeași profesie. Bărbații (androidei) sunt ținuti în viață cu o singură întrebuintare. Naratorul nu întârzie să ofere explicații despre situația creată, și într-un ton fantastic, explică cum este asigurată continuitatea populației feminine:

„În virtutea legii galbene, toate femeile cari aveau împlinite 25 de cicluri solare, erau obligate, sub sancțiuni severe, să se prezinte la casa natală a localității respective, în epoci stabilite, unde, printr-un anumit procedeu de laborator, își depuneau elementul lor procreator. Se culegea apoi, tot cu o tehnică specială, elementul procreator mascul de la subiecții umani, ținuti în grajdurile instituției numai pentru acest scop, și cele două corpuri plămuitoare erau apoi introduse în organul gestor al unei femele, dintr-o anumită specie de mamifere (...)” (p.43).

Fetele sunt mai apoi integrate în societate, iar băieții așezați în grajduri cu animale. Revenirea la *familie* va fi provocată de manifestarea sentimentului de iubire, care până atunci era practicat *clandestin*. Frenetic, sunt descrise „ilegale” scene intime dintre femei, în special iubirea dintre Floria și Lara, ori desfătările de la casa luxoasă a Amzunei Pinta. Casa, locul „de desfrâu” al femeilor, adăpostește androidei tineri, iar gynecele merg pe ascuns și plătesc pentru momentele petrecute cu bărbații. Finalul civilizației gyneceirii coincide cu revoltele nou apărute, în urma cărora „micii androidei fură admiși să crească sub același acoperământ cu micile gynece, așa încât după secole de conviețuire, familia deveni entitatea socială care luă locul casei, iar androideul alături de gynece, constituirea capii acestei familii. Și gyneceirea dispăru” (p.209)

Romanul sportiv

Un caz interesant demn de menționat datorită semnificațiilor sale ar fi prezența unui anumit roman sportiv în perioada postbelică. Emil Iencec publică în 1947 romanul *În umbra lui*, care urmărește destinul dual al ciclistului Eugen Ionescu, cel de sportiv de performanță și cel de partener de viață. Ciclismul și implicațiile acestuia ocupă un spațiu larg în roman și sunt urmărite progresiv, conform biografiei protagonistului. Încă din copilărie, idolatrizarea unui atlet de înaltă performanță de către Eugen își găsește ecoul prin personajul Vasile Negrea supranumit „regele vitezei”: „Eugen ridicase capul și vrusese să-i ureze și el succes. Dar vorbele i s’au poticnit în gâtleej. N’a putut face altceva decât să se uite cu aceeași ochi, plini de admirație nesfârșită, la omul care trecea la câțiva centimetri de el pedalând elegant” (p.8). *În umbra lui* Eugen trăiește partenera sa, Mariana. Odată cu ascensiunea în cariera sportivă, situația conjugală a cuplului se schimbă. Mariana devine persoana care își susține din umbră apropiatul celebru. Deși motto-ul romanului – „gloria se naște pe nicovală suferinței” – este însușit în interiorul acestuia de către Eugen în momente de durere fizică, la o privire amănunțită, o regăsim în centrul citatului pe Mariana: „ființă modestă trăind în umbra lui, urmându-l zi și noapte cu gândul (...) bucuriile lui Eugen erau

și ale Marianei, plăcerile lui erau și ale ei, – suferințele lui o dureau și pe ea” (p.77). Astfel, gloria ciclistului se ramifică și pe suferința și grija obsesivă a femeii de a nu fi „cicălitoare” și de a nu-l distrage, refuzând să participe activ la evenimente ori la simpla conducere a bărbatului la gară, îndemnându-l „să nu te gândești la mine, decât după cursă” (p.104).

Amalgamul de evenimente sportive este succint completat de cel din interiorul jurnalului său: „Dar pe Mateiașul, la vale spre Rucăr, luându-mă la întrecere cu o mașină pe serpentine am pățit-o. Într-un viraj am derapat și m-am dus deaberbeleaca. Din norul de praf ce-l stârnisem, am ieșit cu genunchii, mâinile și coatele însângerate și cu tricoul ferfelit. Așa năprasnic nu mai căzusem încă” (p.28). Tot prin intermediul acestui aparent *carnețel îngălbenit*, se conturează atât finalul carierei sportive, cât și imaginea actuală a vieții conjugale: „(...) campionatul juniorilor a revenit într-un stil magistral marei speranțe a vitezei Valentin Ionescu «în vârstă de nouăsprezece ani, proaspătul student la politehnică, fiul cunoscutului as al baroului Eugen Ionescu, campion în repetate rânduri acum un sfert de veac» (...) a fost o zi frumoasă pentru familia noastră” (p.303).

Viziuni asupra viitorului: romanul SF

Romanul științifico-fantastic surprinde prin modul în care autoare și autori precum Dorina Ienciu sau E. Raicoviceanu-Fulmen descriu viitorul dintr-o perspectivă interbelică. Autoarea Dorina V. Ienciu publică *Cataclismul anului 2000* în 1933 și discută despre natura umană, pe marginea sosirii pe Pământ a unei echipe marțiene, în timp ce *Copilul minune* prelucrat de E. Raicoviceanu-Fulmen este publicat în 1936 și are în centrul narațiunii pe Aur Licurici, un nou robot inventat. În cel de-al doilea roman, acțiunea este plasată în anul 1980 și începe printr-o interesantă descriere a învățământului *online*:

„Mai întâi, profesorii nu existau. În locul lor era un fel de catedră foarte complicată și totodată foarte simplă. Un cornet acustic ca acela al fonografelor de odinioară, din care ieșea limpede, o voce sonoră, vocea unui profesor îndepărtat, ce vorbea prin mijlocul radiotelefoniei. Deasupra acestui cornet, o vastă oglindă de oțel care reflecta toată clasa. În această oglindă, prin ajutorul razelor radiotelefonice, un singur profesor putea observa douăzeci de clase odată fără a pierde din vedere un singur elev, vorbind și ținând curs la toți” (p.11).

Ambele romane surprind pe alocuri scepticismul la *nou*, și ineficiența expansiunii tehnologiei:³⁴

„Omul a rămas încă în primitivism; păturile muncitorimii sunt și azi focarele atâtor epidemii. Propagarea regulilor igienei de către medicii misionari și prin cinematografe, radio, nu prinde; plebea se bălăcește în mocirla lenei; eu însumi am organizat farmacii ambulante, cu surori de caritate și broșuri instructive; am cercetat personal efectul acestei acțiuni; durere, roadele sunt nesatisfăcătoare (...)

omul primitiv are oroare de doctori și medicamente. Poate prin preoți, în cadrul misticismului, să puteți pătrunde în sufletele zăvorâte” – *Cataclismul anului 2000* (p.25).

Pus față în față cu tehnologia lui Aur Licurici, un personaj secundar exprimă ideea colectivă a oamenilor sfârșit de secol XX: „Dar noi vrem să trăim în pace și nu dorim de fel să avem vreun contact cu așa zisul progres și invențiile lui din ce în ce mai smintite” (p.42). Cu toate acestea, intelectualii sunt deschiși la nou, opunându-se majorității. Creatorul robotului, Peter Falb, este un bărbat de peste șaiszeci de ani fidel inovațiilor medicale ce vizează încetinirea îmbătrânirii, care

„grație noilor invenții de seruri injectate în vinele de la gât ce îndepărtau orice înfățișare a bătrâneții, avea aspectul aceleia a unui om de patruzeci ani în plină forță și sănătate (...)” (p.27).

Romanul de călătorie își lărgeste granițele odată cu excursia personajelor din *Transiberiana* (1934) lui Ioan Timuș. Acțiunea romanului coincide cu biografia autorului, fapt care contribuie la limpezimea narațiunii și a plasării sale în spațiu. Plasat în preajma izbucnirii Revoluției bolșevice, romanul surprinde protagoniștii care se înhamă la un drum de 15 zile către Japonia, dorind să experimenteze un loc necunoscut.

Note:

- Alex Goldiș et al., „Poli de producție ai romanului românesc (1901-1932): rețele editoriale și forme de canonizare”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 45-52.
- Vezi, pentru o analiză detaliată asupra boomului din anii '30, Andrei Terian, „Big Numbers. A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, supliment nr. 1 (2019): 55-71.
- Folosim aici trei arhive construite în 2019, 2020 și 2021 de revista *Transilvania* care însumează împreună 80% din producția de romane în limba română publicate între 1845-1947. Romanele aflate sub drepturi de autor nu au fost făcute publice. Toate romanele citate în acest articol sunt în edițiile existente sau menționate pe site-ul revistei *Transilvania* la categoriile MDRR (www.revistatransilvania.ro/mdrr/), MDRR2 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932/) și MDRR3 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947/). Pe lângă acestea, există un corpus de romane în format text alcătuit de echipa ELTeC pentru utilizări cantitative și de digital humanities. Pentru fiecare din aceste baze de date vezi bibliografia. Împărțirea arhivelor MDRR a fost concepută după datele statistice obținute în Andrei Terian, „Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
- Vezi Paul Cornea, „Anul de aur al romanului românesc interbelic”, în *Aproapele și departele* (București: Cartea Românească, 1990): 375-384.
- Franco Moretti, „The Slaughterhouse of Literature”, *Modern Language Quarterly*, vol. 61, nr. 1 (2000): 207-227.
- ***, *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989 (DCRR-1)*, (Cluj-Napoca, Academia Română, 2004): 1637-1638.
- Ibid., 1608.
- Craiova – 4%, respectiv Iași – 2,5%. Goldiș et al., „Poli”, 49.
- Cezar Petrescu publică 11 romane între 1901-1932, în timp ce Mihail Sadoveanu e autorul a 14 cărți. Vezi Goldiș, „Poli”, 48.
- Vezi *Dicționarul cronologic al romanului tradus în România de la origini până la 1989*, București, Editura Academiei Române, 2005. Vezi și Ștefan Baghiu, „Translations of Novels in the Romanian Culture During the Long Nineteenth Century (1794-1914): A Quantitative Perspective,” *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, no. 2 (2020): 87-106.
- „În centrul tipologiei rămân însă genurile definite pe baza materiei tematice, pentru că ele constituie profilul sensibil la social al tipologiei. Această preeminență a însemnat că am privilegiat încadrarea tematică altor încadrări posibile și că am acordat o atenție aparte tematicii sociale specifice culturii române”. Cosmin Borza, Alex Goldiș, Adrian Tudurachi, „Subgenurile romanului românesc. Laboratorul unei tipologiei”, *Dacoromania litteraria*, nr. 7 (2020): 213. Potrivit dinamicii genurilor românești din literatura autohtonă, tematicile sociale sunt privilegiate în detrimentul celor inedite ori discordante, aspect confirmat și de grafomanii acestei perioade.
- Vezi și apetența pentru cosmopolitism a perioadei în Cătălina Rădescu et al., „Precaritate și cosmopolitism în romanul românesc (1845-1947)”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 63-74.
- Menționăm faptul că am numărat fiecare carte în parte, indiferent dacă aceasta este parte a unei serii.
- În cazul lui B. Jordan, la două dintre romane acesta e co-autor alături de Lucian Pedrescu, în *Caragiale. Tragicul destin al unui mare scriitor* (1939), respectiv de V. Munteanu, în *Revizori și inspectori* (1936).
- „Cele 14 romane sadoveniene nu doar că se plasează pe podiumul prolificității din primele trei decenii ale secolului XX, dar și confirmă că autorul este printre puținii care beneficiază de un public cititor al cărui interes nu scade”. Goldiș et al., „Poli”, 48.
- Totodată, cifrele atinse de ceilalți prozatori prodigioși ai secolului XIX (G. Barozzi – 10, Al. Pelimon – 8, Pantazi Ghica – 7) sunt asemănătoare cu cele la care ajung atât Vasile Pop (11 între 1905 și 1931), Mihail Gașpar (9 între 1909 și 1929) și Victor Eftimiu (9 între 1907 și 1932), cât și romancierii pentru care abia deceniile patru și cinci consemnează amplificarea cantitativă a creației: Cezar Petrescu (11 între 1927 și 1932), Ion Agârbiceanu (9 între 1912 și 1930), F. Aderca (7 între 1921-1932) sau Damian Stănoiu (5 între 1928 și 1932).
- Alex Goldiș et al., „Poli”.
- Ciclul *Război și pace*, din care face parte seria *Ochii strigoiului*, I-III (1942); ciclul *Podul pământului*, din care face parte volumul *Apostol* (1933); biografia romanțată care însumează 3 volume; ciclul *Târgurile unde se moare*, din care fac parte cele două volume intitulate *Oraș patriarhal*, I-II (1933).
- DCRR, p. 403.

20. „În timpul comunismului, acceptând cu voie sau de nevoie noua direcționare a literaturii, P. va îmbrăca în haina prozei toate sloganele propagandistice ale regimului ajungând unul din stâlpii realismului socialist în etapa lui stalinistă.”, *DGLR V*, p. 205.
21. *Cazul maicii Varvara* (1937), *Cinci prieteni. Roman pentru tineret* (1936), *Ucenicii Sfântului Antonie* (1946; reproduc după Necazurile părintelui Ghedeon); *O zi din viața unui mitropolit. Însemnările unui trădător* (1934); *Eros în mănăstire* (1935); *Preot fără voie. Puterea cuvântului* (1943).
22. „De valoare mai scăzută se arată și scrierile pe subiecte laice. Spre a-și asigura existența, sub pretextul criticării unor moravuri, S. produce în serie cărți superficiale, cultivând comicul ieftin, trivial, cum se întâmplă încă din romanul *Fete și văduve* (1931)”. *DGLR VI*, p. 417. Crohmălniceanu îi împarte și el opera conform aceleiași criteriu valoric: pe de o parte, textele patristice, prin care „în stil ironic, pasișând cu finețe limbajul bisericesc, face observații substanțiale asupra vieții clerului nostru, dă o colorată imagine realistă a îndeletnicirilor monahale și surprinde figuri caracteristice pentru o întreagă mentalitate umană”; pe de altă parte, însă, Crohmălniceanu admite faptul că D.S. alunecă „spre industria literară, publicând numeroase cărți care, sub pretextul biciuirii moravurilor, cultivau genul fără perdea”. Vezi Ov. S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I (București: Minerva, 1972), 367.
23. Vezi și aplecarea către prezent a romanelor românești din perioadă în Radu Vancu et al. „Temporalitatea internă a romanului românesc (1933-1947)”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 18-24. Vezi și Radu Vancu et al., „Temporalitatea internă a romanului românesc (1844-1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 22-32.
24. Conform notei bio-bibliografice din *DGLR*, Damian Stănoiu a fost, inițial, cântăreț bisericesc, urmând ca în aprilie 1913 să se călugărească la mănăstirea Căldărușani. Devine preot la mănăstirea Sinaia, paroh în câteva localități din Vlașca, Ilfov și Prahova, apoi ocupă postul de secretar în Consiliul duhovnicesc al bisericii Udricani din București. Așadar, perspectiva romanească, indiferent dacă e la persoana a III-a, camuflează o privire din interior a dinamicilor vieții monahale.
25. Conform intrării în *DCRR*, „romanul reprezintă o pledoarie pentru evadarea din mediul mortificat al tradiționalismului confortabil”, p. 424.
26. E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane 1900-1937*, București, Editura librăriei SOCEC&Co., 1937, pp. 212-213.
27. *Prăvale-Baba* (1939) apare ca „romanul unei vocații”; *Arca lui Noe I-II* (1936) e înregistrat drept „roman antiliric, informativ”; *Secretul Anei Florentin* apare sub denumirea de „roman al nefericirii conjugale”. Vezi pentru reprezentarea familiei și Maria Chiorean et al., „Locuire și spațiu în romanul românesc (1845-1947)”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 75-85.
28. În sensul acesta, „o lume distinctă e abordată în *Arca lui Noe* (I-II, 1936), care descrie atmosfera cosmopolită dintr-o pensiune și mondenitatea vieții duse de locuitorii ei. T. își propune deliberat un roman antiliric, fără a izbuti până la capăt. Dorind în egală măsură și o emancipare de sub tutela esteticii tradiționale, el apelează la tehnica narațiunilor paralele, subsumate unei idei, prototipul fiind Decameronul lui Boccaccio”. *DGLR VI*, 680. Tot în sfera observației sociale sunt încadrate și Fundacul Varlamului (1938), *Tudor Ceaur Alcaz* (I-IV, 1940-1943) și *La porțile nopții* (1946).
29. În principal, Teodoreanu câștigă capital simbolic în istoriografia românească prin două proiecte epice care au în centru figuri de adolescenți: trilogia *La Medeleni* (1925) și romanul *Lorelei* (1935).
30. Perpeșcius, în *Lumea*, București, 1946, p. 7. apud *DCRR*, p. 486.
31. „Într-o serie de articole publicate în 1924 în revista *Mișcarea literară*, sub titlul generic *Masca timpului*, Tudor Vianu semnala apariția unei noi sensibilități – efect al maturizării societății în primul rând –, care determină schimbarea vieții noastre literare, atrăgând la rândul lui atenția asupra importanței pe care exercitarea literaturii ca *profesiune* o are în evoluția unei literaturi” (Carmen Mușat, *Romanul românesc interbelic*, București, Humanitas, 1998, p. 12). Deja stipulată, deci, din anul 1924 în presa culturală a vremii, statuarea activității de scriitor ca profesie își consolidează resorturile odată cu „anul de grație 1933”, care, conform aceleiași studiu citat, pare să fie momentul depășirii „crizei romanului” în literatura autohtonă.
32. David Damrosch, „World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age”, în *Comparative Literature in an Age of Globalization*, ed. Haun Saussy (Baltimore: Johns Hopkins U.P., 2006), 43-53.
33. Aceiași motiv ironizat de Sofia Nădejde încă din 1903, în *Patimi*.
34. Vezi cu privire la știință și educație și Cosmin Borza et al., „Educație și școală în romanul românesc (1845-1947)”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 86-96.

Bibliography:

- Baghiu, Ștefan. “Translations of Novels in the Romanian Culture During the Long Nineteenth Century (1794-1914): A Quantitative Perspective.” *Meta-critic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, no. 2 (2020): 87-106.
- Borza, Cosmin, Alex Goldiș, Adrian Tudurachi. “Subgenurile romanului românesc. Laboratorul unei tipologii” [Subgenres of the Romanian Novel. The Laboratory of a Typology]. *Dacoromania litteraria*, nr. 7 (2020): 205-220.
- Borza, Cosmin, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, David Morariu, Snejana Ung, Alexandrina Savin, and Anca-Simina Martin. “Educație și școală în romanul românesc (1845-1947)”. [Education and School in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Revista Transilvania*, no. 9 (2021): 86-96. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.10>.
- Chiorean, Maria, Mihnea Bălci, Cătălina Stanislav, Andreea Mîrț, Ovio Olaru, and Vlad Pojoga. “Locuire și spațiu în romanul românesc (1845-1947)”. [Living and Space in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Revista Transilvania*, no. 9 (2021): 75-85. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.09>.
- Crohmălniceanu, Ov. S. *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I [Romanian Literature Between the Two World Wars]. Bucharest: Minerva, 1972.

- Damrosch, David. "World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age." In *Comparative Literature in an Age of Globalization*, edited by Haun Saussy, 43-53. Baltimore: Johns Hopkins U.P., 2006.
- DCRR-1: *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989* [The Chronological Dictionary of the Romanian Novel From its Origins to 1989]. Cluj-Napoca, Academia Română, 2004.
- DCRT: *Dicționarul cronologic al romanului tradus în România de la origini până la 1989* [The Chronological Dictionary of the Translated novel in Romania from Origins to 1989]. Bucharest: Editura Academiei Române, 2005.
- Goldiș, Alex, Cosmin Borza, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, and Dragoș Varga. "Poli de producție ai romanului românesc (1901-1932): rețele editoriale și forme de canonizare" [Production Centers of the Romanian Novel (1901-1932): Editorial Networks and Canonization Process]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 45-52.
- Goldiș, Alex, Cosmin Borza. "The Subgenres of the Romanian Novel: Imports, Backdrop, Hybridizations", *Dacoromania Litteraria* VII (2020): 5-9.
- Lovinescu, E. *Istoria literaturii române contemporane 1900-1937*, București, Editura librăriei SOCEC&Co., 1937.
- Moretti, Franco. "The Slaughterhouse of Literature." *Modern Language Quarterly* 61, no. 1 (2000): 207-227.
- Mușat, Carmen. *Romanul românesc interbelic* [The Romanian Interwar Novel]. Bucharest: Humanitas, 1998.
- Patras, Roxana. Romanian Novel Corpus (ELTeC-rom): Release with 80 novels encoded at level 1. (Version vo.7.0) [Data set]. Zenodo (2020). In European Literary Text Collection (ELTeC), version 1.0.0, November 2020, edited by Carolin Odebrecht, Lou Burnard and Christof Schöch. COST Action Distant Reading for European Literary History (CA16204). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4274954>.
- Paul Cornea, „Anul de aur al romanului românesc interbelic”, în *Aproapele și departele* (București: Cartea Românească, 1990): 375-384.
- Rădescu, Cătălina, Maria Chiorean, Ștefan Baghiu, Andreea Mîrț, Jessica Brenda Codină, and Nicoleta Strugari. "Precaritate și cosmopolitism în romanul românesc (1845-1947)". [Precarity and Cosmopolitanism in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 63-74. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.08>.
- Simion, Eugen, ed. *DGLR: Dicționarul general al literaturii române* [The General Dictionary of Romanian Literature]. Bucharest, Univers Enciclopedic, 2007.
- Terian, Andrei. "Big Numbers. A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania." *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
- Vancu, Radu, Alex Goldiș, Ovio Olaru, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Denisa Frătean, and Ștefan Baghiu. "Temporalitatea internă a romanului românesc (1844-1932)" [The Internal Temporality of the Romanian Novel (1844-1932)]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 22-32.
- Morariu, David, Ana-Maria Stoica, Teona Farmatu, Radu Vancu, and Dragoș Varga. "Poli de producție ai romanului românesc (1933-1947): rețele editoriale și forme de canonizare" [Production Centers of the Romanian Novel (1933-1947): Editorial Networks and Canonization Process]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 35-42. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.03>.

Archives:

- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accessed November 15, 2020 (MDRR).
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932> (MDRR2).
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Mihnea Bălci, Maria Chiorean, Alex Ciorogar, Jessica Brenda Codină, Bianca Crăciun, Teona Farmatu, Andreea Mîrț, David Morariu, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, Alexandrina Savin, Cătălina Stanislav, Ana-Maria Stoica, Nicoleta Strugari, Andrei Terian, Snejana Ung, Radu Vancu, Dragoș Varga, Alex Văsieș. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1933-1947* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1933-1947]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2021. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947> (MDRR3).

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1933-1947*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

GENURILE ROMANULUI ROMÂNESC (1933–1947). O ANALIZĂ CANTITATIVĂ

Andrei TERIAN, Teona FARMATU, Cosmin BORZA,
Dragoș VARGA, Alex VĂSIEȘ, David MORARIU

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca
Lucian Blaga University of Sibiu, Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca
Sextil Puscaru Institute of Linguistics and Literary History, Cluj-Napoca
Personal e-mail: andrei.terian@ulbsibiu.ro

THE GENRES OF THE ROMANIAN NOVEL (1933–1947). A QUANTITATIVE ANALYSIS

Abstract: This article puts forward a quantitative account of the subgenres of the Romanian novel during the 1933–1947 period. It shows the massive domination of the social novel and the Bildungsroman and analyzes the dynamics of genre and popular literature – adventure novels, detective fiction, SF, etc. – within the first period of massive literary production in Romanian literature. The article is the result of the MDRR (Muzeul Digital al Romanului Românesc – The Digital Museum of the Romanian Novel) projects, set out to archive the Romanian production of novels from 1845 (the year of the publication of the – arguably – first Romanian novel) to 1947, right before the establishment of the communist regime. The first part is a quantitative analysis of the novels according to DCRR (Dicționarul cronologic al romanului românesc – The Chronological Dictionary of the Romanian Novel). The second part analyzes the “dynamics of popular subgenres,” meaning adventure novels, policieri, SF novels, and children’s literature. The third part envisions “the social novel” as a predilect genre of the interwar period, the fourth occasions a reading of the “historical novel,” while the last two sections describe the evolution of sentimental and psychological novels.

Keywords: Romanian novel, genre literature, literary genre, subgenre.

Citation suggestion: Terian, Andrei, Teona Farmatu, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Alex Văsieș, David Morariu. “Genurile romanului românesc (1933–1947). O analiză cantitativă”. *Transilvania*, no. 9 (2021): 43–54.
<https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.06>.

Sistemul taxonomic și dispersia formelor

Ca orice studiu de istorie literară care proiectează un segment temporal pe fundalul segmentelor anterioare, articolul de față își propune să răspundă la o întrebare pe cât de banală, pe atât de stringentă: reprezintă perioada 1933–1947 o fază distinctă în evoluția romanului românesc? Cu alte cuvinte: din unghiul morfologiei românești, intervalul amintit se mulțumește să perpetueze sistemul taxonomic al epocii anterioare (conform MDRR, 1901–1932) sau el marchează o fază „revoluționară”, de apariție a unor subgenuri noi? O asemenea întrebare devine cu atât mai provocatoare cu cât știm deja că, măcar sub raport cantitativ, anul 1933 marchează startul boom-ului romanului

românesc, care va dura până în ajunul noului război mondial². Iată că, după patru decenii de când romancierii și teoreticienii noștri s-au lamentat că „nu avem roman”, se produce, în sfârșit, și în România mult-așteptata *rise of the novel*. Interesant este, însă, că, din punctul de vedere al actualității (și, implicit, al celor 176 de ani de roman românesc: 1845–2021), acest fenomen are loc exact la jumătatea istoriei romanului românesc, disociind astfel cei 88 de ani de până în 1933 de cei 88 de ani scurși de atunci încolo. Dar ce înseamnă, concret, aceasta, în ceea ce privește morfologia romanului autohton? Un răspuns preliminar îl putem obține parcurgând tabelul de mai jos:

Nr. crt.	Subgenul romanesc	Cantitate	Pondere procentuală
1	social	151	20,24
2	politic	10	1,34
3	sentimental	112	15,01
4	de senzație	40	5,36
5	psihologic	81	10,85
6	istoric	18	2,41
7	Bildungsroman (roman de formație)/ biografie romanțată/ autobiografic	74	9,91
8	rural	38	5,09
9	de aventuri	17	2,27
10	erotic	35	4,69
11	de război	18	2,41
12	polițist	16	2,14
13	de familie	12	1,60
14	liric	12	1,60
15	satiric	23	3,08
16	științifico-fantastic	5	0,67
17	religios	7	0,93
18	parabolă	8	1,07
19	al mahalalei	14	1,87
20	al ghetoului	7	0,93
21	pentru copii și tineret	48	6,43
Total		76	100

Câteva diferențe față de epoca anterioară transpar chiar și la o privire superficială: scăderea în popularitate a unor subgenuri factual-senzaționale (în special romanul de senzație și acela istoric, care reprezintă, de fapt, mai ales prin cuplajul lor, o moștenire a secolului al XIX-lea, numărându-se printre cele mai veci subgenuri din literatura română), precum și creșterea în popularitate a altora, de factură mai degrabă introspectivă: romanul psihologic, clusterul (auto)biografic și, aparent surprinzător, romanul „pentru copii și tineret”. Fac, însă, toate acestea o „tendință”? În loc de a ne hazarda în speculații, e mai bine să privim îndeaproape subgenurile cele mai relevante.

Dinamica subgenurilor populare

Din punct de vedere statistic, genurile populare ocupă aproximativ 9,17% din producția perioadei 1933-1947, din care ponderea cea mai mare o deține romanul pentru copii (50,63%), urmat de romanul polițist (17,72%), romanul fantastic/SF (16,45%) și, în final, romanul de aventuri (15,18%). Dincolo de faptul că numărul romanelor din această categorie polivalentă (întrucât genurile interferează între ele) depășește numărul celor psihologice – subgen aparent privilegiat al epocii –, statutul romanului polițist se schimbă considerabil

față de epoca precedentă. Datele confirmă faptul că perioada menționată e favorabilă maturizării acestei subcategorii care, până în 1933, nu depășea schemele unei intrigi veleitare.

Deși încă se suprapune romanului de mistere, cu accente senzaționale ori specifice romanelor de aventuri, se poate vorbi despre câteva tendințe particularizante ale prozei polițiste în romane ca G.M. Amza, *Misterul casei din strada Mavrogheni* (1936); Barutu T. Arghezi, *Misteriosul IX* (1943 – foileton apărut parțial); Sisi Căi, *Amprenta pe oglinda misterioasă* (1933); Alex Olinescu, *Parfumul de zambile* (1935); Const. Rîuleț, *Zidul socotelilor* (1935); Ionel Tudosie, *Diavolița și omul ursitei* (1934).³ În primul rând, chestionează instituția justițiară (in)capabilă să rezolve cazurile de factură extremă – de cele mai multe ori e vorba de crime –, care se petrec în societate. Deziluziile de după Marea Unire se reflectă prin neîncrederea acordată unei instituții încă insuficient dezvoltate. Cazurile de omucidere sunt mai degrabă niște pretexte pentru alte mize: criticarea metodelor justițiare tradiționale în rezolvarea unui caz – judecătorului i se impută „întrebuințarea unor mijloace nu tocmai...moderne” în descoperirea inculpaților în Mihail Sorbul, *Adevărul și numai adevărul...* (1936), p. 53 –, problematizarea felului prin care o așa-zisă „anchetă” se desfășoară, precum și a reușitelor

unor detectivi particulari în defavoarea poliției de stat. Două exemple care susțin ipoteza sunt romanul polițist al lui Liviu Rebreanu, *Amândoi* (1940), respectiv *O crimă... Toți la fel și nici unul ca altul* (1939) de C. Ardeleanu. În timp ce primul conține pasaje care denunță ineficiența și incompetența polițiștilor (merg pe piste false, nu înțeleg complexitatea relațiilor sociale, dau dovadă de bovarism, preluând un comportament din cărți, fără relevanță în realitate), cel de-al doilea roman vizează criticarea justiției prin tehnici satirizante.⁴ În al doilea rând, câteva romane ale subgenului apelează la două sisteme justițiare străine – american și francez – care nu sunt neapărat prezentate ca eficiente, însă apar drept niște instituții autonome, funcționale.⁵ În schimb, în ceea ce privește justiția engleză, *Cazul Soniei Dimitrievna* (1933) de Const. Răuleț construiește o narațiune care pune în lumină figura unui detectiv particular, deserving astfel o organizație etatizată. Deși Mihai Iovănel observă că perioada de vârf a romanului polițist autohton e atinsă în timpul comunismului,⁶ interbelicul permite diseminarea unor perspective critice atât asupra sistemului intern justițiar, aflat în proces de formare, cât și asupra unora externe.

Dacă până în 1933 romanul pentru copii și/sau tineret camufla mai degrabă alte structuri narrative, sfidând publicul țintă,⁷ emergența subgenului în a doua jumătate a secolului se datorează unor factori de natură distinctă: 1) maturizarea sistemului educațional, care consună cu narațiunile didactice și moralizatoare destinate celor aflați în formare; 2) traducerea unor cărți pentru copii din literatura universală, care devin repere pentru autorii români; 3) arondarea unor scriitori ai subgenului cercului sămănătorist. În plus, indicarea precisă și frecventă a publicului-țintă prin subtitlul „Roman pentru copii” conturează deja o vârstă matură în evoluția genului care începe să își revendice locul și rolul în literatura autohtonă. Totuși, insuficiențele sale se regăsesc, fără a intra în detaliile intraliterare, încă de la stabilirea laxă a publicului, având în vedere că o parte dintre romane se adresează deopotrivă „copiilor” și „tineretului”. Or, nivelarea vizibilă a celor două etape existențiale demonstrează, pe de o parte, vârsta tânără a genului, iar, pe de altă parte, dintr-o perspectivă sociologică, inexistența unor preocupări asupra specificităților fiecărei trepte din parcursul formativ al individului.

Cea dintâi cauză – sociopolitică – devine un *background* stimulant⁸ pentru autorii care produc o proză educativă, destinată modelării caracterelor ingenue. O parte dintre romane configurează scenarii maniheiste (bine-rău, adevăr-minciună) la sfârșitul cărora, pe modelul basmelor populare, elementul pozitiv al ecuației câștigă indiscutabil – V. Teodoru-Doru, *Guguță și Dănuț. Roman pentru copii 6-10-12 ani* (1938); Alice Gabrielescu, *Copiii curajoși. Roman pentru copii și tineret* (1942); Damian Stănoiu, *Doi colegi. Roman pentru copii și tineret* (1947); Gheorghe Tulbure, *Cartea minciunilor* (1941). Narațiunile didactice concurează cu cele de aventuri, primând, de asemenea, morala și „bunele moravuri”. Deseori, protagoniștii acestor narațiuni sunt *orfanii*,⁹ statui de maximă vulnerabilitate, care devine atât sialul unor peripeții, obstacole, greutăți (fostele probe ale basmelor), cât, mai ales, exemple veritabile de

realizare în societate în ciuda imprezibilului nefast.

Traducerile din literatura universală destinată copiilor sunt influente în măsura în care autorii români importă forma narativă, astfel încât o serie de romane autohtone sunt structurate după schema *aventurilor/călătoriilor insolite*,¹⁰ în cadrul cărora se interpun și intrigi cvasipolițiste. Conform *DCRT*, în prima jumătate a secolului al XX-lea, sunt traduse (sau retraduse, după caz) cărțile așa-zis „canonice” destinate copiilor: Daniel Defoe, *Aventurile minunate ale lui Robinson Crusoe* (1915), care produce o adevărată emulație în câmpul literar autohton; Mark Twain, *Aventurile lui Tom Sawyer* (1940) și *Prinț și cerșetor* (1937); Jules Verne: *Ocolul pământului în 80 de zile* (1911), *Un căpitan de cincisprezece ani* (1922) și *Comoara din Ostrov* (1926, tradusă inițial, în 1905, sub titlul *Insula misterioasă*). Alte două referințe transparente privind influențele externe provin din spațiul german, prin Arno Schmidt (v. Moș Nae [N. Batzaria], *În căutarea norocului. Adaptare după Schmidt*), respectiv din spațiul francez (v. I.V. Tassu, *Crăișorul Odorel. Povestire pentru copii dedicată învățătoarelor de grădinițe, învățătoarelor și învățătorilor de la clasele a I-a și a II-a primară*, prelucrare după *Merveilleuses Aventures du Prince Cocollet de Haute Source*).

Având ca sursă principală sămănătorismul, factorul ideologic se reflectă în proza unor autori de literatură pentru copii și/sau tineret prin nostalgia originilor, idealizarea naturii și a perioadei preșcolare, când copilul nu este încă „deformat” de educație – romanul *A murit Luchi...* (1942) de Otilia Cazimir are explicit această miză tezigă –, precum și prin diseminarea sentimentalismului și conservarea inocenței. N. Batzaria (Moș Nae), cel mai prolific autor de literatură pentru copii între 1933–1947 – o treime sunt semnate de acesta – este arondat cercului Sămănătorist, fiind în strânsă legătură cu Nicolae Iorga¹¹. În aceeași direcție se situează Cezar Petrescu și Otilia Cazimir, ale căror cărți pentru copii celebrează pacea și ingenuitatea copilăriei sub influența aceleiași orientări.

Romanele fantastice/SF ocupă un procentaj restrâns, fiind un caz similar romanului polițist, întrucât și literatura (științifico-)fantastică autohtonă se constituie ca gen de sine stătător abia după 1947.¹² Prin urmare, problematică devine și categorisirea acestor narațiuni care, în *DCRR-1*, apar sub diverse forme – „roman de aventuri fantastice”, „roman de anticipație”, „roman de caracter utopic”, „roman de factură bizară” –, evitându-se, așadar, indicarea precisă a subgenului aflat în curs de coagulare. Totuși, experimentele prozastice cu un caracter fantastic¹³ sunt mai proeminente decât cele de factură științifico-fantastică. Permeabil la alte filoane – misticul, folclorul, grotescul, erotismul –, fantasticul e mai degrabă un suport avantajos de melanjare a direcțiilor menționate, astfel încât se observă tatonarea unor alternative la soluțiile psihologizante, prin care să fie explorat același material: interioritatea individului și laturile obscure ale existenței acestuia. Deși mult inferioare numeric, *romanele SF* – Felix Aderca, *Orașele înecate* (1936); Alexandru Hertzog, *Dincolo de stele* (1943); Dorina V. Ienciu, *Cataclismul anului 2000* (1933) – sunt simptomatice pentru angoasele provocate de un climat difuz, de unde preocuparea pentru distopii.

Cel mai slab reprezentat subgen este *romanul de aventuri*¹⁴, care rămâne la un stadiu experimental, întrucât nici forma, nici conținutul nu configurează un *ethos* specific. Interferând cu romanul erotic, cu cel de senzație și cu intrigile de factură polițistă, subgenul are drept scop principal *entertainment*-ul lectorului. Nici geografia exotică pe terenul căreia se consumă aventurile protagoniștilor nu este explorată, fiind instrumentată mai degrabă cu titlu generic, de element insolit, în detrimentul unui rol de coeziune a narațiunilor fragmentate pe fondul împrumuturilor din „estetica” celorlalte subgenuri populare. În orice caz, romanul de aventuri contribuie la crearea unei culturi de masă, mizând pe dinamism epic prin strategia – conștientizată sau nu – a eclectismului unor elemente diverse, transplantate pentru a-i susține caracterul alert și tensionat al narațiunii.

Romanul social

Deceniile patru și cinci ale secolului al XX-lea constituie intervale privilegiate pentru maturizarea romanului social. Nu e vorba neapărat de o „creștere” a producției românești: la fel ca în epocile anterioare vizate de MDRR,¹⁵ întâietatea din punct de vedere cantitativ (aici procentul) se explică și prin caracterul lax al tipologiilor utilizate de autorii DCRR-1 pentru a denumi acest „hipergen”. Nu e vorba nici despre o schimbare semnificativă în ceea ce privește evaluarea critică a romanelor sociale publicate între 1933 și 1947: atât înainte, cât și după cel de-al Doilea Război Mondial, principalii reprezentanți ai genului au fost receptați mai degrabă cu reticență, de vreme ce „fresca socială” a fost constant evaluată ca o formulă revoluțiară în raport cu mult mai „sincronele” demersuri de sondare a interiorității.¹⁶ De altfel, din cele peste 200 de romane sociale ale perioadei, unul singur a devenit cu adevărat „canonic” – *Enigma Otiliei* (1938) –, statut dobândit totuși chiar cu prețul atenuării dimensiunii programatic „balzaciene” în favoarea prelucrării ei „estetizante”.¹⁷ În fapt, maturizarea genului se explică prin alți doi factori: detașarea de pattern-urile populare frecventate în epocile anterioare, respectiv diversificarea substanțială a mediilor sociale pe care le cuprinde.

Pe de o parte, romanul social se desprinde de scenariile de senzație și de imaginarul (neo)sămănătorist pe baza cărora evoluase în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, respectiv în primele ale celui următor. Senzaționalismul este influent mai mult episodic sau rămâne o soluție facilă pentru rezolvarea unor conflicte epice arborescente pe care romancierii nu le mai pot controla (precum în *Pentr-un petec de negreață* de N.D. Cocea, 1934, *Tănanica* de Vladimir Corbasca, 1935, *Luminile mahalalei* de Petre Bellu, 1936, *Robii* de Gheorghe Iordache, 1937, *Oameni cu joben* de Zaharia Stancu, 1941, *Revolte* de F. Aderca, 1945). Tot astfel, tramele previzibile despre „orașul care ucide”,acompaniate de întoarceri moralizatoare în ruralul patriarhal, apar incidental, supraviețuind în tot mai puține proiecte epice: Cezar Petrescu, *Oraș patriarhal* (1933), N. Pora, *Măscărici* (1933), George Acsinteanu, *Convoinul flămânzilor* (1935), Nicolae Gh. Spătaru, *Înapoi* (1935).

În schimb, romanul social tipic anilor '30 și '40 recuperează

masiv componenta militantă a genului¹⁸ prin etalarea unor formule realist-critice sau naturaliste axate în special pe marii perdanți, pe exclușii sau pe marginalizații sistemului social-economic de după Primul Război Mondial. Constantin Turtureanu își intitulează *Șomerii* romanul din 1934, după cum despre fenomenul șomajului, recesiunii/falimentului economic scrie și T.C. Stan în *Cei șapte frați siamezi* (1934). Mizeria și declasarea umană cauzate de o societate a inegalităților în continuă expansiune sunt problematicile centrale din *Însemnările unui flămând* (1936) de Ioan Sulacov, din *Viața de câine* (1937) de C. Ardeleanu, din *Robii* (1937) de Gheorghe Iordache sau din *Cu si bemol la cheie* (1938) de Gheorghe Policală. Ample panorame critice și uneori explicit satirice despre năruirea dramatică și rapidă a speranțelor consolidării societății burgheze moderne publică N.D. Cocea în *Fecior de slugă* (1933), Tudor Teodorescu-Braniște în *Băiatul popii* (1933) sau Cezar Petrescu în *Ochii strigoilului*, I-III (1942). Finalul celui de-al Doilea Război Mondial prilejuiește o acutizare a angajamentului ideologic – cazuri simptomatice fiind proza lui Radu Tudoran, *Flăcări* (1945), despre existența traumatizantă din exploatarea petrolifere de pe Valea Prahovei, sau cea a lui I. Peltz, *Israel însângerat* (1946), abordând atrocitățile produse de legionari –, angajament care e dus până în pragul asimilării modelului realist-socialist prin *Oameni în cătușe de aur* (1945) de Marin Iorda (urmărind „trezirea” conștiinței de clasă în rândul țărănimii). De altfel, romanul rural al epocii scoate în prim-plan o imagine tot mai sumbră a „vieții la țară”, reminiscentele (neo)sămănătoriste nereușind să mai creeze emulație: Cezar Petrescu, *Apostol* (1933), Victor Ioan Popa, *Velerim și Veler Doamne* (1933), Theodor Râșcanu, *Ileana Lupului* (1934), V.V. Silvestru, *Moara nouă* (1935), Ion Iovescu, *Nuntă cu bucluc* (1936), Ștefan Rodeanu, *Neghina* (1936), Sabin Velican, *Pământ viu* (1938), Eusebiu Camilar, *Cordun* (1942) și *Prăpădul Solobodei* (1943). Nu întâmplător, romanul Răscoalei din 1907, consacrat de Rebreanu din 1932, rămâne un subiect productiv prin trilogia lui Cezar Petrescu, *1907* (1937-1943), dar și prin *Crucile albe* (1936) de Florea Cărintu sau prin *Leul de la Smârdan* (1942) de Petre Florescu.

Intervalul 1933-1947 include și o serie de romane sociale atipice, fie prin focalizarea pe medii existențiale inedite – *Europolis* (1933) de Jean Bart, „primul roman portuar al literaturii române”, *În credința celor șapte sfeșnice*, I-II (1933), de Victor Papilian, „monografie” a propagării sectelor religioase în Ardeal, *Pescarii* (1943) de C. Ardeleanu, frescă a vieții lipovenilor din Delta Dunării –, fie prin răsturnarea clișeelelor despre raportul dintre vechea boierime și burghezia „care se ridică” precum în *Sfârșit de veac în București* (1944) de Ion Marin Sadoveanu.

Pe de altă parte, diversificarea mediilor generează și stabilizarea a două subgenuri ale romanului social, puțin spre deloc abordate anterior: romanul mahalalei, respectiv romanul ghetoului. Cea dintâi categorie¹⁹ alternează perspectivele adeseori pitoresc-exotizante din prozele lui G.M. Zamfirescu (*Maidanul cu dragoste*, I-II – 1933, *Sfânta mare nerușinare* – 1935) sau din cele ale lui Florian Cristescu (*Moțodel* – 1934) și ale Margaretei Moldovan (*Nuny, floare de cucută* –

1934) cu viziunile sumbre, naturaliste și explicit protestatara din *Aventurile din str. Grădinilor* (1934) de M. Sevastos, *Sângele* (1935) de Dan Petrașincu, *Luminile mahalalei* (1936) de Petre Bellu, *Hotel Maidan* (1936) de Gh. Tudor Stoian, *La capătul lui 38* (1947) de Veronica Porumbacu etc. O alternanță asemănătoare caracterizează și romanului ghetoului.²⁰ În această tipologie se integrează *Ghetto veac XX* (1934) de Ury Benador, „cartea cea mai tipic ebraică care a apărut în literatura română de la *Manasse* a lui Ronetti Roman”²¹, care configurează o viziune preponderent etnografică, precum și romanele cu accente naturaliste ale lui I. Peltz, „cel mai mare producător de tristețe din literatura noastră”²²: *Calea Văcărești*, I-II (1933), *Foc în Hanul cu tei*, I-II (1934), *Moartea tineretelor* (1935), *Noaptea domnișoarei Mili* (1935), *Pui de lele* (1937). Seria e completată prin *Copilăria unui netrebnic* (1936) de Ion Călugăru, prin *Samson și noul Dagon* (1939) de A.L. Zissu sau prin *Aviva, fiica ghetoului* (1947) de A.G. Vaida.

Romanul istoric

Subreprezentarea cantitativă a acestui subgen în perioada 1933-1947 reprezintă o confirmare a concluziilor,²³ pe atunci cu caracter ipotetic, referitoare la temporalitatea internă a romanului românesc de la începutul secolului al XX-lea. Mai exact, constatările intuitive (formulate pe baza dinamicii „istoriei interne” a romanelor) aveau în vedere prevalența – ca dovadă evidentă a modernizării genului românesc – a contemporaneității discursului narativ în raport cu evocarea în tușe romantice a decorurilor istorice, cu reconstituirea într-o manieră senzatională a evenimentelor de importanță națională și cu reliefarea simplist-maniheistă, cu accent doar pe trăsăturile ce construiesc profilul eroic, a personalităților istorice. În condițiile în care, conform datelor și metadatelor furnizate de *DCRR-1*, producția anuală de roman crește de 5 ori mai mult în perioada 1933-1947 (în raport cu anii 1901-1932), iar noua arhivă numără mai puțin de 20 de romane consemnate de *Dicționar* ca „romane istorice” – dintre care menționăm *Viața lui Ștefan cel Mare* (1934), *Țupânița Ruxandra* (1935), *Frații Țderi. Roman istoric* (1935), *Țorile izbăvirii* (1936), *Decebal* (1941), *De pe valea Motrului* (1946), romane semnate de M. Sadoveanu, D. V. Barnoschi, E. Makata, B. Jordan și M. Cretzianu – dizolvarea subgenului pare a fi evidentă. Procentual, această descreștere înseamnă o coborâre de la 22% (în cazul celor 35 de romane istorice publicate între 1845 și 1900) la 8% (între 1901 și 1932)²⁴ și, în final, la un procent de 2% din totalul arhivei pentru perioada 1933-1947.

Se impun însă două precizări extrem de importante pentru justificarea perspectivei din care analizăm evoluția romanului istoric în prima jumătate a secolului trecut și explicarea declinului de după 1930. Prima dintre acestea se referă strict la delimitarea conceptuală. Pornind de la taxonomia din *DCRR-1*, am operat cu delimitarea dintre romanul istoric și romanele etichetate de autorii *Dicționarului* ca „roman de război”²⁵ sau descrise prin sintagme ca „episod din (...)” sau „jurnal de front”, pe care le-am tratat separat – ca „romane de eveniment” –, începând chiar cu analiza perioadei 1901-1932. Iată de ce subreprezentarea romanului istoric în prima jumătate a

secolului trecut trebuie interpretată în raport cu emergența romanului de eveniment, subgen ce suscită interesul în epocă tocmai prin actualitatea și, de aici, posibilitățile multiple de analiză pe care le probează.

Cum arată subgenul istoric în urma acestei delimitări? Cu excepția unui număr foarte restrâns de romane, dintre care cel mai reprezentativ este *Frații Țderi. Roman istoric* (1935) al lui Sadoveanu, roman care continuă – conform descrierilor din *DCRR-1* – tradiția romanelor istorice „moderne”²⁶ ce redau în tușe realiste tablouri ample ale epocilor trecute, eticheta de „roman istoric” suportă, similar cu situația romanelor de secol XIX, o întreagă serie de romane aflate la granița dintre două subgenuri, în cazul cărora fundalul istoric (înțeles în sensul acelor „historical themes” despre care vorbește și Lukács²⁷) reprezintă singurul element comun. În absența acestui cadru istoric, romanele se înscriu fie în direcția tramelor senzationale, din care fac parte, de exemplu, *Duhovnicul Satanei. Martirii neamului. Horia, Cloșca și Crișan. Mare roman istoric național* (1935) de A. Stoica-Clococeanu sau *Aventuroasa viață a lui Despot-Vodă. Roman istoric* (1938) de R. Șeșanu, al căror gust pentru senzational este truvabil și la nivelul elementelor de paratext, fie în direcția anacronică ce recuperează, în siajul paradigmei romantice, haiducul ca erou național. În cea de-a doua categorie se înscriu romane ca *Movila haiducului* (1939) de C. Matasă sau *Iancu Țianu* (1940) de P. Constant, ce surprind decoruri istorice ale sfârșitului de secol XVIII și început de secol XIX. O a treia categorie, la fel de eterogenă, s-ar putea constitui din titluri precum *Creanga de aur* (1933) sau *Moartea zimbrului* (1944) și *Turmele* (1946). Dacă în cazul romanelor semnate de M. Sadoveanu și E. Camilar, *DCRR-1* consemnează dublarea dimensiunii istorice prin inserarea „implicațiilor filosofice”²⁸ sau prin mizarea pe elementele de „fabulos rural”²⁹ romanul lui Al. Iacobescu – *Moartea zimbrului* – este construit ca un „roman de aventuri”³⁰ plasat însă într-o epocă istorică.

În afara acestor tendințe de cultivare a subgenului istoric ca subgen al paraliteraturii,³¹ o altă direcție care se opune, împrumutând delimitarea aceluiași Lukács, modelului „clasic” al romanului istoric rezidă în reconstituirea evenimentelor istorice în romane pentru copii și tineret. *Domnul Tudor*, de pildă, publicat de C. Ardeleanu în 1934 și considerat – potrivit *Dicționarului* – „narațiune istorică pentru tineret”³² atrage atenția prin didacticismul pe care îl propune în revizitarea revoluției de la 1821 și reactualizarea destinului lui Tudor Vladimirescu.

În consecință, dinamica romanului istoric din perioada 1933-1947 se circumscrie aceluiași „proteism”³³ în care acest gen românesc își găsește una dintre trăsăturile distincte. Altfel spus, valorificând întreaga perioadă analizată (1845-1947), evoluția subgenului istoric trădează în mod constat fluiditatea granițelor (aproape imposibil de trasat în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea) dintre discursul „literar” și cel „paraliterar”, interferențele dintre subgenurile românești, transformările acestora odată cu începutul secolului al XX-lea și, nu în ultimul rând, modul în care „contemporaneitatea” specifică modernismului propune o rediscutare a raportului dintre romanul istoric și romanul de eveniment.

Romanul de eveniment

Taxonomia de „roman al evenimentului” sau de „roman de eveniment” a fost propusă pentru a acoperi acel subgen românesc, neconceptualizat încă de către DCRR-1, al cărui trâmă este orientată în jurul participării personajelor la un eveniment istoric de mare importanță (de cele mai multe ori, o revoluție, o răscoală, o lovitură de stat sau un război). Dacă „primele trei decenii ale începutului de secol XX coincid atât cu emergența, cât și cu apogeul subgenului”³⁴, înglobând în același interval de timp romanele convenționale de eveniment și contestările lor canonizate (prin romanele unor Camil Petrescu, Liviu Rebreanu sau Hortensia Papadat-Bengescu), perioada 1933-1947 nu mai prezintă aceeași eflorescență formală, ci o stagnare. Influența dublă a capodoperelor interbelice și a romanelor de consum a transformat narațiunile despre evenimentele istorice într-un „loc comun” al romanului românesc din deceniile '30 și '40. Acest proces este evident în unele romane care se folosesc de trama războiului ca pretext pentru un alt cadru narativ, de obicei sentimental sau de senzație. Două exemple sunt volumul al doilea din *Elevul Dima dintr-a șaptea* (1945) de Mihail Drumeș, care instrumentalizează Primul Război Mondial ca pe un *intermezzo* în desfășurarea acțiunii, și *Donna Alba* (1935) de Gib. I. Mihaescu, unde Marele Război își face simțită prezența de la distanță, în timp ce viața agitată a protagoniștilor burghezi se desfășoară în prim-plan.

Mai mult, această stagnare la nivelul formulei românești este evidențiată și de conținut. În intervalul 1901-1932, actualitatea Războiului a fost resimțită cel mai puternic, având în vedere că evenimentul este acoperit de aproximativ 60% din totalitatea romanelor din acest subgen³⁵. În ciuda faptului că anii '30 și '40 se suprapun celui de-al Doilea Război Mondial, un eveniment istoric de o complexitate ideologică și de o amploare globală nemaîntâlnite, Primul Război Mondial rămâne în continuare cel mai uzitat cadru al romanului evenimentului: din totalitatea narațiunilor centrate pe întâmplări istorice din perioada analizată, doar 15% vizează al Doilea Război Mondial, în timp ce Primul Război Mondial este reprodus în aproximativ 42%. În cazul celui din urmă, sunt tot mai rare cazurile care urmăresc o istoricizare propriu-zisă a războiului, ca în romanul lui Benador Ury din 1934, *Ghetto veac XX*, ce prezintă o analiză etnografică a unei comunități evreiești din Brăila, sau în retrospectiva psihologizantă a lui Felix Aderca din 1916 (1936). În rest, ca în cazurile lui Drumeș și Mihaescu, Primul Război Mondial capătă o funcție auxiliară în romane cu formule tot mai diversificate: de la analiză psihologică în *Șandarmul* (1941) lui Ion Agârbiceanu până la expresionismul lui H. Bonciu din *Pensiunea doamnei Pipersberg* (1936). În cazul celui de-al Doilea Război Mondial, acesta se regăsește fie în romane preponderent istorice, unde este conturat în raport direct cu Primul Război Mondial – în *Ochii strigoiului* (1946) sau *Tapirul*, vol. II (1946) de Cezar Petrescu –, fie în prezentările traumelor sociale – în *Adăpostul Sobolia* (1945) de Cezar Petrescu, ce reconstituie bombardamentele americane din Bucureștiul anului 1944, sau în evocarea crimelor comise de către legionari din *Israel însingurat* (1946) de I. Peltz.

Frecvența recurenței Răscoalei de la 1907 în cadrul subgenului scade de la 15%, în primele decenii ale secolului XX, la 7% în perioada studiată. Formula naturalistă, subsumată „realismului traumatic” conceptualizat de Cosmin Borza³⁶, este reprodusă (dar nu inovată) în opere precum *1907* (1937) de Cezar Petrescu sau *Fecior de slugă* (1933) de N. D. Cocea. Răscoala țăranilor are și alte ipostazieri, mai puțin politizate: de pildă, ca fundal pentru autoficțiunea din *Ciulinii Bărăganului* (1942), de Panait Istrati. Alt eveniment relevant este Marea Unire din 1918, tematizată în doar 3% dintre romanele de eveniment. Războiul de Independență devine tot mai puțin relevant în această perioadă: doar trei romane sunt reprezentative, printre care și eroicul *Cavalerii nopții. Mare roman istoric național din viața lui Penes Curcanul* (1933) de Mihnea Radu. Tot trei romane numără și Revoluția Română din 1948, iar unul singur – revoluția lui Tudor Vladimirescu din 1821 (*Domnul Tudor* [1934] de C. Ardeleanu). Prin urmare, poate fi observat următorul *pattern*: operele ce scot în lumină unitatea națională sunt mai puțin vizibile, în timp ce operele sociografice sau istorice au o frecvență mare în cadrul romanului de eveniment, concurând de aproape cu romanele moderniste sau de consum.

Romanul sentimental

În general, definiția subgenului de „roman sentimental” sau „roman erotic” este laxă în DCRR-1, unde sintagmele sunt intersanjabile, adăugându-li-se, pe deasupra, taxonomii alternative („roman de dragoste”, „aventură amoroasă”, „tribulație erotică” etc.) care complică o analiză cantitativă mai clară a fenomenului. Acest fapt este regretabil dintr-un motiv pe care l-a evidențiat în trecut cercetătoarea Margaret Cohen: producția de roman sentimental a funcționat în istoria factuală a literaturii ca un catalizator al emergenței și evoluției formelor românești mai „rafinată”³⁷, asociate în plan local romanului psihologic și social. Diferența constă în faptul că, dacă în Anglia și Franța producția canonică de roman sentimental a fost în general realizată de autorii de gen feminin, nu același lucru se poate spune despre cazul românesc³⁸, unde autoarele intră mai degrabă în spectrul unui *shadow canon*³⁹ neremarcat de istoriografia literară autohtonă (excepția care întărește regula fiind Hortensia Papadat-Bengescu). Adoptând perspectiva lui Cohen despre romanul sentimental, morfologia acestuia trebuie să respecte două principii: 1) protagonistul este pus în fața unei alegeri de natură morală, pe care o va rezolva alegând în favoarea factorului erotic, încălcând convențiile etice active; 2) imaginarul corporal și natural este portretizat în concordanță cu trăirile interne ale personajului. Aceste criterii sunt îndeplinite de o paletă largă a romanelor erotice din epocă.

Paleta acestui subgen a devenit tot mai largă în intervalul 1901-1932, cunoscând o explozie vizibilă în anii '30. Dacă doar „spre mijlocul perioadei interbelice asistăm la cristalizarea treptată a romanului de dragoste, cu toată suita lui de dimensiuni psihologizante”⁴⁰, perioada ce urmează va contura o creștere evidentă a frecvenței tramei erotice, aproape invers proporțională cu cea socială⁴¹. Cu alte cuvinte, romanul

sentimental se autohtonizează progresiv – nu doar în formula sa elitistă, configurată în romane precum *Patul lui Procust* (1933) de Camil Petrescu sau *Maitreyi* (1933) de Mircea Eliade, ci și în recurențele ulterioare, „de duzină”, ale acestuia. Conform datelor furnizate de DCRR-1, pot fi evidențiate o serie de autori care și-au construit cariera literară pe baza acestei formule românești: Mara S. Pallade cu *Lucia* (1933), *Pe malul mării* (1937) sau *Suzana* (1939), Clementina Delasocola cu *Viața se reface sau Așa a fost să fie* (1933) și *Greșeala cuconului Simion Iacobachi* (1939), Dinu Cluceru cu *Zburătorul* (1937) și *O cruce albă* (1939), Henriette-Yvonne Stahl cu *Marea bucurie* (1947) ș.a. Pe lângă toate aceste cazuri, cel mai important este cel al lui Mihail Drumeș, probabil singurul autor de romane sentimentale care a reușit să își păstreze o poziție notabilă în canonul literaturii române din prima jumătate a secolului XX. *Invitația la vals* (1937), *Scrisoarea de dragoste* (1938) sau *Eleul Dima dintr-a șaptea* (1945) sunt opere care au influențat puternic subgenul în discuție.

Mai merită menționat faptul că taxonomia de „roman sentimental”, „roman de dragoste” sau „roman erotic” are, în DCRR-1, o funcționalitate axiologică vagă. Descrierile operelor cu pricina oferite de *Dicționar...*, departe de a fi obiective, oferă scurte sintagme prin care este valorizat produsul artistic. În cele mai multe dintre cazuri, subgenul este așezat într-o poziție inferioară, dacă nu chiar subliterară: *Nevroza instinctelor* (1933) de Ionel Roda este „lipsit de orice valoare literară”, *Aventura din Cairo* (1934) a lui Hélène Duboque abundă în „situații neverosimile”, iar *Rumba dragostei* (1934) și *Fecioare la licitație* (1933), ambele de M. Toneghin și Al. Bilciurescu, sunt „de un gust îndoielnic”. Mai mult: dacă atât *Invitația la vals*, cât și *Scrisoarea de dragoste* sunt definite încă prin sintagma standardizată („roman sentimental”), *Eleul Dima...*, care ar putea cu ușurință să fie circumscris aceluiași gen proxim, este descris (având în vedere absența *Bildungsromanului* ca gen de sine stătător în terminologia locală) printr-o particularizare mai degrabă tematică: „roman al formării personalității unor adolescenți”. În concluzie, acest fapt poate fi corelat cu prestigiul canonic ridicat al celui din urmă față de primele două, consolidând ipoteza conform căreia DCRR-1 prezintă unele preconcepții estetice și teoretice care pot distorsiona analiza genurilor.

Romanul psihologic

În cadrul producției românești din intervalul 1933–1947, romanul psihologic, în cazul căruia critica epocii a stipulat un fenomen de tipul „the rise of...” în literatură autohtonă, nu ocupă un procentaj semnificativ: conform DCRR-1, doar 6,38% din totalul romanelor publicate între anii menționați sunt etichetate drept „romane psihologice”, „romane analitice/de analiză psihologică” sau, în cazurile unde calitatea este îndoielnică, „cu pretenții psihologice”. Subgenul este, însă, polimorf, având în vedere că se pot distinge cel puțin două filoane distincte – cel expresionist și cel existențialist/autenticist –, care tind să coaguleze două noi subcategorii românești. Dat fiind procentul scăzut al romanului psihologic

într-o perioadă, pe de o parte, de maximă expansiune a producției românești, iar, pe de altă parte, de importare a tendurilor teoretice/literare, care ar susține această tipologie (proustianismul, intuiționismul, fenomenologia, existențialismul⁴²), genului în cauză, contrar privilegiului cu care a fost tratat drept „revoluționar” în istoriografia literaturii autohtone, nu îi corespunde o producție consistentă numeric. De altfel, comparativ cu genurile populare care, de regulă, interferează între ele (roman polițist, de aventuri, fantastic/științifico-fantastic și pentru copii), romanul psihologic se află în inferioritate, cele dintâi ocupând un procent de 9,17%. Totuși, polimorfismul său se datorează, în mare parte, receptării noilor idei literare, filosofice și ale psihanalizei în spațiul românesc, ceea ce face ca cele două ramificații ale prozei psihologice să fie niște direcții endogene.

În altă ordine de idei, conceptul în sine naște o dezbatere printre teoreticienii/istoricii literari ai vremii, care s-au ocupat de romanul românesc interbelic. O problemă este utilizarea în variație liberă a etichetelor de „roman psihologic”, respectiv de „roman/proză de analiză [psihologică]”⁴³. Inclusiv în DCRR-1 se operează destul de lax cu aceste categorii în vederea delimitării subgenului potrivit. *Grosso modo*, romanul psihologic rămâne, precum în perioada 1901–1932, într-o anumită măsură un termen-umbrelă⁴⁴, însă devine și un arsenal important în evoluția romanului românesc. Prin urmare experimentalismul anilor precedenți este depășit în a doua jumătate a secolului al XX-lea prin materializarea câtorva proiecte epice care au potențialul de a lansa tipologiei noi: romanul expresionist, care problematizează morbidul, patologicul, senzaționalul psihologizant (H. Bonciu: *Bagaj... Strania dublă existență a unui om în patru labe*, 1934 și *Pensiunea doamnei Pipersberg*, 1936; Dan Petrașincu: *Monstrul*, 1937; *Sângele*, 1935; și, pe alocuri, prin analiza „fenomenului de autoiluzionare”⁴⁵, *Cora și dragostea*, 1943) și romanul autenticist/existențialist, care se coagulează prin Mircea Eliade (promotor al crezului vitalist al generației '27), C. Fântâneru cu *Interior*⁴⁶ (1932) și Max Blecher cu *Întâmplări în irealitatea imediată* (1936). Dacă prima direcție tinde să se formeze în eufonie cu ideile expresionismului german⁴⁷, cea de-a doua se coagulează polemic împotriva proustianismului caracterizat, în principal, de „fluxul conștiinței” (ceea ce literatura anglo-saxonă va numi prin „the stream of consciousness”) și de epicizarea materiei abisale⁴⁸. Așadar, e paradoxal felul în care scriitorii autohtoni, atrași de problematicile *eului/realității interioare*, se arată reacționari față de ceea ce ar configura un proces evolutiv al romanului modern autohton. Dinamitarea psihologismului se realizează din interiorul genului aflat în plină etapă de consolidare, de unde antiproustianismul practicat de Eliade, Blecher, Holban, Fântâneru. Formulele românești ale acestora vizează alternative ca fragmentarismul conștiinței, dizolvarea memoriei ca „automatism”⁴⁹, exacerbarea sentimentului de orice natură ar fi și a (auto)analizei psiho-comportamentale, precum și experiența așa-numit „autentică” – aspect care ar împlini experiența trăirii nemediate.

De cealaltă parte, „romanul expresionist” investighează patologicul, șarjând paroxistic realitate interioară și deviind

genul înspre romanul de senzație. Alături de H. Bonciu și de Dan Petrașincu, romane expresioniste scriu și Zaharia Stancu (*Taiifunul*) și Octav Șuluțiu (*Ambigen*). Cele două cazuri din urmă își subînțeleg materialul psihologic în concordanță cu patologicul: *epilepsia*, respectiv *bipolaritatea* (tradusă prin „maladie temperamentală”⁵⁰). Bazele maladive se constituie drept un nucleu convingător, datorită căruia romanul câștigă și din punct de vedere metodic, întrucât o experiență fundamentată clinic reclamă și maturizarea tehnicilor analitice⁵¹, care încep să iasă din schema-clîșeu a relației amoroase problematice⁵².

Marea masă a romanului psihologic/de analiză psihologică se construiește în jurul unor trame erotice⁵³, aspect care demonstrează, pe de o parte, faptul că proza psihologică autohtonă încă are nevoie de un pretext accesibil, care să permită instrumentarea tehnicilor psihologizării, novatoare în câmpul literar importator. Pe de altă parte, problematica geloziei obsesionale manifestate în cuplu sau al iubirilor bovarice este morbul crizist al autoscopiei și al analizei interioare, fiind, prin urmare, în consonanță cu realitatea socială a epocii caracterizate mai degrabă de hiperconștientizare (auto)distructivă decât de un libertinaj desuet.⁵⁴ De regulă, protagoniștii trec prin procese de dedublare, regresează înspre poziții de blazare/ratare sau traversează experiența bovarismelor de tot felul⁵⁵. Totuși, în ciuda adoptării unor strategii narative care permit sondarea „vieții interioare/sufletești”, romanul psihologic românesc își găsește schemele narative la doi autori din paradigma

realismului: Flaubert și Balzac. Sunt catalizate, deci, două vârste românești pe care o literatură relativ tânără le explorează concomitent. Bovaricii populează proza anilor 1933-1947, deziluziile și discrepanțele fiind un material infinit exploatabil din punct de vedere psihologic. Cazul romanului semnat de Ludovic Dăuș, *O jumătate de om*, e construit conform schemei balzaciene din *Iluzii pierdute*: se urmărește „evoluția lui Traian Belciu, tânăr sărac descins în capitală cu gândul de a face carieră”⁵⁶. Tot din zona prozei realiste provine și modelul dostoievskian, având în vedere că analiza psihologică este profitabil grefată pe experiența (gândirii) crimei precum în următoarele cazuri: Demostene Botez cu *Ghiocul* (1935) și *Obsesia* (1946), Elena Kirîțescu-Bormas cu *Măsluire* și Monda Virgiliu cu *Trubendal* (unde trăirile bovarice se intersectează cu intențiile omuciderii). Așadar, investigarea unor conștiințe criminale sunt leitmotive ale genului psihologic, implicând o strategie transparentă, și anume cea a construcției unei experiențe radicale, profund individuale – săvârșirea unei crime – pentru instrumentarea legitimă a introspecției, a monologului interior și a confesiunii.

Așadar, perioada 1933-1947 este una de achiziție tehnică, întrucât instrumentele narative rămân la un stadiu utilitarist, iar conținutul prozastic nu relevă neapărat complexitatea abisală, psihică a individului, ci îi surprinde „micile cutremure interioare”, odată ce se găsește expus în fața unor experiențe de cele mai multe ori sentimentale/erotice⁵⁷. Reușitele, cel puțin la nivel de formulă narativă, provin din partea celor care se poziționează în răspăr cu trendurile epocii.

Note:

1. Folosim în articolele din acest număr trei arhive construite în 2019, 2020 și 2021 de revista *Transilvania* care însumează împreună 80% din producția de romane în limba română publicate între 1845-1947. Romanele aflate sub drepturi de autor nu au fost făcute publice. Toate romanele citate în acest articol sunt în edițiile existente sau menționate pe site-ul revistei *Transilvania* la categoriile MDRR (www.revistatransilvania.ro/mdrr), MDRR2 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932) și MDRR3 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947). Pe lângă acestea, există un corpus de romane în format text alcătuit de echipa ELTeC pentru utilizări cantitative și de digital humanities. Pentru fiecare din aceste baze de date vezi bibliografia. Împărțirea arhivelor MDRR a fost concepută după datele statistice obținute în Andrei Terian, „Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
2. Terian, „Big Numbers”, 63.
3. Vezi intrările din DCRR.
4. DCRR, 468.
5. Vezi Ioan Feraru, *Cadavrul la volan*; Virgil Florescu, *O crimă epocală*.
6. „The Golden Era of Romanian crime fiction will be the communist period, during which the state will deliberately cultivate the genre because of obvious reasons: supporting popular literature can vouchsafe an efficient dissemination of ideology”. Mihai Iovănel, „Popular Genres: Science Fiction and Fantasy, Detective Novel, Thriller”, în *Dacoromania litteraria*, nr. 7 (2020): 145. Online: <http://www.dacoromanialitteraria.inst-puscariu.ro/pdf/07/9%20Iovanel.pdf>. Vezi și Mihai Iovănel, „Literatura polițistă”, în *Dicționarul general al literaturii române*, coord. Eugen Simion, ediția a II-a, vol. 4 (București: Muzeul Literaturii Române, 2017), 777-781.
7. „Chiar dacă majoritatea scrierilor din această categorie sunt pur și simplu romane de aventuri, există și exemple mai proeminente, precum *Fram, ursul polar* (1932) de Cezar Petrescu, *Jertfa Lilianei* (1930) de N. Bazarlia și *Nicușor. Întâmplări din viața unui copil cuminte* (1931) de Ion Pas, trei romane care au trei descendențe diferite și care dau seama de imixtiunea unui tip de scriitură în altul”. Andrei Terian, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Ovio Olaru, David Morariu, „Genurile romanului românesc (1901-1932). O analiză cantitativă”, în *Transilvania*, nr. 10 (2020): 55. Online: <https://revistatransilvania.ro/genurile-romanului-romanesc-1901-1932-0-analiza-cantitativa/>.
8. Conform unor studii de specialitate privind evoluția sistemului educațional românesc, perioada interbelică reprezintă momentul maturizării/

- modernizării sistemului de învățământ. De remarcat este faptul că intervalul producției românești de care ne ocupăm (1933-1947) coincide cu „perioada de consolidare a învățământului primar și secundar” (1928-1938) într-un cadru instituțional. Florin-Marius Pavelescu, *Evoluția cadrului instituțional și dinamica sistemului educațional al României în secolul al XX-lea* (București: Expert, 2016), 22.
9. George Acșinteanu, *Copilul norilor. Cartea cu minuni* (1936); Hie Anesiea, *Țmeu de mare* (1941); Alice Gabrielescu, *Copiii curajoși. Roman pentru copii și tineret* (1942); D. Ionescu-Morel, *Mai sunt oameni buni, I-II* (1940); Traian Teodorescu, *Copiii pădurii, I. Circul pădurii* (1939); Moș Nae [N. Batzaria], *Copilul nimănu. Roman pentru copii și tineret* (1941); Moș Nae [N. Batzaria], *Sărmanul Adrian. Roman pentru copii și tineret* (1941). Tot în cadrul acesta merită amintite și romane ai căror protagoniști sunt copii sărmani ori prinși între nedreptățile/ conflictele adulților, care, precum orfanii, reușesc să depășească ereditatea și mediul: Cezar Petrescu, *Omul de zăpadă* (1945) sau Traian Teodorescu, *Insula Neagră* (1939). Vezi și reprezentările educației și locuirii pentru o mai bună conectare la aceste reprezentări în Cosmin Borza et al., „Educație și școală în romanul românesc (1845-1947)”, *Transilvania*, nr. 9 (2021); Chiorean et al., „Locuire și spațiu în romanul românesc (1845-1947)”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 75-85.
  10. Felix Aderca, *Vreți să descoperim America? Fantasticele călătorii ale lui Cristofor Columb și Întâia călătorie în jurul lumii. Basm adevărat* (1936); Hie Anesiea, *Țmeu de mare, I* (1941); Ap. D. Culea, *Aventurile lui Ion Runcan. Ultimul naufragiat în insula lui Robinson* (1947); Lia Hârșu, *Nae Chițibuș detectiv. Localizare* (1936); Moș Nae [N. Batzarin], *Mica Robinson. Roman de aventuri extraordinare* (1939); Moș Nae [N. Batzarin], *Răpirea celor două fete* (1935); Traian Teodorescu, *Insula Neagră* (1939). Pentru o perspectivă asupra planetarității romanului vezi Ștefan Baghiu, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Snejana Ung, Bianca Crăciun, and Ovio Olaru. “Geografia romanului românesc (1933-1947): străinătatea”, *Transilvania*, no. 9 (2021): 1-9.
  11. Vezi intrarea din Eugen Simion (coord.), *DGLR*.
  12. Marius Conkan, „Literaturi alternative”, în *Enciclopedia imaginărilor din România. Imaginar literar*, ed. Corin Braga (Iași: Polirom, 2020), 397.
  13. Aralda Arad, *Stăpâna lumii* (1939); Sergiu Dumitrescu, *Parada surdo-mușilor* (1936) Mircea Eliade, *Domnișoara Christina* (1936) și *Șarpele* (1937); Radu Klein, *Corabia fără suflete* (1936); Marta Pavelin, *Cealaltă Marie* (1939); Peioan Rohan, *Scaiete. Roman de aventuri fantastice* (1945); Ion Talpă, *Prin rostogoale de fum* (1937); Ionel Teodoreanu, *Golia I-II* (1933); I.C. Vissarion, *Agerul pământului. Roman fantastic* (1939).
  14. Raul Alexandru-Delabran, *Masca neagră* (1944); Corneliu Axente, *Legea munților* (1939); Roxanda Berindey-Mavrocordat, *Tania* (1942); Emil Dorian, *Vagabonzii. Roman pentru tineret* (1935); Ion Dragomir, *Disperații* (1941); Helene Dubque, *Aventura din Cairo* (1934); Allan Lee, *Prințesa Dactilo. Roman de aventuri* (1933); Sanda Matei, *Taina arborelui de Myonga* (1935); Const. Petrescu, *A treia crimă* (1933); Profira Sadoveanu, *Naufragații de la Auckland* (1937); Damian Stănoiu, *O noapte cu ghinion* (1942); Radu Tudoran, *Anotimpuri* (1943).
  15. Vezi Andrei Terian et al. „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 17-28; Andrei Terian et al. „Genurile romanului românesc (1901-1932). O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 53-64.
  16. Carmen Mușat (ed.), *Romanul românesc interbelic. Dezbateri teoretice, polemici, opinii critice* (București: Humanitas, 1998).
  17. Vezi faimoasa demonstrație a lui Nicolae Manolescu că *Enigma Otiliei* propune un „balzacianism fără Balzac” – Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, vol. I (București: Minerva, 1980), 229-237, precum și nu mai puțin clasicele glose ale lui Nicolae Balotă despre „satiriconul” modern dezvoltat de romancierul G. Călinescu – Nicolae Balotă, *De la Ion la Ioanide* (București: Eminescu, 1974), 405-462.
  18. Louis Cazamian, *Le roman social en Angleterre (1830-1850)* (Paris: Société nouvelle de librairie et d'édition, 1904).
  19. Georgiana Sârbu, *Istoriile periferiei. Mahalaua în romanul românesc de la G.M. Zamfirescu la Radu Aldulescu* (București: Cartea Românească, 2009).
  20. Wendy Z. Goldman, Joe William Trotter, ed., *The Ghetto in Global History. 1500 to the Present* (London: Routledge, 2017).
  21. Pompiliu Constantinescu, „Ury Benador. Ghetto veac XX”, *Vremea*, nr. 348 (1934): 4.
  22. E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane. 1900-1937* (București: Socec, 1937), 247-249.
  23. Articolul care discuta pe larg timpul din romanele românești publicate între 1844 și 1932, valorificând arhivele MDRR1 și MDRR2 și metadatele referitoare la timpul în care este plasată acțiunea și evenimentele principale pe care le traversează firul narativ, înainta ipoteza potrivit căreia există un raport de directă proporționalitate între modernizarea (înțelesă ca încadrare în modernism) a genului românesc și „creșterea indicelui de contemporaneitate”. Radu Vancu, Alex Goldiș, Ovio Olaru, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Denisa Frățean, Ștefan Baghiu. „Temporalitatea internă a romanului românesc (1844-1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 25.
  24. Vezi discuțiile anterioare despre romanul istoric în Andrei Terian et al., „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea.”; Andrei Terian et al., „Genurile romanului românesc (1901-1932)”, 53-64.
  25. Vezi, pentru definirea „romanului de război”, Jerome de Groot, *The Historical Novel* (London/New York: Routledge, 2010), 102-108.
  26. Vezi clasificarea – în „ample historical narratives” și „mythic-allegorical narratives” – pe care Marcel Cornis-Pope o face prozei istorice a lui Mihail Sadoveanu. Interesant de remarcat în cazul celei de-a doua categorii este modul în care Cornis-Pope remarcă modificarea rolului istoriei în cazul unor romane precum *Creanga de aur* (1933), „istorie” ce trebuie interpretată din perspectiva dimensiunii sale ontologice. Marcel Cornis-Pope, „The Search for a Modern, Problematizing Historical Consciousness: Romanian Historical Fiction and Family Cycles”, în Marcel Cornis-Pope and John Neubauer, eds., *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, Vol. I (Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Co., 2004), 499-505.
  27. Georg Lukács, *The Historical Novel* (Boston: Beacon Press, 1963).
  28. ***, *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989 (DCRR-1)* (Cluj-Napoca, Academia Română, 2004): 1578.
  29. *DCRR-1*, 1781-1782.

30. *DCRR-1*, 1769.
31. Ioana Drăgan, *Romanul popular în România. Literar și paraliterar* (Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2006).
32. *DCRR-1*, 1588.
33. Jerome de Groot, 31.
34. Andrei Terian et al., „Genurile romanului românesc (1901-1932)”, 58.
35. Ibid.
36. Vezi Cosmin Borza, „Răscoala ca revoluție literară. 1907 în romanele românești interbelice și postbelice”, în *Revolutions. The Archeology of Change*, eds. Emanuel Grosu, Anca-Diana Bibiri, Camelia Grădinescu, Andreea Mironescu, Roxana Patraș (Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017), 371-378.
37. Vezi Margaret Cohen, *The Sentimental Education of the Novel* (Princeton: Princeton University Press, 1999).
38. Vezi Daiana Gărdan, „The Great Female Unread. Romanian Women Novelists in the First Half of the Twentieth Century: A Quantitative Approach”, *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory*, nr. 1 (2018): 109-124.
39. Vezi David Damrosch, „World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical World”, în *Comparative Literature in an Age of Globalization*, ed. Haun Saussy (Baltimore: The John Hopkins University Press, 2006).
40. Andrei Terian et al., „Genurile romanului românesc (1901-1932)”, 59.
41. Gărdan, „The Great”, 120.
42. Vezi Corin Braga, „Literatura psihologică”, în *Enciclopedia imaginărilor din România. Imaginar literar*, ed. Corin Braga (Iași: Polirom, 2020), 226-229.
43. E necesar de adăugat faptul că Al. Protopopescu, unul dintre criticii autohtoni care s-au ocupat de acest gen românesc, utilizează alternativ cele două sintagme – „roman de analiză”, respectiv „roman psihologic” –, suprapunându-le sinonimic, în Al. Protopopescu, *Romanul psihologic românesc* (București: Eminescu, 1978).
44. „Sintagma reprezintă, de fapt, un termen-umbrelă, care desemnează experimentele românești de analiză psihologică desfășurate în primele trei decenii ale secolului al XX-lea.”, Andrei, Terian, et al., „Genurile romanului românesc (1901-1932)”.
45. *DCRR-1*, p. 472.
46. Deși volumul apare în 1932, îl includem în acest interval, întrucât, în baza similarităților cu Blecher sau Eliade, devine parte (reper?) a(l) filonului în care l-am plasat.
47. Cazul de referință îl reprezintă romanul lui H. Bonciu, *Bagaj... Strania dublă existență a unui om în patru labe*, unde sunt inserate ca atare, conform microdescrierii de dicționar, figurile unor reprezentanți ai expresionismului german: pictorul Eugen Schiele, apoi scriitorii Peter Hille, Alfons Petzold, Anton Wildgans, în *DCRR-1*, p. 319.
48. Vezi Corin Braga, „Literatura”, 230.
49. Merită amintită aici strategia prin care C. Fântâneru, în *Interior*, se desprinde tehnic de paradigma naturalist-realistă: „Irealitatea e acceptată ca soluție, opusă stereotipiei senzațiilor și automatismului memoriei”, în *DCRR-1*, p. 261.
50. *DCRR-1*, p. 366.
51. Drumul e deschis de Hortensia Papadat-Bengescu, în ale cărei romane, patologicul/boala este calea privilegiată spre psihologism, întrucât cei care nu sunt „bolnavi” nu ajung să își exploreze interioritatea cu adevărat. În cazul romanelor expresioniste, novatoare este perspectiva subiectivă, întrucât o narațiune la persoana I permite desfășurarea brută a stărilor provocate sau malformate de patologic. Practic, drumul e invers: nu condiția clinică e căutată, ci, odată ce ea există, interioritatea apare drept o *terra incognita*.
52. „Dacă înainte de 1925 raportul dintre numărul de romane cu tramă erotică secundară și numărul romanelor erotice propriu-zise rămâne constant, în anii 30, are loc o distanțare netă din punct de vedere numeric, statistică pe baza căreia se poate urmări o mutație de la faza incipientă a romanului erotic, cel mai probabil scris după rețetar, la o instrumentalizare a tramei erotice. [...] Devine tot mai credibilă teza tramei erotice drept catalizator pentru modernizarea romanului românesc cu cât, în ciuda statisticilor deja discutate care plasează romanul social în fruntea clasamentelor în economia romanului românesc, instrumentalizarea tramei sociale este net depășită pe tot parcursul evoluției romanului românesc modern”. Gărdan, „Evoluția romanului românesc”, 27.
53. Ticu Archip, *Oameni* (vol. I din *Soarele negru*); Eugen Bălan, *Într-o duminică de august*; Ury Benador, *Hilda*; Ury, Benador, *Subiect banal*; Mihail Celarianu, *Diamant verde*; Dan Sergiu, *Surorile Veniamin*; Lucia Demetrius, *Marea fugă*; Lucia Demetrius, *Tînerețe*; Sidonia Drăgușanu, *Într-o gară mică*; Sorana Gurian, *Țilele nu se întorc niciodată*; Ioan Holban, *Ioana*; G. Ibrăileanu, *Adela*; Letiția Papu, *Cercul alb*; Cezar Petrescu, *Duminica orbului*; Teodor Scorțescu, *Concina prădată*; Mihail Sebastian, *Accidentul*; Mihail Sorbul, *O iubestî?*
54. Merită amintită aici o observație a lui Ov. S. Crohmălniceanu privind comparativ perioada antebelică și cea interbelică: „Omenirea întregă are la sfârșitul primului război mondial sentimentul că a părăsit o lume așezată, pentru a intra în alta, de violente convulsii sociale, de cataclisme și răsturnări. Epoca dinaintea marelui măcel ca apăsătoare acum tot mai mult ca o vreme caracterizată prin frivolitate și inconștiență.” Ov. S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, ediția revăzută, vol. I (București: Minerva, 1972), 12.
55. Vezi cazurile: Ion Biberi, *Un om își trăiește viața* – unde e conturată figura ratatului; Constantin Clitus, *Locul blestemat* – unde, în jurul tentativei de suicid, e conturată figura blazatului; Ovid Densușianu-fiul, *Stăpânul* – caz de regresie; Gala Galaction – *Doctorul Tăifun* – unde protagonista e „soția decăzută moral”; Popa-Botoșani Vasile, *Ipocrit! Schema unui roman* – unde e radiografiat traseul ratării protagonistului; apoi cazurile de bovarism: Gib I. Mihăiescu, *Rusoaica*; Monda Virgiliu, *Trubendal*; Hortensia Papadat-Bengescu, *Logodnicul*; Yvonne Henriette Stahl, *Între zi și noapte*.

56. DCCR-1, p. 395.

57. Se cuvine amintiți aici observația lui Nicolae Manolescu din cadrul capitolului, din *Istoria* sa, despre Camil Petrescu: „psihologismul romanului nostru interbelic are mai multe tangențe cu « analiza » de tip francezesc (educată la școala clasicilor, a lui Proust și Gide) decât cu investigarea abisurilor ființei umane din romanul rusesc mai vechi sau cu senzualismul metafizic din acela, mai nou, al unui D.H. Lawrence; și încă, e mai legată de luciditatea moralistilor sau de [răutatea], în fond foarte rațională, a lui Stendhal, decât de unele tentative, ca a lui Faulkner sau a Virginiei Woolf, în aceeași epocă, de a sugera fluiditatea intensă a conștiinței și haloul misterios de impresii în care se învește ca larva viermei de mătase în coconul ei”. Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, ediția revizuită (București: Cartea Românească, 2020), 637. Desigur, criticul are în vedere romanele canonice, însă, privind panoramic arhiva prozei psihologizante, (auto)analiza psihologică e asimilată flexibil, depășind stadiul utilitarist, tocmai de romane care se opun proustianismului și gidianismului.

Bibliography:

Baghiu, Ștefan, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Snejana Ung, Bianca Crăciun, and Ovio Olaru. “Geografia romanului românesc (1933-1947): străinătatea” [The Geography of the Romanian Novel (1933-1947): Spaces from Abroad]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 1-9. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.01>.

Balotă, Nicolae. *De la Ion la Ioanide* [From Ion to Ioanide]. Bucharest: Eminescu, 1974.

Borza, Cosmin, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, David Morariu, Snejana Ung, Alexandrina Savin, and Anca-Simina Martin. “Educație și școală în romanul românesc (1845-1947)” [Education and School in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 86-96. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.10>.

Borza, Cosmin. „Răscoala ca revoluție literară. 1907 în romanele românești interbelice și postbelice” [The Uprising as Literary Revolution: 1907 in Interwar and Postwar Romanian Novels]. In *Revolutions. The Archeology of Change*, eds. Emanuel Grosu, Anca-Diana Bibiri, Camelia Grădinescu, Andreea Mironescu, and Roxana Patraș, 371-378. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017.

Braga, Corin. “Literatura psihologică” [Psychological Literature]. In *Enciclopedia imaginariilor din România. Imaginar literar* [The Encyclopedia of Imageries in Romania. The Literary Imagery], ed. Corin Braga, 226-229. Iași: Polirom, 2020.

Cazamian, Louis. *Le roman social en Angleterre (1830-1850)*. Paris: Société nouvelle de librairie et d'édition, 1904.

Chiorean, Maria, Mihnea Bălici, Cătălina Stanislav, Andreea Mîrț, Ovio Olaru, and Vlad Pojoga. “Locuire și spațiu în romanul românesc (1845-1947)” [Living and Space in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 75-85. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.09>.

Cohen, Margaret. *The Sentimental Education of the Novel*. Princeton: Princeton University Press, 1999.

Conkan, Marius. “Literaturi alternative” [Alternative Literatures]. In *Enciclopedia imaginariilor din România. Imaginar literar* [The Encyclopedia of Imageries in Romania. The Literary Imagery], ed. Corin Braga. Iași: Polirom, 2020.

Constantinescu, Pompiliu. “Ury Benador, *Ghetto veac XX*.” *Vremea*, no. 348 (1934): 4.

Cornis-Pope, Marcel. “The Search for a Modern, Problematizing Historical Consciousness: Romanian Historical Fiction and Family Cycles.” In *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, Vol. I, eds. Marcel Cornis-Pope and John Neubauer, 499-505. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Co., 2004.

Crohmalniceanu, Ov. S. *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I, 2nd edition [Romanian Literature Between the Two World Wars]. Bucharest: Minerva, 1972.

Damrosch, David. “World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical World.” In *Comparative Literature in an Age of Globalization*, ed. Haun Saussy. Baltimore: The John Hopkins University Press, 2006.

DCCR-1. *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989 (DCCR-1)* [The Chronological Dictionary of the Romanian Novel from Its Origins to 1989]. Cluj-Napoca: Academia Română, 2004.

Drăgan, Ioana. *Romanul popular în România. Literar și paraliterar* [The Popular Novel in Romania. Literary and Paraliterary]. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2006.

Pavelescu, Florin-Marius. *Evoluția cadrului instituțional și dinamica sistemului educațional al României în secolul al XX-lea* [The Evolution of the Institutional Frame and the Dynamics of the Educational System of 20th Century Romania]. Bucharest: Expert, 2016.

Gârdan, Daiana. “Evoluția romanului românesc din prima jumătate a secolului al XX-lea. Între exercițiu și canonizare” [The Evolution of the Romanian Novel in the First Half of the 20th Century: Between Exercise and Canonization]. *Transilvania*, no.7 (2018): 23-28.

Gârdan, Daiana. “The Great Female Unread. Romanian Women Novelists in the First Half of the Twentieth Century: A Quantitative Approach.” *Meta-critic Journal for Comparative Studies and Theory*, no. 1 (2018): 109-124.

Goldman, Wendy Z., and Joe William Trotter, eds. *The Ghetto in Global History: 1500 to the Present*. London: Routledge, 2017.

Groot, Jerome de. *The Historical Novel*. London and New York: Routledge, 2010.

Iovănel, Mihai. “Literatura polițistă” [Detective Fiction]. In *Dicționarul general al literaturii române*, 2nd edition, vol. 4, ed. Eugen Simion, 777-781. Bucharest: Muzeul Literaturii Române, 2017.

Iovănel, Mihai. “Popular Genres: Science Fiction and Fantasy, Detective Novel, Thriller.” *Dacoromania litteraria*, no. 7 (2020): 137-153.

Lovinescu, E. *Istoria literaturii române contemporane. 1900-1937* [The History of Contemporary Romanian Literature]. Bucharest: Socec, 1937.

Lukács, Georg. *The Historical Novel*. Boston: Beacon Press, 1963.

Manolescu, Nicolae. *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, vol. I. [Noah's Ark: Essay on the Romanian Novel]. Bucharest: Minerva, 1980.

- Manolescu, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, revised edition [The Critical History of Romanian Literature: 5 Centuries of Literature]. Bucharest: Cartea Românească, 2020.
- Muşat, Carmen, ed. *Romanul românesc interbelic. Dezbateri teoretice, polemici, opinii critice* [The Interwar Romanian Novel: Theoretical Debates, Polemics, Critical Opinions]. Bucharest: Humanitas, 1998.
- Protopopescu, Al. *Romanul psihologic românesc* [The Romanian Psychological Novel]. Bucharest: Eminescu, 1978.
- Sârbu, Georgiana. *Istoriile periferiei. Mahalaua în romanul românesc de la G.M. Zamfirescu la Radu Aldulescu* [The History of the Periphery: The Slum in the Romanian Novel from G.M. Zamfirescu to Radu Aldulescu]. Bucharest: Cartea Românească, 2009.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Cosmin Borza, David Morariu, and Dragoş Varga. "Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă" [The Genres of the Romanian Novel in the 19th Century: A Quantitative Analysis]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 17-28.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Cosmin Borza, Dragoş Varga, Ovio Olaru, and David Morariu. "Genurile romanului românesc (1901-1932). O analiză cantitativă" [The Genres of the Romanian Novel (1901-1932): A Quantitative Analysis]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 53-64.
- Vancu, Radu Alex Goldiş, Ovio Olaru, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Denisa Frăţean, and Ştefan Baghiu. "Temporalitatea internă a romanului românesc (1844-1932)" [The Internal Temporality of the Romanian Novel (1844-1932)]. *Transilvania*, nr. 10 (2020).
- Morariu, David, Ana-Maria Stoica, Teona Farmatu, Radu Vancu, and Dragoş Varga. "Poli de producţie ai romanului românesc (1933-1947): reţele editoriale şi forme de canonizare" [Production Centers of the Romanian Novel (1933-1947): Editorial Networks and Canonization Process]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 35-42. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.03>.

Archives:

- Baghiu, Ştefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiş, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoş Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Naţional Muzeal ASTRA, 2019. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accessed November 15, 2020 (MDRR).
- Baghiu, Ştefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiş, Denisa Frăţean, Daiana Gârdan, Alex Goldiş, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoş Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Naţional Muzeal ASTRA, 2020. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932> (MDRR2).
- Baghiu, Ştefan, Vlad Pojoga, Mihnea Bălci, Maria Chiorean, Alex Ciorogar, Jessica Brenda Codină, Bianca Crăciun, Teona Farmatu, Andreea Mîrţ, David Morariu, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, Alexandrina Savin, Cătălina Stanislav, Ana-Maria Stoica, Nicoleta Strugari, Andrei Terian, Snejana Ung, Radu Vancu, Dragoş Varga, Alex Văsieş. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1933-1947* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1933-1947]. Sibiu: Complexul Naţional Muzeal ASTRA, 2021. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947> (MDRR3).

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1933-1947*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

NATURA ÎN ROMANUL ROMÂNESC (1845-1947)

Alex CIOROGAR, Jessica Brenda CODINĂ,
Alex VĂSIEȘ, Vlad POJOGA, Ștefan BAGHIU,
Anca-Simina MARTIN

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca
Lucian Blaga University of Sibiu, Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca
Personal e-mail: alexandru.ciorogar@ubbcluj.ro

NATURE IN THE ROMANIAN NOVEL (1845-1947)

Abstract: A post-anthropocentric epistemological assemblage becomes indispensable in the investigation of the ecology of the Romanian novel. We examine the interactive relationship of various dynamic systems, such as 1) the evolution of the Romanian novel, 2) the modes of representation of the environment, and 3) the social-political history of the autochthonous space. Using a wide range of methodological perspectives, this paper also examines the relationship between literature and the Earth sciences, thus envisioning a new type of literary history where the Romanian novel should be thought as existing within hyper-objects, such as the climate, agriculture, wilderness, pollution, biosphere, cultural politics, capitalism, or geology. The article finally addresses the issue of zoopoetics both as an object of study in the MDRR digital archive (1845-1947) and as a reading strategy, thus, favoring the relationship between animality and narrativity.

Keywords: ecology, zoopoetics, post-anthropocentrism, digital humanities, Romanian literature, history of the novel.

Citation suggestion: Ciorogar, Alex, Jessica Brenda Codină, Alex Văsieș, Vlad Pojoga, Ștefan Baghiu, Anca-Simina Martin. “Natura în romanul românesc (1845-1947)”. *Transilvania*, no. 9 (2021): 55-62.
<https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.07>.

Introducere

Proces colectiv și interactiv în care diverse elemente conceptuale sunt reunite sub forma unui complex ansamblu de idei și producția de cunoaștere post-anthropocentrică reprezintă, astăzi, un adevărat eveniment ontologic și deopotrivă cultural. De altfel, este observabil un areal tot mai consistent astăzi de traduceri de texte teoretice care pun în discuție ceva ce a intrat la noi în dezbateri încă din finalul anilor 1960, după tezele lui Michel Foucault din *Les mots et les choses* (1966), unde teoreticianul poststructuralist anunța că „omul este o invenție căreia arheologia gândirii noastre îi arată lesne data recentă”.¹ De altfel, continuarea acestor poziționări teoretice a ajuns astăzi pentru dezbateră științifică, loc comun: pentru cercetători ca Peter Brannen sau Paul Olsen, antropocenul poate fi descris – mai în glumă, mai în serios – ca o perioadă insignifiantă.² Căci raportat la viața planetei, existența umană – și mai ales existența *nocivă* asupra planetei a omului – se întinde pe o perioadă prea scurtă. Și totuși, această perioadă scurtă e marcată – de cel puțin patru secole – de o industrializare care, în ultimele decenii, prin

impactul major asupra mediului, a ajuns subiectul central al oricărei dezbateri despre raportul dintre om și natură. Numele antropocenului, așa cum arată Paul J. Crutzen, vine mai ales din felul în care acțiunea omului contemporan *deteriorează* sau, oricum, *modifică* raportarea noastră la viața planetei și, prin urmare, raportarea noastră la mediul natural.³ Și teoria literară a investigat în ultimele decenii aceste raporturi. Începând cu studiile canonice în teoria literară occidentală propuse de Lawrence Buell (*The Environmental Imagination*, din 1995 – care chiar folosește ca motto un pasaj din studiile lui Foucault, recunoscându-i filozofului întâietatea în studierea raporturilor omului cu mediul în științele umaniste)⁴ sau de Greg Gerrard (*Ecocriticism*, 2004)⁵, cercetarea literară a consolidat un întreg câmp de studii specifice ale acestui raport esențial: *ecocriticism*.

E lesne de observat că acest mecanism epistemologic devine indispensabil în investigarea relevanței mediului natural (faună, floră, relief, dar și forme de *luare în posesie a naturii*, prin exploatare) în raport cu evoluția cronologic-statistică a romanului românesc (1845-1947).⁶ O analiză postumană, deci, poate fi instrumentată, pe de-o parte, prin intermediul unui

cadru euristic intensiv pentru că acesta deține generozitatea de a revela, în parametrii filozofiei vitaliste, varietatea asamblajului zoologic și botanic a discursului literar⁷. Avantajul studiului de față îl reprezintă, pe de altă parte, faptul că tocmai această eterogenitate trans-materială – și chiar trans-disciplinară – a mediului românesc deschide alte orizonturi pentru aceea că poate fi ușor cuplată cu aplicațiile extensive ale unor viitoare cercetări cantitative. Gândirea ecologică e capabilă să gestioneze, à la Guattari⁸, tripartita relaționare interactivă a unor diverse sisteme dinamice, precum 1) evoluția romanului românesc, 2) modurile de reprezentare a mediului înconjurător și 3) istoria social-politică a spațiului autohton. În epoca Antropocenului, interdependența acestora nu mai poate fi ignorată, iar etologia critică propusă de noi aici e menită nu doar să studieze, ci, totodată, să răspundă inegalităților tranșante ale modernității noastre literare⁹. În sialul lui Agamben, vom avea în vedere, pe de-o parte, demitizarea dihotomiei dintre entitățile umane și cele non-umane printr-o lectură postumanistă care pune în lumină atât raporturile ecologice imbricate în vultele discursului românesc, cât și critica excepționalismului uman¹⁰. Problematizarea etică a animalului non-uman și deconstrucția „speciesism”-ului literar reprezintă, pe de altă parte, alte două puncte de interes ale lucrării de față¹¹. Chiar dacă realizat pe urmele unui Derrida¹², studiul animalității e încadrat, cum anticipam deja, în contextul ceva mai larg al subminării antropocentrismului, o dezbatere care, utilizând o gamă largă de perspective metodologice, examinează raporturile dintre literatură și știința sistemelor planetare, reinventând, așadar, ceea ce înseamnă și, totodată, felul în care construim astăzi istoria literară¹³. Articolul explorează, iată, nu doar modurile în care diferența om/animal a fost utilizată în logica internă a romanului românesc, ci și câteva dintre dezvoltările actuale ale genealogiei unei definiții seculare a umanității, o tradiție inaugurată și consolidată, bineînțeles, de Freud, Nietzsche, Marx, Darwin ori Saussure și continuată azi de figuri proeminente precum Cary Wolfe, Rosi Braidotti ori N. Katherine Hayles.

Evitând, așadar, luările de poziție extremiste, totalitariste, anti-umaniste ori chiar fasciste, așa cum bine sugerează Luc Ferry¹⁴, perspectiva ecologică ilustrează, înainte de toate, nevoia existențială a rediscutării problemei responsabilității în dezbaterile spațiului public, așa cum a fost acesta definit de științele sociale și, în mod special, de lucrările unui Habermas¹⁵, dar și cea a descentralizării speciei umane. Mai trebuie luat în calcul, desigur, faptul că societatea modernă e, în termenii lui Beck, una a riscurilor catastrofale¹⁶ și că, tocmai din cauza acestei realizări, evoluția romanului românesc ar trebui regândită nu atât în raport cu lumea naturală (un concept căzut deja în obsolescență), ci, mai curând, ca existând în interiorul unor hiper-obiecte, precum clima, agricultura, antropotehnica, sălbăticia, poluarea, biosfera, politicile culturale, capitalismul ori geologia¹⁷.

Încheiem, în sfârșit, această introducere punctând două aspecte metodologice. Articolul de față abordează problema „zoopoeticii” atât ca obiect de studiu în arhiva digitală a MDRR (1845-1947), cât și ca strategie de lectură, favorizând, așadar,

relația dintre animalitate și narativizare¹⁸. Asta pe de-o parte. Pe de altă parte, studiul nostru propune o cartografiere amplă a discursului românesc pentru a livra un nou mod de organizare a istoriei literare, favorizând, așadar, relația dintre fenomenele naturii și tehnicile narative în detrimentul taxonomiilor tradiționale.

Descrierea naturii

În această parte se va analiza modul în care este descris cadrul natural din romanul românesc pe perioada 1845-1947, urmărind diferențele de percepție în funcție de mediul din care este emisă descrierea respectivă, pentru a contura o oarecare ecologie literară¹⁹ a romanului românesc dintre anii 1845 și 1947. Perspectiva asupra naturii din romanul românesc a suferit multiple schimbări de-a lungul timpului și e destul de limpede că *instrumentarea* naturii în universul narativ depinde de ideologia literară în care se plasează fiecare text în parte. Astfel, acestor analize pe care le propunem în articolul de față le vor fi extrem de utile recuplările cu diverse teorii cu privire la plasarea cadrului natural ca *îmblânzire* a socialului (în romantism), ca *accentuare* a psihologicului (în realismul psihologic și în modernism) sau ca *politizare* a spațiului (în literatura de subgen). Dacă într-un anumit text cadrul natural este cel indispensabil unei relații realiste, în altul se poate ajunge la instrumentalizarea acestuia fie ca simbol de lectură, fie ca forță silențioasă în dezvoltarea subiectului. Un prim exemplu îl reprezintă romanul lui Theocar Alexi, *Babeta* (1883), care folosește satul Ulmeni și împrejurimile sale ca spațiu principal, unde „erba de pe poeniță nu se făcea mare și rămânea numai că un deget de lungă” și „era că și când pământul ar fi fost acoperit cu un covor scump de catifea moale și verde că smaraldul”. Pe parcursul romanului, Theocar Alexi construiește o imagine idilică și asociază serenitatea acestuia cu viața din sat. În acest caz, Ulmeniul este reprezentat printr-o serie de metafore și comparații pastorale²⁰. Aceste reprezentări se vor accentua în perioada 1900-1910 prin ascensiunea politicilor narative ale sămănătorismului, fiind contracarate doar în poporanism și naturalism. Într-un registru similar pare a fi scris și începutul romanului lui I.P. Valerianu, „Monștii Bucureștilor” (1888), unde puternic accentuat este elementul metaforic: „Cerule era de un senin uimitor, aerul era căldicel, pământul era acoperit cu un covor de verdeață presărat cu mii și mii de flori”, iar „natura întregă avea aspectul unei femei cu înfățișarea plină de melancolia dulce”. Secvențele în care este descris mediul evocă adesea un trecut idealizat, mai mult sau mai puțin îndepărtat, în care natură primează că obiect estetic ce nu poate fi afectat de elementul antropoc²¹. În acest sens, când vine vorba de gospodărie sau de agricultură, peisajul este descris succint, aproape utilitar: „grâul pe câmp când era aproape de secere” („Monștii Bucureștilor”, 1888). În mod oarecum similar, natura din împrejurimile orașelor, care a pierdut funcția de obiect estetic prin influența umană, este și ea descrisă fără dorința de a atrage atenția asupra ei.

Înainte de 1900 nu se poate vorbi, așadar, despre grădini urbane sau parcuri care să introducă vegetația în spațiul citadin ca obiecte demne de admirație. Privirea naratorului

rămâne constant angrenată asupra peisajelor bucolice rurale, invocând un puternic sentiment spiritual față de acestea. În schimb, după 1900, începe să apară felul în care natura este afectată, fie de om, fie de alte intemperii – adică să avem de a face cu o formă de *intervenționism*. De asemenea, exprimările hiperbolice devin din ce în ce mai puțin frecvente, preferându-se descrierile simple, dar care păstrează, totuși, un anumit ton afectat: „câmpul verde cu spicele legănate” (*Robinson în Țară Românească*, 1904); „se arată câmpul cu aerul curat și răcoros, cu pajiștea încolțită” (*Marin Gelea*, 1905). Perspectiva asupra naturii și felul în care se vorbește despre ea, în ciuda faptului că păstrează o nostalgie specifică, se desprinde, deci, de vechea estetică bucolică.

În cazul narațiunilor care au loc în spațiul citadin, se poate observa o nouă fascinație pentru reprezentările de tip organic: pe de-o parte, avem forme naturale în oraș, precum grădinile și parcurile publice, forme îmblânzite ale imaginarului bucolic anterior, iar, pe de altă parte, avem stațiunea de munte, cu funcție primară socială și semn al unei oarecare înstăririi. Cu toate că nu sunt arondate în mod explicit unei clase sociale, aceste spații sunt, totuși, deseori asociate cu cei care dispun de timpul și resursele necesare vizitării lor. Se vorbește, apoi, despre floricultură sau despre grădinile utilizate pentru activitățile de relaxare.

Mergând mai departe, trebuie luate în considerare unele cazuri în care descrierile vegetației trec mai departe de procedeele de idealizare și estetizare deja menționate. Este cazul romanului *Prăpădul Solobodei* (1943), în care Eusebiu Camilar relatează alegoric istoria satului Soloboda și procesul de industrializare prin care acesta trece. Se remarcă, printre evenimentele din sat și alte interacțiuni umane, rolul central al pădurii: „Locurile erau coplesite parcă de umbră veșnică codrilor. Rogozurile se întindeau până departe, o altă pădure cu picioarele în apele bălților”, „pădurea se trezi deodată, din toate văgăunile” sau „simți în inimă fremătând o pădure caldă”. Camilar nu scrie un roman explicit ecocritic, întrucât dilema romanului este mai puțin ecologică și mai degrabă spirituală, jonglând cu tema pierderii tradițiilor, a lipsei unei origini²³.

Un caz special îl reprezintă natura din poveștile fantastice ale lui Mircea Eliade. Atât în *Domnișoara Christina*, cât și în *Șarpele*, Eliade se bazează pe o atmosferă deja binecunoscută, alegând portretizarea pădurii și a vegetalului ca spațiu mistic ce permite manifestarea fantasticului. În *Șarpele*, prozatorul pornește de la un cadru natural doar pentru a-l aduce ulterior înapoi pe cititor în imaginarul popular al superstițiilor: „parcă întregă pădure respiră acum omeneste, cald, carnal. Parcă năvăleau din toate părțile aburi de trup dezvelit, și în toate boschetele respirați perechi înlănțuite”, sau „i se păru că pădurea întregă a clocotit și a răsunat la strigătul lui”. Elementul vegetal urmează același procedeu de personificare propus de Camilar, însă, de data aceasta, acesta are efectul de a-i transpune pe cei afectați într-o stare de vigilență constantă: „pădurea părea că-i ascultă somnoroasă, tresărind ușor, neliniștită și apoi repede împăcată. Sus, pe deasupra arborilor, se pornea câteodată un val nesfârșit de foșnete speriate, frunzele apropiindu-se unele de altele și tremurând că atinse

de o mână nevăzută și nepotolită. Glasul lui Andronic ajungea până foarte departe, despicat de trunchiuri și răsfirat printre frunze”.

Se pot observa, în concluzie, două abordări când vine vorba de felul în care spațiul natural este descris în romanul românesc de secol XIX, respectiv XX. Am văzut, pe de-o parte, utilizarea ei ca instrument al nostalgiei sau chiar al tradiției. Pe de altă parte, mediul burghez a ales să reintegreze natura în mediul citadin.

Animale și faună

„[A]nimalele, așa cum le știm noi, sunt o invenție literară”²³ – este teza paradoxală pe care o propune Mario Ortiz Robles într-o lucrare despre literatură și *animal studies*, o ramură a teoriei critice de ultimă oră care încearcă să deconstruiască însăși separarea epistemică dintre ființele umane și cele non-umane. Însă această frază pare să reducă discuția despre animale la un prag culturalist și, prin urmare, o face să stagneze într-o perspectivă antropocentrică. Acest fapt ține de o chestiune mai largă. Problemele majore ale actului literar sunt caracterul său strict discursiv și, pe deasupra, modalitatea oblică și non-factuală de raportare la referentul animal. Dar, „[d]acă literatura nu este nici un habitat natural pentru animale, nici un depozit al cunoașterii credibile despre anatomia, fiziologia și, probabil, nici măcar etologia animalelor, ea a avut totuși mai multe de spus despre relația noastră față de animale de-a lungul timpului decât orice alt discurs”²⁴. Conceptul de „zoopoetică”, împrumutat de Aaron M. Moe de la Jacques Derrida (mai exact, din eseu *L'Animal que donc je suis* din 1997), propune o revizitare postumanistă și ecocritică a textelor care pun în lumină ființele non-umane și efectele lor asupra conținutului și retoricii. Dar, dacă Moe discută doar un corpus restrâns (*i.e.* poeme cu mize zoopoetice explicite), Driscoll și Hoffmann pun în lumină un caz mai general – „nu există în textele literare, strict vorbind, animale «reale» pe care «noi» să le lăsăm să «fie ele însele»: sunt doar cuvinte sau, mai degrabă, *animots*”²⁵. Astfel, în studiul de față, ocurențele „animalelor” sunt analizate ca *tropi* literari (Robles), însă funcționalizarea acestora nu se reduce la o simplă dimensiune de decor sau de simbolistică în cadrul textelor literare. După cum afirmă și Moe, „[e]le nu reprezintă doar o modalitate de înfrumusețare sau vreo comoditate metaforică a poeziei”²⁶ și, în general, a literaturii. Utilizarea semnificanților animalieri în romanele românești din intervalul 1844-1947 poate scoate în evidență anumite atitudini relevante despre raportul culturii locale față de una din temele cele mai urgente ale antropocenului.

Așadar, o analiză zoopoetică a romanului românesc scoate în evidență o serie de funcții ale acestor *tropi*, dintre care vom enumera patru. Primele două, circumscrise antropocentrismului convențional, sunt *alegorizarea* și *aproprierea*. Celelalte două se îndepărtează de perspectiva clasică, fără a realiza o schimbare paradigmatică semnificativă, fiind reprezentate de funcția de *dezumanizare* și cea de *proiectare* a unui univers imaginar diferit de cel local.

În primul rând, funcția alegorică este printre cele mai frecventate mijloace de reprezentare a animalelor, având o istorie lungă încă din literatura medievală occidentală. O

formă de alegorie animalieră o reprezenta, pe plan local, și cazul *Istoriei ieroglifice* a lui Dimitrie Cantemir. În forma sa modernă, alegorizarea animalelor a fost mai degrabă utilizată în fabule și cărți pentru copii, dintre care putem enumera *Minuk, pisiu* (1937) de Margareta Barcianu, și *Greerele și furnica* (1942) de Vasile Iad. Totuși, există și cazuri speciale. Interesant este, de exemplu, romanul *Noaptea de Sânziene* (1934) de Mihail Sadoveanu, a cărui tramă urmărește conflictul dintre două planuri. Primul, mitic, evidențiat de suprapersonajul personificat al faunei din pădurea Borzei, este pus în opoziție cu al doilea, realist, care descrie procesul defrișării inițiate de inginerul Antoine Bernard. Ideologia din spatele alegoriei este evidentă: ea mizează pe conservarea naturii și a vieții rurale în detrimentul urbanizării și industrializării. Un cadru care evidențiază aspectul alegoric este cel al soborului animalelor, care pare să antreneze un întreg ecosistem:

„Lupoaicele vin cu căteii pe de lături și tot clămpănesc la ei din fălci, alungându-i delă țate. Acele clămpănituri – parc’ar fi plesnit vreascuri – le auzea prin tăcere Peceneaga. Bursucii s’aud tipăind pe cărări, ca și iepurii, ca și caprele. Dar pe vulpi nu le poate auzi nici pământul. În streșina poienii fălăie bulinele și huhurezii. [...] Vin și cocostărcii cei bătrâni, care au avut cuiș pe casa lui Neculai Peceneaga, când trăia în locuința omenească. Dar acuma casa-i pustie și dărămată, în coasta pădurii, spre satul țigănesc. S’au strâns în furcile fagilor vervețele și jderii. Stau motanii sălbatici lângă ierunci. Acuma, când se înfioară zvon în poiană, toate sălbătăciunile s’au bulucit și așteaptă numai semn de sus, ca să le vie grai omenesc și să deschidă soborul” (p. 46).

Lectura simbolică a ocurențelor de animale nu mai este valabilă în cazul *aproprierii*, deoarece animalele nu mai semnifică o trăsătură morală sau o idee, ci devin „camere de ecou”, accentuând poziția și starea personajelor umane și devenind adjuvanți sau extensii ale acestora. Această funcție narativă este des întâlnită în romanul românesc, mai ales în reprezentările animalelor domestice. În fazele ei incipiente, o putem întâlni în narațiunile care idilizează spațiul pastoral național, ca în *Revoluțiunea română din anul 1848* (1868) de Al. Pelimon: „Pe acest costiș încărcat cu atâtea lucruri ce le descrierăm, în timpul cel îndulcit de căldurile verii, se adună la un loc păstorii și vizitatorii, trăind prin locuințele lor, și împreună petrecând cu toții. Căinii apără turmele de fiara de pradă în adâncul nopții; oile pasc prin bărcă și pe dealuri; vaci, boi și cai stau îngropați pe poiani; copiii și căinii se joc pe stâne” (p. 17). Un alt exemplu este dat de instrumentalizarea calului în romanul istoric și haiducesc, ca simbol al eroismului și, totodată, al vulnerabilității călărețului: „O săgeată răzleață îi nimeri tot atunci calul. Animalul se ridică și, sărind la o parte, trânti pe Aron la pământ. Un strigăt de bucurie răsună din ceata moldovenilor” – Mihail Gașpar, *Din vremuri de mărire* (1910), p. 166. De asemenea, narațiunile din spațiul burghez aduc în prim-plan animalele de casă (*pets*), în special figura antropomorfizată a câinelui, capabil de înțelegerea celor mai subtili stimuli emoționali: „Când Newton, nebulatec, o scutura cu botul de rochiță, îndemnând-o să se joace, ca în vremile bune,

dânsa îi zicea foarte serioasă: / – Șezi, Newtoane, n-am poftă de joc. / Animalul, rușinat, părea că înțelege vorbele copilei și în sfârșit se culca jos, mișcând, de emoție, coada” – Sofia Nădejde, *Patimi* (1903), p. 208. Într-o fază extremă, această apropiere a animalului se transformă într-o suprapunere a acestuia cu obiectul dorinței în cadrul unui pasaj din *Înimi cicatrizate* (1937), de Max Blecher: „Era un animal tot atât de splendid ca și calul lui, la care ținea mai mult decât la orice și i-o spunea: / – Ești tot atât de frumoasă ca și Blanchette... / Iapa auzindu-și numele întorcea capul. Era un animal de rasă normandă cu părul aspru în smocuri la copite, cu o coamă scurtă și dură ca o perie” (p. 114).

Sub aspectul anterior, animalele sunt umanizate, devenind receptaculi unor condiții sociale, existențiale sau psihologice. Totuși, a treia funcție evidențiată în cadrul primului secol din romanul românesc relevă o tendință opusă: cea a opacității afișate de animale în fața stărilor umane, situându-l într-un plan distinct, aproape antitetic cu cel antropic. Probabil că cea mai cunoscută scenă de acest tip este cea a sinuciderii Anei din *Ion* (1920), de Liviu Rebreanu: „Joiana, nemaisimțind nici o mișcare, întoarse capul și se uită nedumerită. Dădu din coadă și atinse cu moțul de păr poalele Anei. Și fiindcă Ana rămase țepăna, Joiana își înfundă limba verzuie, apăsat, întâi într-o nară, apoi în cealaltă și porni să rumege domol, plictisită...” (p. 341). Această dezumanizare a spectrului animal are o funcție pe care o subliniază și Andrei Terian – cea de a evidenția cadrul naturalist și cinic al romanului: „[Într-o manieră darwinistă, fauna umană a lui Rebreanu se compune din specii distincte (și destul de rigide)”.²⁷ Regnul social copiază regnul animal – nu printr-o alegorie sau apropiere, ci printr-un paralelism subtil și atent construit.

Nu în ultimul rând, prezența tropilor animalieri are și o funcție de proiectare a unor alte universuri decât cele locale sau familiare. De cele mai multe ori, proiectarea are loc în spații exotice sau fantastice. Romanele exotice implică o formă de violență simbolică, deoarece omul apare ca un observator dezinteresat. În acest sens, romanul interbelic prezintă primele ocurențe ale grădinilor zoologice (din afara țării): „Nu există specie animală din junglele tuturor continentelor, care să nu fie reprezentată în această grădină, amenajată în așa fel, încât vizitatorului îi se pare, că animalele cele mai firoase se mișcă în plină libertate, iar pentru acestea din urmă sunt realizate cu o pricepere demnă de toată lauda, condițiunile cele mai prielnice de trai în conformitate cu mediul în care erau obicuite să trăiască” – S. Gregor, *Dincolo...* (1944), p. 105. În celălalt caz, al proiectărilor fantastice, sunt descrise perspective ce scot contextul animal de sub influența umană. Există o perspectivă științifico-fantastică, care imaginează alte forme de faună decât cea terestră:

„În adevăr, dacă există undeva animale nenumărate, apoi desigur planeta Venus e una dintre cele dintii la număr. Dar animalele acestea nu au împărțirea ca pe Pământ; toate se împart în două mari clase: păsări și pești. Mamifere nu există acolo. Mările venusiene sunt populate cu un număr infinit de pești de toate speciile, în mare parte necunoscute pămîntenilor. Dimensiunile lor nu sunt mari: cei mai mari pești nu măsoară nici pînă la 2 metri” – Victor Anestin, *În anul*

4000 sau o călătorie la Venus (1899), p. 112.

O alta prezintă o scenografie postapocaliptică: „Pământul părea că nu mai era locuit; pe câmpii nu mai vedeai nici o ființă omenească. Animalele erau însă nenumărate. Turme de cirezi de vaci, herghelii de cai, rătăceau în bună voie, fără stăpân” – Victor Anestin, *O tragedie cerească. Poveste astronomică* (1914), p. 100. D. Munteanu-Râmnic reface, prelucrând un roman de Jules Verne, o acoladă către o perioadă preistorică în *Spre centrul pământului* (1907): „În aceste marmure, din când în când se vedeau urmele animalelor din acele vremuri depărtate, mai ales urme de *ganoizi* (pești) și *sauroptcris*, pe care învățații îl socotesc, drept strămoșul reptilelor de astăzi...” (p. 56).

În cea mai mare parte, raportarea romanului românesc la animale se definește prin tendința de a le instrumentaliza fie ca simboluri, fie ca proteze ale personajelor umane. Autonomia lor este sugerată doar sub forma naturalismului (care le subliniază în mod exclusiv alteritatea) sau sub cea a romanelor de aventuri (prin care animalele devin indici de exotism) sau științifico-fantastice (care încep să-și imagineze existența animală dincolo de sfera de influență a omului, însă fără o problematizare filosofică serioasă).

Dezastre naturale, exploatare și extractivism

Dezastrele naturale, dintre care cele mai des întâlnite sunt seceta și inundațiile, sunt adesea portretizate ca fenomene de clasă, care afectează de cele mai multe ori comunitățile rurale. Nu e de mirare că foarte multe romane din primii ani postbelici prezintă în mijlocul acțiunii rurale seceta din 1945-1946, instrumentalizată mai ales ca fenomen *natural* care să justifice acțiunile Partidului de după 1949. În perioada precomunistă câteva dintre fenomenele naturale pot fi inventariate pentru studii de *ecocritică* ulterioare. În romanele ale căror acțiune este plasată în București sau alte orașe mari, urgiile sunt menționate arareori și, în cele mai multe cazuri, în trecere. Excepție face însă romanul Luciei Bors, *Doamna Elena Cuza*, unde Costache Negri, „agentul dela Constantinopole”, „devotatul prieten și sfătuitor” al domnitorului Alexandru I. Cuza, apare ca „lu[ând] însuși parte la măsurile pentru salvarea gospodăriilor” bucureștene din fața mării inundații a Dâmboviței (187-188). De menționat ar mai fi și faptul că ilustrarea dezastrelor naturale diferă și ea de la caz la caz. Ploile abundente, care rezultă adesea în inundații, sunt prezentate aproape cinematografic, prin intermediul unor secvențe filmice, care prezintă fuga animalelor – „vite slabe, pricajite, surprinse de inundație pe câmp, aleargă turbate în jos, mugind, cătând scăpare, cu boturile umede, cu apa până la glezne” – Bratoloveanu, *Oameni la pândă* (1946), p. 503 – și a oamenilor din calea apelor, „strângând în brațe copii livizi de spaimă, ori curând boccele doldora” – Vintilă Corbul, *Selavii pământului* (1946) 441. Secetele, pe de altă parte, apar ca imagini statice, care sunt însoțite de cele mai multe ori de rezultatele lor, cum ar fi pierderile financiare, ale latifundiarilor și țăranilor deopotrivă, și foamea acestora din urmă. Desigur, fenomenul are și o valoare narativă în romane experimentale. Un exemplu ilustrativ este acela al secetei prelungite din romanul *Adam și Eva* al lui Liviu Rebreanu, „așa de aprigă încât oamenii de-

abia își mai trag zilele din rodul pământului” (169). În alte cazuri, acest dezastru natural prilejuiește proteste împotriva „strămtorărilor[or] financiare prin care trecea atunci [toamna anului 1900] România, în urma unui an dezastros, de secetă, – strămtorări cari redusese guvernul la noi impozite spre a le putea face față. Mai citeam că se făcuse moarte de om, că se trimesese armată, că satele ... erau înconjurate și împănate de oștire” – F.R. Atila, *Ion Negan* (1912), p. 84.

O altă diferență între secetă și inundații este aceea că prima este portretizată uneori ca un dezastru care ar fi putut fi evitat (tocmai din cauza instrumentalizărilor politice, prin care reformele agrare își justifică proiectul prin nevoia de depășire a tragediei, atât la 1907, cât și în 1949), pe când cea din urmă apare ca o urgie personificată, trimisă de o forță de deasupra. Din *Pământul ispitelor*, aflăm că, „[d]acă oamenii a fi fost prevăzători și ar fi continuat lucrul, seceta nici n-ar fi fost simțită în Palamarovca, pentru că terenul de lângă Dunăre n-ar fi avut nevoie de ploaie și cele trei mii de hectare, numai bine ar fi ajuns pentru toți oamenii din sat” – B. Jordan, *Pământul ispitelor* (1935), p. 262. Inundațiile, însă, ori ploile abundente mai exact, par a fi întruchiparea unei forțe viclene, supranaturale: „Și toți mulțumiră cerului, și înțeleptului lor domn, pentru mântuirea lor neașteptată. Dar același uragan mântuitor fu, în același timp, lovitura lor de moarte... ploaia aceasta neînfrănată răsturnă toate planurile” – Gh. Becescu-Silvan, *Valea albă* (1904), p. 244. În afara deselor ocurențe ale cuvintelor care denotă dezastre naturale în titlurile romanelor – vezi, de exemplu, *Uragan* al lui A. Xenopol (1922) sau *Cataclismul anului 2000* (1934) de Dorina V. Jenciu –, care prefigurează sau nu apariția unor astfel de fenomene în cuprinsul lor, întâlnim adeseori termeni care fac trimitere la ele și care sunt folosite în sens figurat. La Liviu Rebreanu și Ionel Teodoreanu, întâlnim, de exemplu, uragane de sărutări, la Victor Eftimiu, de afecțiune, iar la S. Cassvan, de un uragan care mătură sufletul. La Nona G. Băltățeanu, pe de altă parte, găsim avalanșe de cuvinte, iar la Sofia Arcan, de culori. Tot în proza lui Eftimiu, dăm și peste avalanșe de confesiuni.

Este drept că această gamă relativ scăzută de dezastre naturale poate fi atribuită, pe de-o parte, și specificului geografic și geologic al spațiului românesc, dar în același timp, consecințele acestor evenimente sunt, în multe cazuri de romane, cauzele unor fenomene de egalizare, de schimbare a raporturilor de putere. De pe urma secetelor, latifundiarilor fără perspectivă își pierd investițiile, iar cei care știu să profite de context se îmbogățesc. Țăranii strămutați din cauza ploilor încep vieți noi și se răscoală împotriva autorităților care, din dorința de a-și minimiza pierderile, îi împovărează cu noi taxe și impozite. Pe de altă parte, din toți cei urgisiți de furia naturii, indiferent de manifestările ei, comunitățile rurale sunt cele care se regroupează cel mai eficient când apele se retrag ori ploile se întorc. În cele mai multe cazuri, această abilitate este strâns legată de capacitatea lor de a se descurca chiar și atunci când resursele pe care le au la dispoziție sunt limitate. Așa cum bine remarcă Mihai despre Botnari, în *Dar anii trec...* (1931) de Nicolae Gh. Spătaru, „[p]robabil că seceta aceasta le va încurca socotelile, însă ei au pâine de mâncat. Mi-a spus că se duc din când în când pe la cunoscuți, mai mult de urât. ... Sunt

înconjurați de un normal puternic” (168).

În ceea ce privește exploatarea naturii și descrierea fenomenelor de extractivism,²⁸ primul articol care menționează apariția fenomenului în literatură română este „Neoextractivism, or the Birth of Magical Realism as World Literature”, propus în 2021 de Andrei Terian. Criticul observă cum fenomenele de exploatare masivă a naturii – diferența esențială dintre exploatarea tradițională și extractivism (sau neoextractivism) stând în *amplarea* acțiunii asupra naturii²⁹ – sunt prezente mai ales atunci când *străinii* intră în scenă și, în acest context, prozatorii români imaginează scenarii apropiate de realismul magic, în care personaje autohtone intră în comunicare cu natura pentru a rezista elementului străin. Terian pleacă de la două cazuri în care fenomenul poate fi regăsit în narațiunile românești interbelice, *Pământ și cer* de Cezar Petrescu (1931) și *Noaptea de Sânziene* de Mihail Sadoveanu (1934), unde descrie

felul în care *natura* se „aliază” cu personajele locale pentru rezistență: „A seemingly naïve narrative device, the synod of the animals is one of the novel’s key scenes, since it both accounts for the successful resistance of the biocoenosis in Borza against neoextractivism and reveals how life forms ought to interact within a sustainable ecosystem.”³⁰ Comparativ cu alte narațiuni latino-americane ale realismului magic postbelic, romanul românesc interbelic apelează însă mai mult la realism și, în lipsa contactului dintre cultura română și culturile Americii de Sud, Terian vorbește despre un „proto realism magic”. Astfel, conectând rădăcinile *ideologice* ale (proto) realismului magic local, prin reprezentarea rezistenței la extractivism, romanul românesc poate deveni un studiu de caz – cum, de altfel, devine în articolul lui Terian – pentru rădăcinile „radicale” ale multor forme literare postbelice – așa cum pun problema autorii *Combined and Uneven* (WReC).

Note:

1. O consistentă traducere de texte a fost recent publicată în Post/h/um. Jurnal de studii (post)umaniste, 5.2, intitulat, foarte simplu, „Animale”. Online: <https://posthum.ro/5-2-animale/>.
2. Vezi, de exemplu, Peter Brannen, *The Ends of the World: Volcanic Apocalypses, Lethal Oceans and Our Quest to Understand Earth’s Past Mass Extinctions* (New York: Simon and Schuster, 2017). Vezi și textul său din *The Atlantic*, ironic la adresa antropocenului: „Whereas some epochs in Earth history stretch more than 40 million years, this new chapter started maybe 400 years ago, when carbon dioxide dipped by a few parts per million in the atmosphere. Or perhaps, as a panel of scientists voted earlier this year, the epoch started as recently as 75 years ago, when atomic weapons began to dust the planet with an evanescence of strange radioisotopes”. Peter Brannen, „THE ANTHROPOCENE IS A JOKE: On geological timescales, human civilization is an event, not an epoch”, *The Atlantic*, August 13, 2019.
3. Vezi Paul J. Crutzen, „The «anthropocene»”, în *Earth system science in the anthropocene*, eds. Eckart Ehlers, Thomas Krafft (Berlin: Springer, 2006), 13-18.
4. Lawrence Buell, *The environmental imagination: Thoreau, nature writing, and the formation of American culture* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995).
5. Greg Garrard, *Ecocriticism* (London: Routledge, 2004).
6. Folosim aici trei arhive construite în 2019, 2020 și 2021 de revista *Transilvania* care însumează împreună 80% din producția de romane în limba română publicate între 1845-1947. Romanele aflate sub drepturi de autor nu au fost făcute publice. Toate romanele citate în acest articol sunt în edițiile existente sau menționate pe site-ul revistei *Transilvania* la categoriile MDRR (www.revistatransilvania.ro/mdrr), MDRR2 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932) și MDRR3 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947). Pe lângă acestea, există un corpus de romane în format text alcătuit de echipa ELTeC pentru utilizări cantitative și de digital humanities. Pentru fiecare din aceste baze de date vezi bibliografia. Împărțirea arhivelor MDRR a fost concepută după datele statistice obținute în Andrei Terian, „Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
7. Pentru o dezbatere indigenizată a conceptului de postumanism vezi Alex Ciorogar (ed.), *Postumanismul* (București: Tracus Arte, 2019).
8. Félix Guattari, *The Three Ecologies*, translated by Ian Pindar and Paul Sutton (London: The Athlone Press, 2000).
9. Vezi, în acest sens, și manifestul semnat de Donna Haraway, *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness* (Chicago: Prickly Paradigm, 2003).
10. Giorgio Agamben, *The Open: Man and Animal*, trad. de Kevin Attell, Stanford University Press, Stanford, 2004.
11. Vezi Joy Dunayer, *Speciesism* (Derwood: Ryce, 2004).
12. Jacques Derrida, *The Animal That Therefore I Am* (New York: Fordham University Press, 2008); Jacques Derrida, *The Beast and the Sovereign. Volume I, 2001-2002*, eds. Michel Lisse, Marie-Louise Mallet and Ginette Michaud, trans. Geoffrey Bennington (Chicago: The Chicago University Press, 2009); Jacques Derrida, *The Beast and the Sovereign. Volume II, 2002-2003*, ed. by Michel Lisse, Marie-Louise Mallet, and Ginette Michaud, trans. Geoffrey Bennington (Chicago: The Chicago University Press, 2010).
13. Vezi, de pildă, Bryan L. Moore, *Ecological Literature and the Critique of Anthropocentrism* (London: Palgrave Macmillan, 2017).
14. Luc Ferry, *The New Ecological Order* (Chicago: University of Chicago Press, 1995).
15. Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a category of Bourgeois Society* (Cambridge: Polity, 1989).
16. Ulrich Beck, *Ecological Enlightenment: Essays on the Politics of the Risk Society*, translated Mark A. Ritter (New Jersey NY: Humanity Press, 1995).
17. Timothy Morton, *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2013).
18. Vezi Aaron M. Moe, *Zoopoetics: Animals and the Making of Poetry* (Lanham: Lexington Books, 2013); Kári Driscoll, Eva Hoffmann (eds.), *What is Zoopoetics?* (London: Palgrave Macmillan, 2018); Mario Ortiz Roblez, *Literature and Animal Studies* (London: Routledge, 2016).

19. Vezi, în acest sens, o serie de studii seminale, precum Lori Gruen (ed.), *Reflecting on Nature: Readings in Environmental Philosophy* (Oxford: Oxford University Press, 1994); John McNeill, *Something New under the Sun: An Environmental History of the Twentieth-Century World* (New York: W. W. Norton, 2000); Lawrence Buell, *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination* (Malden MA: Blackwell, 2005);
20. A se vedea capitolul semnat de Helmut J. Schneider "Nature", în *Romanticism*, vol. V, ed. Marshall Brown din *The Cambridge History of Literary Criticism* (Cambridge: Cambridge UP, 2000).
21. Diane Ackerman, "Is Nature 'Natural' Anymore?" în Diane Ackerman, *The Human Age: The World Shaped by Us*. New York: Norton, 2014, pp. 111-27
22. Bruce Carroll, "A Role for Art in Ecological Thought", *Concentric* 43, no. 1 (2017): 145-54.
23. „[A]nimals as we know them are a literary invention”. Mario Ortiz Robles, *Literature and Animal Studies* (London: Routledge, 2016), 2.
24. „While literature is neither a natural habitat for animals, nor thereby a repository of reliable knowledge about the anatomy, physiology, and perhaps even ethology of animals, it has nevertheless had more to say about our relation to animals over time than any other discourse”. Ibid, x.
25. „[T]here are, strictly speaking, no «actual» animals in literary texts that «we» might allow to «be themselves»: there are only words, or rather, *animots*”. Kári Driscoll, Eva Hoffmann, eds., *What Is Zoopoetics? Texts, Bodies, Entanglement* (London: Palgrave Macmillan, 2018), 6.
26. „Animals are not some nicety or some metaphorical convenience in poetry”. Aaron M. Moe, *Zoopoetics. Animals and the Making of Poetry* (Lanham: Lexington Books, 2014), 28.
27. Andrei Terian, „Liviu Rebreanu: Zoopoetics in a Rural Environment”, în *Ruralism and Literature in Romania*, eds. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019), 45. Pentru varianta în limba română – ce e drept, nu la fel de dezvoltată –, vezi Andrei Terian, „Oameni, câini și alte dobitoace: O lectură pseudo-darwinistă a romanului «Ion» de Liviu Rebreanu”, *Transilvania*, nr. 11-12 (2018): 18-23.
28. Pentru studii contemporane vezi Andrei Herța, Valer Simion Cosma, „Extragere, transformare și comodificare a naturii în context imperial și post-imperial. Incursiuni preliminare în istoria căii ferate Salva-Vișeu”, *Acta Musei Porolissensis* XLII, Zalău (2020): 53-67.
29. Studiile pornesc mai ales de la defrișarea masivă a pădurilor și junglilor Amazonului. Vezi Alberto Acosta, „Extractivism and neoextractivism: two sides of the same curse”, *Beyond development: alternative visions from Latin America* 1 (2013): 61-86.
30. Terian, „Neoextractivism”, 495.

Bibliography:

- Ackerman, Diane. "Is Nature 'Natural' Anymore?" In *The Human Age: The World Shaped by Us*, 111-127. New York: Norton, 2014.
- Acosta, Alberto. "Extractivism and Neoextractivism: Two Sides of the Same Curse." *Beyond development: alternative visions from Latin America* 1 (2013): 61-86.
- Agamben, Giorgio. *The Open: Man and Animal*, translated by Kevin Attell. Stanford: Stanford University Press, 2004.
- Beck, Ulrich. *Ecological Enlightenment: Essays on the Politics of the Risk Society*, translated by Mark A. Ritter. New Jersey: Humanity Press, 1995.
- Brannen, Peter. *The Ends of the World: Volcanic Apocalypses, Lethal Oceans and Our Quest to Understand Earth's Past Mass Extinctions*. New York: Simon and Schuster, 2017.
- Brannen, Peter. "THE ANTHROPOCENE IS A JOKE: On geological timescales, human civilization is an event, not an epoch." *The Atlantic*, August 13, 2019. Online: <https://www.theatlantic.com/science/archive/2019/08/arrogance-anthropocene/595795/>.
- Buell, Lawrence. *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*. Malden (MA): Blackwell, 2005.
- Carroll, Bruce. "A Role for Art in Ecological Thought." *Concentric* 43, no. 1 (2017): 145-54.
- Chiorean, Maria, Mihnea Bălici, Cătălina Stanislav, Andreea Mîrț, Ovio Olaru, and Vlad Pojoga. "Locuire și spațiu în romanul românesc (1845-1947)." [Living and Space in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Revista Transilvania*, no. 9 (2021): 75-85. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.09>.
- Ciorogar, Alex, ed. *Postumanismul*. Bucharest: Editura Tracus Arte, 2019.
- Coupe, Laurence, ed. *The Green Studies Reader: From Romanticism to Ecocriticism*, Foreword by Jonathan Bate. London: Routledge, 2000.
- Crutzen, Paul J. "The «anthropocene»." In *Earth system science in the anthropocene*, edited by Eckart Ehlers and Thomas Krafft. Berlin: Springer, 2006.
- Derrida, Jacques. *The Animal That Therefore I Am*. New York: Fordham University Press, 2008.
- Derrida, Jacques. *The Beast and the Sovereign. Volume I, 2001-2002*, edited by Michel Lisse, Marie-Louise Mallet, and Ginette Michaud, translated by Geoffrey Bennington. Chicago: The Chicago University Press, 2009.
- Driscoll, Kári, and Eva Hoffmann, eds. *What is Zoopoetics?*. London: Palgrave Macmillan, 2018.
- Dunayer, Joy. *Speciesism*. Derwood: Ryce, 2004.
- Ferry, Luc. *The New Ecological Order*. Chicago: University of Chicago Press, 1995.
- Garrard, Greg. *Ecocriticism*. New York: Routledge, 2004.
- Glotfelty, Cheryll, and Harold Fromm, eds. *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Athens, GA: University of Georgia Press, 1996.
- Gruen, Lori, ed. *Reflecting on Nature: Readings in Environmental Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, 1994.
- Guattari, Félix. *The Three Ecologies*, trans. by Ian Pindar and Paul Sutton, The Athlone Press, London, 2000.
- Habermas, Jürgen. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a category of Bourgeois Society*. Cambridge: Polity, 1989.
- Herța, Andrei, and Valer Simion Cosma. "Extragere, transformare și comodificare a naturii în context imperial și post-imperial. Incursiuni preliminare în istoria căii ferate Salva-Vișeu" [Extraction, Transformation and Comodification of Nature in an Imperial and Post-Imperial Context. Preliminary explorations in the History of The Salva-Vișeu Railroad]. *Acta Musei Porolissensis* XLII, Zalău (2020): 53-67.
- Haraway, Donna. *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm, 2003.

- McNeill, John. *Something New under the Sun: An Environmental History of the Twentieth-Century World*. New York: W. W. Norton, 2000.
- Modoc, Emanuel, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Andreea Coroian-Goldiș, Radu Vancu, and Vlad Pojoga. "Geografia romanului românesc (1901-1932): arealul național" [The Geography of the Romanian Novel (1901-1932): the National Areal]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 12-21.
- Modoc, Emanuel, Nicoleta Strugari, Mihnea Bălci, Radu Vancu, Ștefan Baghiu, and Vlad Pojoga. "Geografia romanului românesc (1933-1947): arealul național" [The Geography of the Romanian Novel (1933-1947): the National Areal]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 1-9. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.01>.
- Moe, Aaron M. *Zoopoetics: Animals and the Making of Poetry*. Lexington Books, 2013.
- Moore, Bryan L. *Ecological Literature and the Critique of Anthropocentrism*. London: Palgrave Macmillan, 2017.
- Morton, Timothy. *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2013.
- Rădescu, Cătălina, Maria Chiorean, Ștefan Baghiu, Andreea Mîrț, Jessica Brenda Codină, and Nicoleta Strugari. "Precaritate și cosmopolitism în romanul românesc (1845-1947)". [Precarity and Cosmopolitanism in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 63-74. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.08>.
- Roblez, Mario Ortiz. *Literature and Animal Studies*. Routledge, 2016.
- Schneider, Helmut J. "Nature." In *Romanticism*, edited by Marshall Brown. Vol. 5 of *The Cambridge History of Literary Criticism*. Cambridge: Cambridge UP, 2000.
- Terian, Andrei. "Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania." *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
- Terian, Andrei. "Liviu Rebreanu: Zoopoetics in a Rural Environment." In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, and Maria Sass. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Terian, Andrei. "Neoextractivism, or the Birth of Magical Realism as World Literature." *Textual Practice* 35, no. 3 (2021): 485-503.
- Terian, Andrei. "Oameni, câini și alte dobitoace: O lectură pseudo-darwinistă a romanului «Ion» de Liviu Rebreanu." *Transilvania*, no. 11-12 (2018): 18-23.
- Wirzba, Norman, ed. *The Essential Agrarian Reader: The Future of Culture, Community, and the Land*. Lexington: UP of Kentucky, 2003.
- WReC. *Combined and Uneven Development: Towards a New Theory of World Literature*. Liverpool: Liverpool University Press, 2015.

Archives:

- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accessed November 15, 2020 (MDRR).
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frățean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932> (MDRR2).
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Mihnea Bălci, Maria Chiorean, Alex Ciorogar, Jessica Brenda Codină, Bianca Crăciun, Teona Farmatu, Andreea Mîrț, David Morariu, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, Alexandrina Savin, Cătălina Stanislav, Ana-Maria Stoica, Nicoleta Strugari, Andrei Terian, Snejana Ung, Radu Vancu, Dragoș Varga, Alex Văsieș. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1933-1947* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1933-1947]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2021. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947> (MDRR3).

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1933-1947*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

PRECARITATE ȘI COSMOPOLITISM ÎN ROMANUL ROMÂNESC (1845-1947): MUNCĂ, HRANĂ, SĂNĂTATE, ÎMBRĂCĂMINTE, MONDENITATE

Cătălina RĂDESCU, Maria CHIOREAN,
Ștefan BAGHIU, Andreea MÎRȚ, Jessica Brenda
CODINĂ, Nicoleta STRUGARI

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca
Lucian Blaga University of Sibiu, Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca
Personal e-mail: catalina.radescu@ulbsibiu.ro

PRECARITY AND COSMOPOLITISM IN THE ROMANIAN NOVEL (1845-1947):
WORK, FOOD, HEALTH, CLOTHING, FASHION

Abstract: The present study dwells on an archive that includes around 85% of the Romanian production of novel from 1845 to 1947 and analyzes the social aspects of daily life in the fictional worlds of realist novels published in this timespan. From work conditions to the rights of employees, from hunger to bountifulness, from modesty to display, two different hemispheres seem to co-exist: a rustical and narrow one of the rural, liminal spaces, and a cosmopolitan and broad one of cities and mobility. Without a doubt, besides this spatial influence over daily life, an even more important one, that sometimes is complementary to the first and sometimes it overarches it is social class. In the mirrored image of the realist Romanian novel until 1947, there is nothing more consequential for individual and collective characters than class, and the differences between classes are closely linked to all dimensions of daily life described in our article.

Keywords: Romanian literature, realist novel, Romanian novel, cosmopolitanism, precarity, daily life.

Citation suggestion: Rădescu, Cătălina, Maria Chiorean, Ștefan Baghiu, Andreea Mîrț, Jessica Brenda Codină, Nicoleta Strugari. “Precaritate și cosmopolitism în romanul românesc (1845-1947): muncă, hrană, sănătate, îmbrăcăminte, mondenitate. *Transilvania*, no. 9 (2021): 63-74.

<https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.08>.

G. Călinescu notează în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* câteva momente amuzante din periplusul occidental al lui Dinicu Golescu, început în 1824. Golescu, notează G. Călinescu, acționează „ca un japonez modern” care „vrea să vadă tot și intră pretutindeni în ciuda îmbrăcăminte orientale ce atrage atenția asupra-i și, probabil, amuză”.¹ În Viena, accentuează Călinescu, lui Golescu îi este refuzată intrarea în „spitalul nebunilor”, căci doctorul se teme că pacienții „se vor tulbura” la vederea hainelor orientale ale acestuia. Iar lucrurile pe care le notează călătorul sunt și mai interesante aici: Golescu observă la Graz că muncitorii câmpului sunt „așa de frumos îmbrăcați, încât putea zice

cineva că sunt gata de bal, iar nu de muncă: căci toți aveau în cap pălării mari legate cu o panglică lată și cu colțurile atârinate, îmbrăcați cu șpanturi de postav roșu, cu pantaloni negri numai până în genunche, din îngenunche până jos, ciorapi de bumbac și cizme scurte, puțin mai sus de glezne, legate ca cele soldățești”.² Ce e interesant aici e cum vede primul *travelogue*³ românesc diferența de civilizație: insolitul decalajului de dezvoltare e determinat de felul în care hainele curate sunt folosite la muncă. Nu am putut, astfel, să nu ne întrebăm cum au evoluat lucrurile în romanul românesc și cum s-au acomodat, pe rând, fenomenele mondene într-un spațiu periferic, în cadrul sincronismelor consecutive ale

secolului al XIX-lea și ale primei jumătăți a secolului XX. Am ales să urmărim permanent doi poli: sărăcia extremă și luxul cosmopolit. Și asta mai ales pentru că, deși analizele cele mai cunoscute ale romanului românesc au mers pe explicarea felului în care *moda* a generat universul ficțional modern,⁴ avem, în fapt, o modernizare literară cosmopolită într-un spațiu extrem de sărac. Nu ne imaginăm, în niciun caz, că *toate* romanele sunt voci ale acestei realități *combinată și inegală*, dar credem că – fiind realiste sau măcar tinzând spre realism – majoritatea rețin și poziționările ideologice ale epocilor pe care le descriu. De aceea nu ne propunem aici o analiză exhaustivă, ci o *lectură selectivă* a câtorva momente de la care se poate pleca în rediscutarea romanului românesc din perspectiva specificului tematic și social al acestuia. Bazându-ne pe trei arhive care acoperă aproximativ 85% din producția de roman pentru perioada 1845-1947,⁵ încercăm aici să propunem unele *note specifice* ale traiului local în cadrul realismului românesc. Și, tocmai pentru că s-au discutat de multe ori elementele de *status* din romanele canonice, am încercat să propunem o perspectivă asupra romanelor mai puțin frecventate de discuțiile critice academice locale.

Munca în romanul românesc (1845-1947)

Într-un articol recent bazat pe analiza arhivelor MDRR1 și MDRR2, Ștefan Baghiu și Cosmin Borza au comparat producția românească din secolul al XIX-lea cu cea din primele decenii ale secolului XX din punctul de vedere al reprezentării muncii⁶. Una dintre concluziile la care au ajuns a fost că, deși țărani sunt adesea menționați și instrumentați ca figuri arhetipale în romanele publicate între 1845 și 1900, munca fizică nu începe să fie pusă în scenă propriu-zis decât în romanul secolului XX, când realismul literar autohton suferă o mutație înspre descrierea detaliată a claselor sociale și a modului de viață accesibil fiecărui grup în parte. Pe fundalul acestei schimbări demonstrabile statistic și al industrializării treptate de după Primul Război Mondial, fenomenele adiacente muncii – precum epuizarea fizică, odihna (reglementată sau nu), exploatarea angajatului de către angajator sau șomajul – sunt, de asemenea, relevante ca indicatori ai relației dintre romanul românesc și contextul său istoric.

Cu toate că atât muncile agricole, cât și angajații din industrie câștigă vizibilitate în romanul secolului XX⁷, oboseala muncitorului este rareori descrisă și explorată în detaliu. În secolul al XIX-lea, această absență se explică prin preferința pentru protagoniștii din clase sociale superioare (care, adesea, nu sunt nevoiți să muncească), precum și prin popularitatea romanului istoric sau senzationalist. Astfel, pentru intervalul 1845-1900, singura utilizare a termenului „epuizare” (cu sensul de consumare deplină a forțelor proprii) se găsește într-un pasaj din *În anul 4000 sau o călătorie la Venus* (1899) de Victor Anestin, descriind munca unui gazetar bucureștean. La fel, prima apariție a cuvântului „frânt” are loc în *Moara din Șişești* (1894) de Ioan Costin⁸, în timp ce „oboseală/obosit” se referă în majoritatea cazurilor la călători, la personaje plasate în situații excepționale sau tulburătoare, la „suflete” copleșite,

muribunzi, soldați aflați pe front, lideri militari puși în fața unor misiuni imposibile, jurați angajați într-un proces lung – o mare diversitate de personaje, incluzând, însă, un număr nesemnificativ de țărani și muncitori.

Cât despre secolul XX, oboseala de la muncă fizică rămâne în continuare o temă numită mai degrabă decât explorată, care se pierde în decorul social și care nu atinge niciodată statutul de experiență-limită. „Epuizarea” intervine după un examen (în *Cartea nunții* [1933] de G. Călinescu sau în *Viața de student* [1923] de Marcel Olin), după o petrecere (în *La Paradis general* [1930] de Cezar Petrescu, în *Amor încuiat și Calea Văcărești* vol. II [1933] de I. Peltz sau în *Pământul ispitelor* [1935] de B. Iordan), după o discuție în contradictoriu (*Ioana* [1934] de Anton Holban, sau *Învățătorii* [1935] de B. Jordan) sau o cursă electorală (*Sectarii* [1938] de Ion Agârbiceanu). Atunci când protagonistul din *Înapoi* (1935) de Nicolae Gh. Spătaru descrie munca familiei sale, datorită căreia își poate continua studiile, precum și impulsul de a lucra alături de părinți și frați, „epuizarea” și devotamentul extrem sunt puse tot pe seama unui agent extern, observator al mediului rural. Pe scurt, strategiile autorilor pentru ilustrarea oboselii în urma muncii manuale demonstrează – atât în secolul al XIX-lea, cât și după 1900 – reticența de a face loc în literatură experienței fizice a muncii, privită nu doar ca instrument politic sau ca temă de dezbateri, ci și ca stare individuală complexă, strâns legată de interioritatea personajului și de percepția afectivă.

Un alt termen ce intră în scenă odată cu romanul secolului XX este „exploatarea” (cu variantele „exploatat/exploatator”). Bineînțeles, cuvântul în sine era folosit și înainte, cu sensul de valorificare a resurselor sau pentru a descrie manipularea unei situații sau a unei persoane. Dar ideea exploatării sistematice a unui grup social apare pentru prima dată în *Strada Carmen Silva* (1891) de Theodor Alexi și, deloc surprinzător, face parte din discursul antisemit al unui adept al teoriilor conspiraționiste, pentru care evreul este adevăratul exploatator al populației, în detrimentul „binelui public”. Ulterior însă, conceptul se va referi la relația de putere dintre diverse clase sociale, ca în *Intim* (1892) de Traian Demetrescu, unde țărani obligați să trăiască în mizerie sunt numiți „proletari în opinci” (p. 28). În secolul XX, nu doar că problemele sociale figurează tot mai des în discursurile protagoniștilor, în dezbaterile și în dilemele lor etice, dar conceptele folosite – printre care și ideea de exploatare – încep să fie problematizate ca atare: de exemplu, în *Măria sa „Ogorul”* de N. Rădulescu-Niger (1907) se discută despre conexiunea dintre exploatarea pământului (a resurselor) și a muncitorilor („arendășii exploatatori ai pământurilor și ai brațelor” – p. 247), în timp ce *Profeți și paiațe* (1930) de Emil Dorian include comentarii despre natura generalizată a opresiunii și despre necesitatea unor soluții sistematice.⁹ Mutația conceptelor politice din romanul social ar merita o analiză de sine stătătoare, însă e de ajuns să observăm, deocamdată, că termeni specifici teoriei marxiste și, apoi, teoriei critice apar din ce în ce mai des în prima jumătate a secolului XX: de exemplu, în romanul utopic *Atlantida* (1945) de Tiron Albani se vorbește constant despre „exploatarea (necivilizată a) omului de către om”, despre „mijloacele de

producție” și despre „capitalul exploatator”; la fel, două personaje feminine din *Uragan* (1922) de A. Xenopol dezbate diferența dintre naționalism (văzut ca doctrină compatibilă cu oprimarea categoriilor vulnerabile) și patriotism ca sursă de solidaritate. Odată ce exploatarea muncitorilor – atât din agricultură, cât și din industrie – devine o temă frecventă de discuție (doar în 1933 se publică mai mult de zece volume unde conceptul este discutat și nuanțat), se naște în romanul românesc nu doar o conștiință critică în privința sistemului economic autohton, ci și o voce colectivă a claselor sociale vizate: nu mai vorbesc în numele celor oprimați doar intelectualii, activiștii și presa, fiindcă dezbateră teoretică îi include, treptat, chiar pe cei exploatați.¹⁰

Dacă în secolul al XIX-lea boierimea – echivalentul autohton al aristocrației – s-a văzut nevoită să își părăsească viața boemă și să preia adesea posturi în administrație, pentru a-și păstra influența și statutul în societate¹¹, prestigiul și autoritatea deținute de funcționarii statului au scăzut și mai mult în secolul XX¹², mai ales după Primul Război Mondial și după criza economică din 1929-1933. În romanul românesc din această perioadă, se poate observa o scară a vulnerabilității socioeconomice, măsurabilă prin apariția mai mult sau mai puțin frecventă a șomajului în viața și în discursul protagoniștilor. Luând în considerare emergența târzie a asistenței sociale în România (ca știință după 1918, ulterior ca profesie)¹³, pierderea locului de muncă și a unei surse stabile de venit însemna adesea absența oricărei plase de siguranță pentru muncitori, intelectuali și funcționari publici. Între 1933 și 1947, șomajul apare în romanul românesc de 180 de ori în 74 de volume, intervenind în viața angajaților din administrație și din fabrici, a inginerilor, a profesorilor (mai ales a celor care nu acceptă o catedră în provincie), a meșteșugarilor, a muzicienilor înlocuiți de noile tehnologii din sfera divertismentului (precum filmul sonor), a șoferilor, a actorilor și a administratorilor de ziar etc. Nu doar că acest scenariu afectează categorii profesionale diverse, câtă vreme personajele nu se bucură de protecția unor indivizi cu autoritate politică, dar șomajul este reprezentat fără excepție ca eveniment dramatic, dacă nu chiar tragic: se dau sentințe – în *Alb și roșu* (1946) de Eugen Radovici, sintagma „șomer intelectual, săracul” definește soarta personajului; se fac previziuni sumbre (șomajul împinge la sinucidere, fapt repetat în cel puțin cinci romane din acest interval); șomerii sunt folosiți constant ca punct de referință pentru eșecul personal, pentru mizerie și deziluzie.¹⁴ Câteva exemple în acest sens: unul dintre personajele din *Un strigăt în noapte* (1933) de Adrian Hurmuz este „simplu șomer, stare civilă foarte disprețuită la noi în Balcani” (p. 27); un vânzător de ilustrate din *Șomerii* (1934) de Constantin Tutureanu anunță că „Unul, care nu vrea să îngroașe rândurile șomerilor și se zbate ca să nu moară de foame trebuie să treacă prin furcile caudine ale disprețului” (p. 42); pentru a-și apăra demnitatea atunci când se văd hărțuiți de poliție sau de sergenți, protagoniștii se definesc tocmai ca *nefiind șomeri* – în *A doua viață a lui Șerban Varu* (1933) de Luca Gheorghiadă. Totuși, se creează din ce în ce mai mult spațiu pentru o nouă perspectivă asupra șomajului – deși este

văzut cel mai adesea ca indicator al inadaptării sau al viciilor personale, apare timid și ideea unui fenomen socioeconomic complex, reglabil doar la nivel macro. Pe de o parte, șomerii se găesc la marginea societății, în afara timpului capitalist, adesea în compania pensionarilor și a cerșetorilor, urmărind jocuri de cărți și observând viața străzii. De aceea, sunt priviți cu teamă și anxietate, ca elemente sociale imposibil de supravegheat și controlat, a căror stare disperată poate conduce la violență (în *Condăcar de lume nouă* [1935] de Eugen Constant sau *Sensualism ascuns* [1934] de Mioara Atanasiu). Pe de altă parte, romane precum *Însemnările unui flămând* (1936) de Ioan Sulacov pun în scenă (adesea în mod teatral) distanța uriașă dintre preocupările intelectuale ale celor din clasele superioare și preocuparea constantă și urgentă pentru supraviețuire a șomerilor, pledând indirect pentru o abordare materialistă (nu moralizatoare sau idealistă) a crizelor sociale și economice.

În final, romanele din cele trei arhive reprezintă condițiile de muncă din secolul al XIX-lea și secolul XX inclusiv prin dreptul angajaților la odihnă, care variază semnificativ de la o clasă la alta și care depinde de situația economică și de relațiile sociale ale individului mai mult decât de profesia lui. Din acest punct de vedere, pot fi identificate trei categorii de personaje: (1) Protagonistii care, fiind sau nu angajați într-un post stabil, au resursele necesare pentru a-și permite concedii nelimitate, extravagante și costisitoare, nedepinzând de niciun imperativ economic sau de problema carierei. Moșierul din *Brazi și putregaiu* (1880) de N. D. Xenopolu, de pildă, își ia un concediu de întremare înainte de a reintra în politică. Mai târziu, în secolul XX, „Domnul” Traian (1908) de C. Apostoliu spune povestea unui angajat la stat care, prin protecția unor oameni importanți în politică, se vede liber de constrângerile impuse tuturor celorlalți din profesia lui: „Pe lângă ministru am o mulțime de-ai noștri, tot profesori mari (...) capăt concediu pe cât cer” (p. 31-32). În *Lorelei* (1935), profesorul universitar Catul Bogdan propune un concediu de un an, în care să cutureiere Occidentul și Orientul alături de soția sa etc. (2) Unele personaje – mai ales funcționarii – au acces reglementat și sigur la concedii periodice, însă acestea sunt limitate și servesc adesea la rezolvarea unor probleme de familie sau de sănătate – exemplele abundă: *Domnișoara Ursuza* (1881) de Iulia Hasdeu, *Iorgu Cosma* (1902) de P. Macri, „concediul de vară” al funcționarilor de la Academia Română (*Cei șapte frați siamezi* [1934] de T. C. Stan) etc. (3) Ultima categorie cuprinde angajații aflați într-o permanentă stare de incertitudine și vulnerabilitate, pentru care „concediul” este fie o imposibilitate, fie o sursă de anxietate: permisiile soldaților de rând – mai ales pe timp de război – și vacanțele ratate sau inaccesibile ale funcționarilor, ale profesorilor și ale muncitorilor priviți drept cantitate neglijabilă, ușor de înlocuit; pentru aceștia – precum învățătorii debutanți din provincie (în *Învățătorii* [1937] de B. Jordan) sau Baruch Landau din *Ghetto veac XX* (1934) de Ury Benador, care renunță la concediu, în încercarea de a-și consolida poziția în birou – munca și supraviețuirea se suprapun, transformând odihna într-o preocupare de lux. Privind acest tablou al ideii de odihnă în romanul românesc, se poate, așadar, argumenta că literatura

autohtonă a interiorizat încă din secolul al XIX-lea (rafinându-le ulterior) paradoxurile conceptului de *leisure*. În studiile de specialitate (*leisure studies*), teoria conform căreia odihna reglementată în scopul ordinii sociale și al productivității reprezintă tot o formă de constrângere – ca în categoriile (2) și (3) – a plecat de la Marx¹⁵, valorificând, totodată, perspectiva lui Aristotel, pentru care o perioadă de repaus în care individul nu crește în virtute, profunzime sau creativitate este un simulacru de odihnă.¹⁶ Merită pusă întrebarea dacă ratarea accesului deplin la libertate prin odihnă li se aplică doar categoriilor de angajați din ultimele două clase delimitate mai sus (prin dependența față de slujbă și venitul implicit) sau și călătorilor boemi din prima categorie, care exemplifică adesea tocmai concepția liberală a ideii de *leisure*: libertatea de a alege dintre opțiunile prezente pe piață, indiferent de costuri.

De la foamea națională la risipa cosmopolită

Distanța de la foame la abundență în reprezentările ficționale poate fi măsurată doar intersecțional, prin prisma diferențelor date de clasa socială, rasializare/etnicism și gen. Așa cum arată mai multe studii recente, alimentația este una dintre cele mai importante mărci identitare tocmai datorită încărcăturii semiotice pe care o poartă transformarea mediului în hrană¹⁷, deși în critica literară românească nu i s-a acordat prea multă atenție¹⁸. Cu toate acestea, sunt recognoscibile anumite *pattern*-uri alimentare, în funcție de tipologia personajelor, mediul din care provin și chiar subgenul românesc.

Pentru secolul al XIX-lea, romanul haiducesc descrie realitățile pe care le înfruntă personajele sale și prin precaritatea mijloacelor de subsistență. Astfel, *foamea* devine un loc comun pentru statutul de haiduc: „Mai întâi, răspunse Urdeanu, nu aveai un ban nici unu din noi și s-ar putea să murim de foame în mijlocul codrului” (P. Macri, *Bostan haiduc* [1899], 54); „«Libertate sau moarte», lozinca eteristă, era, ziceau ei, un frumos cuvânt, însă, pentru a cuceri libertatea, trebuia înainte de toate să nu mori de foame. Atunci covrigarii și plăcintării dădeau și ei din umeri și plecau pe căi răzlete” (Bucura Dumbravă, *Pandurul* [1912], 317). Nici măcar singura protagonistă „haiduceasă” din literatura română nu se sustrage acestui portret: „Ce mânca și ce bea ea? Capra ei îi da două oca de lapte pe zi, din care oprea o parte și altă parte o vindea în târgul Ploescilor care era foarte aproape de locuința ei; cât pentru băutură casa ei se afla chiar pe malul Prahovei, la marginea unui crâng de unde-și procura lemne pentru iarnă și frunze pentru capra ei. Găinile ei îi da ouă și grădina ei câteva legume, ceea ce făcea că nu-i lipsea nici o dată hrana din toate zilele” (G. Baronzi, *Mina haiduceasa* [1894], 4). Lipsa și sărăcia alimentației haiducilor contribuie la *innobilarea* statului lor: jertfa și greutățile la care ei se angajează de bună voie fac ca foamea să fie una *eroică*, pusă în slujba unui ideal *național*. În fapt, foamea haiducilor este o critică la abundența inegală de care se bucură boierii.

Tot în tabloul mijloacelor de subsistență reduse se înscriu și țărâni. În roman, *mămăliga* apare recurent pe cartea de identitate a țărânului român, definind formele dezumanizate

în care apar în ochii aristocrației: „– Ce căutau țărâni aceia aici ? întrebă principesa ce intra atunci cu Zoe și cu Georges. – Of!... au lăsat după dânșii miros de mojiici!... zise Zoe. – Elena îi face haz... aceste ființe ce mănâncă mămăligă! zice principesa. – Ce gust!... ființe care n-au decât figura omenească, mai zise Zoe” (D. Bolintineanu, *Elena* [1862], 215). Descrierea alimentației clasei de jos, când nu are rolul de a marca discrepanțele sociale imense sau, dimpotrivă, când nu funcționează ca pretext în perpetuarea unei narațiuni ideologice în care țărânul „etern” contribuie la păstrarea „tradiției” sau a „românității”, oferă o foarte bună panoramă a unei probleme sociale reale, și anume precaritatea alimentară, cu toate efectele ei.¹⁹ La polul opus, se află boierii, iar o marcă a abundenței de care se bucură este prezența tabieturilor: „în care venea adesea principele, de-și lua cafeaua și ciubucul privind pe trecători” (Nicolae Filimon, *Ciocoi vechi și noi* [1862], 25); „Acea sofa avea în mijloc o măsuță de lemn de trandafir și abanos încrustată cu sifed și pe masă erau așezate: o ceașcă de cafea de chihlibar pusă într-un zarf de argint, o narghilea de cristal legată în argint suflată cu aur cu țeva făcută din solclu de aur și argint, și o căție de argint în care ardeau mirodenii parfumate, care procurau un somn dulce și lin” (N.D. Popescu, *Tunsul Haiducul* [1873], 83). Astfel, romanul secolului al XIX-lea îl încadrează adesea pe boier în decorul oriental, turcesc, în spațiul intim al conacului, care este, la rândul său, o marcă a luxului.

Un loc aparte în imaginarul alimentar al romanului românesc îl reprezintă *cafeaua* și *cafeneaua*, ca agenți culturali.²⁰ Cafeaua apare ca o marcă a influenței turcești, pe care boierii o consumă în spațiul privat, cafeneaua reprezentând, în secolul al XIX-lea, un loc rezervat claselor de jos: „Ce să caute domnu Alexandru aici în cafenea? cugetă el. Un fecior de boier într-o cafenea!... asta nu este lucru curat” (Ioan M. Bujoreanu, *Mistere din București* [1962], 245). Personajele care populează totuși cafenelele secolului al XIX-lea sunt mai degrabă tâlharii sau vagabonzii. Și tocmai pentru că, mai ales în reprezentarea acestei epoci, cafeneaua este văzută mai ales ca loc politic²¹ care ar tulbura echilibrul clasei de sus: „Dr. Rickard lucrează printre muncitori. Acolo îl ajutam și noi ținând discursuri, conferințe... Și cu toții, în fiecare seară suntem la locul de întâlnire: *Cafeneaua Malsner*. După cizmari, venira brutarii. După brutari, caretașii, fierarii. Cu toții ne punem pe lucru ca să le înjghebăm societăți, să-i organizăm în societăți pentru ajutorul mutual, pentru a rezista contra patronilor. În fumul negru al cafenelei, printre berile și cârnații cu hrean, glasul nostru răsună, chemând poporul la noi, deșteptându-l asupra drepturilor și datoritiilor sale” (Const. Mille, *Dimu Milian* [1886], 257).

O schimbare de paradigmă se produce în secolul al XX-lea, odată cu expansiunea clasei burgheze. Pe de o parte, modelul alimentar *oriental* este înlocuit cu cel *occidental*: „La o cafenea, se așezară afară, pe scaunele de pae, lângă soba cu brichete pe care o vezi la orice cafeu parizian, iarna, pe trotuar, sub pânza întinsă” (A. Lee, *Prințesa Dactilo* [1933], 62). Pe de altă parte, practica mâncatului trece din sfera *privată* în cea *publică*. Ca efect al acestor schimbări sociale, și în romanul românesc se diversifică spațiile destinate consumului alimentar (apar cofetăriile, restaurantele etc.) și, evident, apar tipologii noi de

personaje care le populează: „se întrebă alarmată de ce n-ai apărut la cinematograful Modern sau la Cofetăria Centrală de trei zile. Acolo e un mic univers unde îți ai locul bine definit, neasaltat de nimeni – ai masa ta la cafenea, scaunul tău la cinematograful, briciul tău la bărbier, diminutivul tău răsfățat. Poate acolo e fericirea.” (Cezar Petrescu, *Oraș patriarhal*, vol. I [1933], 27-28). După cum se poate observa, clasa de mijloc mănâncă în *oraș*, iar diminuarea granițelor dintre privat și public devine simptomatică pentru ceea ce Bourdieu numește „estetizarea” practicilor cotidiene ale burgheziei²². În acest sens, sub modelul occidental, și cafenelele capitalei devin un spațiu mai democratizat, după ce sunt luate în stăpânire de clasa de mijloc și capătă mai multe funcții, mai ales delectare și *entertainment* social: „[d]in câte o cafenea, răsunau scârțituri confuze de vioare chinuite, și deasupra perdelelor trase se zăreau plecându-se și ridicându-se capetele jucătorilor de biliard. Începea viața nopții, înjumătățirea vieții de oraș mare.” (I. Gorun, *Robinson în Țara Românească* [1904], 226); sau sociabilitatea literară: „[a]m avut foarte adesea, lungi și nervoase discuții cu Ladima, la redacție, la S.S.B. sau la cafenea despre poezie” (Camil Petrescu, *Patul lui Procust* [1933], 309).

Sărăcia și foamea rămân elemente definitorii în romanele cu protagoniști țărani, cu diferența că începând cu secolul al XX-lea sunt chestionate și amendate diferențele de clasă cu un filtru politic mai acut, cum se întâmplă, de exemplu, în romanele care au ca temă Răscoala de la 1907, dar nu numai: „Oamenii mureau ca muștele. Cei mai mulți mureau de inaniție. Hambarele erau goale. Depozitele sleite. Cuptoarele stinse. În țara grâului lipsea pâinea. În țara porumbului mămligă ajunsese un lux. În țara păcurei nu mai era gaz nici pentru păduchi” (N.D. Cocea, *Fecior de slugă* [1933], 285). Ca spațiu interstițial²⁴ (intermediar), mahalaua din romanul românesc oferă și ea „spectacolul” oscilării între abundență și foamete: „A doua și a treia zi după «reprezentatie», în casa lui e bucurie mare: se mănâncă scrumbie și carne de vacă. Hună e norocos: are opt copii, toți mici și pofticioși cum rar se mai vede. Nu e chip să-i lași o zi fără o bucată de pâine, cel puțin. Spre sfârșitul săptămânii, artistul începe raita prin vecini: cere un ban-doi pentru un kilogram de mămligă. – Se prăpădesc ai mei după mămligă, nu altceva! se scuză el” (I. Peltz, *Calea Văcărești*, [1933], 53). De fapt, personajele care populează periferiile orașului aspiră și încearcă să reproducă belșugul clasei burgheze, fără a fi capabile să îl întrețină.²⁵ Nu e exclus ca exotizarea mahalalei să se producă și prin filtrul gastronomic, cum este cazul în *Craii de Curtea-Veche* (1929) de Mateiu Caragiale. Astfel, de la foamea țăranilor până la abundența cosmopolită a clasei burgheze, romanul românesc cartografiază, de fapt, discrepanțele și opozițiile cauzate de distribuția consumului.

Îmbolnăviri și convalescențe

Când se urmărește felul în care este reprezentată boala în romanul românesc de secol al XIX-lea și din prima jumătate a secolului XX, se poate observa că este folosită ca temă recurentă sub diverse forme și acuități, strâns legată de

condiția protagoniștilor sau a societății portretizate. Rareori este un motor al acțiunii, interesul pentru acest subiect crescând doar în deceniile următoare, dar nu i se poate contesta relevanța în contextul dat. Un prim lucru care se poate observa este lipsa unei precizări clare a bolii atunci când este adusă în discuție starea de sănătate – personajele sunt „prăpădite”, „sluțite” de boală, fără a se oferi mai multe detalii despre ea. Dată fiind reprezentarea largă a conceptului de boală și lipsa unor tratamente specifice, fiecare destabilizare a organismului devine astfel primejdioasă, capabilă să consume corpul. În acest caz, atenția este oferită suferindului, care fie răzbate condiția sa vagă de sănătate sau, dimpotrivă, se lasă controlat de ea total: „Frumușița cea mândră a Saftei o fost ștearsă acum trei ani de boala de care o zăcut” (Radu Rosetti, *Păcatele sulgerului*, 1912); „e bolnav și încă rău; boală, dragă unchiului, nu-ntrebă” (Sofia Nădejde, *Robia Banului*, 1906). În ambele cazuri, boala roade corpul, cu puține șanse de vindecare completă. Când vine vorba de un tratament, cel mai des este recomandat repaosul, retragerea suferindului din viața de zi cu zi până la recuperare.

Două cauze frecvente ale maladiei în romanul românesc, în mod special atunci când nu este definită clar, sunt epuizarea și foamea. Prezența lor este considerată o boală în sine, un agent ce macină clasele defavorizate, iar acestea sunt de multe ori depreciate de bolnav, identificându-le cu viața de zi cu zi. Ele corespund unor insuficiențe ale trăirii emoționale sau spirituale care influențează și agravează starea suferindului, fără a se chestiona legătura dintre ele. Astfel, atunci când vine vorba de foamete sau epuizare, cele două pot fi înțelese în gravitatea lor doar în mod retroactiv, când sunt puse în contextul larg. Din acest motiv nici nu sunt menționate adesea ca adevărate cauze, ci ca simple caracteristici ale traiului cotidian. Desigur, trebuie menționat faptul că acest lucru este valabil pentru clasele precare, aflate mereu în pericolul îmbolnăvirii. Pentru cei mai înstăriți, capabili să controleze starea sănătății lor, epuizarea sau foamea apar ca efecte ale unei munci asidue sau a unei tentative la ascetism pentru a simula starea de precaritate. Atunci când este precizată cauza bolii sau condiția în sine, se schimbă punctul de focus de la experiența suferindului la modul în care operează boala: „Un bolnav de cancer e un bolnav condamnat... Nimeni nu scapă dă cancer!” (Cezar Petrescu, *Calea Victoriei*, 1930) sau „Ce poți face la o meningită. Nimic! Marele atotputernic e organismul. Va învinge ori nu?” (Sofia Nădejde, *Robia banului*, 1906). Dintre cele câteva condiții menționate se remarcă meningita, cancerul și tuberculoza, la care se referă ultimele două citate, dar și molime propriu-zise, precum holera sau tifosul: „Holera a apărut în toată grozăvia ei, cu toate măgurile ce s-au luat, spitalele sunt pline, multe unități sunt infectate și decimate de acest flagel, contra căruia se luptă așa de greu, căci lovește pe ascuns și din întuneric” (Dinu Clucerul, *Iubire*, 1922). În acest context se oferă un plus de atenție condiției bolnăviciosului, fiind intuit faptul că șansa de recuperare este minimă, iar povestea lui este acaparată la rândul său de boală. Molima, pe de altă parte, funcționează la nivelul societății, fără interes pentru istoriile particulare. Atunci când maladia este adusă în aceste discuții numită după natură ei,

interesul cade fie pe drama convalescenței, fie pe neputința în fața epuizării totale a corpului.

Romanele Sofiei Nădejde aduc des în discuție boala, atât ca element recurent în construcția narațiunii, cât și ca un pilon de bază pentru înțelegerea personajelor. În *Robia banilor*, Nădejde introduce boala fără vreun criteriu social, afectând personajele indiferent de cât de mult pot îndura boala – „[d]e boală și de moarte nu se pot nici împărății apăra”, în timp ce în *Părinți și copii* urmărește atent boala pe care o duce Zoe și modul în care o solicită pe ea și pe cei din jurul său. În romanele ei, Nădejde conturează un glosar al bolilor, fiind numite toate durerile posibile, prezintă o epidemie de tifos, dar face și numeroase trimiteri la „boli sufletești”, ca boala somnului sau a teoriilor, conturând un întreg ecosistem pentru aceasta. De asemenea, autoarea este atentă și pune în atenția cititorului și atitudini globale față de boli și posibile influențe pe care le suferă: „Azi, din pricina sărăciei, ai dat peste ei toate boalele: pier de friguri, de pelagră. Ce crezi că se știe măcar cât de întinsă e boala în țărănimе? ...Lucrau la câmp, fiind-că țăranul lucrează, biet, pân' ce-1 doboară boala de tot: «Nu se iasă», cum zic ei” (*Părinți și copii*, 1907).²⁶

Sunt interesante și utilizările metaforice ale bolii în arhivă. T. C. Stan atrage atenția asupra lipsei de control și educație față de „maladii” economice în *Cei șapte frați siamezi* (1934): „De pretutindeni veneau vești tot mai îngrijorătoare. Mecanismul economic al lumii se hodorogise. Degeaba îl oblojeau medicii bătrâni, utilizând rețetele boalelor vechi. Boala era nouă, dar nimeni nu găsea leacul potrivit”. Există o conștiință legată de felul în care maladia este abordată la nivelul societății și de felul în care această evoluează, indiferent dacă organismul omului este pregătit pentru asta. Însă acestea sunt văzute că firești și impasibile în fața schimbării, fapt care amplifică neputința în fața bolii care apare invariabil la mențiunea bolii într-o poveste. Portretizarea maladiei în romanul românesc de secol XIX și XX urmează un parcurs similar cu abordarea acesteia la nivel internațional, cel puțin când vine vorba de bolile specifice, cunoscute și devastatoare. Există un substrat bolnăvicios constant în aceste române, unde precaritatea sănătății devine un dat pentru cei ce o suferă sau sunt îi sunt susceptibili care nu e chestionat decât târziu. Bolile trupești sunt adeseaacompaniate de corespondențe sufletești, de trimiteri la sănătatea mentală sau la lipsa unei conexiuni divine, a unei depravări a sufletului, corespondența trup-minte putând fi observată, de exemplu, în *Condicăr de lume nouă* (1935): „Poate să fi fost o stare de sumbră nevroză, de sminteală, curgând ca un fluid prin firele arteriale, – eu însă vedeam bine că răul, localizat pe laringe, mă săcăia în fel și chipuri”. Romanul românesc, și cu precădere cel de secol XX, este generos în ipostazieri ale disfuncțiilor mentale. Tulburările sufletești, delirul, nevroza, insomniile, anxietățile primesc un spațiu și o atenție deosebite. Iată doar două extrageri pe marginea insomniilor, ambele cu trimiteri la consumul de somnifere: „După o noapte de insomnie chinuitoare luase un soporific ca să uite cel puțin pentru câteva ceasuri «cruda realitate»” (Lia Harsu, *Nae Chițibuș detectiv*, 1936) sau „Ce ai, domnișoară Dodu? N-ai dormit bine azi noapte? Am auzit

că nici somnalinul, nici bromuralul, nici lunalul nu-ți mai ajută! Suferi de insomnie? Ai nervi?” (Mihail Șerban, *Fete bătrâne*, 1946). Desigur că un bun exemplu al analizei bolii psihice îl găsim la Hortensia Papadat-Bengescu, în nevroza din *Rădăcini* (1938), dar aceeași boală este prezentă și la I. I. Stoican „domnișoara Ana Butucelea, o boemă răătăcită pe la noi, de aiurea, o bolnavă de nevroză, care trece prin viață tolănită într-o barcă de vise” (*Pribeșind prin deșert*, 1923), Ticu Archip „În întunerecul nopții, Olga simțise, deschizându-i-se în suflet, un gol care o neliniștea, ca-un deșert de presimțiri, un fel de nemărginit, în car nevroza închipuirilor, se prelungea dintr'un trecut obsedant” (*Soarele negru*, vol. I, 1946) sau la Antoaneta Iotta Leotin „și simțea în menajamentele doctorului că o considera bolnavă și guranta aceasta o ducea spre tulburări mai adânci; congenitală sau nu, nevroza ei rămânea incurabilă” (*Catrina*, 1934). Forme a ceea ce azi am numi depresie pot fi ușor intuite în largi descrieri ale stărilor sufletești, precum cele din *Tragedia unei idile* (Nuși Tulliu, 1928) sau *Însemnările lui Safrim* (N. M. Condinescu, 1936), iar anxiosul e comparat, la Cezar Petrescu, în *1907, Mane, Têchel, Fares...* (1937), cu „o insectă desorientată căreia i-ai rupt antenele...” Nu în cele din urmă, trebuie menționat Tudor Arghezi cu *Cimitirul Buna-Vestire* (1936) și eșecul tragic al vindecării unei boli psihice: „Păcat că bolnavul nu a perseverat. După 32 de zile de tratament psihic i-a venit o idee precisă, în care a perseverat: s-a sinucis”.

Îmbrăcăminte și modă

Fiind un fenomen social și o expresie operantă a mai multor tipuri de raporturi ierarhice (inter- și intra-class/gender), nu e de mirare că îmbrăcăminte (sau moda – în sens restrâns) primește atât de des în literatură scopul caracterizării de personaj și implicit de surprindere a *zeitgeistului*. Universalitatea fenomenului, omniprezența din spațiul public și privat, la pachet cu capacitatea de a reprezenta simultan specificități individuale și colective legitimează vestimentația și alegerile din jurul ei ca fiind comportamente metodice și coerente, promițătoare din punct de vedere al analizei psihologice, dar și socio-economice și ale căror translatări în scris (*written clothing*)²⁷ merită analizate.

În imaginarul romanului românesc, îmbrăcăminte a e subiectul unor descrieri pe atât de ample pe cât cadrul social din interiorul narațiunii o permite. Există, în cele mai multe dintre cazuri, o proporție directă între numărul de cuvinte care descriu o haină și statutul celei/celui ce o poartă. Sesizăm aici o primă predilecție: nu doar câmpul semantic al vestimentației se lărgeste pe măsură ce mediul din interiorul unui roman devine mai cosmopolit, dar și necesitatea acestei dilatări devine mai relevantă și mai observabilă în context. Altfel spus, la o trecere în revistă a romanelor românești de la 1844 până la 1947 – care nu pretinde însă a fi una exhaustivă – este remarcabilă disocierea dintre numărul și valența semantică a cuvintelor din jurul vestimentației *upper-class* și numărul și valența semantică a celor ce caracterizează vestimentația clasei muncitoare. Dacă pentru prima categorie este evidentă varietatea de materiale, croiuri, culori și

accesorii pusă în descriere, când vine vorba de țărani sau proletariat îmbrăcămintea este mai degrabă conectată cu activitatea zilnică, fiind exprimată prin împrumuturi din sfera profesională și având deseori legătură cu starea de uzură/salubritate a acesteia (*haina albastră a tâmplarilor mecanici, haine îmbăcșite de țiteiu, haina unsă de funingine, pantalonii unsuroși, haine cârpite, găurile rămase fără petic, haine pline de ulei, salopete*). Diferențierea e ușor explicabilă în dualismul *modesty – display (exhibitionism)* propus de Flügel²⁸ și cu atât mai mult în contextul economic teoretizat de Veblen,²⁹ al consumului ostentativ [*conspicuous consumption*] și al emulației pecuniare [*pecuniary emulation*]. La nivel literar, descrierile alegerilor vestimentare ale personajelor redau 1:1 tendințele factuale din jurul dihotomiei sociale specifice vremii, cu practici de consum regulate de inovație și imitație atât la nivel orizontal, în interiorul clasei, cât și între clase, pe scală verticală. Avem astfel de-a face, pe de-o parte, cu o larg reprezentată societate mic-burgheză a luxului și etalării, consumatoare a așa-ziselor bunuri Veblen, unde nu valoarea intrinsecă obiectului vestimentar e relevantă, ci prestigiul provenit din posesia lui, și, pe cealaltă parte, emulatori din păturile de jos, angajați în însăși producția bunurilor și pentru care haina e deseori protecție și rareori ornament. Pentru cei dintâi, îmbrăcămintea e cel mai eficient mijloc de vehiculare a statutului social și, mai mult decât atât, de demonstrare a neapartenenței lor la activități laborioase, cu rezultate practice. Din acest motiv, punerea în cuvinte a vestimentației acestei categorii de personaje denotă o flexibilitate lexicală impresionantă. Din rândul materialelor enumer, extrase din arhiva menționată de romane, următoarele: *brocart, olandă, catifea, mătase, gaz, fir aurit, blană, doc, brunel, dril, dantele, voal, crep, flanelă, atlas, tafta, pambriu, rips, stambă, maltef, tulpan, percal, bazaa, croază, musulin, panama, paie, lână, piele, pâslă, dimie, stofă*, ultimele cu prezențe și în descrierile hainelor muncitorești sau ale țăranilor, la care se adaugă *sacul și cârpa*. În vestimentația burgheziei, o prezență cu puține corespondențe în cea de-a doua categorie socială este cea a accesoriilor: *perle, voalete, umbreluțe de soare, papion, inele scumpe, ulamale, binoclu, mănuși, flori la butonieră, ochelari negri*, la care se adaugă câmpul semantic al hainelor de călărie și a celor sport, englezești, cum este cazul și în romanele *Fata sport* de Aida Vrioni (1925) și *Tudor Ceaur Alcaz*, vol. III de Ionel Teodoreanu (1942).³⁰ Este interesantă, în observație, și categorisirea hainelor în funcție de discrepanța cotidian vs. ceremonios, relevantă cu precădere pentru *lower-class*, unde ceremoniosul este cel mai des exprimat prin structuri de tipul *haine de sărbătoare, de oraș și de duminică*, simbolice prin felul în care se raportează la ideea de timp liber și urbanitate ca la o excepție. Chiar și așa, e vorba cu precădere doar de haine curate, călcate sau cel mult noi, din materiale comune, stambă sau stofă cazonă. În *upper-class*, excepționalitatea evenimentelor/ieșirilor e exprimată diferit, mai degrabă prin descrierea unui întreg proces de căutare a croitoresei perfecte și a materialelor rare, greu de procurat. E aici o întreagă ceremonie a pre-eleganței pentru care redau un pasaj din romanul *Zbuciumul unui suflet nou*. Jurnalul unei femei, Artur Gorovei, 1939:

„Mama și Viorica și-au dat multă osteneală să-mi pregătească toaleta și să mă împodobească. Eu n-am putut să pricep din ce pricină rochia mea trebuia să fie de culoare albăstrie. Și câte chinuri până ce a ieșit opera aceasta din mâna cusutoritelor. La Iași nu s-a găsit materialul necesar bine asortat; la București a trebuit să umble un trimis special, din prăvălie în prăvălie, ca să descopere o parte din el, și restul a fost adus din Cernăuți, și a produs o bucurie ca și când ar fi fost vorba, într-un regiment, de cucerirea unui steag de la inamic. O săptămână întreagă – ce spun eu, o săptămână! – zece zile am deschis ușa atelierului domnișoarei Betty Rosenblutt, ca să ne încredințăm de progresul toaletei mele. Și ce atelier! O cameră murdară, într-o stradă mizerabilă, pe care pe timp ploios îți trebuie mult curaj să te aventurezi, iar cu trăsura trebuie să mergi la pas, și tot te întorci cu stropi de glod, pe haine și pe față. Atelierul domnișoarei Betty, camera de culcare a întregii familii și bucătăria, formează o singură încăpere, despărțită prin o perdea multicoloră. E penibil să te așezi pe scaunele murdare, și să respiri aerul impestat de fumul cepei prăjite, și de sfârâiala uleiului de floarea-soarelui, cu care bătrâna doamnă Rosenblutt pregătește mâncarea” (Artur Gorovei, *Zbuciumul unui suflet nou*. Jurnalul unei femei [1939], 40-41).

E ceva tipic în extrasul de mai sus nu doar la nivel de practică – de producție, distribuție și consum vestimentar, dar și în flagranța dezacordului dintre clasa superioară și clasa muncitoare. *Balul presupune o rochie. Și rochia presupune, chiar dacă ai îndemnarea Tăii, o croitoreasă*. (din *Golia*, vol. II, Ionel Teodoreanu, p. 99) – clasa de lux sau *the leisure class*³¹ înțelege eleganța ca *useless practice*³², o demonstrație de pasivitate personală dezirabilă în interiorul grupului, întrucât confirmă autoritatea membrilor ei. În interiorul aceleiași clase și între sexe, ea are loc mai ales prin intermediul femeii, care devine mijloc de exhibiție pentru bărbat. Asta se explică prin variațiunile minore în ceea ce privește moda celor din urmă, profund stereotipată ca suprapunându-se peste ideea de costum/uniformă profesională și explică, la rândul ei, preocuparea pentru aparență a femeilor, catalogată ca fiind narcisistă, și felul în care moda acestora se reorganizează constant.

În urban, hainele devin mondenitate. Cu un roman românesc atât de cosmopolit pe cât s-a demonstrat a fi³³, devine explicabilă prezența acaparatoare mai degrabă a ostentației vestimentare sau a emulației acesteia decât a precariatului. Hainele primesc alte caracteristici când devin modă a vremii și cer în narațiuni un alt spațiu, pe măsura rolului pe care îl dobândesc. Asta nu înseamnă că în romanul rural, de război sau al mahalalelor descrierile vestimentare lipsesc, ci că sunt mult limitate și trec mai degrabă neobservate în cadrul general al circumstanțelor peste care se suprapun.

Mondenitate: bal, dans, vacanță

În ceea ce privește mondenitatea și modul în care personajele se distrează în societate, se remarcă două mari direcții: una *rustică*, a spațiului rural (reprezentată în principal de horă,

cu propriile sale ierarhii și ritualuri) și una *cosmopolită* a orașelor (a balului, unde lumea discută politică și prestața și statutul social sunt *drive*-urile cele mai puternice). În romanele din arhiva MDRR1 (1845-1900) se observă atât prezența cosmopolitismului în balurile opulente date de clasa boierească, cât și simplitatea horelor din sat. Romanul *Elena* de Dimitrie Bolintineanu (1862) prezintă societatea boierească de la 1859 și urmărește în principal relația romantică dintre Elena, soția postelnicului George, și Alexandru, unul dintre boierii care ajunge la moșia postelnicului. Prezintă clasa socială boierească, balul e nelipsit ca mijloc de distracție și oglindă a societății, în care damele își etalează ținutele pentru a atrage atenția bărbaților sus-puși și a urca pe scara socială printr-un posibil mariaj. Balul depășește simpla petrecere a timpului împreună și devine deseori prilej de bârfă, de a-i analiza și eticheta pe ceilalți: „Conștiința este vândută pe dreptul de a figura la un bal. Iată o parte din viciul acestei societăți (...) Tot ce este mai corupt, mai fals, mai ridicul sunt damele de clasa întâi, zic ele; una din aceste dame să le invite la o serata, ele se duc, se înclină, se târăsc fără rușine înaintea celorlalți! Oamenii nu sunt mai buni...” (D. Bolintineanu, *Elena* [1971], 305). Avem, astfel, o reacție destul de puternică la „tipuri” decăzute de cosmopolitism la începutul romanului românesc. Într-un alt roman al lui Bolintineanu, *Manoil* (foileton – 1855), care prezintă și el viața boierimii valahe, balul are aceleași influențe occidentale și devine o formă de exces, un mediu al opulenței, care o face pe Mărioara, personaj al romanului, chiar să ajungă să pună gaj pe averea sa pentru a da aceste baluri zilnice: „Pe de altă parte ea ținea casa deschisă, în care erau primiți și desfățați toți ofițerii armiei de ocupație; mese splendide, baluri, se repetau în toate zilele, astfel încât fu silită să se împrumute, puind toată averea sa în gaj” (D. Bolintineanu, *Manoil* [1903], 144-145). În cadrul balurilor mascate și seratelor, nu lipsesc comentariile la adresa altora „- Văzut-ați, zise ea, pe d-na M... îmbrăcată în albastru din cap până-n picioare? În adevăr semăna o cocardă tricoloră franțuzească. - Aceasta ne făcu să râdem” și jocurile de cărți „Închipuește-ți o sală mare, și alte patru odăi laterale, pline de mese de cărți, și la toate mesele, jucători de toate culorile, de toate vârstele, și de toate jocurile” (110) la care participă chiar și femeii și copiii. Tot în acest roman însă este prezentată și societatea rustică, în care vedeta horei nu este ca în cazul boierimii vreă domniță, ci fata preotului, care, prin statutul acestuia de stâlp al comunității, devine exponentă a mondenității rustice după cum observă un fecior de la casa boierească din acest roman: „...Să fi văzut atunci, Duminica la horă, cum s-ar fi uitat fetele la mine! Pân' și fata popii cu ochii verzi ca brâul diaconitei... și niște buze..., par'c'a mâncat vișine..., dar fudulă cum nu ți-a mai dat ochii... Mai lesne te apropii de moș popa când adună colaci Duminica...” (48-49).³⁴

Aspectul rustic apare însă și în romane care prezintă boierimea, în *Petru Rareșu, Principele Moldovei* (1862), în salonul domnesc la bal, se ascultă muzică populară și principele dansează hora moldovenească sau în *Ciocoii vechi și noi* (1862) de Nicolae Filimon unde pe lângă dansuri străine și „tătărești” se dansează popular, dansurile autohtone. După

cum vedem, în cele două romane care analizează boierimea în cazul romanului lui Nicolae Filimon, în care balul are influențe orientale și populare, cât și romanul *Petru Rareșu* care evocă un episod din epoca medievală; vedem că principalul punct de distracție, chiar dacă vorbim de un spațiu cosmopolit, nu de simplitatea satului, e popularul și autohtonul. O dată cu mai marea influență a occidentului, concepția se schimbă, clasa de sus disprețuiește muzica, dansul și ritualul popular, asemănându-l cu un mediu precar, cum se întâmplă în *Manoil* când se discută despre literatura populară culeasă de Alecsandri iar un personaj spune că „baladele, doinele, și horele de care-mi vorbești, prea put a crășma..., a trivialitate..., sau cum am zice, a țărănie...” (91). Astfel, odată cu urmărirea firului istoric se observă și schimbarea acestui aspect în societate: rusticul devine încet mediu al precarului.

În romanul din perioada Primului Război Mondial, cea interbelică și cea a celui de-Al Doilea Război Mondial, din care fac parte romanele din arhiva MDRR2 (1901-1932) și MDRR3 (1933-1947) precarul trece din zona rurală și în zona urbană, fiind o reflectare a sărăciei lăsate în urma războiului.³⁵ Pentru rustic, este exemplar romanul lui Liviu Rebreanu, *Ion* (1920), ce expune ruralitatea transilvăneană antebelică, unde se observă atât hora cât și nunta, pe planul intelectualității chiar și balul, care reprezintă distracția celor două societăți care se completează. În scena horei se observă ierarhia socială în funcție de care e limitată și distracția, discuțiile importante pentru lumea satului fiind rezervate doar celor care dețin pământ. Feciorii dansează și se distrează pe ritmurile viorii lui Briceag, pe când restul satului stă pe margine, bărbații implicați în discuțiile lor, femeile „mai la o parte mamele și babele, grămadă, forfotesc despre necazuri și-și admiră odraslele” (13). În *Nuntă cu bucluc*, roman publicat în 1936 de Ion Iovescu, se prezintă cu umor nunta simplă de la sat, cu toate personajele sale, bătrânele curioase să afle „- La cine să fie, mamică, nuntă ?...” (9) sau cu Nae Găvan care se bucură de muzica lăutarilor și de mâncarea oferită, țaran care „[a]re el, nu e vorbă, o fire colțuroasă, ca toți acei oameni ce-au trăit numai în necazuri” (12) și *care* „[c]ât a fost tânăr, a dus-o târâș-grăpiș, când el sub sărăcie, când sărăcia deasupra lui” (12). Pe lângă spațiul rural unde e prezent precarul, în corpusul de romane din cele două arhive se observă o trecere de la rustic la zona urbană, de mahala, cum e în cazul romanului *Cântecul destinelor* (1939) de George Mihail Zamfirescu, în care apare un episod al distracției de mahala. Un argat bătrân se distrează alături într-o cârciumă alături de alți tineri lipsiți de ritualurile petrecerilor celor din clasele de sus, unde ibovnicii se sărută fără inhibiții, unde se bea vin, o distracție cu râsete și muzică: „Era rândul cântecelor vesele și triste, cum fusese și viața lui de mucalit cu lacrima ascunsă. Glumele încetau, odată cu jocul de datină și haz al paharelor cu vin, băute (...) ca să se bucore sluga bătrână și să se veselească laolaltă cu cei tineri” (129).

În ceea ce privește cosmopolitismul, se remarcă o îmbogățire a spațiului cultural, cu seri petrecute la teatru și chiar o aplecare spre jocurile de noroc, cum vedem în *Prințesa Dactilo* de Allan Lee (1933) în care se prezintă aventurile, călătoriile, dramele trăite din dragoste ale domnișoarei

Mitzi care, într-o discuție cu o prietenă, subliniază atracțiile mondene ale vremii: călătoriile la Paris sau în America, teatrul francez, nopțile petrecute la casino: „Văzură toate revistele care se dădeau la Casino de Paris, la Moulin-Rouge, la Folies

Bergère. Silly, însă, ținu morțiș să vadă mai ales spectacolele serioase. Și mărturisi lui Mitzi că preferă Comedia Franceză oricărui alt teatru” (68).

Note:

1. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru (București: Minerva, 1986), 79-80.
  2. Călinescu, *Istoria*, 80.
  3. Vezi Carmen Mușat, „After «Imitation»: Aesthetic Intersections, Geocultural Networks, and the Rise of Modern Romanian Literature”, în *Romanian Literature as World Literature*, eds. Mircea Martin, Christian Moraru, Andrei Terian (New York: Bloomsbury, 2018), 115-131.
  4. Vezi discuția lui Nicolae Manolescu despre romanele lui G. Ibrăileanu sau Camil Petrescu în Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe*.
  5. Folosim aici trei arhive construite în 2019, 2020 și 2021 de revista *Transilvania* care însumează împreună 80% din producția de romane în limba română publicate între 1845-1947. Romanele aflate sub drepturi de autor nu au fost făcute publice. Toate romanele citate în acest articol sunt în edițiile existente sau menționate pe site-ul revistei *Transilvania* la categoriile MDRR (www.revistatransilvania.ro/mdrr), MDRR2 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932) și MDRR3 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947). Pe lângă acestea, există un corpus de romane în format text alcătuit de echipa ELTeC pentru utilizări cantitative și de digital humanities. Pentru fiecare din aceste baze de date vezi bibliografia. Împărțirea arhivelor MDRR a fost concepută după datele statistice obținute în Andrei Terian, „Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
  6. Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, „The Sickle and the Piano. A Distant Reading of Work in the Nineteenth Century Romanian Novel”, *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, nr. 2 (2020): 107-128, <https://doi.org/10.24193/mjcsst.2020.10.06>.
  7. Vlad Pojoga et al., „Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)”, *Revista Transilvania* nr. 10 (2020): 38.
  8. „Venind în casă Aurel amorțit de frig cât și de oboasă (...) frânt de atâta lucru” (p. 176).
  9. „Caritatea burgheză, fie ea creștină sau evreiască, nu e decât o armă pentru menținerea puterii”. Emil Dorian, *Profeți și paiațe* (1930), p. 124. Vezi MDRR2.
- Încă de la începutul secolului XX, cercetătorii din domeniul științelor umaniste au observat competiția dintre imperativul carității individuale, adesea motivată religios, și, la polul opus, politicile sociale, de stânga, primate drept radicale (și cunoscute astăzi ca *social justice*). În romanul românesc, pozițiile ideologice de stânga atribuite personajelor includ automat și aceste nuanțe și polarizări care au animat gândirea socialistă încă din secolul al XIX-lea. Vezi Jane Addams, „Charity and Social Justice”, *The North American Review* 192, nr. 656 (iulie 1910): 68-81.
10. Unul dintre primele romane în care își face apariția această voce colectivă – noi, cei „martirizați” – este *Ion Neguț* (1912).
  11. Baghiu, Borza, „The Sickle and the Piano”, 121.
  12. Pojoga et al., „Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)”, 38.
  13. Într-un studiu recent, Dragoș Sdrobiș arată că asistența socială a trecut prin multe etape înainte să poată produce efecte substanțiale în viața populației (sau măcar o schimbare de perspectivă în privința cauzelor precariatului) – de la cercetarea științifică (cum sunt afectați țărani de modernizare?) la conștientizarea necesității unor strategii de intervenție sau inginerie socială, astfel încât politicile imaginare în favoarea acestei clase nou-dezrobite să fie atât realiste, cât și eficiente. Dragoș Sdrobiș, „From Science to Action: Professionalizing Social Work in Greater Romania”, în *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019): 222-223.
  14. Trebuie menționat aici că șomajul intelectual a fost, într-adevăr, unul dintre cele mai îngrijorătoare fenomene economice de după 1933, așa cum anunța încă din 1929 Constantin Kirițescu, denunțând suprasaturarea universităților lipsite de infrastructura necesară și „proletarizarea” profesiilor intelectuale. Constantin Kirițescu, „Problema educației dirijate în legătură cu suprapopularea universitară și șomajul intelectual”, *Arhiva pentru știința și reforma socială* 14 (1936). Cu alte cuvinte, într-o țară în care 70% din populație depindea încă de agricultură pentru supraviețuire, cea mai căutată ramură universitară era totuși cea juridică (38%) – atât înainte, cât și după Primul Război Mondial. Vezi Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building & Ethnic Struggles, 1918-1930* (Cornell University Press, 1995), 242. Vezi și Dragoș Sdrobiș, *Limitele meritocrației într-o societate agrară. Șomaj intelectual și radicalizare politică a tineretului în România interbelică* (Iași: Polirom, 2016).
  15. Karl Spracklen, *The Meaning and Purpose of Leisure. Habermas and Leisure at the End of Modernity* (London: Palgrave Macmillan, 2009), 15.
  16. J. L. Hemingway, „Emancipating Leisure: The Recovery Of Freedom in Leisure”, *Journal of Leisure Research* 28, nr. 1 (1996): 27.
  17. Arjun Appadurai, „Gastro-politics in Hindu South Asia”, *American Ethnologist* 8, no. 3 (1981): 494-511: „When human beings convert some part of their environment into food, they create a peculiarly powerful semiotic device. In its tangible and material forms, food presupposes and reifies technological arrangements, relations of production and exchange, conditions of field and market, and realities of plenty and want. It is therefore a highly condensed social fact. It is also, at least in many human societies, a marvelously plastic kind of collective representation. [...] The second fundamental fact about food, although this is much less well understood, is its capacity to mobilize strong emotions”.
  18. Cele mai notabile excepții sunt Florina Pîrjol, *Ce mănâncă mahalaua: portret al periferiei în proza românească* (Craiova: Editura Universității

- din Craiova, 2014) sau Florina Pîrjol, „Argou, mâncare și amor sau cum vorbește, mănâncă și iubește mahalaua în literatura română”, *Argotica*, nr. 1 (2012): 155-182. Vezi și Izabella Krizsanovszki, *Fascinația enogastronomică în literatura română* (Iași: Tipo Moldova, 2010).
19. Pentru o tratare mai complexă și contextualizată a problemei vezi Constantin Bărbulescu, *România medicilor. Medici, țărani și igienă rurală în România de la 1860 la 1910* (București: Humanitas, 2015).
  20. Pentru urbanizare și construcție a spațialității în romanul românesc vezi Maria Chiorean et al., „Locuire și spațiu în romanul românesc (1845-1947)”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 75-85.
  21. Vezi Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Patimă și desfătare. Despre lucrurile mărunte ale vieții cotidiene în societatea românească 1750-1860*, Ediția a II-a (București: Humanitas, 2017), 303: „cafenea este un loc important al sociabilității. Din acest motiv, puterea se teme deseori de această sociabilitate și mai ales de cei care o practică. Vagabonzii sau tot felul de pierde-vară, nemulțumiți sau inși infatuați-guralivi se adună adesea pentru a-și exprima nevoile și necazurile. «Vorbăria» lor, de bună seamă, este în măsură să stârneasce temerile puterii, din moment ce aceasta atrage atenția și intervine cu măsuri menite a limita sociabilitatea”.
  22. Pierre Bourdieu, „Distinction: A social critique of the Judgement of Taste”, tr. Richard Nice, în *Food and Culture. A reader*, ediția a III-a, ed. Carole Counihan și Penny van Esterik (New York and London: Routledge, 2013), 37-38: „refusing the division between home and the exterior, the quotidian and the extra-quotidian, is not explained solely by the presence of strangers—servants and guests—in the familiar family world. It is the expression of a habitus of order, restraint and propriety which may not be abdicated. The relation to food—the primary need and pleasure—is only one dimension of the bourgeois relation to the social world. The opposition between the immediate and the deferred, the easy and the difficult, substance (or function) and form, which is exposed in a particularly striking fashion in bourgeois ways of eating, is the basis of all aestheticization of practice and every aesthetic.”
  23. Annette Cozzi, *The Discourses of Food in Nineteenth-Century British Fiction* (New York: Palgrave Macmillan, 2010), 58: „The eighteenth-century coffee house slowly transformed into the nineteenth-century club, but whereas the coffee house at least offered the illusion of democracy, the club scorned it. (Of course, one similarity that both shared was that women were welcome in neither.”
  24. Vezi felul în care arată Daiana Gârdan că acest spațiu domină de fapt începuturile romanului românesc în Daiana Gârdan, „Interstitial Spatiality in the Romanian Novel of the Interwar Period: Mute Rurality and Subverted Urbanity”, în *Ruralism and Literature in Romania*, eds. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019), 69-80.
  25. Pentru un studiu de caz mai aprofundat asupra temei, vezi Pîrjol. *Ce mănâncă mahalaua: portret al periferiei în proza românească* (Craiova: Editura Universității din Craiova, 2014).
  26. Vezi în acest sens și antologia de eseuri a Sofiei Nădejde. *Despre creierul femeii și alți demoni. Antologia textelor publicistice*, editată de Maria Cernat și Adina Mocanu (Pitești: Paralela 45, 2019).
  27. „Written clothing is carried by language, but also resists it, an discreated by this interplay. So we are dealing with two original structures, albeit derived from more general systems, in the one case language, in the other image”. Vezi Roland Barthes, *The Fashion System*, translated by Matthew Ward and Richard Howard (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1990), 4. Ediția din engleză a apărut prima dată în 1983, ediția în franceză a fost publicată în 1967.
  28. vezi John Carl Fûgel, *Psychology of Clothes* (London : Leonard & Virginia Woolf at The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis, 1930).
  29. Vezi Thorstein Veblen, *The Theory of the Leisure Class*, ed. Martha Banta (Oxford: Oxford University Press, 1973). Publicată în original în 1899, cartea a propus termenul de „risipă ostentativă” [conspicuous consumption].
  30. Vezi Aida Vrioni, *Fata sport* (1925) în MDRR2 (1901-1932) și Ionel Teodoreanu, Tudor Ceaur Alcaz, vol. III (1942) în MDRR3 (1933-1947).
  31. Vezi Veblen, *The Theory of Leisure Class*, 1899.
  32. Ibid.
  33. Vezi Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Vancu și Emanuel Modoc, „Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 29-43. Emanuel Modoc et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932): arealul național”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 12-21. Emanuel Modoc et al. „Geografia romanului românesc (1933-1947): arealul național”, *Transilvania*, nr. 9 (2021).
  34. Pentru descrierea educației în contrapartidă cu *distracția* vezi Cosmin Borza et al., „Educație și școală în romanul românesc (1845-1947)”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 86-96.
  35. Pentru descrierea *prezentului* și a actualității tot mai accentuate a tramelor romanului românesc în epocă vezi Radu Vancu et al., „Temporalitatea internă a romanului românesc (1844-1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 22-32. Radu Vancu et al. „Temporalitatea internă a romanului românesc (1933-1947)”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 18-24.

Bibliography:

- Addams, Jane. “Charity and Social Justice.” *The North American Review* 192, no. 656 (1910): 68-81. Online: <https://www.jstor.org/stable/25106710>.
- Appadurai, Arjun. “Gastro-politics in Hindu South Asia.” *American Ethnologist* 8, no. 3 (1981): 494-511.
- Baghiu, Ștefan, and Cosmin Borza. “The Sickie and the Piano. A Distant Reading of Work in the Nineteenth Century Romanian Novel.” *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, no. 2 (2020): 107-128. Online: <https://doi.org/10.24193/mjct.2020.10.06>.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Emanuel Modoc. “Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea” [The Internal Geography of the Romanian Novel in the 19th Century]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 29-43.

- Barthes, Roland. *The Fashion System*. Translated by Matthew Ward and Richard Howard. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1990.
- Bărbulescu, Constantin. *România medicilor. Medici, țărani și igienă rurală în România de la 1860 la 1910* [Doctors' Romania: Doctors, Peasants and Rural Hygiene in Romania from 1860 to 1910]. Bucharest: Humanitas, 2015.
- Borza, Cosmin, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, David Morariu, Snejana Ung, Alexandrina Savin, and Anca-Simina Martin. "Educație și școală în romanul românesc (1845-1947)." [Education and School in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Revista Transilvania*, no. 9 (2021): 86-96. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.10>.
- Bourdieu, Pierre. "Distinction: A social critique of the Judgement of Taste." Translated by Richard Nice. In *Food and Culture. A reader*, 3rd ed., edited by Carole Counihan and Penny van Esterik, 31-39. New York and London: Routledge, 2013.
- Călinescu, G. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* [The History of Romanian Literature from its Origins to the Present], 2nd Edition. Edited by Al. Piru. Bucharest: Minerva, 1986.
- Chiorean, Maria, Mihnea Bălici, Cătălina Stanislav, Andreea Mîrț, Ovio Olaru, and Vlad Pojoga. "Locuire și spațiu în romanul românesc (1845-1947)" [Living and Space in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Revista Transilvania*, no. 9 (2021): 75-85. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.09>.
- Cozzi, Annette. *The Discourses of Food in Nineteenth-century British Fiction*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- Fügel, John Carl. *Psychology of Clothes*. London: Leonard & Virginia Woolf at The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis, 1930.
- Gărdan, Daiana. "Interstitial Spatiality in the Romanian Novel of the Interwar Period: Mute Rurality and Subverted Urbanity." In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, and Maria Sass, 69-80. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Hemingway, J. L. "Emancipating Leisure: The Recovery of Freedom in Leisure." *Journal of Leisure Research* 28, no. 1 (1996): 27-43. DOI: <https://doi.org/10.1080/00222216.1996.11949759>.
- Kirițescu, Constantin. "Problema educației dirijate în legătură cu suprapopularea universitară și șomajul intelectual" [The Problem of Directed Education in Connection with University Overpopulation and Intellectual Unemployment]. *Arhiva pentru știința și reforma socială* 14 (1936).
- Krizsanovszki, Izabella. *Fascinația enogastronomică în literatura română* [The Enogastronomic Fascination in Romanian Literature]. Iași: Tipo Moldova, 2010.
- Livezeanu, Irina. *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building & Ethnic Struggles, 1918-1930*. Ithaca: Cornell University Press, 1995.
- Manolescu, Nicolae. *Arca lui Noe* [Noah's Ark]. București: Cartea Românească, 2018.
- Modoc, Emanuel, Daiana Gărdan, Ștefan Baghiu, Andreea Coroian-Goldiș, Radu Vancu, and Vlad Pojoga. "Geografia romanului românesc (1901-1932): arealul național" [The Geography of the Romanian Novel (1901-1932): the National Areal]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 12-21.
- Modoc, Emanuel, Nicoleta Strugari, Mihnea Bălici, Radu Vancu, Ștefan Baghiu, and Vlad Pojoga. "Geografia romanului românesc (1933-1947): arealul național" [The Geography of the Romanian Novel (1933-1947): the National Areal]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 10-17. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.02>.
- Mușat, Carmen. "After 'Imitation': Aesthetic Intersections, Geocultural Networks, and the Rise of Modern Romanian Literature." In *Romanian Literature as World Literature*, edited by Mircea Martin, Christian Moraru, Andrei Terian, 115-131. New York: Bloomsbury, 2018.
- Nădejde, Sofia. *Despre creierul femeii și alți demoni. Antologia textelor publicistice*, edited by Maria Cernat and Adina Mocanu. Pitești: Paralela 45, 2019.
- Patraș, Roxana, Ioana Galleron, Camelia Grădinaru, Ioana Lionte, and Lucreția Pascaru. "The Splendors and Mist(eries) of Romanian Digital Literary Studies: a State-of-the-Art just before Horizons 2020 closes off." *Hermeneia*, no. 23 (2019): 207-222.
- Patras, Roxana. Romanian Novel Corpus (ELTeC-rom): Release with 80 novels encoded at level 1. (Version vo.7.0) [Data set]. Zenodo (2020). In European Literary Text Collection (ELTeC), version 1.0.0, November 2020, edited by Carolin Odebrecht, Lou Burnard and Christof Schöch. COST Action Distant Reading for European Literary History (CA16204). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4274954>.
- Pîrjol, Florina. *Ce mănâncă mahalaua: portret al periferiei în proza românească* [What Does the Slum Eat: A Portrait of the Periphery in Romanian Prose]. Craiova: Editura Universității din Craiova, 2014.
- Pîrjol, Florina. "Argou, mâncare și amor sau cum vorbește, mănâncă și iubește mahalaua în literatura română." *Argotica*, no. 1 (2012): 155-182.
- Pojoga, Vlad, Daiana Gărdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, Denisa Frătean. "Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)" [Identity Diversity in the Romanian Novel (1844-1932)]. *Revista Transilvania* no. 10 (2020): 33-44.
- Pojoga, Vlad, Laurentiu-Marian Neagu, Mihai Dascalu. "The Character Network in Liviu Rebreanu's Ion: A Quantitative Analysis of Dialogue." *Meta-critic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, no. 2 (2020): 23-47.
- Sdrobiș, Dragoș. "From Science to Action: Professionalizing Social Work in Greater Romania." In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass, 219-249. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Spracklen, Karl. *The Meaning and Purpose of Leisure. Habermas and Leisure at the End of Modernity*. Palgrave Macmillan, 2009.
- Terian, Andrei. "Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania." *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
- Vancu, Radu, Alex Goldiș, Ovio Olaru, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Denisa Frătean, and Ștefan Baghiu. "Temporalitatea internă a romanului românesc (1844-1932)" [The Internal Temporality of the Romanian Novel (1844-1932)]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 22-32.
- Vancu, Radu, Alex Ciorogar, Ana-Maria Stoica, Vlad Pojoga, and Ștefan Baghiu. "Temporalitatea internă a romanului românesc (1933-1947)" [The

Internal Temporality of the Romanian Novel (1933-1947). *Transilvania*, no. 9 (2021).

Veblen, Thorstein. *The Theory of the Leisure Class*, edited by Martha Banta. Oxford: Oxford University Press, 1973.

Vintilă-Ghițulescu, Constanța. *Patimă și desfătare. Despre lucrurile mărunte ale vieții cotidiene în societatea românească 1750-1860* [Passion and Delight. About the Small Things of Daily Life in the Romanian Society 1750-1860], 2nd edition. Bucharest: Humanitas, 2017.

Archives:

Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accessed November 15, 2020 (MDRR).

Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frățean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932> (MDRR2).

Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Mihnea Bălci, Maria Chiorean, Alex Ciorogar, Jessica Brenda Codină, Bianca Crăciun, Teona Farmatu, Andreea Mîrț, David Morariu, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, Alexandrina Savin, Cătălina Stanislav, Ana-Maria Stoica, Nicoleta Strugari, Andrei Terian, Snejana Ung, Radu Vancu, Dragoș Varga, Alex Văsieș. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1933-1947* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1933-1947]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2021. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947> (MDRR3).

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1933-1947*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

LOCUIRE ȘI SPAȚIU ÎN ROMANUL ROMÂNESC (1845-1947)

**Maria CHIOREAN, Mihnea BĂLICI,
Cătălina STANISLAV, Andreea MÎRȚ, Ovio OLARU,
Vlad POJOGA**

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca
Lucian Blaga University of Sibiu, Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca
Personal e-mail: chioorean.r.maria@gmail.com

LIVING AND SPACE IN THE ROMANIAN NOVEL (1845-1947)

Abstract: This article aims to investigate the depiction of living space(s) and architecture in the Romanian novel between 1844 and 1947. It has a descriptive dimension, discussing the construction of fictional worlds through a series of key-issues: a fascination with urban spaces (with the centralization/ provincialization of urban imagery), the function allowed to women vs. men in various social spheres (certain rooms, certain public fora), the disintegration of urban families, precarious living on the fringes of urban society etc. The authors map the occurrence of such new phenomena or spatial mutations, commenting on their historical context and scope (through statistical analysis). At the same time, there is a more reflexive, theoretical side to our research. Drawing on the work of theorists like Bertrand Westphal, Henri Lefebvre, Nirmal Puwar, and Habermas (to name but a few), this article asks many vital questions pertaining to geocriticism and sociocriticism alike: what is the difference between a place and fictional space; how can we define the public and the private sphere in the Romanian novel through issues like political participation and representation, exclusion, agency, and the right to leisure; how exactly do social norms and relationships contribute to the construction and the organisation of novelistic space?

Keywords: living, space, place, architecture, Romanian Literature, history of the novel

Citation suggestion: Chioorean, Maria, Mihnea Bălci, Cătălina Stanislav, Andreea Mîrț, Ovio Olaru, Vlad Pojoga. “Locuire și spațiu în romanul românesc (1845-1947)”. *Transilvania*, no. 9 (2021): 75-85.
<https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.09>.

Spațiu privat, spațiu public

În această scurtă analiză a spațiului privat și public în romanul românesc, premisa de la care plecăm este ambivalența locului ocupat de individ în societate. Atât locuirea unui spațiu intim, cât și prezența în sfera publică variază ca semnificație de la emancipare la constrângere și de la agențialitate la condiționarea de către normele sociale existente în epocă.

Întâi, spațiul privat poate fi citit în cheia limitării individului la o nișă socială în care opiniile sale, pozițiile ideologice sau criticile rămân irelevante, proteste tăcute care nu pot schimba vizibil fața comunității sau mersul istoriei. Cel mai la îndemână exemplu este limitarea femeilor la sfera domestică, atât în istorie, cât și în lumile ficționale din cele trei arhive vizate. În oricare dintre intervalele delimitate în MDRR (1844-1900, 1901-1932, 1933-1947),¹ găsim sute de adunări și ședințe publice, de la

întruniri ale divanului domnesc în romanele istorice și ședințe de judecată la societăți literare și revoluționare. Însă nu doar că acestea nu sunt niciodată prezidate de femei sau că iau în general cuvântul doar personaje masculine, dar protagonistele participă de cele mai multe ori la propriile adunări și sunt supuse, astfel, unui proces de infantilizare: încă din secolul al XIX-lea, comitetele formate exclusiv din femei au fără excepție scop caritabil, reunind doamne din înalta societate, care nu sunt nevoite să muncească și care privesc aceste proiecte drept activități mondene. Întrunirile au loc la granița dintre spațiul privat și cel public, în saloane descrise adesea în amănunt – ca în *Țerțfa* (1890) de N. Rădulescu-Niger, iar acțiunile organizate de membrele comitetelor se desfășoară la scară mică, neavând ambiția de a influența politicile sociale ale statului. Această diferență dintre viața socială a bărbaților și cea a femeilor se menține și în primele decenii ale secolului

XX. În *Căsnicii* (1910) de Quintus Ionescu, se vorbește despre o societate pentru „emanciparea femeii române”, însă trimiterea la această asociație (făcută tot de un personaj feminin) este, de fapt, una voit comică, minimalizând eforturile implicite și importanța unei astfel de cauze. La fel, comitetul *Viitorul Latin* din *În cetatea idealului* (1920) de Dem. Theodorescu ilustrează perfect lipsa de credibilitatea a organizațiilor înființate și frecventate de femei în această perioadă: romanul, gândit ca satiră socială, vorbește simultan despre așa-zisul impact al acestei asociații (menite să reînvie „sentimentul latin”) asupra diplomației internaționale și despre rivalitățile dintre membre, despre ambițiile lor matrimoniale și vestimentația lor: „elegantele, strânse în biuro, ascultau cu gurile moțate” (p. 21). În cele două volume din *Babylon* (1922) de Radu Cosmin, una dintre protagoniste – Wanda – participă frecvent la ședințe de spiritism, dar se declară emoționată de posibilitatea de a asista (în tăcere, în public) la o ședință a Parlamentului². Pe scurt, la fel cum Virginia Woolf argumenta, în eseurile ei despre condiția femeii, că munca domestică este prin definiție privată, necuantificabilă și dificil de documentat³, nișa socială accesibilă protagonistelor din perioada 1844-1932 este la rândul ei una restrictivă, privită ca un accesoriu al „adevăratei” sfere publice.⁴

Începând cu 1933, intervin câteva schimbări radicale. Pe de o parte, mișcarea feministă încetează să fie portretizată ca o formă fără fond sau ca un simulacru al modernității și se vede pusă în legătură directă cu dezbaterile legislative din România interbelică. De exemplu, *Marșul femeilor* (1933) de Alice Gabrielescu are în centru cauza feministă și grupările reunite în numele ei („aproape un partid” – p. 170), care susțin un proiect de lege pentru acordarea de drepturi politice femeilor. În același an, apare *Cataclismul anului 2000* de Dorina V. Ienciu, unde ședințele feministe sunt menționate ca un dat firesc al peisajului social, fără să necesite explicații suplimentare. Nu este o coincidență⁵ că anul 1933 marchează și debutul reprezentării consecvente în roman a mișcării socialiste: ședințe ale partidului comunist, discuții ample despre tensiunile dintre socialiștii înscriși în partid și jurnaliștii simpatizanți, dezbateri ideologice interne etc. De pildă, în *Ghetto veac XX* (1934) de Ury Benador, este evidențiată ramura evreiască a mișcării socialiste, ilustrând, printre altele, și tensiunile etnice și diferențele de mentalitate dintre diverse regiuni ale României.

Pe de altă parte, o astfel de arhivă aproape completă a romanului românesc permite observarea procesului de formare a sferei și a opiniei publice în societatea autohtonă: dacă întrunirile din romanul secolului al XIX-lea apăreau în narațiune fie deservind motivațiile sau interesele private ale protagonistului – ședințe universitare în care se materializează ambițiile profesionale (în *Dinu Milian* [1887] de Const. Mille), negocierea unui testament (*Ai carte, ai parte* [1878] de Alexi Theochar), ședința unui consiliu de administrație bancară prin care se decide soarta personajului principal (*Strada Carmen Silva* [1886] de Alexi Theochar) etc. – fie ca evenimente dramatice – întâlnirea unei societăți secrete anti-fanariote (*Monștrii Bucureștilor* (1888) de I. P. Valerianu), comitete

revoluționare (*Doritorii nebuni* (1864) de Bolintineanu), romanul secolului XX are o dimensiune socială din ce în ce mai pronunțată. Pe măsură ce intervine „proletarizarea” funcționarilor⁶, iar romanul începe să includă protagoniști din clasele sociale cu grad ridicat de vulnerabilitate economică (proletariatul, micii funcționari care depind de venitul obținut pentru supraviețuire), devin vizibile în literatură mecanismele de funcționare a statului, precum și interacțiunea lui cu sectorul privat – protagoniștii participă la ședințe de guvern, de tribunal, adunări ale consiliilor județene, consilii de administrație, ședințele unor asociații pentru exploatarea resurselor naturale (în *Arhanghelii* [1914] de Agârbiceanu), adunări ale învățătorilor din mediul rural, pentru a fi instruiți în legătură cu noile politici educaționale (în *Măria sa „Ogorul”* [1907] de N. Rădulescu-Niger) etc. Totodată, poate fi urmărită apariția în romanul românesc a fenomenului sindicalizării, care marchează deschiderea sferei publice spre noi categorii profesionale. În același volum de N. Rădulescu-Niger, sindicatele sunt menționate doar în trecere, ca un argument marginal din cadrul unui monolog antisemit. Însă din 1920 încoace, aceste organizații fac parte în mod firesc din peisajul politic și din discursul personajelor – mai ales sindicatele agricole, active în preajma răscoalei din 1907 (în *Domnul colonel* [1920] sau *Domnul deputat. Roman cu răscoalele din 1907* [1921] de V. Demetrius). Prima încercare de a purta o dezbateră sindicală și primele discuții care au loc între muncitori mai degrabă decât despre aceștia sunt înregistrate tot în acest deceniu, începând cu *Diplomatul* [1926] de C. Ardeleanu. Cât despre perioada 1933-1947, întâlnirile sindicale devin frecvente și sunt descrise în detaliu, incluzând chiar intervenții teoretice pe tema utilității organizării sindicale și a substratului etic: în *Șomerii* (1934) de Constantin Tutureanu, unul dintre personaje trage concluzia că „ideea profesioniștilor de a constitui sindicate [în acest caz, un sindicat al medicilor] trecea în acest moment în mintea mea drept nevoia oamenilor necăjiți de a strânge rândurile” (pp. 137-138).

Cu toate acestea, spațiul privat poate funcționa și ca resursă emancipatoare atunci când asigură accesul la intimitate și autonomie, posibilitatea introspecției, a muncii intelectuale independente și a odihnei. Nu doar că potențialul creativ al individului necesită un spațiu și un timp dedicat pentru a fi valorificat – „o cameră doar ai ei”, conform Virginiei Woolf⁷ – dar teoreticienii preocupați de dihotomia public-privat și de valențele timpului liber vorbesc despre interdependența dintre această formă de confort material (un spațiu personal și un timp rezervat unor activități neproductive din punct de vedere economic) și gândirea critică: pentru Habermas, de exemplu, timpul liber poate contribui la viața comunității, creând solidaritate și abilitatea de a lua distanță față de normele sociale și dogmele politice ale momentului – o comunitate critică⁸. Or, tocmai aceste experiențe le sunt din oficiu refuzate celor din clasele sociale inferioare, care se văd nevoiți să ocupe cât mai puțin spațiu – atât în societate, cât și în geografia propriu-zisă a comunităților urbane și rurale – și să își petreacă majoritatea timpului angajați în munca pentru supraviețuire. La fel ca în istorie, în romanul românesc din

intervalul 1844-1947, camera personală și timpul de reflecție sunt prerogativele personajelor citadine cu o stare materială stabilă: căutând sintagmele „odaia ei/odaia lui” în corpusul MDRR, întâlnim oameni politici și funcționari, proprietari (o cârciumăreasă care locuiește în același spațiu în care lucrează), negustori, parveniți (cu exemplul canonic al lui Dinu Păturică, plănuiuându-și adesea următoarele manevre *în odaia lui*), angajați cu posturi stabile sau aflați în subordinea unor familii influente (guvernante, de exemplu) și, mai ales, tineri ocrotiți și ridicați în societate de averea părinților. În plus, până și în interiorul acestei categorii deja limitate, sunt interesante diferențele dintre odaia feminină și cea masculină. Înainte de 1920, spațiul personal al protagonistelor este un topos aproape tabuizat și strict delimitat de restul societății, astfel încât un personaj masculin care trece această graniță stabilește automat un raport de intimitate cu persoana în cauză⁹. Consolidând clișeele misogine ale epocii, personajele feminine se retrag în odaie mai ales atunci când se simt copleșite de emoție: protagonista din *Țertfa* (1890) de N. Rădulescu-Niger „cu ochii înotând în lacrimi, fugi din odaia de mâncare, în odaia ei” (p. 166); în *Lume veche și lume nouă* (1895) de Duiliu Zamfirescu, Henrieta „își grăbi pasul și intră în odaia ei, aproape alergând, fiindcă simțea că nu-și mai putea stăpâni lăcrămile” (p. 32). Odaia este, de asemenea, spațiu de reflecție, în care sunt citite și recitate scrisorile importante (*Linisteia Casei* (1890) de Ionu C. Panțu) sau poeziile de dragoste primite în dar (*Dan* [1894] de Alexandru Vlahuță), unde se iau decizii în nopți de nesomn (*Banditul Rîureanu* [1891] de G. Rădulescu) și unde protagoniste visează la un viitor romantic (*Cum iubim* [1896] de Traian Demetrescu). Imaginea stereotipică a femeii tulburate și confuze care își trăiește tristețea în intimitate se păstrează și în prima jumătate a secolului XX, de la *Sybaris* (1902) de Ioan Adam la *Biserica năruită* (1932) de Lascarov Moldovanu: „Nu putea să-și oprească mintea asupra unui șir de idei, se simțea dezorientată, nu mai înțelegea nimic” (p. 204) și *Foc în hanul cu tei* (1934) de I. Peltz. Totodată, trebuie precizat că personajele feminine sunt plasate în scene de interior mult mai adesea decât cele masculine¹⁰ și că, mai mult, aceste scene par gândite după definiția bahtiniană a termenului, având adâncime spațio-temporală și contribuind la construcția psihologică. La polul opus, odăile personajelor masculine sunt fie simple locații pentru întorsături de situație (intrări prin efracție, atentate), fie spații dedicate planurilor de viitor (planuri financiare și profesionale, de cele mai multe ori), lecturii și rugăciunii, muștrărilor de conștiință care declanșează o criză morală, ca în *Banditul Simion Licinski* (1890) de Ilie Ighel. Când este pregătită camera unui tânăr bărbat, prioritare sunt biroul și biblioteca – v. odaia protagonistului din *Mihai Vereanu* (1873) de Iacob Negruzzi sau pe ce a lui *Dan* (1894): „să-și aibă fiecare odaia lui, mobilată frumos; pe lângă asta avea, bine înțeles, o bibliotecă frumoasă, ș-un venit... ca să poată trăi și iarna, să lucreze, să scrie, cu prietenii” (p. 54). În schimb, primul personaj feminin pe care îl vedem citind un volum (nu o scrisoare) în camera sa apare abia în *Americana îndrăgostită* (1920) de V. Pop. Apoi, în *Urmărind idealul* (1921) avem de a face cu o excepție semnificativă de

la regula excesului sentimental trăit în spațiul privat, fiindcă protagonistul întâlnește o tânără a cărei bibliotecă include cărți de medicină, sociologie și filozofie. De asemenea, în *Uragan* (1922) este descrisă camera doamnei Paclă, cu masa ocupată de cărți și reviste.

În final, raportându-ne la definiția dată de Habermas spațiului public – un domeniu de existență în care interacțiunea liberă dintre indivizi creează opinia publică, adică „misiunea corpului public al cetățenilor de a critica și de a controla structura de guvernământ organizată sub forma statului”¹¹ – evoluția sferei publice din romanul românesc poate fi înțeleasă mai ales prin limitările și imperfecțiunile ei¹². Chiar făcând abstracție de natura procesuală a acestei definiții (formarea unei reacții colective la discursurile dominante), spațiile publice considerate emblematice pentru modernizarea României – de exemplu, cafeneaua (prezentă în mai mult de o treime dintre volumele din 1933-1947) – nu sunt, de fapt, accesibile întregii populații: participarea la viața socială și culturală desfășurată în cafenele sau cluburi este condiționată de starea materială, de clasa socială, de timpul liber și, în definitiv, de prezența în spațiul urban. La fel, spațiile deschise precum strada și parcul oferă o experiență diferită a sferei publice în funcție de originea și de traseul biografic al personajului: pentru o aventurieră ca Mitzi din *Prințesa dactilo* (1933) de A. Lee, strada prin excelență este Calea Victoriei, „o Mediterană a Capitalei” (p. 10) și o galerie uriașă de magazine ispititoare, în timp ce *Însemnările unui flămând* (1936) de Ioan Sulacov prezintă străzile Bucureștiului ca pe un tablou al mizeriei și al dezolării depline. Cișmigiu, de asemenea, este descris de Sulacov între două extreme – intelectualii și oamenii avuți discutând politică și filozofie pe băncile parcului și, la polul opus, cerșetorii care se întâlnesc la „pomul șomerilor” după încă o zi de foame. În *Otrava* (1947) de Emil Dorian, aleile parcului devin scena unui atac antisemit asupra unei fete tinere, sugerând accesul diferențiat la sfera publică în funcție de etnie¹³. Totodată, conceptul de opinie publică opusă dogmei politice a momentului și raporturilor de putere existente se materializează în romanul românesc abia odată cu reprezentarea fenomenelor discutate mai sus – sindicalizarea, mișcarea feministă, adunările unor personaje capabile să critice lumea în care să trăiesc mai degrabă decât să își celebreze și să își perpetueze privilegiile în sistemul dat.

Locuire și feminism

În această secțiune ne propunem să explorăm spațiile ocupate de femei din corpusul de romane scrise între 1845 și 1947. În primul rând, este necesar să definim atât conceptul de „spațiu”, cât și diferența dintre „loc” și „spațiu”. Pentru a înțelege aceste concepte putem apela la explicarea modalităților de producere socială a spațiului prin scrierile unor Michel de Certeau sau Henri Lefebvre: spațiul ca „loc frecventat”, „o intersecție cu corpuri care se mișcă”,¹⁴ spațiul ca termen „mai abstract în sine decât termenul de loc”, „aplicat în același fel unei zone, o distanță între două puncte, sau unei expansiuni temporale”, spațiul ca produs „trăit și perceput cu ajutorul

corpului”.¹⁵ Lefebvre arată că „fiecare corp viu e spațiu și are spațiul său: se produce în spațiu și, în același timp, produce acel spațiu. Pentru stabilirea unor nuanțe date de dinamici specifice de gen, Nirmal Puwar teoretizează conceptul de corp normativ (bărbatul alb *upper middle-class*) și felul în care un spațiu ocupat de un corp normativ e perturbat de apariția unui „altfel” de corp. Așadar, dimensiunea abstractă a conceptului de spațiu capătă o anumită substanță mai puțin legată de forma spațiului, și mai mult conectată la natura relațiilor stabilite între corpuri și tipul de normativitate impus de anumite locuri fizice – de exemplu, budoarul, iatacul, bordelul, bucătăria sau vatra. În romanul românesc, spațiul e destul de legat de dimensiunea de gen. E necesară o distincție între spațiul public și cel privat, cu mențiunea că personajele feminine activează mai mult în cel privat. Jane Rendell, în cartea editată de ea, *Gender, Space, Architecture: An Interdisciplinary Introduction*, vorbește despre paradigma „sferelor separate”, un sistem ierarhic și opozițional, cu un spațiu dominant public – orașul, format din bărbați – și unul subordonat, privat, al reproducției – casa.¹⁶ Tocmai pentru că această distincție există și în romanul românesc,¹⁷ ne-am propus să ne uităm și la cazuri în care femeile invadează aceste spații ocupate de corpuri normative. Romanul din 1933 al lui Alice Gabrielescu, *Marșul femeilor*, e important de menționat aici, pentru că avem de a face cu femeia activistă, femeia într-un spațiu politic dominat de bărbați, în perioada în care femeile încercau să-și câștige dreptul la vot, care a venit abia în 1938¹⁸: În același timp, odată cu diferențierea între spațiul public și cel privat se conturează diferențierea între spații private exclusiv feminine și spații mixte – frecventate și de femei, și de bărbați. Pe lângă bucătărie și vatră, unde femeile se adună în mod tradițional în societatea antebelică, un spațiu exclusiv feminin e acela al budoarului – un spațiu subversiv, în care bărbații apar doar ocazional și doar dacă li se permite accesul. E un loc al fanteziei, în care se întâmplă lucruri „interzise”, de aceea e interesant că doar în romanele scrise de femei există detalii despre acest spațiu: „Să ne servești ceaiul în budoar, John! E camera mea favorită. Panourile decorative sunt de Foujita. Ce zici? Rămânem aici? – o consultă pe Elvira numai de formă, căci s-a și așezat și-i face loc lângă ea, pe canapea” – Ioana Petrescu, *Țoc de oglinzi* (1937), p.307. Faptul că e un spațiu al fanteziei masculine, un spațiu în care bărbații nu știu foarte bine ce se întâmplă, ni se poate confirma dacă ne uităm la câteva pasaje menționate în romanele scrise de bărbați: „– Planul meu e foarte simplu, vorbi el convingător. În lipsa soțului tău de acasă, mă vei primi în budoarul tău...” – Vintilă Corbul, *Sclavii pământului*, (1946), p. 131. Iatacul este un alt spațiu care apare menționat în romanele cu prezențe feminine, însă apare mai degrabă în romanele scrise de bărbați și e utilizat cel mai des ca spațiu intim, având pat, spre deosebire de budoar, care are (și) canapea. Pentru că în acest context femeilor li se ia puterea de cele mai multe ori, există mai multe exemple de abuz fizic și domestic care se întâmplă în iatac, cum se întâmplă în romanul de la 1892 al lui Alexi Theochar, *Unul scapă, altul piere*: „Iute aruncă batista cu chloroform peste fața Ellenii; ea făcu o slab încercare, de a o lua de acolo, dar fu pre târziu, mirosul amețitor își exercitase

deja efectul” – p. 116. Bordelul e un alt spațiu dominat de femei doar în aparență, pentru că nu ele sunt cele care dețin puterea în fapt. Acest lucru se observă și numai din faptul că din 599 de mențiuni în 170 de romane cuprinse între 1900 și 1947, există doar 3 romane scrise de autoare femei care îl menționează. În aceste romane perspectiva diferă de cea masculină, unde e considerat un spațiu abject, deși inevitabil frecventat (vezi Cezar Petrescu, *Baletul mecanic Vol I* [1931], p. 141). În romanele scrise de femei e fie doar menționat ca spațiu frecventat de bărbați, fie apare ca spațiu în care femeile sunt subjugate: „– De ce bordelul cu așa zise femei pierdute, sclave ale dragostei?” – Margareta Moldovan, *Nymy, floare de cucută*, (1934), p.139. Cu alte cuvinte, din tipul de asociere care se produce între rolul normat al corpurilor în spațiu și destinația lui funcțională decurge și o anumită normativitate a acelui spațiu, și nu din configurația sa structurală care poate apărea sub forma unor descrieri.

Arhitectură și urbanizare

„Descrierea locului nu reproduce referentul; discursul este acela care întemeiază spațiul”.¹⁹ Prin această afirmație, Bertrand Westphal explicitează o idee fundamentală a teoriilor geocritice: relația dintre *loc* (*factual place*) și *spațiu* (*conceptual space*). Ceea ce teoreticianul francez propune este o demarcație fluidă între planul istoric și cel fictiv, în care cel de al doilea – obiectul de studiu al cercetărilor literare – contribuie la constituirea primului dintr-un punct de vedere imaginar, cultural și social mai larg. Din acest motiv, o discuție despre „spatializarea” locurilor din România prin prisma ficțiunilor propuse de romanul românesc din perioada 1844-1947 este tot mai necesară. Mai mult, în cadrul intervalului studiat, problematica specifică a urbanizării și a arhitecturii este de o relevanță crescută.²⁰ Acest secol se suprapune cu întâia perioadă de dezvoltare urbană, industrială și arhitecturală a spațiului autohton. Statisticile arată o dezvoltare relativ accelerată.²¹ Aceste oscilații au fost cauzate și de o migrație internă dintre rural spre urban,²² arătând că, în ciuda faptului că economia țării de dinainte de comunism rămâne „preponderent agricolă”,²³ orașele reprezintă focare demografice principale pentru forța de muncă locală. De asemenea, fascinația culturală a intelectualilor pentru spațiul citadin a existat, în ciuda prejudecăților criticii românești de la Eugen Lovinescu până în prezent, încă de la începuturile prozei românești: „71% din romanul românesc de secol 19 este [...] un *roman profund urban* sub raportul geografiei lui interne”.²⁴

În acest context, înseși descrierile arhitecturale capătă o serie de funcții speciale. Acestea sunt gândite în funcție de raporturile față de urbanizare, care pot fi polarizante: „[a]rchitectural and literary narratives can clearly share ideological positions, but they can equally contradict each other in often dramatic fashion”.²⁵ De multe ori în literatura occidentală, „the city is seen as the site of guile, corruption, intrigue and false values, as against the positive, natural, straightforward values of the countryside”.²⁶ Estul nu are aceleași mize. Sunt două criterii față de care vor fi explicate funcționalitățile spațiului urban în prima eră a romanului românesc. Primul criteriu este

dat de raportul dintre Capitală și provincie (prin *centralizarea* sau, dimpotrivă, *provincializarea* imaginarului citadin). Al doilea este reprezentat de atitudinea față de efectele ideologice ale urbanizării (*naturalizarea, exaltarea sau demistificarea* acestora). Pentru a simplifica demersul analizei, vor fi evidențiate doar narațiunile în care este realizat „consensul homotopic” (*homotopic consensus*),²⁷ așadar când elementele din spațiul ficțional coincid cu cele ale locului istoric.

În intervalul 1844-1900, imaginarul urban este puternic centralizat, iar Bucureștiul reprezintă principalul spațiu de desfășurare. Acest fapt este lesne de înțeles, având în vedere faptul că Țara Românească a cunoscut, în a doua jumătate a secolului 19, o dezvoltare rapidă.²⁸ În acest moment, urbanizarea este încă un proces nou și bulversant. O parte din narațiuni vor încerca să mascheze trauma acestui demers în spațiul Valahiei, orașul devenind un obiect de contemplare detașată pentru clasa emergentă de mijloc: „Lya sta la una din ferestrele apartamentului, care da pe piața Teatrului, privind peste valea întregă a Cișmegeiului până în depărtare, spre Cotroceni” (Duiliu Zamfirescu, *În fața vieții* [1884], pp. 132-133). Cu toate acestea, unii naratori vor face paranteze diegetice nostalgice, explicând mutațiile mai mult sau mai puțini violente ale orașului din ultimele decenii: „Nu vă dați osteala să aflați în ce parte a capitalei se află azi acel palat și acea căsuță, căci Bulevardul Carol I le-a șters după fața pământului pe amendouă” (N. D. Popescu, *Sora de caritate. Nuvelă originală* [1892], p. 4).

Intervalul 1900-1932 se definește printr-o exacerbare a imaginii orașului, în tandem cu realitatea socială și discursul liberal, căci capitala rămâne centrul tramelor burgheze. Prezentarea caracterului său pestriț nu îi anulează, cât mai degrabă îi potențează abundența: „Uscate, trotoarele de pe calea Victoriei străluceau de curățenie. Zile luminoase de primăvară se rătăciseră prin luna lui Ianuarie, ca să mângâie pe cei săraci și să înveselească lumea bogată. Casa de depuneri, poșta, hotel de France, păreau uriașe sub cerul înseninat pe neașteptate” (V. Demetrius, *Țimerețea Casandrei* [1913], p. 124). Este resimțită o fascinație exagerată pentru clădirile administrative: „Omul nostru se pomeni deodată în fața unei arhitecturi antideluviene [Palatul Justiției – n.m.], un monstru de piatră care căscase o gură imensă, deasupra unei bărbii în trepte lungi” (F. Aderca, *Domnișoara din strada Neptun* [1921], p. 122). Acest tip de glorificare a spațiului urban își atinge paroxismul în momentele de beatitudine ale protagoniștilor: „Cupola marmoreeană a Universității își lărgi pereții, își înălță tavanul cu arcade în imensitate, transformându-se într-un clopot uriaș: cer alb, nepătruns, de piatră, ridicat deasupra pământului” (George Acsinteanu, *Piatra Neagră* [1930], p. 101). În schimb, funcția demistificatoare a descrierilor arhitecturale pentru spațiul bucureștean vine în mare parte de pe o poziție antiliberală. Un exemplu este dat de romanul *Miron Grindea* (1921) al sămănătoristului Vasile Savel, în care un personaj din provincie este dezamăgit de promisiunile Capitalei: „Privi apoi fațada Universității și avu cea dintâi dezamăgire. Și-o închipuia o clădire enormă, artistică, reprezentând stilul românesc, însă nu vedea nimic din ceia ce credea că ar putea fi un templu de cultură românească. Numai înfățișarea ei, arăta ochiului, o

completă dezinteresare de aceasta instituție culturală” (p. 7). La fel se întâmplă și în *Demonul lui Codin* (1930), de Damian Stănoiu:

„La Mitropolie avu o așa de mare decepție încât regretă că s-a ostenit să urce dealul. Văzuse marea catedrală din Iași și era convins că sora ei de la București e mult mai impozantă. Când colo – o biserică mai modestă decât multe altele pe care le văzuse și un «palat» bun să figureze pe șoseaua Pantelimon” (p. 283).

Spațializarea provinciei în același interval ilustrează o zonă a înapoierii societale: „O arhitectură de-o imaginație ieftină a făcut ca jumătate din Brăila să fie construită după un plan stereotip și fără judecată. Cele zece străzi și bulevarde perfect curbe și cu-adevărat nesfârșite care încing sâmburele orașului sunt aproape complet lipsite de case cu etaj” (Panait Istrati, *Țața Minca* [1931], p. 89). Cu toate acestea, există instrumentalizări diferite ale orașelor provinciale. De exemplu, cazinoul din Constanța este un *topos* frecventat în tramele mondene, prezentat în moduri care îi reliefează „exotismul”: „În dosul geamurilor verzui ale Cazinoului, ca-ntr-un aquarium, trec umbre chinezești...” (Victor Eftimiu, *Elfiona* [1924], p. 38). Pe harta României apare și teritoriul Transilvaniei, anexat României după Unirea din 1918. De exemplu, amprente eclectice ale dominației habsburgice în Oradea sunt conturate cu eclectism: „În față se ridica un templu catolic, iar spre strada Iosif Vulcan, arhitectura bizară, gotico-venetiană, a unui palat care forma, probabil, proprietatea unei epitropii ecleziastice căci pe acoperiș, deasupra unghiului fațadei, trona un sfânt de ghips, mărime naturală. De această clădire se porneau, înghesuite, în sus pe bulevard, o serie de alte proprietăți, care mai de care mai bizar construite. Nici una cu stil precis, nici una cu gust” (M. G. Samarineanu, *Romanță fără note* [1932], p. 29). În plus față de toate acestea, un început de reteritorializare majoră a imaginarului citadin are loc în descrierile industriale din orașele mici:

„Ca turnuri subțirate, schele și iar schele se desluseau în cenușul serii. Câmpina se iluminase, avea lumină electrică. Mirosul păcurii plutea în aer” (V. Demetrius, *Domnul Deputat* [1921], p. 267).

Intervalul 1933-1947 cunoaște o provincializare mai pregnantă a spațiului urban românesc. De exemplu, orașele de pe Dunăre au mențiuni onorabile, care le evidențiază modernizarea arhitecturală – în Galați: „Miracolul a prezidat la destinele acestui oraș care și-a transformat într-un timp relativ scurt hanurile și grajdurile de pe vremea lui Cuza și Costache Negri, în restaurante și hoteluri de lux cu confort modern, flancate de palate în toate stilurile arhitectonice din lume” (B. Jordan, *Trenul albastru* [1937], p. 9) – sau industrială – în Brăila: „Fumegau coșurile fabricilor, hornurile șantierului, remorcherile de pe fluviu... Când ajunse pe șlep, înserarea albastră mai păstra încă puține lumini – lângă zarea apusului, dincolo de ostroavele legate în șuvițele apelor” (N. Papatanasiu,

Sonată dobrogeană [1942], p. 87). Iașiul își face uneori apariția, remarcându-i-se fie decăderea – „Clădirea afumată a gării se caracteriza mai ales printr-un marc număr de geamuri sparte și prin lipsă de ivăre la uși. În săli complet îmbulzite și rău mirositoare, simți că lunecă prin glodul împrăștiat deasupra parchetului” (Mihail Sadoveanu, *Trenul fantomă* [1933], p. 35) –, fie revirimentul modernist – „vila lui, construită după capriciile arhitecturale de ultima modă, un stil în care bat la ochi liniile drepte, geamurile largi, dreptunghiulare, verandele de la etaj și ferestruicile circulare ca de vapor” (Constantin Turtureanu, *Șomerii* [1934], pp. 86-87). Totuși, această mutare subtilă a focalizării spațiale nu este dominantă. Capitala rămâne centrul descrierilor urbane, care capătă o amploare imaginară sesizabilă, dominată de blocuri și asfalt: „Mergea pe străzile populate, arhiaglomerate și pe bulevardele largi pe cari se ridicau blockhausuri de 10-15 etaje, ca printr-o lume aievea, de închipuire” (Mihail Bădescu, *Plânge o țigancă* [1942], p. 72). Funcția mistificatoare este predilectă în astfel de pasaje: „Marile lui năzuințe nu puteau înflori decât în Capitala cu princiare așezăminte, cu înalte catedrale și cupole, cu teatre, monumente, biblioteci și muzee de impunătoare arhitectonie” (Eugen Constant, *Condăcar de lume nouă* [1935], p. 179). Unii autori încep, din deceniul de la 1930, să contureze o imagine a urbanizării accelerate și regretabile din capitală: „Dar nu mică îi fu mirarea, când în locul grădinii care adăpostise atâtea generații, zări inestetica și colosala clădire a Palatului Telefoanelor” (Alexandru Bilciurescu, *Pentru o femeie...* [1941], p. 12). În București, se poate remarca o adevărată „arhitectură anarhică” (Mariella Seulescu, *Pănușeni*, 1942, p. 141).

Toate aceste exemple conduc la următoarele concluzii: 1) Capitala este spațiul urban care beneficiază de cele mai consistente descrieri arhitecturale în romanul românesc din intervalul 1844-1947, provincia devenind mai vizibilă abia în perioada inter- și postbelică; 2) scriitorii au tendința nu numai de a conecta planul literar la cel arhitectural, dar și de a-l exalta sau, cel puțin, evidenția pe cel din urmă; 3) critica urbanizării este redusă în plan românesc, scopul principal al narațiunilor fiind cel de a naturaliza și generaliza procesul modernizării (în ciuda faptului că majoritatea țării este, în acest punct, rurală).²⁹

Familie și ruperea familiei în romanul românesc

Un topos comun al romanelor din secolul al XIX-lea este cel al familiei ca instituție care păstrează și perpetuează anumite valori. În acest cadru, ierarhiile dintre membrii familiei rămân neschimbate, personajul soțului fiind adesea cel care ia parte la viața „cetății”, pe când personajul soției asigură bunăstarea „căminului”. Odată cu secolul al XX-lea, în romanul românesc se produc schimbări și în ceea ce privește reprezentarea familiei. Deși statutul femeii devine altul datorită multiplelor roluri sociale pe care începe să le asume, *căsătoria* are încă un rol fundamental, întreținând, într-un fel, anumite valori „tradiționale”. Astfel, prin căsătorie se menține structura binară de interdependență financiară, în care soțul este „capul familiei”, iar soția este „întreținută”³⁰. Astfel, pe de o parte,

căsătoria își păstrează valențele economice (fiind exprimate cât mai direct), iar de pe altă parte, conservă mitul romantic al iubirii.³¹ Cea mai simptomatică schimbare este spațiul acordat în surprinderea și problematizarea unei noi practici sociale: *divorțul*. Deși acesta este legalizat după mijlocul secolului al XIX-lea³², în roman devine o chestiune dezbătută și care orientează foarte pregnant statutul personajului abia după începutul secolului al XX-lea. Astfel, divorțul devine o marcă a *modernității*.³³

În primul rând, în roman, separarea soților prin mijloace juridice este o marcă a modernității *literare*: divorțul apare de cele mai multe ori, dacă nu întotdeauna, în narațiunile a căror acțiune este plasată în *mediul urban*. Orașul, ca topos al dezvoltării, industrializării, începe să fie din ce în ce mai populat de personaje care nu mai consideră căsătoria o valoare în sine, drept pentru care sunt seduse de ideea de infidelitate, secondată apoi de divorț. Accelerarea urbanizării aduce cu sine și diversificarea instituționalizării relațiilor.³⁴ Odată cu multiplicarea meseriilor și a profesiilor apare, de exemplu, personajul avocat specializat în divorțuri: „Ernest Arișteanu, avocat numai al marilor onorarii, avea clienți cu blănuri și automobile: mari proprietari, mari făliți, mari delicvenți și elegante divorțuri. Clientela cu suman sau cea cu glod pe ghetete și mirosuri rurale ori periferice, nu-i frecventa biuroul” (Ionel Teodoreanu, *Crăciunul de la Silivestri* [1934], 19-20). Chiar și în interiorul orașului, divorțul nu rămâne o practică democratizată: deși este folosit ca dovadă a emancipării, române accesibil, cu precădere, unei anumite clase sociale (burghezia) și unui anume gen (masculin). Apoi, autorii care descriu viața urbană a clasei de mijloc înscriu divorțul în seria obișnuitelor mijloace de animare și divertisment. De cele mai multe ori, o despărțire urmată de un mic scandal, oferă spectacolul recurent de delectare a societății: „Idile, aventuri, căsătorii, divorțuri și drame, aceleași eterne păcate omenesti încearcă și orașul acesta provizor, care trăește încheșat câteva luni pe an, numai cât ține iarna” (Jean Bart, *Euroropolis* [1933], 298); „Fetelor, să vă spun ultima bombă: divorțează Diana Ioanescu” (Cella Serghi, *Pânză de păianjen* [1938], 11). Relațiile sunt transferate astfel din spațiul *privat*, în cel *public*, ceea ce marchează o diferență considerabilă față de romanele din secolul al XIX-lea, unde familia rămânea strâns legată de mediul domestic, intim. Nu în ultimul rând, în romanul psihologic, separarea de partener devine un motor narativ care îl redimensionează și îl resituează pe protagonist în raport cu lumea – cum se întâmplă, de exemplu, în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* de Camil Petrescu (1930).

În al doilea rând, divorțul este o marcă a modernității *sociale* și *economice*. Pentru autorii romanelor de moravuri, erotice și în care orașul apare ca loc al dezordinii, al corupției, separarea soților nu poate fi decât efectul direct al decăderii și lipsei de „morală” ai acestei toxicități. Un exemplu este *Fecioare la licitație* (1933) de M. Toneghin și Al. Biciulescu, autori reprezentativi pentru acest subgen. Aici, parodierea ideii (tradiționale) de căsătorie capătă accente absurde și grotești: unui tată care își pierde toate resursele financiare la jocuri de noroc îi vine ideea de a organiza un „spectacol”, prin care să

își recâștigă banii, propunând ca „obiect” al licitației chiar pe cele două fiice ale sale. Cei care oferă cei mai mulți bani devin, apoi, soții celor două fete. Demonstrația e prea incitantă, așa încât tatălui îi iese „pariul”. După un timp în care infidelitățile dintre soți devin o rutină, cele două fiice divorțează (nefiind alegerea lor), iar ca soluție, tatăl organizează o nouă licitație. După cum se poate observa, căsătoria și divorțul devin un *performance* social, încadrat în viața cotidiană a orașului, mascând sub eticheta de „emancipare” mai tradiționalele raporturi de putere între femei și bărbați.

Două mituri par a apărea adesea asociate cu divorțul: *libertatea și iubirea*. În roman, personajele feminine cad pradă iluziei libertății, după ce se separă legal de partener: „Și-atunci, după ce am terminat cu divorțul, după ce cunoscusem egoismul bărbătesc în toată goliciunea, după ce m-am văzut liberă și stăpână absolut pe averea mea, parcă un vâl mi s-a luat îndată de pe ochi: mi-am dat seama care este rolul unei femei în viață și totdeauna care este scopul unei vieți de femei independentă” (Al. Bilcurescu, M. Toneghin, *Doamna Casanova* [1932], 10); „Va cere divorț. În câteva luni va fi liberă” (Cezar Petrescu, *Calea Victoriei* [1930], 335); „După trei luni s-a pronunțat divorțul. Era liberă” (Jean Bart, *Europolis* [1933], 196). În mod evident, libertatea nu e a personajului feminin ca atare, ci tot a personajului masculin. Divorțul poate apărea astfel și ca element *exotizant*: „dincolo, o clipire din coada ochiului unui contemporan puțin cam zaharisit, târându-l să-l prezinte unei prea tinere divorșate, melancolică la gândul chiriei, care-a ajuns la scadență” (Cezar Petrescu, *Miss România* [1932], 482). Soția divorșată câștigă „publicitate” în rândul societății, însă își pierde stabilitatea economică și socială. De remarcat că elementul financiar este în foarte multe cazuri asociat căsătoriei/ divorțului, fie pentru a confirma statutul de „întreținută”: „I-a dat taticu bani să divorșeze și să se mute la București. Se înscrie la Belle-Arte” (Sandu Teleajen, *Porunca inimii* [1933]β, 135); „ – Divorșez, divorșez, divorșez! – N-ai decât! Însă îmi vei plăti pensia alimentară în timp ce eu mă voi perinda prin toate garsonierele prietenilor tăi!” (Al. Bilcurescu, M. Toneghin, *Fecioare la licitație* [1933], 201), fie, în cazuri mai puține, pentru a demonstra emanciparea (reală) personajului feminin: „În această căsătorie noua Matilda avea foarte dezvoltat sentimentul proprietății” (Sofia Nădejde, *Patimi* [1903], 325); „Omul, când n-are nici o teamă, zeu, e ca un copil răsfățat. Așa, eu cu răposatul, de câte ori în tinerețe n-ar fi voit, din te miri, ce, să dea divorț! Dar, când se gândea să-mi numere zestrea ce mi-o constituise, se liniștea omul” (Sofia Nădejde, *Robia Banului* [1906], 300). Așadar, așa-zisa *independență socială* câștigată după separarea de soț nu e decât o aluzie la *dependența financiară* pentru personajele feminine, deoarece numai un bun statut economic le poate oferi accesul la divorț, iar apoi supraviețuirea în urma acestuia.

Un alt *pattern* este și atracția manifestată de personajele masculine față de femeile căsătorite. În acest sens, căsătoria reprezintă un fel de „probă inițiativă” (necesară, dar ușor de trecut) care duce la adevărata împlinire, o relicvă a „lumii vechi” și doar un pretext pentru adevăratele iubiri. Se remarcă apariția recurentă a personajului masculin care se angajează

să divorșeze sau să o divorșeze pe iubită în vederea unei noi căsătorii: „Pentru mine este lucru de nimic ca să te divorșez și să te iau de soție” (C. Rîulet, *Cazul Soniei Divitrievna* [1933], 63); „Eu te divorșez de el și eu te iau de nevastă!.. Gata!” (Sandu Teleajen, *Porunca inimii* [1933], 62); „Când puteam s-o divorșez de bărbatul ei și s-o iau cu mine. N-am iubit pe altcineva cu mai multă pasiune” (I. Călugăru, *Eldora* [1934], 138). Simptomatic este, așadar, faptul că inițiativa și puterea (decizională, juridică, economică etc.), aparține tot personajului masculin. Apoi, în timp ce personajul femeii divorșate deține un stigmat social asupra lui, personajul bărbatului divorșat este, dimpotrivă, o demonstrație triumfală a raportului de putere, privită cu admirație.

Tot începând cu secolul al XX-lea, apare și *internaționalizarea* căsătoriilor. Odată cu diversificarea spațială în romanul românesc, și relațiile de cuplu, la rândul lor, capătă o dimensiune *cosmopolită*: „unde cunosc pe Sylvia Letea, pe atunci de curând divorșată de întâiul ei soț, un diplomat belgian” (Teodor Scorțescu, *Concina prădată* [1939], 17). Pentru personajele feminine, căsătoria „în străinătate” poate avea o funcție emancipatoare, la o primă vedere. De fapt, astfel de alianțe conjugale rezolvă într-un anume fel accesul către „centru” al celor din periferie, cu riscul, evident, de a suspectate de căsătorie „din interes”. Paradoxul e că în timp ce în Occident emanciparea femeilor în secolul al XX-lea se produce și prin noile politici care vizează dinamica relaționale (mai multe drepturi, libertăți, precum și accesul la divorț), în romanul românesc acestea sunt amendate (prin prisma raporturilor de putere și de gen) încă înainte să fi produs o schimbare substanțială în plan social.

Locuire și mobilitate

Precum s-a discutat pe larg în articolul dedicat mobilității geografice a protagoniștilor din secțiunea anterioară a arhivei,³⁵ mobilitatea geografică este în strânsă corelație cu proveniența socială și este unul dintre cei mai sugestivi indicatori ai mobilității sociale: pentru pătura de jos, mutarea și migrația sunt inevitabil interne sau urmăresc logica unui fatalism istoric care îi poartă peste graniță pentru a lupta în război, devenind mobilitate socială pe parcurs și doar din întâmplare³⁶; pentru pătura burgheză și nobilă, călătoriile devin expresia predilectă a unui dispreț – uneori implicit, uneori nedisimulat – pentru autohton („Dimineată la șeșe e un tren. Plecăm la București și de acolo în străinătate, unde ne așteaptă viața.” – E. Lovinescu, *Lulu*, 1920, p. 165) și o admirație pentru străinătate, care nu este vizitată sporadic, ci în care nobilimea își petrece o bună parte din an („De ce nu s'ar duce la Dresda? de ce nu s'ar duce în acel oraș elegant, curat, plin de aer, de flori și de sănătate, să petreacă acolo cu Angela, cu copilașul lui în liniște.” – Th. D. Speranția, *Mă-nșală*, 1921, p. 76, sau „Bozenii sînt plecați, pe toată vacanța, după fata lor în străinătate, la Dresda, la Berlin, la Malmo, pe țarmul Balticei...” – Ludovic Dauș, *O jumătate de om*, 1937, p. 197). Pentru acest din urmă decupaj temporal, precaritatea economică începe să capete o expresie palpabilă sub forma restrângerilor posibilităților de locuire; mutarea imaginarului românesc în

mediul urban, semnalizată de proliferarea orașului – și implicit a mahalalei – în detrimentul satului și al mediului silvestru duce la apariția unor noi forme de locuire, anume în chirie, asociată invariabil cu alte forme de instabilitate economică: „El e în afara lumii. Stă cu chirie într-o magherniță de la marginea orașului. [...] În soba de tuci, cu reliefuri de floră apocaliptică, câteva vreascuri își consumau flacăra lent. Pe masă, tutun răvășit, un borcan cu dulceață zaharisită, jurnale și Noul testament. Ploaia plângea pe acoperiș, frigul pândea la geamuri, suflările vântului se înteteau” – Eugen Constant, *Condicar de lume nouă* (1935), p. 110.

Chiriile bune – cu alte cuvinte, condițiile *decente* de locuire – se topesc în fundal, de vreme ce nu pot deveni indicatori sociali în economia romanelor; de aceea, când e adusă în discuție, chiria este văzută ca ultimă soluție, atât de către chiriași – „Ea închirie un pat, într-o colibă șoldie, prin câmpul Teilor, la o babă surdă” – V. Demetrius, *Păcatul rabinului* (1920), p.50, cât și de către cei care, din considerente economice, se văd nevoiți să-și înstrăineze puțină proprietate: „Doamna Smaranda strâmtorată bănește mereu mai mult s-a văzut constrânsă să închirieze jumătate din casă unei femei întreținute.” – A. Mironescu, *Destrămarea*, 1939, p. 360. Pe de altă parte, creșterea exponențială a protagoniștilor din medii studențești în acest decupaj al arhivei – remarcată și discutată, de altfel, într-o altă

contribuție la acest număr³⁷ – duce la emergența unei intens romanțate boeme universitare, a cărei expresie predilectă este leitmotivul studentului fără mijloace, prezent ca descriptor al intelectualului de secol al XIX-lea³⁸: „Prin camerele cu chirie schimbate atât de des la Viena, trăise cu panica neplății la timp; se urca și se scobora pe scări, ca pisicile, și se strecura pe dinaintea odăiței portarului, pe nesimțite, cu suflarea sugrumată, oprită aproape” – E. Lovinescu, *Bălăuca* (1935), p.12. În numeroase alte romane, chiriași sunt portretizați ca niște privilegiați și blamați pentru că-și exercită drepturile: „Dom’le ce chiriași risipitori! Strică apa numai așa, d’ai dracului, pentru că e cuprinsă în chirie. Și nu poți să le zici nimic că-ți aprinzi pae în cap. Parcă ești băgat la stăpân la ei.” – Constantin Coman, *Personalul de Giurgiu* (1936), p.75.

Ancorarea definitivă a universului românesc în urban corespunde, în plan sociologic, apariției unei clase noi de locuire, aceea a chiriașilor și, pe cale de consecință, a celor care se văd nevoiți să dea în chirie. Cele două grupuri, deopotrivă de precare, ajung într-un soi de conflict manifestat sub forma unui clasism lateral,³⁹ îndreptat împotriva propriei clase. În schimb, această formă de locuire este mereu văzută ca o soluție provizorie în parcursul protagonistului care, printr-o cale sau alta, trebuie să „se ajungă”.

Note:

1. Folosim aici trei arhive construite în 2019, 2020 și 2021 de revista *Transilvania* care însumează împreună 80% din producția de romane în limba română publicate între 1845-1947. Romanele aflate sub drepturi de autor nu au fost făcute publice. Toate romanele citate în acest articol sunt în edițiile existente sau menționate pe site-ul revistei *Transilvania* la categoriile MDRR (www.revistatransilvania.ro/mdrr), MDRR2 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932) și MDRR3 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947). Pe lângă acestea, există un corpus de romane în format text alcătuit de echipa ELTeC pentru utilizări cantitative și de digital humanities. Pentru fiecare din aceste baze de date vezi bibliografia. Împărțirea arhivelor MDRR a fost concepută după datele statistice obținute în Andrei Terian, „Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
2. În același timp, în secolul XX se pune deja accent pe implicarea intelectuală a personajelor masculine în astfel de dezbateri politice – personajul din *O poveste de iubire* (1919) de M. Negru face din discursurile rostite în ședințe parlamentare o lectură cotidiană pasionantă.
3. „Nu există un sistem metric, cu subdiviziuni exacte, cu care să poți măsura calitățile unei mame bune sau devotamentul unei fiice, sau loialitatea unei surori, sau hărnicia unei menajere”. Virginia Woolf, *O cameră doar a ei*, trad. Anca Dumitrescu & Elena Marcu (București: Black Button Books, 2018), 89.
4. Pornim de la cele 3 arhive MDRR
5. Sunt bine cunoscute și documentate conexiunile dintre feminism și mișcarea socialistă. Totuși, trebuie amintit că feminismul contemporan critică adesea primele scrieri marxiste (în special pe cele ale lui Engels) tocmai pentru promovarea unui tip de egalitate în care rolul femeilor era în continuare unul preponderent domestic, fără acces universal la modelarea opiniei publice. Michael Newman, *Socialism: A Very Short Introduction* (Oxford University Press, 2005), 95-96. Așadar, cu toate că romanul românesc pare să confirme intersecțiile dintre aceste curente ideologice (inclusiv la nivel cronologic), cele două mutații (reprezentarea mișcării socialiste și a claselor sociale implicate, respectiv accesul femeilor în spațiul public) nu pot fi explicate exhaustiv una prin cealaltă.
6. Cercetarea desfășurată pe baza arhivelor MDRR1 și MDRR2 a arătat că dezvoltarea romanului social și a celui psihologic în secolul XX a însemnat și reprezentarea unor noi profesii și clase sociale. Vlad Pojoga et al., „Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 38. Vezi și Cătălina Stanislav et al. „Diversitate identitară în romanul românesc (1933-1947)”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 25-34.
7. „pentru a scrie ficțiune, o femeie trebuie să aibă bani și o cameră doar a ei”. Virginia Woolf, *O cameră doar a ei*, 1-2.
8. Karl Spracklen, *The Meaning and Purpose of Leisure. Habermas and Leisure at the End of Modernity* (New York: Palgrave Macmillan, 2009), 78.
9. „E în odaia ei de culcare, se gândi Teodor. Cum să mă duc însă acolo?” (în *Căpitanul Ropotă* [1886] de N. Rădulescu-Niger, p. 67); „el să fi intrat în odaia ei virginală, acum pentru prima oră, și așa de dimineață?” (în *Sus pe Tâmpa* [1881] de Theochar Alexi, p. 153).
10. „spatial confinement is one of the more obvious ways in which the life and destiny of women have been circumscribed: the socially imposed

- role in the private as opposed to the public sphere" (limitarea mobilității spațiale este doar unul dintre cele mai evidente moduri în care sunt circumscrise viața și destinul femeilor: rolul în sfera privată mai degrabă decât în cea publică, impus de societate – traducerea mea). Teresa Gómez Reus & Aránzazu Usandizaga, „Introduction”, în *Inside Out: Women Negotiating, Subverting, Appropriating Public and Private Space*, ed. Teresa Gómez Reus & Aránzazu Usandizaga (New York: Rodopi, 2008), 19.
11. „the tasks of criticism and control which a public body of citizens (...) practices vis-à-vis the ruling structure organized in the form of a state” (traducerea mea, MC). Jürgen Habermas, „The Public Sphere: An Encyclopedia Article”, trans. Sarah Lennox & Frank Lennox, *New German Critique* no. 3 (1974): 49.
  12. Conform lui W. J. T. Mitchell, definiția lui Habermas denumește un scenariu ideal, o fantasmă liberală a spațiului public, deschis și disponibil tuturor, lipsit de constrângeri, violență sau interese particulare. W. J. T. Mitchell, *Picture Theory* (Chicago: University of Chicago Press, 1994), 379.
  13. În capitolul din *Enciclopedia imaginariilor din România*, Ligia Tudurachi scrie despre atitudinea ambivalentă față de configurația modernă a orașului (cu practicile culturale și mondene implicite) și față de modernitate în general, regăsită în romanul românesc începând cu secolul al XIX-lea: „constatarea, nu lipsită de paradox în spațiul românesc, a unei puternice reacții moderniste de refuz al civilizației orașului, după ce tot o reacție negativă ilustraseră, cu o jumătate de secol mai devreme, romanul de mistere și cel de moravuri”. Așadar, se poate argumenta că distanța critică față de așa-zisul acces universal în spațiul public și nuanțarea acestei participări în funcție de clasă, gen, profesie fac parte din același joc ambiguu cu modernitatea. Vezi Ligia Tudurachi, „Literatura citadină”, în *Enciclopedia imaginariilor din România*, ed. Corin Braga (Iași: Polirom, 2020), 216.
  14. Marc Augé, *Non-Places. An Introduction to An Anthropology of Supermodernity* (Londra și New York: Verso, 1995), 79–82.
  15. Nirmal Puwar, *Space Invaders: Race, Gender and Bodies Out of Place* (New York: Berg, 2004), 32.
  16. „Originile acestei ideologii care separă orașul de casă, publicul de privat, producția de reproducție și bărbații de femei e și patriarhală și capitalistă” în *Gender Space Architecture: An Interdisciplinary Introduction*, ed. Jane Rendell, Barbara Penner și Iain Borden (London and New York: Routledge, 2003), 102.
  17. până la 1933 perspectiva feminină e rară, și atunci când există, e în principal scrisă de autori bărbați.
  18. „Nedeplin balansate în echilibristica politice, inițiatorile mișcării feministe nu recunoscuseră inutilitatea de a stăruii, ci inițieră lupta. Culoarele Camerei, asaltate de cele mai cu îndrăzneală, câștigau un aspect pitoresc. Deputații din provincie, cu prejudecăți păstrate, rămaseră surprinși că feministe în carne și oase, nu corespundeau imaginii grotești ce-și făuriseră ei în pacea căminului, cu revistele de caricaturi sub ochi. Cucerirea începea tot prin vechile mijloace.” Alice Gabrielescu, *Marșul femeilor* (1933), 74–75.
  19. „The description of the place does not reproduce a referent; it is discourse that establishes the space”. Bertrand Westphal, *Geocriticism. Real and Fictional Spaces* (New York: Palgrave Macmillan, 2011), 80.
  20. Vezi, de exemplu, analizele recente plecând de la Rebreanu în Alina Bako, „Geocritical Readings of Romanian Literature: Maps and Cartography in Rebreanu’s Canonical Fiction”, *The Slavonic and East European Review* 99, no. 2 (2021): 230–55.
  21. Vezi Per Ronnås, *Urbanization in Romania. A Geography of Social and Economic Change Since Independence* (Stockholm: The Economic Research Institute, 1984).
  22. „Urban growth between 1930 and 1941 was almost entirely migration-based” (Ronnås, *Urbanization in Romania*, 183).
  23. Cornel Ban, *Dependență și dezvoltare* (Cluj-Napoca: Tact, 2014), 33.
  24. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Vancu, Emanue Modoc, *Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea*, în *Transilvania*, nr. 10 (2019), 36.
  25. Jonathan Carley (ed.), *The Routledge Companion to Architecture, Literature and the City* (London: Routledge, 2019), 4.
  26. Peter Preston, Paul Simpson-Housley (eds.), *Writing the City. Eden, Babylon and the New Jerusalem* (London: Routledge, 1994), 2.
  27. „The representation may have a (certain) level of conformity with the referent; it can also play with it, play with the reader and with itself. In turn, I propose that we retain three types of couplings, which adapt to postmodern evolutions of fictional spatiality: homotopic consensus (knowing that pure conformity is a trick), heterotopic interference, and utopian excursus”. Westphal, *Geocriticism*, 102.
  28. Ronnås, *Urbanization in Romania*, 173.
  29. Vezi, în acest sens, Cătălina Rădescu et al., „Precaritate și cosmopolitism în romanul românesc (1845–1947)”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 63–74.
  30. Vezi Nancy F. Cott, *Public Vows. A history of marriage and the nation* (London: Harvard University Press, 2000), 157. „A twentieth-century shape for the institution began to come into focus. New possibilities for women outside wifehood and the home were perceived as the driving force, more than alterations in men’s lives; but new patterns in women’s lives were not simple or unidirectional and neither were signals about the institution of marriage. [...] In the twentieth century the public framework of marriage would be preeminently economic, preserving the husband’s role as primary provider and the wife as his dependent—despite the growing presence of women in the labor force”.
  31. Vezi Katie Barclay, Jeffrey Meek and Andrea Thomson, „Marriage and emotion in historical context”, în *Courtship, Marriage and Marriage Breakdown. Approaches from the History of Emotions*, ed. Katie Barclay, Jeffrey Meek and Andrea Thomson, (New York and London: Routledge, 2020), 4. „Closely tied to a story of modernity, the history of courtship and marriage often highlights the growing emphasis on love as both a human right and a key source of personal liberty. Thus, individual choice of marital partner becomes located as a moral and ethical good from the eighteenth century, slowly disconnecting marriage from family interests, prioritizing the couple and placing love at the heart of

- civil rights campaigns, such as the removal of restrictions on interracial or same-sex marriage”.
32. Vezi Sandra Brée, Saskia Hin, „Introduction”, în *The Impact of World War I on Marriages, Divorces, and Gender Relations in Europe*, ed. Sandra Brée, Saskia Hin (New York and London: Routledge, 2020), 7. „In Romania also, divorce was authorized from 1864 onwards, on the basis of the French civil code of 1804”.
  33. Vezi Julia Moses, „Introduction: Making Marriage Modern”, în *Marriage, Love and Modernity: Global Histories*, ed. Julia Moses (New York: Bloomsbury, 2017), 1-2.
  34. Vezi Sandra Brée, Saskia Hin, „Introduction”, în *The Impact of World War I on Marriages, Divorces, and Gender Relations in Europe*, ed. Sandra Brée, Saskia Hin (New York and London: Routledge, 2020), 6. „In many other countries, unofficial or ‘companionate’ marriages increased during the nineteenth century in the footsteps of urbanization. It was a predominantly urban phenomenon, prevalent mostly among the working class”.
  35. Ștefan Baghiu et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea”, *Revista Transilvania* 10 (2020).
  36. Când există un *agency rezolut* în privința propriei ascensiuni sociale în cazul păturilor de jos, acesta apelează adesea la fapte ilegale. În cheie naturalistă, dar poate totuși inconștient, sărăcia devine un indicator al degradării morale. Cinstea, virtutea, onestitatea apar abia în ciuda acestor determinante socio-economice. În romanul de moravuri din 1862 al lui Ioan M. Bujoreanu, *Mistere din București*, un arendaș se mută la București numai după ce își jefuiește stăpânul, trăind în lux până ajunge la ruină, moment în care apelează din nou la furt.
  37. Vezi Cosmin Borza et al., „Educație și școală în romanul românesc (1845-1947)”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 86-96.
  38. Precariatul studenților e adesea un conflict artificial, menit să-și găsească rezolvarea prin ascensiunea socială a protagoniștilor și astfel să dea carnație romanelor.
  39. Liu, William M. “Developing a social class and classism consciousness.” *The Oxford handbook of counseling psychology* (2012): 326-345, p. 336.

Bibliography:

- Augé, Marc. *Non-Places, An Introduction to An Anthropology of Supermodernity*. London and New York: Verso, 1995.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Emanuel Modoc. “Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea” [The Internal Geography of the Romanian Novel in the 19th Century]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 29-43.
- Baghiu, Ștefan, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Iunis Minculete, and Ovio Olaru. “Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea” [The Geography of the Romanian Novel (1901-1932): Spaces from Abroad]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 1-11.
- Bako, Alina. “Geocritical Readings of Romanian Literature: Maps and Cartography in Rebreanu’s Canonical Fiction.” *The Slavonic and East European Review* 99, no. 2 (2021): 230-255.
- Ban, Cornel. *Dependență și dezvoltare* [Dependency and Development], translated by Ciprian Șitulea. Cluj-Napoca: Tact, 2014.
- Barclay, Katie, Meek Jeffrey, Thomson Andrea, ed. *Courtship, Marriage and Marriage Breakdown. Approaches from the History of Emotions*. New York and London: Routledge, 2020.
- Borza, Cosmin, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, David Morariu, Snejana Ung, Alexandrina Savin, and Anca-Simina Martin. “Educație și școală în romanul românesc (1845-1947)”. [Education and School in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Revista Transilvania*, no. 9 (2021): 86-96. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.10>.
- Brée, Sandra, and Hin Saskia, eds. *The Impact of World War I on Marriages, Divorces, and Gender Relations in Europe*. New York and London: Routledge, 2020.
- Carley, Jonathan, ed. *The Routledge Companion to Architecture, Literature and the City*. London: Routledge, 2019.
- Cott, Nancy F. *Public Vows. A history of marriage and the nation*. London: Harvard University Press, 2000.
- Cott, Nancy F. *Public Vows. A history of Marriage and the Nation*. London: Harvard University Press, 2000.
- Gómez Reus, Teresa, and Aránzazu Usandizaga. “Introduction.” In *Inside Out: Women negotiating, subverting, appropriating public and private space*, edited by Teresa Gómez Reus & Aránzazu Usandizaga, 19-35. New York: Rodopi, 2008.
- Habermas, Jürgen. “The Public Sphere: An Encyclopedia Article.” Translated by Sarah Lennox & Frank Lennox. *New German Critique*, no. 3 (1974): 49-55. Online: <https://doi.org/10.2307/487736>.
- Liu, William M. “Developing a social class and classism consciousness.” In *The Oxford Handbook of Counseling Psychology*, edited by E.M. Altmaier and J.-I. C. Hansen, 326-345 (Oxford: Oxford University Press, 2012).
- Mitchell, W. J. T. *Picture Theory*. Chicago: University of Chicago Press, 1994.
- Moses, Julia, ed. *Marriage, Love and Modernity: Global Histories*. New York: Bloomsbury, 2017.
- Newman, Michael. *Socialism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, 2005.
- Patraș, Roxana, Ioana Galleron, Camelia Grădinaru, Ioana Lionte, and Lucreția Pascaru. “The Splendors and Mist(eries) of Romanian Digital Literary Studies: a State-of-the-Art just before Horizons 2020 closes off.” *Hermeneia*, no. 23 (2019): 207-222.
- Patraș, Roxana. Romanian Novel Corpus (ELTeC-rom): Release with 80 novels encoded at level 1. (Version vo.7.0) [Data set]. Zenodo (2020). In European Literary Text Collection (ELTeC), version 1.0.0, November 2020, edited by Carolin Odebrecht, Lou Burnard and Christof Schöch. COST Action Distant Reading for European Literary History (CA16204). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4274954>.
- Pojoga, Vlad, Daiana Gărdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, Denisa Frătean. “Diversitate identitară în romanul românesc

- (1844-1932).” *Revista Transilvania* no. 10 (2020): 33-44.
- Preston, Peter, and Paul Simpson-Housley, eds. *Writing the City. Eden, Babylon and the New Jerusalem*. London: Routledge, 1994.
- Puwar, Nirmal. *Space Invaders: Race, Gender and Bodies Out of Place*. New York: Berg, 2004.
- Rădescu, Cătălina, Maria Chiorean, Ștefan Baghiu, Andreea Mîrț, Jessica Brenda Codină, and Nicoleta Strugari. “Precaritate și cosmopolitism în romanul românesc (1845-1947)”. [Precarity and Cosmopolitanism in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 63-74. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.08>.
- Rendell, Jane, Barbara Penner, and Iain Borden. *Gender Space Architecture: An Interdisciplinary Introduction*. London and New York: Routledge, 2003, 102.
- Ronnäs, Per. *Urbanization in Romania, A Geography of Social and Economic Change Since Independence*. Stockholm: The Economic Research Institute, 1984.
- Spracklen, Karl. *The Meaning and Purpose of Leisure. Habermas and Leisure at the End of Modernity*. Palgrave Macmillan, 2009.
- Stanislav, Cătălina, Vlad Pojoga, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Bianca Crăciun, Alexandrina Savin, and Ana-Maria Stoica. “Diversitate identitară în romanul românesc (1933-1947)” [Diversity and Identity in the Romanian Novel (1933-1947)]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 25-34. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.04>.
- Terian, Andrei. “Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania.” *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
- Tudurachi, Ligia. “Literatura citadină.” In *Enciclopedia imaginariilor din România*, edited by Corin Braga, 211-225. Iași: Polirom, 2020.
- Westphal, Bertrand. *Geocriticism. Real and Fictional Spaces*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- Woolf, Virginia. *O cameră doar a ei*. Translated by Anca Dumitrescu & Elena Marcu. București: Black Button Books, 2018.

Archives:

- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accessed November 15, 2020 (MDRR).
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Mînculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932> (MDRR2).
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Mihnea Bălci, Maria Chiorean, Alex Ciorogar, Jessica Brenda Codină, Bianca Crăciun, Teona Farmatu, Andreea Mîrț, David Morariu, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, Alexandrina Savin, Cătălina Stanislav, Ana-Maria Stoica, Nicoleta Strugari, Andrei Terian, Snejana Ung, Radu Vancu, Dragoș Varga, Alex Văsieș. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1933-1947* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1933-1947]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2021. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947> (MDRR3).

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1933-1947*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

EDUCAȚIE ȘI ȘCOALĂ ÎN ROMANUL ROMÂNESC (1845-1947)

**Cosmin BORZA, Ovio OLARU, Cătălina RĂDESCU,
David MORARIU, Snejana UNG, Alexandrina SAVIN,
Anca-Simina MARTIN**

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Universitatea de Vest din Timișoara
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca
Lucian Blaga University of Sibiu, West University of Timișoara
Sextil Pușcariu Institute of Linguistics and Literary History, Cluj-Napoca
Personal e-mail: cosmi_borza@yahoo.com

EDUCATION AND SCHOOL IN THE ROMANIAN NOVEL (1845-1947)

Abstract: The article sets out to establish the ways in which the Romanian novelistic production between 1845 and 1947 reflects the challenges and accomplishments of successive efforts at modernising the educational system. Therefore, the case-studies we discuss are focused on some of the major implications of Romanian education: the shifts in the literal spaces in which the educational process is being conducted, the access to books and the social prestige accrued through reading, the link between education and the abroad – including the ambivalent status of foreign language education as platform on which the conflict between nationalism and cosmopolitanism is played out –, the opportunities opened by scientific progress, but also the anxieties it generates.

Keywords: modernising education, school reform, literacy, cosmopolitanism, reading education.

Citation suggestion: Borza, Cosmin, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, David Morariu, Snejana Ung, Alexandrina Savin, Anca-Simina Martin. “Educație și școală în romanul românesc (1845-1947)”. *Transilvania*, no. 9 (2021): 86-96.
<https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.10>.

În discursul public imediat contemporan – în bună măsură încă influențat de propensiunea din primul deceniu postcomunist pentru idealizarea epocii ante-/interbelice – învățământul românesc de până la cel de-al Doilea Război Mondial deține un statut privilegiat. Inclusiv în studiile panoramice publicate în ultimii ani,¹ fundamentate pe materiale statistice de amploare, tendința este de a utiliza o retorică optimistă, dacă nu de-a dreptul mobilizatoare, în interpretarea datelor.

Începând cu organizarea „instrucțiunii publice” impusă de A. I. Cuza în 1864, sistemul educațional românesc pare a urma neabătut calea modernizării, uneori chiar într-un ritm alert și impunând modele de reușită admirabile inclusiv pentru „România educată” a mileniului trei: figuri reformatoare precum Spiru Haret, Nicolae Iorga, Dimitrie Gusti, Constantin I. Angelescu sunt adeseori invocate în tonalități cvasi-evlavioase; o întreață mitologie stârnește alocarea – în mai multe etape ale perioadei interbelice – a 12-16% din bugetul

țării pentru educație; spectaculoasă pare a fi și creșterea atât a alfabetizării (de la sub 20% în 1899, la aproape 40% în 1912, la peste 60% la finalul anilor '30), a numărului de studenți în majoritatea specializărilor universitare (de exemplu, medii de peste 15% anual în anii '20), cât și a construcției de școli noi (aproximativ 12000 de „localuri” de învățământ între 1919 și 1939) etc.

Relativizarea imaginii pozitive deținute de sistemul de educație ante-/interbelic nu a creat niciodată o emulație notabilă, însă, atâtea câte sunt, abordările demitizante au meritul de a sublinia că modernizarea școlii românești a întâmpinat de-a lungul timpului blocaje insurmontabile și a implicat constant „crize sistemice” care au generat amplificări ale clivajelor sociale dintre bogați și săraci, dintre mediul urban și cel rural, dintre interesele individuale și spiritul comunitar etc.² Spre exemplu, faptul că, în 1938, în țară sunt mult mai muți analfabeți decât în Ungaria sau în Polonia, ba chiar mai

mulți decât în Bulgaria ori în Iugoslavia, constituie unul dintre motivele majore care îl îndreptățesc pe Bogdan Murgescu să constate că, în perioada interbelică, „decalajele României față de cele mai multe țări europene s-au amplificat”³.

Acestea sunt repererele generale – deopotrivă istorice, sociale, ideologice și imagologice – luate în considerare de articolul de față în tentativa sa de a delimita modurile în care romanul românesc dintre 1845 și 1947 reflectă provocările și reușitele valurilor succesive de modernizare a învățământului.⁴ De altfel, una dintre premisele importante ale abordării noastre constă în faptul că romanul românesc de până la cel de-al Doilea Război Mondial abordează constant raportul tensionat dintre imaginea pozitivă deținută de educație, de știință sau de lectură și concretizările ei sociale dezamăgitoare⁵. Mai mult, intenționând să ofere pretexte convingătoare pentru dezvoltarea unor cercetări cantitative care să aprofundeze calitatea romanului de reflector privilegiat al legăturii dintre politicile educaționale naționale și configurarea/ stabilizarea identităților/ mentalităților locale specifice⁶, studiile de caz pe care le propunem – care nu își propun o analiză exhaustivă a materialului, ci doar o explorare inițială de arhivă – se axează pe câteva dintre componentele-simbol ale educației într-o societate (semi)periferică precum cea românească: metamorfozele spațiului în care se desfășoară procesul de învățământ, accesul la lectură și prestigiul social al actului de a citi, relația educației cu străinătatea inclusiv prin statutul ambivalent al învățării limbilor străine (ca ipostaze ale clasicului conflict dintre naționalism și cosmopolitism), oportunitățile oferite de progresul științific, dar și angoasele pe care le prilejuește.⁷

Școala ca spațiu

În ceea ce privește spațiul de desfășurare a activităților educative, în secolul al XIX-lea, se conturează două mari categorii de edificii: biserici/mănăstiri, respectiv școli propriu-zise. Spre exemplu, în 1821 (1921) de Al. Pelimon, reeditare a romanului *Catastrofa întâmplată boierilor în Muntele Găvanul – 1821* (1864), este menționată o mănăstire care a avut rol de instruire și de formare intelectuală pentru pandurul Nicoară: „El știa carte, căci învățase în copilăria sa la școala dela mănăstirea Cislău, și învățase puțin și grecește, care pe atunci era de modă” (p. 13). Motivul pentru care copilul, „fiul unui mazil, locuitor în plaiul Buzăului, lângă Cislău” (p. 13), frecventează acel spațiu este apropierea de locul în care trăiește. Evident, în astfel de lăcașuri de cult educația e asociată mai ales cu răspândirea ideilor religioase.⁸

Totuși, frecvent, romanele epocii accentuează și primele forme de modernizare a statutului școlii în societatea românească prin orientarea ei spre imitarea sistemelor de educație avansate: școala franțuzească, școala germană, școala greacă/ elină – menționată și în romanul lui Nicolae Filimon, *Ciocoi vechi și noi* (1863). Calitatea superioară a învățământului din școlile din străinătate este uneori evaluată inclusiv prin salarizarea consistentă a profesorilor: în *Mihai Vereanu* (1873) de Iacob Negruzzi unul dintre colegii protagonistului este

prezentat drept „stăpân asupra unei mici averi de la moartea tatălui său, care fusese profesor la o școală înaltă din Svițera” (p. 360).⁹ Bunăstarea este, de asemenea, invocată sau sugerată ori de câte ori sunt menționate școli de prestigiu din diferite state europene (Franța, Germania, Rusia, Turcia, Grecia etc.).

Totodată, mai multe proze scot în evidență și deosebirile marcante dintre școlile private și cele finanțate direct de către statul român, respectiv dintre cele urbane și cele sătești. Pe de o parte, școlile private (din București, Galați, Istanbul, „Szițera”, Iași etc.), frecventate de elevi cu un statut social aparte și cu posibilități financiare însemnate, sau cele urbane în general prezintă condiții relativ bune de educație: „Se repede spre fantomă și, smulgându-i cearceaful de pe ea, în clasă rămâne manechinul de gips pe roate, care servește la lecțiile de anatomie” – B. Jordan, *Seria Marga Munteanu* (1939), p. 176. Mai mult, școlile sunt adeseori prezentate ca oaze de modernitate într-un mediu urban în care civilizația încă nu s-a impus pe deplin:

„[d]upă ce am străbătut noroiul uliței sf. Haralambie, am intrat în curtea institutului. Băieții erau în clasă. Curtea, acum deșartă, foarte mare, e înconjurată de un zid, de care se razimă patru sau cinci părechi de heiuri. Clădiri mai însemnate sunt două, una în mijlocul curței, alta la stânga, amândouă cu două caturi. Ne-am îndreptat înspre clădirea din mijloc, ne-am urcat pe o scară cu covor și tată-meu, bătând la ușa din dreapta, am intrat, împins de densul” – Const. Mille, *Dinu Milian* (1887), p. 20.

În schimb, dincolo de aceste aparențe, odată cunoscută din interior, școala se dovedește o oglindă fidelă a disfuncționalităților societății contemporane:

„Clasa. O sală mare, joasă, întunecoasă. Patru sau cinci rânduri de bănci. Aproape de cinci-zeci de școlari în lăuntru. Aerul greu, tavanul jos. În fața băncilor, între două ferestre, catedra cu profesorul un franțuz care vorbea românește! Alături de catedră patru sau cinci băieți puși în genunchi” (p. 22).

Pe de altă parte, școlile rurale seamănă mai degrabă cu niște colibe: „să fi fost școală? o! iarăși nu, școala e colo pe acea coastă, acea colibă de bârne nelipite [...] pe jumătate desvelită, în tinda căria se adăpostesc două capre de pripas” – N. D. Popescu, *Primul rănit* (1890), p. 9. Tocmai de aceea, chiar și într-un roman „naționalist”-idealizant precum în *Străin în țara lui* (1900) de N. Rădulescu-Niger, calitatea învățătorului e invocată pentru a suplini precaritatea spațiului în care se desfășoară procesul de educație:

„Nu zic că nu sunt destule școale bune rurale, dar îți mărturisesc pe conștiință că, în lunga mea carieră revizorală, nu am întâlnit minune de școală ca cea din Măineștii-Plopilor. – Cum se poate? mai bună chiar de cât școala de pe moșia mea? – Mai bună, nu atâta poate ca local, cât ca învățător, cucoane Mihai” (p. 167).

O schimbare notabilă de viziune se remarcă în romanele din anii '30 și '40, confirmând observațiile lui Florin Marius Pavelescu despre „perioada cuprinsă între anii 1929 și 1938 [care] marchează o etapă de consolidare și înflorire a învățământului românesc”, în ciuda faptului că „resursele alocate de la bugetul de stat pentru finanțarea acestui domeniu au fost, atât în termeni nominali, cât și reali, mai reduse în comparație cu anul 1928, în principal din cauza crizei economice dintre 1929 și 1933”¹⁰. Spre exemplu, în romanele lui B. Jordan – *Normaliștii* (1933) și *Seria Marga Munteanu* (1939) – sunt prezentate detalii edificatoare despre școli și internate care aspiră la un statut modern de funcționare: „Școala era masivă, avea ziduri roșii, o grădină foarte întinsă și bazin. Pomii din grădină erau înalți și rămuroși, iar pe băncile de sub ei se odihneau grupuri de eleve în uniformă neagră și părinți veniți dela țară” – *Seria Marga Munteanu* (p. 34-35); „Ni se împart rufele dela spălătorie. Îmi lipsesc două batiste. Elevul de serviciu răscolește în grămada de rufe și nu le găsește. – Trebuie să le pui cruce, spune Mareș. Și mie îmi lipsește o pereche de indispensabili. Rufele sunt marcate cu inițiale și numere cu tuș. Când vin dela spălat sunt curate și călcate cu fierul, dar multe din ele s-au rupt și trebuie să le prindem la loc înainte de a le îmbrăca. Împărțirea rufelor se face o dată pe săptămână, Sâmbăta. Patru femei stau în permanentă la spălat. Dacă se pierd rufele, sunt pierdute definitiv, pentru că școala nu le înlocuiește. Ea nu dă elevului decât un pat de fer schilod cu chirie și dreptul la un loc într-unul din dormitoarele Internatului” – *Normaliștii* (p. 63-64).

Lectura

În romanul românesc de până la jumătatea secolului al XX-lea actul lecturii este în bună măsură străin spațiului formalizat al școlii. Cititul pare o activitate pentru adulți. E adevărat că acest fapt ar putea avea legătură mai degrabă nu cu o alegere propriu-zisă de plasare a lecturii majoritar de partea adulților, ca exersare a maturității, ci cu cât și de ce apar copiii în literatură. Or, în proza epocii, copiii nu fac subiectul literaturii așa-zis mari, serioase, în asemenea măsură încât să poată fi vorba de încheșări foarte coerente ale aparițiilor lor în raport cu o activitate anume – aici lectura. E adevărat, lucrurile se schimbă în mod deosebit în literatura pentru copii, unde, la nivel de prezență, cititul e mai frecvent, însă profund stereotipat: apare mai ales ca mijloc de evadare propriu-zisă dintr-o condiție precară și este golit de alte scopuri sau circumstanțe mai puțin patetice.

Cine (nu) citește? Așadar, când adulții realizează acțiunea, cititori vor fi preponderent de asemenea adulții. Mai mult, în romanul românesc citește deopotrivă femeii și bărbații. În lipsa unei delimitări de gen, rămâne totuși evidentă o delimitare de clasă: lectura e mai ales o activitate a celor ce și-o permit: profesori, doctori, burocrați, elita intelectuală. Anume, acele personaje cărora le putem intui un parcurs educațional favorizant, care să le asigure un oarecare *background knowledge*. Citește, de asemenea, guvernantele, cum se poate observa în romanele *Pe Coasta de Azur* (1914) de N. Rădulescu-

Niger și *Puterea voinței* (1942) de Maria Oprescu. În mediile mai puțin privilegiate, în care apare, cum afirmam mai sus, ideea depășirii condiției, citesc tinerii și copiii. Lectura are aici încărcătura ideatică a unui mare pariu și este inseparabil legată de școală, cum demonstrează în *Fecior de slugă* (1933) de N. D. Cocea, unde comparația dintre cei doi elevi, unul cu „doi dascăli, un preparator și o guvernantă”, e mai mult decât revelatoare:

„El învăța aplicat, studios, cu pumnii strânși, cu fruntea încrunțată. [...] Repeta aceeași frază de zece, de-o sută de ori, până ce-i intra bine în cap. Punea pe Nelu să-l asculte. Nelu îl întreba, uimit: De ce înveți așa? Ce-o să folosești dacă îi ști cartea pe de rost? Hai mai bine să citim din Eminescu. Tânase îi răspundea acru: – Citește-1 tu! Tu poți să-ți pierzi vremea. Ai de toate. N-ai nevoie să muncești. Eu trebuie să învăț” (p. 190).

Ce și de ce se citește? Având în vedere *cine* citește, lectura poate fi înțeleasă mai ales ca practică socială și abia mai apoi individuală. Ne referim aici la necesitatea lecturii într-o paradigmă de grup, de clasă, în care mediul impune natura interacțiunilor. Cărțile nu sunt de puține ori subiect de discuție în literatură, pentru că reprezintă unul dintre punctele de intersecție ale unei categorii socio-profesionale foarte acaparante – cea mic-burgheză. Astfel încât, chiar atunci când lectura e scoasă din medii organizate ca acela al saloanelor și e plasată în spațiul intim, unde și are loc de cele mai multe ori, rămâne intrinsecă motivația socială a actului de citi. În plus, se poate observa și un fel de răspundere comună, asumată la nivel de grup și tradusă prin recomandări, schimburi, dezbateri și mustărări, acolo unde obiceiul lecturii nu e încă instalat sau anumite cărți nu au fost încă citite: „Să te întreb altfel: Ai citit *Morți bizare*, dar *Casa de nebuni*, dar *Bel-ami*... Nu?... Păcat! Ești un prost. La revedere” – A. Mironescu, *Destrămarea* (1939), p. 268.

Dincolo de acest fundal al apartenenței sociale, lectura are loc dintr-o serie de alte motive, dintre care recreația sau așa-numita lectură de plăcere este poate cea mai frecventată dintre ele. Simularea prin ficțiune a altor lumi sau simularea unui farmec conex *milieu*-ului propriu, escapismul, plăcerea pur și simplu, în sensul ei hedonic, toate aceste motivații sunt deseori corelate cu cititul în romanele românești. Se citește mult ca formă de *self care* (a *posteriori* spus), de relaxare și odihnă, iar aici apare o primă diferențiere de gen previzibilă, căci în cele mai multe dintre cazuri femeia este cea în jurul căreia se creează un spațiu ermetic al lecturii, ca urmare a anexării ei spațiului domestic:

„Zile întregi stase ca zăvorită, când în pat, când pe un scaun tare înaintea mesei, răsfoindu-și viața sau citind” – V. Demetrius, *Păcatul rabimului* (1920), p. 90.¹¹

Apoi, lectura e mijloc de informare, de prezență a personajului în timpul său. Se citește reviste și ziare, care acoperă subiecte pornind de la vremea în București, locuri de muncă, concerte

de pian și evenimente sportive, „planuri edilitare și statistica grâului”, până la ultimele tendințe în modă – „Citise în *High Life, revista lumii elegante*, că frizura lui Greta Garbo ieșise din modă” – Lia Hârșu, *Nae Chițibuș detectiv. Localizare* (1936), p. 45. Apar chiar reviste de specialitate – în *Când freamătă cedrii* (1946) de Adrian Botez, iar zona științifică a logicii și psihologiei e încă mult apreciată – ca în *Sensualism ascuns* (1934) de Mioara Atanasiu. Se citește, desigur, și pentru școală, anume pentru trecerea examenelor, dar ocurențele sunt vizibil mai puține, probabil ca rezultat al particularității situației: „Dar... e târziu, și n-am citit încă la englezește. Am învățat în trei ani, trei file, și nici acelea cum trebuie. Miss e indulgentă căci ne pune întotdeauna, la toate, nota zece” – Natalia Negru, *Helianta. Două vieți stinse. Mărturisiri* (1921), p. 8.

Unde se citește? În ceea ce privește spațiul lecturii, acesta este cu precădere asociat intimității sau liniștii: „pe-o bancă”, „în parcul orașului”, „în salon”, „în săli de lectură”, „în bibliotecă”, „în pat”, „pe un scaun”, „lângă sobă”, „pe canapea”, „la adăpostul copacilor”, „la umbra unui tufiș”, „într-un scaun lung”, „la moșie” etc. *Setting*-ul este mai degrabă unul idealizat, manipulat în așa măsură încât distracțiile de orice fel să pară eliminate și să confere actului lecturii aura unei ceremonii în care timpul se dilată. Sala de clasă e un alt spațiu de lectură, dar nu atât pentru elevi, cât pentru profesori, al căror statut, poate cel mai autoritar în raport cu subiectul, oferă prilej narațiunii să încorporeze și să vehiculeze, cu tot cu tonul sentențios, titluri și discursuri persuasive, menite să trezească în copii și simultan în cititor interesul pentru literatură. În linia și în contextul celorlalte activități mondene care o însoțesc, lectura se îndepărtează, e drept, de scopul ei pur transformativ, venit pe filieră didactică, și împrumută valențe romantice. Rămâne, chiar și așa, cel mai valid mijloc de surprindere în narațiuni a educației continue la adulți, care par atașați, indiferent de motiv, de practica ei și de procesele *meta* care o urmează: „De ți-am devenit, cum zic, nesuferită, de vrei să te scutești și să scapi cât mai curând de mine, nu-mi mai da nimica de citit și nu-mi mai citi nimic. Și în două trei zile de nu voui fi moartă, va trebui să mă omor!” – F. R. Atila, *Ion Negan* (1912), p. 60.

Educația în străinătate

Paris, Berlin și Viena, trei dintre orașele „hipercanonice” ale romanului românesc din secolul al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea.¹² Sau: Franța, Germania și Austria (Austro-Ungaria). Așa arată topul centrelor de studii din străinătate – orașe și țări – pentru care optează cel mai frecvent personajele romanului românesc din perioada 1845-1947. Delimitarea dintre orașele și țările menționate în contextul reprezentării geografice a parcursului profesional al personajelor este relevantă din cel puțin două motive. Mai întâi, ea dă seama mai bine de diferențele dintre cele trei sfere de influență: în cazul percepției celor trei capitale ca spații predilecte pentru studii raportul procentual este următorul: Paris – aproximativ 40%, Berlin și Viena – mai puțin de 10%; în schimb, procentele corespunzătoare celor trei țări accentuează

vizibil diferența dintre proporții din această ierarhie: 44% – Franța, 20% – Germania și doar 12% – Austria și Ungaria (ale căror ocurențe le-am tratat împreună și după 1918). Mai mult, la o primă vedere și corelând rezultatele acestei analize cantitative cu dinamica și fenomenele de la nivelul geografiei romanelor, există o suită de factori ușor de identificat care justifică superioritatea numerică a anumitor orașe europene și subreprezentarea altora sau echivalența țară-oraș (de pildă, Franța corelată doar cu Parisul sau Germania doar cu Berlinul), valabilă numai pentru romanele din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Însă înainte de a expune principalele tendințe specifice fiecărei perioade analizate de a aduce în centrul atenției și restul orașelor în care se formează intelectual protagoniștii romanelor (Roma, Bruxelles, Madrid, Anvers, Atena, Londra, Moscova, Zürich, Bonn, Lyon, Marsilia și chiar Chicago), considerăm oportună și o discuție referitoare la modul de lucru. Având în vedere că metadatele colectate de echipa de digitalizare nu au vizat și corelația între orașele menționate și parcursul educațional, cu alte cuvinte, inventarierea orașelor nu a presupus și identificarea semnificației contextuale a acestor ocurențe, am recurs la o nouă căutare complexă în cele trei arhive. Noua selecție a orașelor (sau, în condițiile în care reperele spațiale erau mai vag precizate, a țărilor alese de protagoniști pentru continuarea studiilor în afara granițelor) s-a bazat pe o căutare în funcție de ocurențele care compun câmpul lexical al educației („studii”, „student”, „universitate”, „facultate”) și contextele în care apare termenul de „străinătate”. Am adăugat la aceste metadate, în cazul în care erau specificate, și specializările sau profesiile vizate la instituțiile străine. Desigur, nu pretindem că am epuizat cu această metodă toate situațiile relevante din acest punct de vedere, însă considerăm că rezultatele obținute și trendurile corespunzătoare celor trei perioade (1845-1900, 1901-1932 și 1933-1947) relevă o serie de strategii ficționale foarte interesante pentru discutarea dinamicii geografiei romanelor dintr-o altă perspectivă. Altfel spus, comparând valorile numerice și topul orașelor/țărilor rezultate în urma căutării de față cu rezultatele expuse și justificate pe larg în studiile despre geografia literară,¹³ o primă remarcă evidentă este că atenția acordată detaliilor ce țin de evoluția profesională a protagoniștilor în afara țării reprezintă una dintre strategiile prin care romanul românesc reușește să inoveze substanțial în ceea ce privește diversificarea spațială și deschiderea geografică înspre Europa și nu numai. Pe scurt, mobilitatea geografică impusă de călătoriile în străinătate pentru studii reprezintă un pretext narativ valorificat de romancierii pentru a obține sau, cel puțin, pentru a crea impresia de geografie planetară. Tendința de a cultiva această diversificare superficială a spațialității, redată în termenii unui „bovarism geografic”, reiese din interpretarea metadatelor colectate din romanele publicate între 1845 și 1900. E ușor de remarcat, sub aspect cantitativ, abstractizarea spațială a studiilor desfășurate în străinătate, în primul rând, prin prevalența ocurențelor pentru țări în raport cu orașe, fapt ce trădează această focalizare spațială difuză și ambiguă. În aproximativ 80% din

cazurile în care apar studiile în străinătate este precizat și orașul, nu doar țara, iar cele mai frecvente omisiuni vizează spațiul francez, caz în care mare parte din studii sunt făcute la Paris (aproximativ 80%), rezultând că în restul romanelor apar doar formulări de tipul „studii în Franța”, fără a fi precizat locul exact. În al doilea rând, ambiguitatea spațială e redată și prin trimiteri geografice vagi, precum „într-un mare oraș”. Alți factori care contribuie la accentuarea „bovarismului geografic” îi constituie lipsa precizărilor cu privire la domeniul de studiu și predilecția – atunci când acesta e menționat – a studiilor de drept, urmate cel mai adesea la Paris.¹⁴ Astfel, dacă e să privim educația în străinătate din punctul de vedere al combinațiilor de ocurențe, putem vedea că Franța, Parisul și studiile de drept domină în romanul de secol XIX. Situația e, în fond, de așteptat, atunci când e înțeleasă în relație cu geografia internă a romanului¹⁵, dar și cu dubla „mitologizare” – literară și politică – a Parisului în epocă¹⁶. Cu alte cuvinte, similar geografiei, educația în străinătate există doar la nivelul menționărilor, fapt ce trădează în mare măsură „bovarismul geografic” și aspirațiile educaționale din epocă. Ceea ce contează însă este că, tratând ocurențele contextual, se poate sesiza faptul că educația constituie unul dintre motivele ce stau la baza menționărilor celor trei orașe hipercanonice.

Conform aceluiași principiu al corespondenței dintre rezultate, „atomizarea geografiei” – consemnată de Baghiu et al.¹⁷ odată cu inventarierea romanelor publicate între 1901 și 1932 – reiese și din interpretarea metadatelor privind orașele străine ca locuri predilecte pentru efectuarea studiilor. Și nu avem în vedere în acest context doar diversificarea ca o consecință directă a modificărilor survenite în lista cu orașele menționate în cazul fiecărei țări, ci și modul în care sunt redade aceste locuri, perspectiva subiectivă și contextele detaliate în care sunt plasate. În ceea ce privește atomizarea geografică, în această perioadă, odată cu romane semnate de D. C. Moruzi, Al. Cazaban, Smara, N. Porsenna și I. G. Olimp precum *Pribeși în țară răpită* (1912), *Un om supărat* (1920), *Băiatul mamei* (1920), *Spre fericire* (1921), *Mocirla* (1924) și *Bizu* (1932), ca să menționăm doar o parte dintre ele, apar pe harta centrelor universitare din străinătate orașe precum Saint-Cloud, Halle, Heidelberg, Göttingen, Bonn, Mittweida, Erlangen, Dresda, München, Stuttgart, Florența, Bologna Anvers, Budapesta, Zürich, Cracovia, Kiev, Odessa, Liov și Chicago. De această dată, raportarea la aceste spații care, prin individualizarea perspectivei, devin locuri¹⁸ și redarea atmosferei specifice experiențelor studențești se vor diferența de descrierile stereotipe ale străinătății și de formulările rigide legate de aspirațiile personajelor în materie de studii. Relevante în acest context sunt pasajele descriptive sau secvențele rememorative care trădează perspectiva subiectivă și prin care instantaneele propuse pentru aceste locuri sunt particularizate:

„Gelea își reluă amintirile și-și retrăi în minte anii de studii din Franța [...]. Anii frumoși petrecuți la școala de Belle-Arte din Paris, cu viața de atelier, cu glumele și farsele ce-și făceau studenții unii altora, cu medaliile ce primise între cei dintâi, îi mișcau totdeauna sufletul, amintindu-și-

le. Cartierul latin care, deși pierduse din fizionomia lui de odinioară, îi rămăsese în memorie ca locul cel mai plin de lumină din trecutul lui. Închipuirea și chiar numai numele unor străzi din Paris îi încălzeau pururea amintirea.”- N. Petrașcu, *Marin Gelea* (1905), p. 25.

În aceeași măsură, despre atomizare se poate discuta și la nivelul specializărilor și al profesiilor căutate de tinerii români. De la teologie, filologie, filozofie, drept și până la economie, inginerie, chimie industrială și chiar studii militare, această diversificare a domeniilor de studiu coincide cu varietatea geografică. În fapt, cele două tendințe se regăsesc, într-o măsură și mai considerabilă, în romanele din perioada 1933-1947. Apariția unor noi orașe – Dijon, Leipzig, Nancy, Marsilia, Freiburg, Montpellier, Graz, Lyon, Milano, Szeged, Torino, Geneva, Praga, Lleida, Salamanca – polarizează discuția despre educația în străinătate, generând valorificarea unei noi serii de domenii de interes: studii antropologice, „filologie slavă”, arhitectură, „școală de menaj”, științe politice, sociologie și economie politică, politehnică, asistență socială. Mai mult, acuratețea descrierilor reiese și din menționarea unor instituții de învățământ – cum sunt Sorbonne Université, Collège de France și École Centrale sau École Spéciale Militaire de Saint-Cyr – în *Oraș patriarhal*, vol. I (1933) de C. Petrescu, *Lorelei* (1935) de Ionel Teodoreanu, *Lora Mirandy* (1941) de V. Eftimiu sau în romanele *Dragoste cu termen redus* (1934), *Iubita din Paris* (1934) și *În preajma revoluției*, vol. VI (1935), semnate de N. Crevedia, de H. Furtună, respectiv de C. Stere.

Totuși, lărgirea orizontului geografic și deschiderea înspre instituții de învățământ și înspre medii cosmopolite implică și destule planurile narative dedicate experiențelor studenților români în străinătate care accentuează o direcție demitizantă. Plasându-se în sialul tendințelor de exaltare a naționalului specifice doctrinei (neo)romantice și, mai apoi, în sincronie cu paradigmele impuse de curentele autohtoniste,¹⁹ unele romane atrag atenția asupra eșecului profesional al personajelor și asupra degradării lor morale din străinătate. Adeseori, astfel de proze utilizează studiile în afara țării ca pretexte pentru discursuri naționaliste și chiar xenofobe. Abordat din perspectiva relației dintre „patrie” și lumea cosmopolită în care tinerii români plecați la studii sunt nevoiți să se adapteze, rolul nociv al educației în străinătate este amplu dezbătut în romane ca *Dușmani ai neamului* (1904) de Ludovic Dauș, proză a cărei teză sămănătoristă este consemnată și în DCRR-1²⁰ (p. 1358): „Octav nu e singurul tânăr care se întoarce cu asemenea idei din străinătate. E o modă astăzi disprețul de țară, și o modă cosmopolitismul” (p. 249). Uneori, o astfel de problematică este măcar tangențial discutată chiar și în romane precum *Lulu* (1920) de E. Lovinescu: „[a]duceți din străinătate poate ceva mai multă învățătură, pierdeți însă virtuțile rasei. Uitați că ați supt laptele lupoaicei” (p. 4). Asemenea remarci lansează o nouă discuție ce merită aprofundată în aceeași măsură ca aspectele legate de raportul dintre mobilitatea geografică (pentru studii) și stratificarea socială, anume efectele în plan financiar ale studiului în străinătate și complexul de inferioritate resimțit de tinerii români la contactul cu noi

forme de cultură și de civilizație.

Copenhaga, Uppsala și Oslo sunt câteva dintre orașele ce nu au fost amintite până acum, deși o analiză cantitativă reflectă faptul că ele reprezintă locuri în care personajele își urmează studiile. Corelând metadatele obținute în urma căutării în funcție de câmpul semantic al educației cu cele colectate de echipa de digitizare, respectiv cu o căutare manuală în arhive, am putut sesiza că la baza menționării acestor orașe se află, cel mai adesea, corespondența oraș-naționalitate. Cu alte cuvinte, personajele care desfășoară studii aici provin din acest spațiu. De exemplu, în romanul lui N. Porsenna, *Rug*, vol. I (1942), tânărul profesor de arheologie care a urmat facultatea la Copenhaga este danez, iar în *S.O.S. Expediția pe Everest* de N. Papatanasiu (1943), Sven Hedin și-a făcut studiile în Uppsala. Acest din urmă exemplu reflectă o predispoziție a unor astfel de ocurențe într-un anumit gen romanesc. E vorba de romanul autobiografic. Astfel, pot fi amintite și studiile făcute în orașe precum Oslo, în romanul *Magellan* (1945) de F. Aderca, respectiv la Stockholm, în *Greta Garbo* (1939) de B. Jordan, roman în care plasarea acțiunii atât în Suedia, cât și pe teritoriul Americii de Nord determină menționarea unui alt spațiu universitar, Universitatea din California de Sud. Există însă în economia romanului românesc și exemple care nu aparțin corespondenței oraș-naționalitate. O privire mai atentă asupra acestor situații reflectă nu doar dimensiunea planetară a romanului, ci și cosmopolitismul personajelor. „Diploma de avocat mi-am luat-o la Londra. Vorbesc franceza, pentru că am locuit câțiva ani la Paris, iar limba arabă o vorbesc, pentru că sunt arab din Egipt” (p. 79), spune unul dintre personajele din *Aventura din Cairo* (1934) a lui Hélène Duboque. Alte cazuri ilustrative pentru această situație sunt reprezentate de personaje precum argentinianul cu studiile făcute la Cambridge din *Dureri ce nu se spun* (1934) de Nona G. Bălțățeanu și italianul angajat la Universitatea din Dacca din romanul *Șantier* (1935) al lui Mircea Eliade.

Limbile străine

Cunoașterea limbilor străine este portretizată ca un deziderat în majoritatea romanelor, dar și drept un indicator al clasei din care fac parte personajele. Fie că vorbim de domnișoare sau de doamne din înalta societate, de politicieni sau de moștenitori ai unor familii de viță nobilă, prestigiul lor se măsoară inclusiv prin numărul de limbi străine pe care le vorbesc. Cea mai apreciată este, de departe, limba franceză, care este urmată îndeaproape de germană și engleză, respectiv de italiană, rusă și maghiară într-o mai mică măsură. Atât în rândul personajelor masculine, cât și al celor feminine, poliglotii sunt percepuți pozitiv, iar, de regulă, cei sau cele care vorbesc mai multe limbi străine declară că stăpânesc franceza și germana. În cercuri înalte sau voit selecte, limba română este adesea ultima opțiune. Un episod grăitor în acest sens apare în romanul *Țapul* (1921) al lui F. Aderca, când Alina face cunoștință cu „un inginer de curând titrat” (p. 185), pe care doamna Francesca, protectora ei, îl credea o pereche potrivită pentru ea. Când tânărul se recomandă „într-o germană cântătoare”,

Alina răspunde că „nu știe decât franțuzește și conversația se urmă deci în limbă românească de toate zilele”, iar „Doamna Francesca, în sine, își dete cu ideea că n-ar fi stricat Alina să fi arătat familiei Papadopol că știe și nemțește” (p. 187).

Această condiție a limbii române pare să constituie un adevărat leitmotiv. În multe romane – în special în cele aparținând unor scriitori afiliați sămănătorismului – se conturează ideea că descurajarea utilizării ei este sistematică – atât în familii, cât și în multe școli. În *Orașul bucuriei* (1920) de V. Demetrius, spre exemplu, toți „oamenii politici nu citeau românește decât gazetele, și nu vorbeau decât franțuzește, păstrând limba țării pentru slugile lor și pentru parlament (când țineau cuvântări)” (p. 74). Reticența adresării în limba maternă pare să fie un fenomen des întâlnit în rândul familiilor *nouveau riche* sau cu descendență nobilă, unde, „de cum încep copiii a gânguri, cea întâi grije a mamelor ... este de a izola copilul, nu de exemple rele, însă de tot ce-i românesc” – Adela Xenopol, *Uragan* (1922), p. 166. La această vârstă fragedă începe, de regulă, prima etapă în procesul de deprindere a altor limbi. Un rol principal în acest sens îl joacă guvernantele, de cele mai multe ori de origine străină, de vreme ce ele asigură copiilor bazele conversației și îi deprind cu un accent credibil. Reiese, așadar, faptul că nu se pune accentul doar pe corectitudinea folosirii limbii, cât și pe pronunție, „care ... dă rezultate apreciable, pentru vanitatea snobului” – D. V. Barnoschi, *Mărturisirea trupului. Neamul coșofenesc* (1930), p. 226. În sarcina guvernantelor nu intră însă doar predarea limbilor străine și îngrijirea copiilor, ci se prezintă adesea și situații în care prestează și alte munci gospodărești, care, de regulă, intră în atributele altor angajați domestici.

Vârsta adolescenței corespunde, după caz, cu studiile la pension, la liceu sau cu orele de limbă străină, în particular ori la domiciliul unui profesor. În instituțiile de învățământ predau în număr mare vorbitori nativi. Există însă și profesori care provin din regiuni care au sau au avut legături istorice cu țările în care limbile pe care le predau sunt cele oficiale. Din *Moartea lui Cain* (1914) de Dumitru C. Moruzi, de exemplu, reiese că, la un liceu din capitală, germana era „predată de un Transilvănean Sadea” (p. 167). Multe dintre romanele interbelice prezintă profesorii, de la liceu și pension deopotrivă, ca fiind în temă cu scriitori, artiști și oameni de știință moderni din țările ale căror limbi le predau. În *Parada dascălilor* (1932) de Anton Holban, într-o scenă de cancelarie care are loc după câștigarea cursei prezidențiale de către Paul Doumer, în 1931, se discută despre Henri Matisse, Lino Ventura, Albert Einstein și Paul Valéry (p. 157-158, 161).

Profesorii meditatori, pe de altă parte, nu sunt întotdeauna de formație cadre didactice. Se prezintă adeseori situații în care orele în particular reprezintă o sursă de câștig temporar, de care se folosesc tinerii și tinerele care cunosc limbi străine. Un alt context de predare, în cazul personajelor de sex feminin mai ales, sunt școlile de maici sau mănăstirile. Fenomenul este cu atât mai interesant cu cât o astfel de scenă este relatată într-un roman care explorează „lumea evreimii ieșene”, anume *Vinovată?* (1922) de Theodor D. Sperantia. Studiile în străinătate reprezintă, prin excelență, modalitatea cea mai

bine văzută de aprofundare a limbilor străine. Pe lângă deja celebre centre universitare ca Viena, Berlin sau Paris, se vehiculează și altele inedite precum Chicago, unde Andrei Furtună, eroul din *Un om supărător* (1920) de Al. Cazaban, pretinde că studiază economia politică. Destinațiile preferate de personajele feminine par a fi Parisul, dar întâlnim și pensioane din Elveția ca centre de învățare a limbilor străine și a artelor ca pictura sau dansul.

Metodele de instruire sunt dintre cele mai diverse; guvernantele optează pentru conversație și povești în limbi străine, iar profesorii – pentru exerciții de gramatică și traduceri. Acestea din urmă reprezintă o situație interesantă, căci personajele sunt adesea ilustrate ca parcurgând opere străine în original, puse la dispoziție prin intermediul librăriilor, pe comandă. Traducerile sunt ilustrate ca o preocupare adiacentă, asemenea orelor în particular susținute de către profesorii de ocazie. Atât bărbații, cât și femeile se îndeletnicesc, voluntar sau de nevoie, cu această „muncă, folositoare, oricum, pentru cei cari nu cunosc alte limbi și cărora le rămân necunoscute atâtea frumuseți ce-ar trebui, puse la îndemâna a cât mai mulți” – Vasile Savel, *Miron Grindea* (1921), p. 292.

Știința și progresul științific

În ceea ce privește oglindirea progresului științific în procesul educațional al perioadei 1844-1947, o căutare inițială a vizat prezența în romane a unor personalități marcante ale științelor „tari” și ale științelor sociale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea. Căutarea a încercat să includă atât autorii unor teorii revoluționare din spectrul științelor naturale – Darwin, Einstein, Mendeleev, Gauss, Russel, Ampère, Doppler, Joule, Pasteur, Röntgen, Curie, Nobel, Planck, Bohr, Schrödinger, Oppenheimer – cât și inventatori precum Wright, Marconi, Edison sau Tesla, precum și psihologi influenți ai perioadei – Freud, Bergson, Jung. Dacă în prima secțiune a arhivei (1844-1900), aceste descoperiri științifice, progrese teoretice sau invenții apar cu parcimonio, prima jumătate a secolului al XX-lea compensează printr-o asimilare cu iz senzationalist a noilor tehnologii: avioanele fascinează imaginarul tehnologic,²¹ automobilul devine fapt cotidian, iar progresele în materie de comunicare ușurează munca nobilimii:

„De când cu telefonul lui Edison, ce mai aveau boierii nevoie să se ostenească pe drumuri, când puteau administra tot așa de bine și de la reședință?” – D. C. Moruzi, *Moartea lui Cain* (1914), p. 145.

Dincolo de aplicațiile practice și invențiile propriu-zise, teoriile acestor inventatori/savantii/teoreticieni acționează ca o hârtie de turnesol asupra literaturii vremii, generând o serie de reacții în funcție de conținutul lor intrinsec, dar mai ales în funcție de identitatea celor care le formulează: repudiere conservatoare, mențiune dezinteresată, instrumentalizare narativă în caracterizarea personajelor și, în sfârșit, pretext de

filozofare. Fiecare dintre aceste direcții ar merita un articol separat, însă exemplele date au rol de ilustrare a unei tendințe generale.

Repudierea pe care o numeam „conservatoare” implică o dimensiune fațăș antisemită și se desfășoară preponderent în ultima perioadă a analizei, 1933-1947, apărând pe fondul orientărilor extremiste interbelice. Freud, Einstein sau Bergson, „a căror contribuție la decăderea moralei creștine este tot atât de mare ca și serviciile care le-au făcut sionismului” (p. 36) – cum sunt portretizați în romanul lui George Ionescu, *Pustiul roșu* (1942), devin pretexte pentru atacuri de fond teoretic sau etnic. Dintre cei doi, Freud este considerat unul din principalele motive pentru regresia morală și intelectuală a societății, de vreme ce „din cauza aceluși «libido», faimos dela Freud încoace, nu e chip să se învețe carte” – Alexis Nour, Doctorul Ygrec, Sărmanul Kloptok, Alexandru Bilciurescu, *Stațiile dragostei* (1929), p. 46. „[N]ăscocirea iudaică” a complexului Oedip este dusă *in extremis* și astfel ridiculizată: „totul era Freudian, adică pornografic” – Ionel Teodoreanu, *Bal mascat* (1929), p. 330. Această caricaturizare e amplificată deoarece, cum se precizează în alt roman, „după Freud mai toate organele corpului pot îndeplini un rol sexual” – Marcel Olin, *Femeea isterică* (1925), p. 21. Chiar și în dialogurile personajelor, Freud ocupă un rol ingrat:

„ – Freud? A – se zbârli glasul Laurei Vardaru. Dar e o oroare, Eleno! Cum pot admite că Mimi îl iubește mai mult pe Radu, iar Mihai mai mult pe Luminița, numai fiindcă așa vrea doctorul Freud prin complexul lui Oedip și alte asemenea monstruoșități? Ajungi să te dezguste de cele mai nevinovate sentimente ale copiilor” – Cezar Petrescu, *Întunecare*, vol. 2 (1928), p. 254.

Exemplele de acest fel sunt numeroase, însă reacțiile sunt previzibile: fie că „generalizarea Freudismului, este cea mai mare injurie, ce se poate aduce speței omenesti” – M. Câmpăneanu, *Casa de întâlniri* (1935), p. 220, fie că „nouoasa concepțiune a lui Bergson resistă slab unei riguroase cercetări științifice” – Mihail Negru, *Eu* (1922), p. 120. În vreme ce Bergson și Freud stăteau la baza imaginarului suprarealist,²² unde ideile de subconștient și intuiție erau *transformate* în metode de creație literară, în majoritatea romanelor perioadei, ceea ce abundă sunt strictele *referințe* la teorie, iar nu praxisul lor literar. Când există, acesta ia forma unei scriituri care nu-și trădează sursele teoretice.²³ Dintre toate aceste nume ilustre, Bergson este considerat „cel mai mare filozof contemporan” – Ion Costea, *Zeita* (1938), p. 185, la care referințele, dincolo de a exprima erudiția autorului, au pătruns în sfera banală a conversațiilor burgheze ale vremii, devenind mențiuni dezinteresate. Foarte cunoscut în epocă, el devine, la fel ca Einstein și Freud, o componentă a culturii populare, desprins, așadar, de substanța teoriilor lui. De exemplu, un personaj căutând să-și construiască o carieră „poate să devină un comentator al lui Bergson, să-l explice de la o catedră universitară, în sfârșit să se realizeze” – Cezar Petrescu, *Întunecare*, vol. 1 (1927), p. 186. La fel de dezinteresate

sunt referințele strict conversaționale la alte progrese științifice din epocă: „Există o madame Curie pe lume, care ne face onoare sexului, ia premiul Nobel, o admiră un Univers întreg...” – Cezar Petrescu, *Greta Garbo* (1932), p. 43.

O a treia instrumentalizare are loc în cadrul conversațiilor cosmopolite, prin care se urmărește caracterizarea personajelor prin raportare la teme din mondenitatea intelectuală. În acest caz, referințele la diferite teorii sau oameni de știință – invariabil vestici – au rolul de a sublinia preocupările intelectuale ale protagoniștilor: „– Mă gândeam la domnul Henry Bergson. – Iar începi... – Vorbesc foarte serios, mă preocupă în acest moment problema determinismului psihologic. O chestiune destul de interesantă” – Paul Cernescu, *Muntele tăcerii* (1940), p. 68. O altă direcție destul de interesantă o reprezintă tentativa de a devoala impostura mediului deopotrivă academic și cosmopolit al perioadei prin parodii ale pseudo-intelectualismului:

„Domnul savant își potrivește ochelarii – sunt totdeauna de rigoare – pe vârful nasului tâmp și pronunță: Cancer, oedem, ptoză, abolire, reflex, ulcus; explică: acromegalie, siringo-mielie, ladia lui Nicolas Fabre, a lui Basedow, a lui Friedricke, sindromul Brown-Séguard; înțelege: instinct, forță, energie, valență, radiație, emisiune cuantică, orbita lui Bohr-Sommerfeld, ecuațiile lui Maxwell, vitalismul lui Driesch... împrejurul cuvintelor stau câteodată rare – câteva teorii ce se bat cap în cap. Adeseori cuvântul e înfiorător de gol. [...] Nu s-a înțeles nimic dar afirmă că au înțeles perfect” – Sergiu Vladimir, *Jurnalul unui om inutil* (1936), p. 395.

Critica vizează corupția mediului academic, dar devine adesea un pretext pentru acoladele filozofice ale naratorilor înșiși, care văd în dezvoltarea științifică o formă a distrugere a unei prezumate stări primare: „Sătul de sgârie-nori, de radio și de telefon – într-un cuvânt de tot ce mașinismul modern inventase spre a neferici pe om, Marcel Prie crezuse că va putea regăsi în Bucureștiul său imaginea vieții patriarhale de altă dată” – Alexandru Bilciurescu, *Pentru o femeie* (1941), p. 12. Ultimele două ipostaze, știința ca subiect de conversație și pretext de filozofare sau critică socială, sunt asimilabile conceptului de „știință ca instanță a culturii științifice”²⁴, desemnând o proliferare a scientismului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, născut din clivajul dintre „înțelegerea științei” și „credința în știință”²⁵. Departate de a înțelege pe deplin teoriile științifice pe care le discută – fie că vorbim de telegrafie, de aparatul radio, sau de teoria relativității –, protagoniștii le enunță cu deplină încredere, ori instrumentalizându-le metaforic, ori pentru a da dovadă de erudiție. Acest divorț explică în mare parte de ce insertiile din sfera științifică sunt atât de vagi sau, în orice caz,

lipsite de viziune științifică, echivalând cu un *name dropping* menit să valideze poziția naratorului – și, prin extensie, a autorului – în câmpul intelectual. Aproape un secol mai târziu, acest abuz va fi teoretizat, sub numele de „fashionable nonsense”²⁶ în discutarea teoriei postmodernismului: terminologie pseudoștiințifică, import conceptual fără justificare, erudiție superficială și manipularea unor fraze fără sens „pentru a impresiona și, mai presus de toate, a intimida cititorul ne-științific”²⁷.

Un caz special, strâns legat de această epatare, este acela în care personalități marcante din sfera inovațiilor științifice devin, prin ocurențe repetate, proiecții ale visului capitalist al protagoniștilor. În *Căsătorie de probă*, romanul din 1937 al lui Damian Stănoiu, clișeuul inventatorului genial, profund romanțat („Nici Pitagora, nici Galileu, nici Columb, nici Edison, nu și-au câștigat nemurirea tăind frunză câmilor, jucând poker sau slujind capriciile nevestelor. Ci și-au trudit creierul, și-au riscat liniștea și fericirea, adesea viața, ca să aducă noi și impozante contribuții la progresul științei” – p. 147) ia valențele unui *device* menit să scoată definitiv protagonistul din precariat și mediocritate: „O să fii atunci foarte impozant, iubituie, anticipă convinsă doamna Ionescu. [...] Un vrednic urmaș al lui Stephenson, al lui Edison, al lui Gutenberg... Nu-i așa, iubituie, că aparatul la care lucrezi te va face celebru?” (p. 52). În mod similar, Marconi e obiect de admirație sinceră în romanele pentru tineret precum *S.O.S. Expediția pe Everest în primejdie* (1943) de N. Papatanasu și devine autorul unor truisme prețioase în romanul lui S. Gregor, *Dincolo* (1944). Pe lângă aceste ocurențe, întâlnim volume pentru copii și adolescenți cu tematică științifică în stilul ficțiunilor biografice despre Thomas Edison (Barbu Apelevianu, *Vrăjitorul. Viața marelui inventator Thomas Alva Edison*, 1942).

Pe de altă parte, făcând referire la revolta țărănească din 1907, un personaj al romanului din 1933 al lui Cezar Petrescu, *Apostol*, afirmă că

„[D]reptatea e de partea mea, nu a onoratului meu amic și coleg, Spiru Haret, ministrul dumatile. Căci tocmai acolo unde au fost școli arătoase și dascăli cu activitate extrașcolară, tocmai acolo s-au ridicat țărani cu furcile și cu topoarele, au prădat, au dat foc și au ucis. Ai mei, de aici, nu știau carte. [...] n-au avut curajul să pună în fapt, ceea ce alții au citit pe hârtie, negru pe alb, în broșuri și gazete incendiare” – Cezar Petrescu, *Apostol* (1933), p. 71.

Cu alte cuvinte, în timp ce tendința românească dominantă este de a amalgama referințe la teoriile cele mai actuale, în zona rurală, bătaia încă se poartă în jurul alfabetizării,²⁸ văzute ca un pericol la adresa ordinii sociale.

Note:

1. Vezi, Florin Marius Pavelescu, *Evoluția cadrului instituțional și dinamica sistemului educațional al României în secolul al XX-lea* (București: Expert, 2016); Constantin Anghelache, Iordan Petrescu, Mădălina Gabriela Anghel, Emilia Gogu, *Evoluția centenară a învățământului în România* (București: Editura Economică, 2018). Vezi, de asemenea, cercetarea dezvoltată de Alina Pamfil și de Ioana Tămâian, *Studiul limbii*

- și literaturii române în secolul XX. *Paradigme didactice* (Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2005), în care este subliniat rolul marcant jucat de Spiru Haret începând cu 1898 pentru a legifera nașterea școlii „democratice” (acces general, gratuit) și „active” („respectarea individualității copilului”), completat în 1928 și la începutul anilor '30 de contribuția lui Mihail Draomirescu, respectiv a lui Nicolae Cartoian (în calitate de autori de programă) la eliberarea studiului limbii și literaturii române de presiunile politice ale vremii.
2. Valentin Maier, Dragoș Sdrobiș, „100 Years of Romanian Education: Failures and Achievements”, *Transilvania*, nr. 3 (2019): 46-55.
  3. Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)* (Iași: Polirom, 2010), 219.
  4. Folosim aici trei arhive construite în 2019, 2020 și 2021 de revista *Transilvania* care însușează împreună 80% din producția de romane în limba română publicate între 1845-1947. Romanele aflate sub drepturi de autor nu au fost făcute publice. Toate romanele citate în acest articol sunt în edițiile existente sau menționate pe site-ul revistei *Transilvania* la categoriile MDRR (www.revistatransilvania.ro/mdrr), MDRR2 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932) și MDRR3 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947). Pe lângă acestea, există un corpus de romane în format text alcătuit de echipa ELTeC pentru utilizări cantitative și de digital humanities. Pentru fiecare din aceste baze de date vezi bibliografia. Împărțirea arhivelor MDRR a fost concepută după datele statistice obținute în Andrei Terian, „Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
  5. Vezi Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, „The Sickie and the Piano. A Distant Reading of Work in the Nineteenth Century Romanian Novel”, *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, nr. 2 (2020): 107-128.
  6. Un exemplu relevant în acest sens e oferit de articolul lui Cathie Jo Martin, „Imagine All the People. Literature, Society, and Cross-National Variation in Education Systems”, *World Politics*, vol. 70, nr. 3 (2018): 398-442.
  7. Pentru o analiză a producției de roman vezi Alex Goldiș et al., „Poli de producție ai romanului românesc (1901-1932): rețele editoriale și forme de canonizare”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 45-52. David Morariu et al. „Poli de producție ai romanului românesc (1933-1947): rețele editoriale și forme de canonizare”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 35-42.
  8. Vezi Vlad Pojoga et al., „Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 33-44. Cătălina Stanislav et al. „Diversitate identitară în romanul românesc (1933-1947)”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 25-34.
  9. Am consultat ediția din 1980 – Iacob Negruzzi, *Scrieri*, vol. I, text ales și stabilit, note și glosar de Andrei Nestorescu și Nicolae Mecu, prefață de Nicolae Mecu (București, Minerva, 1980).
  10. Pavelescu, *Evoluția cadrului instituțional*, 159.
  11. Pentru alte exemple vezi *Ion Negan* (1912) de F. R. Atila, *Doamna Elena Cuza* (1936) de Lucia Borș, *Secretul Anei Florentin* (1937) de Ionel Teodoreanu.
  12. Pentru întreaga listă a orașelor străine „fundamentale” din romanul românesc, ce formează această „constelație hipercanonică”, vezi Ștefan Baghiu et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 1-11. Pentru consolidarea unor reacții la adresa unor centre ale educației vezi David Morariu, „The Affective Geography of Paris in the 19th Century Romanian Novel: Between Admiration and Aversion”, *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, nr. 2 (2020): 129-147.
  13. Vezi și Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Vancu, Emanuel Modoc, „Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 29-43, și Ștefan Baghiu, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Snejana Ung, Bianca Crăciun, Ovio Olaru, „Geografia romanului românesc (1933-1947): străinătatea”, *Transilvania*, nr. 9 (2021): 1-9.
  14. Corespondența dintre capitala Franței și studiile de drept se verifică și printr-o trecere în revistă a principalelor școli (Școala Franceză, Școala Germană, Școala sovietică etc.) ale căror influențe pot fi observate în evoluția învățământului românesc. Autorii volumului *Evoluția centenară a învățământului în România* discută despre influența, în ceea ce privește perioada incipientă a învățământului românesc, a școlii franceze, care se traduce printr-o „puternică orientare spre valori culturale, artă, literatură, istorie, etnografie, filozofie” – vezi Anghelache et al., *Evoluția centenară*, 27.
  15. Ștefan Baghiu et al., „Geografia internă”, 32-33.
  16. Vezi Pascale Casanova, *Republica mondială a literelor*, traducere din limba franceză de Cristina Bîzu (București: Art, 2016). Discutând despre multiplele libertăți cu care capitala Franței este asociată, Casanova subliniază totodată caracterul mitologic care se suprapune peste imaginea reală a Parisului: „Într-adevăr capitala Franței îmbină proprietăți a priori antitetice, reunind, în mod ciudat, toate reprezentările istorice ale libertății. Ea simbolizează Revoluția, răsturnarea monarhiei, inventarea drepturilor omului – imagine care i-a adus Franței reputația de mare tolerantă față de străini și de țară-azil pentru refugiații politici. Dar ea este și capitala literelor, a artelor, a luxului și a modei. Parisul este, așadar, în același timp, capitală intelectuală, arbitru al bunului-gust și locul de naștere al democrației politice (sau cel puțin așa s-a interpretat în mitologia cea a circulat în întreaga lume), oraș idealizat unde poate fi proclamată libertatea artistică” (p. 34).
  17. Baghiu et al., „Geografia (1901-1932)”: 7.
  18. Vezi, pentru această delimitare dintre spațiu (space) și loc (place), Yi-Fu Tuan, *Space and Place. The Perspective of Experience* (Minneapolis/London: University of Minnesota Press, 2001).
  19. Considerăm, așadar, că această redare în tonalități exclusiv negative a mediilor urbane din străinătate și a impactului cultural resimțit de tinerii români plecați la studii în marile orașe europene reprezintă exemple concrete și, în același timp, modalități de propagare a discursurilor naționaliste și a tendințelor pe care Crohmălniceanu le plasează sub semnul „arhaizării”, „ruralizării” și „provincializării” literaturii române. Vezi Ov. S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I (București: Minerva, 1972), 31.
  20. DCRR-1 = *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989* (Bucharest: Editura Academiei Române, 2004)
  21. Ovio Olaru, „Producing Social Mobility. Class and Travel in the Romanian Novel 1901-1932”, *Metacritic Journal for Comparative Studies and*

- Theory*, vol. 6, nr. 2 (2020): 148-159.
22. Ov. S. Crohmălniceanu, *Literatura română*, ed. cit., 69.
  23. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, vol. II (București: Minerva, 1986), 888.
  24. Masakata Ogawa, „Science as the Culture of Scientist: How to Cope with Scientism?”, *Preconference Workshop of Annual Meeting of the National Association for Research in Science Teaching*, Boston, MA, 1999.
  25. *Ibidem*, 4.
  26. Alan Sokal, Jean Bricmont, *Fashionable Nonsense: Postmodern Intellectuals' Abuse of Science* (New York: Macmillan, 1999).
  27. *Ibidem*, 5.
  28. Între 1899 și 1909, reforma lui Spiru Haret crescuse gradul de alfabetizare în rândul populației totale de peste 7 ani de la 22,0% la 39,4%. În ceea ce privește strict mediul rural, acest procent crescuse de la 15,2% la 34,7% – vezi Pavelescu, *Evoluția cadrului instituțional*, 32.

Bibliography:

- Anghelache, Constantin, Iordan Petrescu, Mădălina Gabriela Anghel, Emilia Gogu. *Evoluția centenară a învățământului în România* [The Centenary Evolution of Education in Romania]. Bucharest: Editura Economică, 2018.
- Baghiu, Ștefan, and Cosmin Borza. “The Sickie and the Piano. A Distant Reading of Work in the Nineteenth Century Romanian Novel.” *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, no. 2 (2020): 107-128.
- Baghiu, Ștefan, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Snejana Ung, Bianca Crăciun, and Ovio Olaru. „Geografia romanului românesc (1933-1947): străinătatea” [The Geography of the Romanian Novel (1933-1947): Spaces from Abroad], *Transilvania*, no. 9 (2021): 1-9.
- Baghiu, Ștefan, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Iunis Minculete, and Ovio Olaru. „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea” [The Geography of the Romanian Novel (1901-1932): Spaces from Abroad], *Transilvania*, nr. 10 (2020): 1-11.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Emanuel Modoc. “Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea” [The Internal Geography of the Romanian Novel in the 19th Century]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 29-43.
- Călinescu G. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* [History of the Romanian Literature from its Origins to the Present], vol. II. Bucharest: Minerva, 1986.
- Casanova, Pascale. *Republica mondială a literelor* [World Republic of Letters]. Translated by Cristina Bîzu. Bucharest: Art, 2016.
- Crohmălniceanu, Ov. S. *Literatura română între cele două războaie mondiale* [Romanian Literature Between the Two World Wars] vol. I. Bucharest: Minerva, 1972.
- DCRR-1, *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989*. Bucharest: Editura Academiei Române, 2004.
- Goldiș, Alex, Cosmin Borza, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, and Dragoș Varga. “Poli de producție ai romanului românesc (1901-1932): rețele editoriale și forme de canonizare” [Production Centers of the Romanian Novel (1901-1932): Editorial Networks and Canonization Process]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 45-52.
- Maier, Valentin, and Dragoș Sdrobiș. “100 Years of Romanian Education: Failures and Achievements.” *Transilvania*, no. 3 (2019): 46-55.
- Martin, Cathie Jo. “Imagine All the People. Literature, Society, and Cross-National Variation in Education Systems.” *World Politics* 70, no. 3 (2018): 398-442.
- Morariu, David, Ana-Maria Stoica, Teona Farmatu, Radu Vancu, and Dragoș Varga. “Poli de producție ai romanului românesc (1933-1947): rețele editoriale și forme de canonizare” [Production Centers of the Romanian Novel (1933-1947): Editorial Networks and Canonization Process]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 35-42. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.05>.
- Morariu, David. “The Affective Geography of Paris in the 19th Century Romanian Novel: Between Admiration and Aversion.” *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, no. 2 (2020): 129-147.
- Murgescu, Bogdan. *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*. [Romania and Europe. The Accumulation of Economic Differences (1500-2010)]. Iași: Polirom, 2010.
- Ogawa, Masakata. “Science as the Culture of Scientist: How to Cope with Scientism?” *Preconference Workshop of Annual Meeting of the National Association for Research in Science Teaching*. Boston, MA, 1999.
- Olaru, Ovio. “Producing Social Mobility. Class and Travel in the Romanian Novel 1901-1932.” *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, no. 2 (2020): 148-159.
- Pamfil, Alina, and Ioana Tămăian. *Studiul limbii și literaturii române în secolul XX. Paradigme didactice* [The Study of Romanian Language and Literature in 20th Century. Didactic Paradigms]. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2005.
- Patraș, Roxana, Ioana Galleron, Camelia Grădinaru, Ioana Lionte, and Lucreția Pascaru. “The Splendors and Mist(eries) of Romanian Digital Literary Studies: a State-of-the-Art just before Horizons 2020 closes off.” *Hermeneia*, no. 23 (2019): 207-222.
- Patras, Roxana. Romanian Novel Corpus (ELTeC-rom): Release with 80 novels encoded at level 1. (Version vo.7.0) [Data set]. Zenodo (2020). In European Literary Text Collection (ELTeC), version 1.0.0, November 2020, edited by Carolin Odebrecht, Lou Burnard and Christof Schöch. COST Action Distant Reading for European Literary History (CA16204). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4274954>.
- Pavelescu, Florin Marius. *Evoluția cadrului instituțional și dinamica sistemului educațional al României în secolul al XX-lea* [Evolution of the Institutional Framework and Dynamics of Romania's Educational System in the 20th Century]. Bucharest: Editura Expert, 2016.
- Pojoga, Vlad, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, and Denisa Frățean. “Diversitate identitară în romanul românesc

- (1844-1932) [Diversity and Identity in the Romanian Novel (1844-1932)]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 33-44.
- Sokal, Alan, and Jean Bricmont. *Fashionable Nonsense: Postmodern Intellectuals' Abuse of Science*. New York: Macmillan, 1999.
- Stanislav, Cătălina, Vlad Pojoga, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Bianca Crăciun, Alexandrina Savin, and Ana-Maria Stoica. "Diversitate identitară în romanul românesc (1933-1947)" ["Diversity and Identity in the Romanian Novel (1933-1947)"]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 25-34. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.04>.
- Terian, Andrei. "Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania." *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
- Tuan, Yi-Fu. *Space and Place. The Perspective of Experience*. Minneapolis/London: University of Minnesota Press, 2001.

Archives:

- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accessed November 15, 2020 (MDRR).
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frățean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932> (MDRR2).
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Mihnea Bălci, Maria Chiorean, Alex Ciorogar, Jessica Brenda Codină, Bianca Crăciun, Teona Farmatu, Andreea Mîrț, David Morariu, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, Alexandrina Savin, Cătălina Stanislav, Ana-Maria Stoica, Nicoleta Strugari, Andrei Terian, Snejana Ung, Radu Vancu, Dragoș Varga, Alex Văsieș. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1933-1947* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1933-1947]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2021. Online: <https://revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947> (MDRR3).

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1933-1947*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.